SCRIPTORES

RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS
RECUSI.

LIUDPRANDI OPERA.

EDITIO ALTERA.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1877.

LIUDPRANDI

EPISCOPI CREMONENSIS

OPERA OMNIA.

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

RECUSA.

EDITIO ALTERA.

Ernst (Ludwig)

RECOGNOVIT ERNESTUS DÜMMLER.

HANNOVERAE

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1877.

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

PRAEFATIO.

Liudprandus et contracto vocabulo Liuzo vel Liuso,* *SS. III. Langobardus*[1]*, patria ut nonnullis visum est Ticinensis*[2]*,* p. 264. *haud infimo loco natus erat, cuius scilicet pater et vitricus, viri opulenti, Hugonis et Berengarii regum legationes ad imperatores Constantinopolitanos susceperunt*[3]*. Patre, viro probo et eloquente, circa annum* 927 *defuncto, parvulus relictus, ut ipse narrat, a vitrico 'viro gravitate ornato et sapientia pleno' receptus*[4] *et literas Latinas Graecasque edoctus est. Eruditionis qua pueritiae tempore institutus erat testes sunt scriptores Romanorum in scriptis eius laudati: Terentius, Cicero, Vergilius, Horatius, Ovidius, Persius, Martialis, Iuvenalis, Vegetius, Boetius, Isidorus, quibus sacrarum scripturarum et patrum notitia accessit. Anno* 931 *felicis ingenii puer ob vocis dulcedinem Hugoni regi commendatus*[5] *ad aulam eius translatus est et gratia regis acquisita postea clero adscriptus atque in ecclesia Ticinensi diaconus constitutus est*[6]*. Hugone anno* 945 *fugato, vitricus magna pecunia oblata iuveni locum in aula Berengarii marchionis, moxque regis, mercatus est, ita ut secretorum conscius, literarum regiarum signator constitueretur*[7]*. Annis* 949—950 *vitrici expensis Berengarii legatus *ad Constan-* *p. 265. *tinum Porphyrogenitum missus, quae pro Berengario egit libro sexto Antapodoseos descripsit. Quo in itinere Graecorum mores et instituta perspexit, et linguae quoque et auctorum Graecorum notitiam haud mediocrem sibi com-*

1) Leg. c. 12: nos Langobardi scilicet. **2)** Loci in testimonium adducti haud prorsus sufficiunt; nam Ant. III c. 1 vox 'patria' urbem simpliciter significat, et III c. 2 sanctum Syrum 'egregium patrem nostrum' vocare potuit, quod ipse diaconus Ticinensis esset. De ficta eius origine Hispanica, lectioni depravatae lib. V c. 2 Abderahman rex noster (loco vester) fundata, atque de chronico et adversariis sub eius nomine venditis, improbo Hispanorum Hieronymi Higuerae et Laurentii Ramirez de Prado inpostorum foetu, hic dicere supervacuum foret. **3)** III c. 22. 23; V c. 14. **4)** III c. 25; VI c. 3. **5)** IV c. 1. **6)** Legatio et initium Antapodoseos. **7)** V c. 30.

paravit, quam et in scriptis suis, verbis et sententiis Graecis integris insertis atque dicendi genere apud Byzantinos usitato florido et verboso, ostentavit, et in negotiis Ottonis imperatoris gerendis utilem sibi postea expertus est. In patriam redux Berengarii et Willae, incertum qua de causa, odium vehemens incurrit, atque pro bene gestis male habitus, Italia relicta ad Ottonem I. regem confugit. A quo susceptus, complures annos in exilio peregit, cuius aerumnas tamen aegerrime nonunquam tulit[1]*, ita ut nihil iam mali praeter mortem aut membrorum debilitationem sibi relictum esse, omnia vero bona speranda sibi, conquereretur. Germanorum tunc linguam didicit, negotiis imperii in expeditione Italica gerendis utilissimam. In aula Ottonis vere anni* 956 *familiaritas ei intercessit cum Recemundo episcopo Illiberitano, Abderahamenis regis legato, qui Februario et Martio mense Francofurti moratus*[2]*, precibus suis, ut Liudprandus de rebus sui temporis scribendis cogitaret, assecutus est*[3]*. Sed nonnisi biennio post, ideoque vere anni* 958*, noster Francofurti positus*[4] *Antapodoseos sive Retributionis suae, qua scilicet amicis bona, Berengario et Willae mala sibi illata retribueret, scribendae initium fecit, neque opus uno calamo exegit. Priores tres libri, quibus a gravissimis viris audita se referre dicit, historiam inde ab obitu Caroli III. anno* 888 *usque ad initium anni* 931 *perducunt; quorum quidem primum Francofurti anno* 958 *incepit, secundum et tertium*[5] *aeque ante Constantini Porphyrogeniti obitum anno* 959, *et tertium*[6] *in peregrinatione positus in Paxo insula*[7] *aggressus est. Librum quartum Berengario adhuc saeviente*[8] *ideoque ante annum* 961 *conscripsit, ultimum libri quinti caput una cum libro sexto Ottone imperante*[9]

1) VI c. 1. 2) Vita Iohannis Gorziensis c. 130 (SS. IV, 375). Recemundus postea mense Iunio Cordubam venit; tunc Abderahaman cum Iohanne Gorziensi, Ottonis legato, de defectione Conradi qui Liudolfo seducto Ungaros per media regna depopulaturos duxerat, collocutus, ea ut *nunc* acta memoravit, ideo Recemundum potius anno 955 quam 956 Conrado iam defuncto reversum fuisse crediderís; sed cum diplomata Ottonem annis 956 et 958 Francofurti et in vicinia moratum ostendant, et Liudprandus aulae regiae inhaesisse videatur, annos eos praeposui. 3) Ita iam Henschenius suspicatus propter vitiosam editorum lectionem *Raimundo* rem conficere nequivit. Tota Antapodosis Recemundo dicata est, ut praefationes librorum et allocutiones *pater agie* IV c. 6, *pater egregie* IV c. 27 testantur (cf. etiam V c. 2). 4) III c. 1. 5) III c. 26. 6) III c. 1. 7) Causa itineris ignoratur; fortasse Graecorum animos de foedere contra Berengarium iciendo temptaturus ab Ottone missus erat, sed Constantinopolim haud pervenit. 8) IV c. 7. 9) VI 4, *domini nostri tunc regis, nunc imperatoris, nuntium;* eodem tempore caput ultimum libri quinti exaratum esse, codex authenticus ostendit.

post mensem Februarium anni 962 *in Italia, ubi patronum suum comitabatur, adiecit. Nec tamen librum sextum absolvit; nam cum certe opus ad tempora exilii sui producendum proposuisset*[1], *et libri sexti capita quinquaginta et amplius scribenda spatio rubricis tot inserendis vacuo relicto indicasset, in capite nono substitit. Cuius rei causa ingruens negotiorum moles, et novus rerum ordo, cum Berengario fracto, odio satisfactum esset et Antapodosis haud amplius requireretur, fuisse videtur. Nam anno* 961 *exeunte*[2] *rota *Fortunae revoluta, fidei et servitiorum Ottoni** p. 266. *navatorum praemium tulit, cathedrae Cremonensi post Dagibertum praepositus; et deinceps gravissimis imperii negotiis admotus, praecipuas in rebus Italicis et Graecis agendis partes suscepit. Et primum quidem aestate anni* 964 *cum Landohardo Mindensi episcopo legatus ad Iohannem XII. papam missus, tum Urbe imperatori reddita, concilio contra pontificem habito adstitit*[3], *et orationem Ottonis Italis interpretatus est*[4], *atque Leoni VIII. eligendo et Benedicto V. deponendo haud dubie interfuisse credendus est. Quarum rerum historiam inde ab anno* 960 *usque ad diem* 23. *Iunii anni* 964 *ipse praesens et medias inter res*[5] *anno* 964 *vel initio anni sequentis, Leone VIII. superstite*[6], *iussu imperatoris composuit, ut acta eius Romana probaret, opus ab Antapodosi diversum, maturiore ingenio, stilo graviore et magis composito qui tamen Liudprandum totus referat, animo scriptum non adversarii sed spectatoris*[7]. *Servatur in eodem codice autographo quem manibus terimus, libris Antapodoseos praefixum, sed in media sententia deficiens, cum tamen spatium superesset. Circa idem tempus corpus S. Hymerii, Ameriensis episcopi, Cremonam transtulisse videtur, cuius rei historiam succinctam ex veteri codice Ughellius edidit*[8], *et* 6. *Kal. Martii a.* 965 *terras quasdam*

1) II c. 73. III c. 20 fin. IV c. 13. IV c. 15. V c. 30. 2) Mon. hist. patr. XIII, 1120: 'domnus Liutprandus episcopus sancte Cremonensis ecclesie' Pelegrino bona commutavit a. 962 die 14. Ianuarii mens. Ottone etiamnunc rege. 3) Hist. Ottonis c. 10: 'potuissemus'. 4) Hist. Ottonis c. 11. 5) Hist. Ott. 18. de Iohannis XII. interitu 'a suis cognatis et familiaribus qui presentes erant, persaepe sub attestatione audivimus'. 6) Ib. 6. 'Leonem nunc in eadem sede beati Petri apostolorum vicarium'. Leo a. 963 d. 6. Dec. consecratus, mense Martio a. 965 obiit. 7) Ideo ibi de se ipso in persona tertia loquitur. 8) 'Fuit in diebus Othonis maioris clarissimi imperatoris quidam Cremonensis episcopus bonae memoriae Liuzo, intimus summista regius, in consilio providus, amore divino denique repletus, ut tanti patris Hymerii inventor et portitor fieret almus. Qui cum frequenter ingrediens et exiens a facie regia, fideliter agens erga praecepta imperialia, Romanis inesset partibus, venit ad eum Americensis episcopus, quem malevola

*p. 267. *ecclesiae * Cremonensis cum aliis commutavit*[1]. *Eodem anno statim post Leonis VIII. obitum una cum Otgero Spirensi episcopo legatus pro eligendo papa iterum Romam missus est*[2]. *Quo munere amplissimo functus, utrum in Germaniam indeque Cremonam redierit, an imperatoris in Italia adventum praestolatus sit, haud comperimus. Anno* 966 *mense*

turbatio invidiosaque accusatio fecerat expertem a conspectu regio, qui sic est orsus fari voce lugubri: 'Pater carissime, quem imperator in secundo regni culmine dicavit, deprecor mihi subvenire, quoniam quadam accusatione damnatus nugecula ac iniuste acri percussus sententia, imperiali sum privatus gratia. Nunc ergo adiuva me, meam condolens obiectionem, recompensabo enim te quovis munere'. Cui ille: 'Si felix, inquit, sanctorum corporibus me habendo aliquod felicem feceris, te reddam benevolentiae pristinae regis'. Ad haec ille: 'Non audeo, inquit, in hoc tuis satisfacere rogationibus; condita enim sunt sanctorum corpora sacris altaribus, sed est mihi unus arca in lignea positus, quem illius loci incolae summo venerantur honore, Hymerius nomine, si hunc tibi inferre valerem ratione aliqua, et ad tuam posses transferre patriam, te fore laetandum scio, tanto patre beato'. His vero relatis sermonibus, ad Ameriae oppidum venere protinus, et alma calliditate ingressi sunt ecclesiam, quasi nocturna celebraturi mysteria. Prostrati namque in oratione, diutius multis vacabant votis et precibus, quo suis sanctis faverent petitionibus; vix expletis orationibus, totus ille contremuit locus in quo iacebat S. Hymerius. At praesules quamvis tremefacti, tamen[a] spe credula propius sunt aggressi. Interea custodibus gravi somno dormientibus, adierunt episcopi ad sancti Hymerii sepulchrum. Qui dum coeperunt arcam frangere, beatum corpus conantes extrahere, expergefactus quidam ex custodibus coepit clamare: 'Surgite fratres, surgite velociter, nobis beati Hymerii corpus furatur'. Quo Liuzo praesul egregius audito, custodi occurrens, illico ei dat munera, et petiit silentium; ille vero accepto munere suoque viso episcopo, tacens contulit presidium. Tunc pontificis corpus tollentes celebre, adoraverunt tanto gavisi munere. Condentes vero sanctissima membra vase purissimo, clam omnibus exierunt ab oppido. Rediens autem praelibatus antistes Cremonam, secum optata obtulit gaudia. Qui propriam ingressus urbem advocans plebem, cunctis beatissimi Hymerii corpus ostendit. Prostrati etenim in oratione populus, obnixe laudabant dominum, qui talem illis patronum dederat. Cumque in sancti patris laudes persisterent, plurimi petierunt ecclesiam, et in honorem eius mysteria celebravere. Tunc reconditum est sacrosanctum corpus scrinio decorato decentius post sanctae dei genitricis altare, quod illo tempore conditum erat in australi parte illius ecclesiae, ubi permansit diutius non in altari positus, quia deerat condendi locus, sed tamen ut sanctus semper in annum colebatur. Laudabilis autem praefatus pontifex tanto patre gaudens, animadvertebat qualiter sancti conderet sacrum, sed tamen non fuit hoc illi datum, quia imperiali servitio coactus Constantinopolim directus, illuc amplius haud est reversus'. 1) Mon. hist. patr. XIII, 1197. 2) Cont. Reginonis a. 965: Liuzo Cremonensis episcopus.

a) tam ed.

Maio et d. 8. *Novembris et* 11. *Decembris bona quaedam ecclesiae Cremonensis commutavit*[1]. *Anno* 967 *synodo Ravennati ad quam Otto imperator Iohannem papam et proceres plurimos convocaverat interfuit, ubi e. g. die Aprilis* 7. *iudicio Iohannis papae et Ottonis I, pro Petro archiepiscopo Ravennate lato adfuit*[2], *die eiusdem mensis* 25. *decreto contra Heroldum archiepiscopum Salisburgensem subscripsit*[3], *et die* 29. *in decreto Ottonis pro Rodaldo patriarcha Aquileiensi memoratur*[4]. *Eodem anno synodo Romanae et die natalis domini coronationi Ottonis II. haud dubie interfuit, cum paucis diebus post die* 2. *Ianuarii bullis Herolfesfeldensi et S. Maximini monasteriis a Iohanne XIII. papa concessis, die* 3. *Ianuarii a.* 968 *bullae de constitutione episcopatus Misnensis subscripserit*[5]. *Paulo post Ottoni II. uxorem Theophanu impetraturus in Graeciam profectus est. Die* 4. *Iunii Urbem regiam intravit*[6], *sed re infecta die* 2. *Octobris inde recessit, et itinere per Graeciam emenso, die* 7. *Ianuarii anni* 969 *ab insula Corcyra Italiae vela dedit. Post reditum de negotio peracto ad imperatores Ottones et Adelheidem imperatricem retulit, bullaeque de constitutione archiepiscopatus Magdeburgensis iam iterum legatus Constantinopolim destinatus subscripsit. Eodem anno d.* 26. *Maii Romae decreto de constitutione archiepiscopatus Beneventani consensit*[7]. *Anno* 970 *die* 22. *Martii Ferrariae, Ottone praesente, liti inter Petrum archiepiscopum Ravennatem et comitatum Ferrariensem, quem ipse tunc comes administravit, decidendae interfuit*[8]. *Die* 20. *Aprilis eiusdem anni Cremonae duas bonorum permutationes fecit*[9]. *Anno* 971, *si auctori Translationis sancti Hymerii credimus*[10], *iterum 'imperiali servitio coactus Con-*

1) Mon. hist. patr. XIII, 1207. 1212. 1216. 2) Fantuzzi Mon. Ravenn. II, 28. 3) (Kleimayrn) Iuvavia 183. 4) Ughelli Ital. sacra V, 45. 5) Stumpf, Reichskanzler, Acta imperii inedita p. 18; Beyer, Urkundenb. der mittelrhein. Territorien I, 287 (ubi 'Leone' in 'Liuzone' corrigendum est); Codex diplom. Saxoniae reg. I, 8. 6) Libellus de legatione. Liudprandi subscriptionem bullae anni 968 de constitutione archiepiscopatus Magdeburgensis ap. Leibnitium, Annal. imp. III, 240, post reditum eius insertam esse oportet. Commutatio praediorum inter Liutprandum et Papium Negri die 5. Sept. a. 968 illo absente per Lupum diaconum facta est. 7) Ughelli VIII, 63. 8) Hier. Rubei Hist. Ravenn. p. 262, Savioli Annali Bolognesi I b, 50. 9) Mon. hist. patr. XIII, 1253. 1255. 10) Eum nonnisi de legatione huius anni intellegendum, ex superioribus patet; nec veri dissimile videri potest, Liudprandum legationem alteram, sibi pridem iniunctam, una cum Gerone archiepiscopo Coloniensi suscepisse, quem cum duobus episcopis, ducibus et comitibus missum Hugo Flaviniac. Chron. II c. 8 (SS. VIII, 374) memorat.

stantinopolim directus', Cremonam amplius haud est reversus. Supremum igitur diem aut in Graecia, aut adducta iam Theophanu, in Italia prioribus mensibus anni 972, obiisse videtur. Certe Iulio mense eiusdem anni de terris inter Adduam et Olium, quas Liudprandus antea detinuerat, inter ecclesias Bergomensem et Aquileiensem iterum contractum est[1], *sed cum ibi 'domnus Liuso' non vero 'quondam' Liuso episcopus Cremonensis ecclesiae scribatur, et hunc terminum supergressus esse censeri posset; haud vero longe, cum iam die 5. Martii anni 973 successor eius in ecclesia Cremonensi, Oldericus episcopus, cum Alberico quodam commutationem bonorum fecerit*[2].

* p. 268. * *Obiit igitur intra quinquagesimum et sexagesimum aetatis annum, vir ingenio, eruditione, eloquentia, loco, historiae sui temporis scribendae velut natus. Unum erat quod veritati officere potuisset, vehemens partium studium et odium Berengarii; cui tamen minus quam speraretur obnoxius fuit, quod regni Berengarii et Willae nonnisi principia et extrema attigit; et iudicium universum de saevitia et tyrannide eorum latum a scriptoribus fidei minime suspectae, Hrotsuitha, Widukindo aliisque, confirmatur. Neque in laudibus patroni sui Ottonis I., patris eius Heinrici, tum Mathildis, Heinrici ducis, Brunonis et Liudolfi veritatem*[3] *excessit. Idem de historia Iohannis XII., Leonis VIII. et Benedicti antipapae dixeris, nisi eorum numero adscribi velis, qui cum Baronio vera prae gratis aspernantur. Mores haud omnino castos nec compositos effrenata nonnunquam scribendi licentia et ioci iuveniles arguunt. Oratio acris, copiosa, variata, nunc brevis nunc verbosa et tumida, faceta, ironica*[4], *haud raro tamen nimis involuta, et subobscura; posteriora tamen opera, historiam Ottonis et libellum de legatione Constantinopolitana, ab ea quoque parte magis laudaveris. In Antapodosi enim, prioribus praecipue libris, ubi aliorum narrationibus innititur et temporis ordinem haud raro neglexit, ex auctoribus locupletibus illustrandus et emendandus*[5] *est; in reliquis ipse, spectator egregius, conspicuum sibi locum vindicat, quamvis fabulis et rumoribus in vulgi ore versantibus nimiam semper fidem adiungat. Cum igitur ea tantum scripserit quae ipse*

1) Die 20. Iulii. Lupi C. D. Bergom. II, 302; Mon. hist. patr. XIII, 1285. 2) Mon. hist. patr. XIII, 1298. 1300. 3) e. g. IV, 14—16. 25. 4) e. g. IV, 28. in nece Giselberti, V, 15 in clade Rusiorum describenda. 5) In historia expeditionum Arnulfi ex Ann. Fuldensibus; sed etiam ubi erravit, Sergio papae tribuens quae Stephano VI. debebantur, fide dignos testes consuluit 'Hoc namque a religiosissimis Romanae urbis viris persaepe audivi' I, 31.

in peregrinationibus[1] *suis atque in aula Hugonis, Lotharii, Berengarii, Ottonis, Iohannis XII, Leonis VIII, Iohannis XIII, Constantini Porphyrogeniti et Nicephori aut viderat aut a viris fide dignis audierat, libri eius inter primarios saeculi decimi fontes referantur necesse est. Iniqua Muratorii aliorumque de Liudprandi fide iudicia strenue refutare conatus est primus Martini in commentatione de eo scripta*[2]. *Alteram de vita et scriptis Liudprandi disputationem accuratissimam atque acutissimam edidit Rudolfus Anastasius Koepke, cui in auctore nostro recte explicando plurimum debere grato animo confitemur*[3]. *Minutius ac severius denique disciplina Turicensis Liudprandi animum moresque in iudicium vocavit attamen de ratione eius scribendi nonnulla scitu digna observavit*[4].

Scripsit sermone in universum puro, at Graecae linguae peritiam vocibus sententiisque textui Latino immixtis ostendere nisus, Latina paulo neglegentius utitur; vocibus scilicet significatione non sua adhibitis[5], *orthographia neglecta*[6], *formis verborum mendosis*[7] *et syntaxi*[8] *minus recta usus. Quae vividiore colore depingere voluit, versibus descripsit*

1) e. g. Merseburgi ζωγραφιαν victoriae Heinrici de Hungariis vidit. II, 31. 2) Denkschriften der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu München für die Jahre 1808 u. 1809. München 1811. 3) De vita et scriptis Liudprandi commentatio historica, Berolini 1842. 4) M. Büdinger, Untersuchungen zur mittleren Geschichte. I Dändliker und Müller, Liudprand von Cremona und seine Quellen, Leipzig 1871. Cf. de hoc opere laboriosissimo v. Sybel historische Zeitschrift XXVI, 273; XXVIII, 233. 5) leviter *loco* facile II, 50. singulosque pilos II, 49, *loco* singulaque pila. 6) foere III, 29, l. fere, paroentes III, 26, *l.* parentes (a parēre) *ipsius Liudprandi manu O inserto*, ex improvisu, fortuitu IV, 25, lurica, monisse, VI, *l.* lorica et munivisse; infurtunia VI, 1; *immo* da deum omnipotentem VII, 13, l. de deo omnipotenti, *quod hominem Italum prodit.* 7) phaleribus II, 31, *l.* phaleris, cubiculos *l.* cubicula V, 22, *verbis deponentibus aut forma activa aut significatione passiva usurpatis*, depopulabat I, 38, depopulare II, 51; confabularent III, 25, vaticinare IV, 7, execrare IV, 13, *passiva significatione* depopulari II, 24; III, 24; V, 9, hortatur II, 21, testaretur II, 29, queritur II, 31, sciscitatus II, 62; III, 26, ulcisci V, 6, perscrutari I, 14; V, 18; *econtra* aestuari *loco* aestuare I, 17; afligi *loco* affligere III, 38. 8) noceo aliquem IV, 27, da Deum omnipotentem VII, 13, *Plusquamperfectum pro Perfecto* responderant I, 11, deguerat IV, 3, *pro Imperfecto Coni.* cupierat Hist. Ott. 1, *Imperfectum pro Perfecto et pro Plusquamperfecto* inponerent.. suffocarent III, 43, inescaret et caperet (*loco Plusq.*) VI, 3, viderent (*l. Plusq.*) H. Ott. 10, prorumperet 11, *Perfectum loco Imperfecti* reppererint IV, 11, *l.* repperirent. *Praesens pro Perfecto* velle *l.* voluisse III, 14, *Coniunctivus pro Indicativo post* quod IV, 26, *Indicativus pro Infinitivo* instabat H. Ott. 6, *Infinitivus post* ut II, 55, ut suos . . . reddidisse . . . tenuisse . . . liberasse. *Praepositio omissa* II, 39. Tuscia rediens.

non proprio Marte ab eo compositis sed ad imaginem metrorum Boetii diligenter expressis aeque ac Dudo decanus S. Quintini in historia Normanniae ducum. Nihil vero obstat, quin Liudprandum ipsum haec carmina condidisse nec ab aliis ea mutuatum esse existimemus, quamquam Buedingerus argumentis minus gravibus repugnat[1].

*p. 269. *Libri Liudprandi quonam fato in Germaniam devenerint, haud plane constat. Libellum de legatione Treviris in bibliotheca cathedrali repertum Browerus descripsit et Welsero misit, qui eum cum Canisio communicavit; eum igitur aut ab Ottonibus aut ab Adelheida imperatrice eo traditum opinari licet. Antapodosis quoque et historia Ottonis, uno codice conscriptae, statim in Germaniam pervenerunt, sed quonam modo plane incertum. Nam apographa saeculo decimo et undecimo inde in Germania facta, Spanheimense ac Gemblacense, et Otterburgense saeculi duodecimi, autographum primum in diocesi Moguntina aut Trevirensi adservatum, inde vero Frisingam delatum fuisse, fidem facere possent; cui quidem sententiae confirmandae adduci posset, quod Otto, Frisingensis episcopus, in chronico suo quamplurimum Reginone, minime vero Liudprando usus est. Sed Otto fortasse scriptorem ab Ekkehardo expilatum verecundia Romanae ecclesiae neglegendum duxit, et eius aevo codicem in bibliotheca Frisingensi reconditum fuisse, et inscriptio saeculi XII. vel XI. et locus quidam a Ragewino laudatus[2] testatur. Igitur nec eorum sententiae adversor, qui librum ab Abrahamo episcopo Frisingensi (957—992), Liudprandi aequali atque in conventibus Romano anni 969 aliisque socio, quem bonorum librorum studiosum libri iussu eius scripti comprobant, Frisingensi bibliothecae fortasse illatum fuisse opinantur[3]. Una cum reliquis libris Frisingensibus nostro aevo bibliothecae regiae Monacensi commissum ibi a. 1833 lustravi et a. 1839 Berolini iterum contuli. Nunc denique Duemmlerus Halmii benevolentissimi bibliothecae Monacensis praesidis permissu codicem Halis cum editione Pertziana comparavit pauculaque correxit. Signavi eum numero primo.

1) C. reg. Monacensis lat. 6388 optimo iure inter Ci-

1) Untersuchungen zur mittler. Gesch. I, 226—236. 256—258. Cf. Gesta Berengarii imp. Prolog. v. 13:

Desine, nunc etenim nullus tua carmina curat,
Haec faciunt urbi, haec quoque rure viri.

2) Ant. I c. 37, cf. Ragewini Gesta Friderici III c. 33: Huius rei si quis exempla desiderat, ad Leoprandum qui gesta Longobardorum subnotavit, recurrat. 3) Cf. v. Delling, Bemerkungen über die alte Handschrift des Liutprand, Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde III, 127.

melia ditissimae bibliothecae II. 2. d. reconditus, olim Frisingensis N. 188, libros duos saeculo XV. una ligatura compactos amplectitur; inde a. fol. 86—198 Reginonem, cuius SS. tom. I, 542 mentionem fecimus, et fol. 1—85 Liudprandum. Uterque prima fronte inscribitur Liber sancte Marie sanctique Corbiniani frisingensis[1]. Liudprandus, de quo uno hic sermo est, in folio minori et paulo latiori vel quarto maiori, saeculo decimo medio scriptus, quaternionibus novem et semis (fol. 8—85) Antapodosin exhibet, quibus praefixa septem folia (1—7) historiam Ottonis servaverunt. Prima Antapodoseos pagina vacua relicta, ultimas $10^1/_4$ lineas historiae Ottonis excepit, quibus spatium aliud non vacabat; reliquae $15^3/_4$ lineae et iam nunc vacant. Antapodosis in membrana Itala, atramento nigricante, manu Itala, a socio igitur quodam Liudprandi, scripta, ab ipso tamen innumeris locis atramento plurimum subfusco correcta, completa, explicata atque ad finem demum* perducta est. Lineae in *p. 270.
universum 27 per paginam, raro 25 aut 28, sed in ultima pagina lineae 30. Tres operis libri, primus, quintus et sextus, fortasse et reliqui, ita compositi sunt, ut initio spatium indici capitulorum excipiendo vacuum remaneret, quod procedente demum libro repletum nonnisi cum ipso absolveretur; quod et atramento et scriptura diversis et spatio vacuo in fine argumenti librorum primi et sexti comprobatur. Liudprandi manui omnia fere Graeca una cum explicatione, quibus quidem spatium a scriba relictum erat, sed et alia plurima debentur, quae in Annalibus nostris T. VII, 293 indicavi, inter cetera glossae vocibus superscriptae aut marginales, in editione quoque nostra in margine positae; tum caput ultimum libri quinti et liber sextus integer. Orthographia Liudprandi in vocibus Sarraceni, pulchritudo, sed et aliis, a scriptoris Saraceni, pulcritudo, set, constanter differt. Unde facies codicis singularis, quam tabula adiecta exprimendam curavi, ita ut nigricante atramento exarata scribam, fusca Liudprandi manum ostendant. Codice vero ita comparato, haud mirum erit, textum quoque ibi legi optimum, paucissimis scribendi vitiis, quibus nullus auctor plane exemptus est, relictis. Quod eo magis et in historiam Ottonis cadit, quod ipsa tota, nisi fallor, auctoris manu scripta est, immo maiore cura et sedulitate, ita ut scripturam in universum paulo elegantiorem et magis compositam, sed iisdem cuiusque litterae et vocum ductibus[2] repetitis, aspicias; biennium vel triennium inter librum sextum et historiam Ottonis intercidisse supra notavimus.

1) 'frisinge' in Reginone. 2) Id vocum *restituti* fol. 8. lin. 9. et *stituta* fol. 48. l. 11. collatio extra dubitationem ponit.

Quod ultimum est, reliqui omnes fere codices a nostro descendere videntur, ita ut vel aperta et singularia eorum vitia et defectus quomodo male intellecto nostro orta sint intellegatur. Cuius rei plurima exempla in annotationibus criticis adduxi.

Talem codicem nactus, eum ad litteram exprimendum censui, quod summa diligentia factum, et paucissimis tantum in locis, ubi auctorem lapsu calami scripsisse[1] *constabat, addita tamen codicis lectione, ab ea recessum est. Ad Monacensem proxime accedit*

2) *C. regius Bruxellensis* 9904 *membr. in* 4°. *saec. X. exeunte in Germania exaratus, qui saeculo XV.* Codex sancti martini in spanheym *inscriptus est. Eum anno* 1826 *integrum in usus nostros converti, atque e Monacensi descriptum in Annalibus nostris T. VII,* 396 *probavi. Scripturae specimen habes in tabula tomo III SS. adiecta. Idem codex, quantum collatis locis iudicare licet, Trithemio Spanheimensi ad manus fuisse videtur. Exciderunt iam quaterniones II. et IIII. cum Lib. I,* 1—13, *et II,* 3—34 *fere integris, atque pagina qua finis l. V. c.* 32. *tum* 33. *et argumentum libri VI. continebatur; et ordo quaternionum Frisingensium VI. et VIII. quondam turbatus effecit, ut locus integer inde ab argumento cap.* 31 *libri IV.* De Friderico *usque ad verba capitis* 24. *eiusdem libri* Hanc igitur Constantini, *medio in capite V,* 9. *ante* solus impetum sustineret *inserta habeantur. Ceterum *nonnisi in his duobus codi-*
*p. 271. *cibus ultimum libri VI. caput integrum extat.*

3) *C. Musei Britannici inter Harleianos N.* 2688 *in fol. membrana et scriptura saeculi XIII. Italis, ex codice manasse videtur singulis quaternionibus manco, qui tamen et ipse ex Frisingensi sed non ex eo solum derivatus esset. Lib. I,* 42 *textum singularem exhibet, II,* 6. *et* 26—40, 45—66. *III,* 26—*IV.* 6. *IV,* 9—14. *fere integra desiderantur, sed lacunis haud indicatis. Desinit lib. V,* 18 *in verbis* se regi seminudum ostenderet. *Textum capite I,* 42 *eundem et lacunas easdem II,* 6 *atque II,* 45—66 *exhibent, ideoque ad eandem classem referendi sunt codices complures in Austria a me evoluti:*

3a) *C. bibl. Palatinae Vindobonensis* 427 (*hist. prof. N.* 338) *membr. saec. XII. cuius lectiones aliquot in Muratorii SS. II. B,* 1089 *sqq. allatae sunt; desinit in capite III,* 37. 'primogenitum Domino Amen'.

3b) *C. bibl. Claustroneoburgensis membr. saec. XII. in*

1) Sententiae Graecae constanter ita scribuntur, ut primum vocabula Graeca, tum imposita eis pronunciatio Latina, tum vero interpretatio Latina legatur.

capite III, 37. *una linea anterius desinit in syllabis* vocabulo Con.

3[c]) *C. bibl. Zwettlensis* 299 *membr. saec. XII. aeque ac*

3[c*]) *C. bibl. Palat. Vindobonensis* 400 (*hist. prof. N.* 178.) *membr. saec. XIII. cuius paucas lectiones Muratorius l. c.* 1081 *affert, desinit cap. III*, 32 *in voce* suscipito.

3[d]) *Eiusdem classis fuisse videtur codex, cuius excerpta legimus in chronico Farfensi apud Muratorium SS. II. B. p.* 415—417 *et p.* 455. *Cum enim auctor iste, qui annis primis saeculi XII. scripsit, nonnisi excerpta capitum Lib. I*, 1, 3, 5, 27, 30, 31, 37. *II*, 1, 9, 15, 17, 20, 32, 37, 41, 42, 44, 47, 48, 60. *III*, 13—17 *proponat, atque ex consilio operis reliqua etiam ad Italiam facientia, si ei ad manus fuissent, praecipue pag.* 475, 476, *ubi iam Hugonem abbatem sequitur, excerpturus fuisset, codicem eius aeque ac Austriacos omnes in prima libri III. parte substitisse, opinari licet. Quod si ita fuit, superstitibus adhuc capitibus II*, 26—40 *et* 45—66. *codex descriptus est. Libro I, c.* 37 *Lambertum cum codicibus* 1, 2, 3. *recte* nimis bellicosum regem *vocat.*

Patet igitur, codicem iam deperditum, unde codices Austriaci et Itali 3) 3[a]) 3[b]) 3[c]) 3[c*]) 3[d]) *derivati sunt, saeculo X. aut XI. scriptum fuisse; eum fortasse saeculo X. medio adsignandum, infra pag.* 3 *n. f. monebitur.*

4) *C. Musei Britannici inter Harleianos N.* 3685 *chart. in fol. saec. XVI. olim Peutingerianus; aeque ac codices* 1. *et* 2. *Historiam Ottonis libris Antapodoseos praemittit, illa integra, haec, cuius finis lectu difficilior, iam initio capitis VI*, 10 *desinit.*

5) *C. Harleianus N.* 3713 *memb. saec. XI. in* 4°. *ex Germania oriundus, ut nota saeculi XIII.* Everwicus de stegrauen *et alia saeculi XVI.* Marie Wolters *et* Wicbolde *ostendunt; et ipse ex Frisingensi male intellecto fluxit, ut in Annalibus nostris probavi. Quaternio cum lib. III*, 25—44. *excidit; lib. VI. desinit in vocibus* spatariorum candidatorum. *Cui Historia Ottonis pro libro septimo subiecta, ita finit:* non iam romę. set in exilium destinamus. *Lectiones huius codicis *enotavit quondam P. Scriverius,* *p. 272. *cuius notae in bibliotheca Heidelbergensi adservantur; equidem eum a.* 1827 *evolvi. Quocum plurimum consentit, vitiis tamen adauctis,*

5[a]) *C. olim Gemblacensis, iam in bibl. regia Bruxellensi* 14923 *adservatus, membr. saec. XI. quem auctori vitae sancti Gerardi abbatis Broniensis*[1], *Ekkehardo Uraugiensi,*

1) Mabillon, Acta SS. O. S. B. Saec. V. p. 264. 265. sententiae nonnullae capitum libri IV, 24. 14. et 29. afferuntur.

Sigeberto Gemblacensi et Albrico Trium fontium monacho[1] *ad manus fuisse, lectionibus inde desumptis, recte coniicere videmur. Descriptum fuisse ex Harleiano quaternione nondum amisso vel alio eiusdem classis, eaedem lacunae et lectiones indicant. Scriba tamen nonnullis locis aut iam depravatis aut perperam ab eo intellectis levi coniectura mederi stiloque etiam succurrere conatus est. Fluxit inde aut ex apographo eius*

5[a*]) *editio princeps Guilielmi Parvi a.* 1514 *in folio, typis Ascensianis, omnibus lacunis et depravatis codicis Gemblacensis lectionibus conspicua, quibus editor coniectura sua subvenire nonnumquam haud infeliciter, saepius vero, ut pro singulari Liudprandi scribendi ratione haud aliter expectari poterat, adversa fortuna temptavit.*

6) *C. bibl. nat. Parisiensis Nro.* 5922 *membr. saec. XII. in Germania exaratus, saeculo XV.* 'liber sancte Marie virginis in Otterburg Maguntine diocesis' *Gregorii Turonensis historiae eccl. libros tres priores cum initio quarti, tum Reginonis chronicon absque continuationibus praebet, cui Antapodoseos lib. I c.* 5—11. *VI,* 5. *usque* arbores subvehuntur, *VI.* 8. 9. *et Historiae Ottonis cap.* 15. *inde ab* His dictis *usque cap.* 20. ob elemosinam *adnexa sunt. Quae quidem aeque ac*

7) *C. Bruxellensis* 9884—9889 *chart. in fol. saec. XVI. olim Antonii Cauci archiepiscopi Coriphensis, et*

8) *C. Ambrosianus P.* 107 *chart. saec. XVI. qui iisdem verbis ac editiones desinit, ita comparata erant, ut iis in nova editione omnino nos carere posse intellegerem.*

Liudprandi historiae undecimo et duodecimo saeculo ab historicis in usus suos conversae sunt, ab auctore vitae sancti Gerardi Broniensis, Ekkehardo Uraugiensi, chronographo Farfensi, Sigeberto Gemblacensi, Magno Reicherspergensi[2]*; saeculo XIII. ab Albrico Trium fontium monacho, saeculo XIV. ab Henrico de Hervordia, saeculo XV. a Trithemio abbate Spanheimensi. A scriptoribus rerum saeculi decimi vero Hrothsvitha, Reginonis continuatore, Widukindo opera eius nondum adhibita esse Dändliker recte demonstravit*[3]*. Editionem principem ut supra memoravimus anno* 1524 *vulgatam, Hervagius in editione Ba-*

1) M. G. SS. XXIII, 659 n. 61, sed ampliori Liudprandi recensione minime usus est Albricus, cum verba a Scheffero laudata: 'imperator sanctus suos adhuc reliquos interficientes retrahebat et revocabat' repetita sint ex capite 17. historiae Ottonis: 'si non imperator sanctus.. suos adhuc interficere sicientes retraheret, revocaret'. 2) M. G. SS. XVII, 442. 443. 484. 485. 3) Büdinger, Untersuchungen zur mittl. Gesch. I, 290—307.

sileensi a. 1532 *repetiit, adhibito tamen paucis in locis codice bonae notae, cuius lectiones in textu ab inde remanserunt. Nam librum Basileensem universi postea editores, Iustus Reuberus in SS. a.* 1584 *et* 1619, *Laurentius Ramirez de Prado in editione Operum Liudprandi Antverpiensi a.* 1640, *Chesnius T. III. SS. Francicorum a.* 1641, *Ioannes in nova editione Scriptorum Reuberi a.* 1726, *et Muratorius annis* 1723 *et* 1726 *SS. Ital. T. II. expresserunt, nisi quod Muratorium, allatis Tom. II. B. aliquot codicum Vindobonensium* *3ª *et* 3c* *lectionibus tertias quodammodo operi curas admovisse dicere possis. Historiam Ottonis ex monumentis recudi fecit Watterich (Pontificum Romanorum vitae I,* 49—63). *Versionem Germanicam operum Liudprandi ex parte paravit liber baro de Osten-Sacken* [1]. p. 273.

Iam tria post saecula nova editio ad normam autographi instituta, quantum a reliquis differat, quanto historiae commodo iam prodeat, penes lectores iudicium esto. Amplissima lectionum segete, quam, antequam autographum ad manus venisset, ex codicibus Bruxellensibus, Londinensibus et Austriacis collegeram, recisa, eas tantum afferre placuit, unde diversas codicum classes agnoscere licet. Idem in corruptissimis editionum lectionibus observavi. Auro enim purissimo decocto, scoriam relinquere delectat.

Legationis libellum a Canisio una cum chronicis Victoris Tunnunensis et Ioannis Biclariensis Ingolstadii a. 1600 (*p.* 79—125) *in* 4° *secundum apographum Christophori Broweri hic primum evulgatum, indeque a Baronio ad a.* 968, *Muratorio SS. II. et Niebuhrio T. XI. SS. Byzant. repetitum, iam edita Antapodosi et Historia Ottonis Liudprandi scribendi rationem et textuum corruptionem experti, intactum relinquere, licet codice unico Trevirensi deperdito, nefas duximus, atque opere suscepto praeter spem Giesebrechtio adiutore factum est, ut locis nonnullis magni momenti sanatum lectoribus proponere liceat. Legationem 'livore et odio plenam verum sic quoque ad rerum cognitionem utilissimam' Niebuhrius praedicat; et Liudprandi in ea animum vigoris et eloquentiae sibi paratae apicem attigisse, rerum earum studiosi iudicabunt.*

1) **Aus Liudprands Werken, Berlin 1853 (inter 'Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit').**

BEROLINI 1839. *G. H. PERTZ.*
HALIS 1876. *E. DÜMMELR.*

LIUDPRANDI ANTAPODOSIS.

In nomine patris et filii et spiritus sancti, incipit liber antapodóseos ανταποδόσεως, retributionis[a], regum atque principum partis Europae[1], a Liudprando Ticinensis eclesiae diacone en ti* echmalosia autû ἐν τῇ εχμαλοσία ἀυτοῦ, in peregrinatione eius[b], ad Recemundum, Hispaniae provintie Liberritanae ecclesiae episcopum, editus. SS. III, p. 273.

*) articulus.

1[c]. Prohoemium.
2. De castello Fraxineto[d] et situ eius.
3. Qualiter Saraceni Fraxinetum prius adepti sint.
4. Qualiter invidia Provincialium et ipsis invitantibus Saraceni Provinciam devastaverint.
5. Quis imperator tum Grecis preerat, qui Bulgariis, Bagoariis, Francis, Saxonibus, Suevis, Italicis, reges preerant, vel quis Rome papa habebatur.
6. Cur Leo imperator sit Porphyrogenitus dictus.
7. De domo Porphyra, quis eam edificaverit.
8. De genealogia Basilii[e], et qualiter imperator Michahel in palatio eum receperit.
9. De infirmitate Michahelis[f] imperatoris, et qualiter a Basilio sit interfectus, et ipse imperator effectus.
10. De eo quod Basilius in somnis dominum nostrum Iesum Christum se interpellantem pro morte Michahelis[f] vidit, et de elimosina quam isdem Basilius fecit.
11. Qualiter Leo imperator a suis sit noctu captus, et non agnitus custodie[g] traditus atque flagellatus, et qualiter custos carceris eum dimiserit, et quod ipse imperator se non flagellantes[h] flagellaverit, et flagellantes honoraverit.
12. De optimo ludo quem isdem Leo imperator fecit, de dormientibus et nummis aureis.

a) *vox* retributionis *supra* antapodoseos legitur, *sed eam postponendam duxi; ita in sequentibus quoque feci.* b) euius 1. c) *argumentum deest* 3. d) fraxaneto *corr.* fraxineto *constanter* 1. e) basillii 1. f) mihahelis 1. g) custidie 1. h) *vox bis scripta in* 1.

1) Cf. infra c. 1 'totius Europae'.

*p. 274. *13. Cur Arnulfus rex clusas fregerit, et Hungarios[a] exire permiserit.
14. De Widone et Berengario, qui iuramento amicitiam firmaverunt quam non observaverunt, et quod huiusmodi amicitia servari non possit.
15. De Berengario in Italia post mortem Karoli rege constituto.
16. Qualiter Wido culpa dapiferi sui a Francis sit repudiatus.
17. De reditu Widonis in Italia.
18. De pugna inter Widonem atque Berengarium.
19. De alia iterum inter eos pugna et Berengarii fuga.
20. De filio Arnulfi Zentebaldo, quem in Italiam pro Berengarii[b] auxilio misit.
21. Qualiter in duello Langobardus Bagoarium occiderit.
22. De Arnulfo rege, qui invitante Berengario in Italiam venit.
23. Quod isdem Arnulfus Pergamum cęperit, et comitem Ambrosium suspenderit.
24. De Mediolanensibus et Papiensibus, qui ad Arnulfum venerunt.
25. De fuga Widonis ob Arnulfum.
26. Exhortatoria locutio Arnulfi ad pugnam.
27. Qualiter Roma Leoniana sit capta.
28. Quod Arnulfus propter Formosum papam multos Romanorum decollare precepit.
29. Cur esset inimicitia inter Formosum et Romanos.
30. De Sergio papa, qui Formosum de sepulcro iussit extrahere mortuumque deponere.
31. De corpore Formosi a Sergio in flumen proiecto, atque a piscatoribus invento, et ab imaginibus sanctorum salutato.
32. Qualiter Arnulfus castrum vocabulo Firmum obsederit, et a Widonis uxore mortiferum potum acceperit.
33. De malicia quam Arnulfi homines fecerant.
34. De reditu Arnulfi et prosecutione Widonis.
35. Quod Italici de Arnulfo non curabant, et de Anscario marchione qui in Eporegia latitavit.
36. De turpi morte Arnulfi regis.
37. De morte Widonis regis, et electione Lamberti eius filii, qui est rex constitutus.
38. De expulsione Lamberti et revocatione Berengarii.
39. De Maginfredo comite, qui decollatus est a Lamberto ob rebellionem.

a) hungarius *corr.* hungarios 1. b) berengari 1

INCIPIT LIBER PRIMUS.

1. Reverendo tociusque sanctitatis pleno, domno Recemundo[e], Liberritanae eclesiae episcopo, Liudprandus[f], Ticinensis eclesiae, suis non meritis, levites, salutem. Biennio ingenii parvitate petitionem tuam, pater karissime, distuli, qua totius Europae me imperatorum regumque facta, sicut is, qui non auditu dubius sed visione certus, ponere compellebas. Hae siquidem res animum, ne id inciperem, deterruere meum: copia cuius sum poenitus expers dicendi, detrectatorum invidia, qui supercilio tumentes, lectionis desides, ac secundum eruditi viri sententiam Boetii[1] philosophye vestis particulam habentes totamque se habere putantes, haec mihi sunt insultantes dicturi: 'Tanta decessores* nostri scrip- *p. 275. titarunt, quod multo amplius lectores quam lectiones deficient'. Illudque comicum garrient: 'Nichil dicetur, quod non fuerit dictum prius'[2]. Quorum latratibus hoc respondeo, quia phylosophy ydropicorum more, qui quo amplius bibunt eo ardentius sitiunt, quo sepius legunt eo avidius nova queque perquirunt. Quod si perplexa faceti Tullii lectione fatigantur, talibus saltem neniis animentur. Nam, ni fallor, sicut obtutus, nisi alicuius interpositione substantiae, solis radiis reverberatus obtunditur, ne pure ut est videatur, ita plane mens achademicorum, peripatheticorum, stoicorumque doctrinarum iugi meditatione infirmatur, si non aut utili comoediarum risu aut heroum delectabili historia refocilatur. Quod si priscorum ritus execrabilis paganorum, non solum inquam non proficuus

a) *numerus omissus, et in quatuor sequentibus littera* X *omissa* 1. b) iruit 1. c) marico 1. d) lantberti *constanter scribit* 5 a. e) regemundo 5. 5 a. f) liuprandus 3. *Hinc et lectione* oppido *cap. tertio, codicem* 3. *ex codice* 1. *nondum omni parte correcto fluxisse, indicari videtur.*

1) De consol. phil. lib. I, c. 1. 2) Ter. Eunuch. Prol. v. 41: Nullumst iam dictum, quod non sit dictum prius.

verum auditu ipso non parum nocuus, tomis memorandus inscribitur, quid istorum imperatorum bella, Iullii, Pompeii, Hannibalis, fratrisque eius Asdrubalis, ac Scipionis Africani[a], insignum imperatorum, laudibus coequanda silebitur? cum presertim in his sit domini nostri Iesu Christi, dum sancte vixerint, bonitas recitanda, tum si quid deliquerint, salubris ab eodem correctio memoranda? Nec moveat quempiam, si enervorum facta regum principumve effeminatorum huic libellulo inseruero. Una est enim iusta dei omnipotentis, patris scilicet filii et spiritus sancti, virtus, quae hos iuste suis pro sceleribus comprimit, illos dignis pro meritis extollit. Haec inquam est vera domini nostri Iesu Christi
Exod. 23, 22. sanctis promissio: 'Observa et audi vocem meam, et inimicus ero inimicis tuis, et affligentes te affligam, et precedet te angelus meus'. Per Salemonem quoque sapientia, quae Chri-
Sap. 5, 21. stus est, clamat: 'Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos'. Quod cottidie fieri[b], etiam qui stertit, animad-
(1*.) vertit. Ut autem evidens ex innumeris subdatur exemplum, me tacente loquetur[c] opidum vocabulo Fraxinetum[1], quod in Italicorum Provintialiumque confinio stare manifestum est.

2. Cuius ut cunctis liquido pateat situs, quemadmodum temet latere minime reor, immo melius scire, sicut ab ipsis qui vestri sunt tributarii regis, Abderahamem[2] scilicet, potestis conicere, mari uno ex latere cingitur, caeteris densissima spinarum silva munitur. Quam si ingressus quispiam fuerit, ita sentium curvitate tenetur[d], acutissima rectitudine perforatur, ut neque progressionis neque reditus, nisi magno cum labore, habeat facultatem.

888. c. 3. Sed oculto, et quoniam secus esse non potest iusto dei iuditio, XX tantum Saraceni lintre parvula ex Hispania egressi, nolentes istuc vento delati sunt. Qui pirate noctu egressi, villamque clam ingressi, christicolas, pro dolor, iugulant, locumque sibi proprium vendicant, montemque Maurum villulae coherentem contra vicinas gentes refugium parant; spineam silvam hoc pacto maiorem et spissiorem sua pro tuitione fatientes, ut si quis ex ea vel ramum incideret, mucronis percussione hominem exiret: sicque factum est, ut omnis preter unius angustissimae viae aditus demeretur. Loci igitur asperitate confisi, vicinas gentes clam circum-

a) *deest, loco vacuo* 3. b) *deest* 5. 5a. c) loquitur 3. d) t. et a. 5. 5a. 5a*.
*) *ita capita editionum anteriorum indicavi.*

1) Garde-Fraînet, haud procul a Freius. Cf. Chron. Novaliciense IV, c. 22. 23. 26: qui in monte silvis permaximis circumdato inextricabilibus subterraneis cuniculis inhabitabant. 2) III, 945—961.

quaque perlustrant. Accersitum quam plures in Hispaniam 888.
nuntios dirigunt, locum laudant, vicinasque gentes nichili se c.
habere promittunt. Centum denique tantummodo secum
mox[a] Saracenos reducunt, qui veram rei huius caperent assertionem.

4. Interea Provincialium, que illis gens erat vicinior,
invidia cępit inter sese dissidere, alius alium iugulare, substantiam rapere, et quicquid mali excogitari poterat facere.
Sed quia pars partem, ut invidia et dolor postularant, satis
sibi facere non poterant, hos quos prediximus Saracenos,
non minus callidos quam perfidos, in auxilium rogat; cumque his una proximum conterit. Nec iuvat solummodo
proximum trucidare, verum terram fructiferam in solitudinem
reddere. Sed videamus, quid iusta[1] secundum quendam
profuerit invidia, quam ita describens ait[2]:

'Iustius invidia nichil est, quae protinus ipsum
Auctorem rodit excruciatque animum'.

Quae dum decipere conatur, decipitur; dum extinguere molitur, extinguitur. Quid igitur?* Saraceni cum suis hoc *p. 276.
viribus minime possent, alteram alterius auxilio partis debellantes, suasque copias ex Hispania semper augentes, quos
primo defendere videbantur modis omnibus insecuntur. Seviunt itaque, exterminant, nil reliqui faciunt. Trepidare iam
vicinae caeterae gentes, quoniam secundum prophetam horum Deut. 32,30.
unus persequebatur mille, et duo fugarunt decem milia. Et
quare? Quia deus suus vendidit eos et dominus conclusit illos.

5. Hac itaque tempestate Leo Porphyrogenitus, Basilii (2.)
imperatoris filius, Constantini huius pater qui nunc usque 886–912.
superest et feliciter regnat[3], Constantinopolitane civitatis
regebat imperium. Simeon fortis bellator Bulgariis preerat, 893–927.
cristianus, sed vicinis Grecis valde inimicus. Ungariorum
gens, cuius omnes poene nationes experte sunt sevitiam, quae
miserante deo sanctissimi[b] atque invictissimi regis OTTONIS
potentia, ut latius dicturi sumus, mutire[c] non audet exterrita[4], cf. Ios. 10,21.
nobis omnibus tunc temporis habebatur[d] ignota. Quibusdam
namque difficillimis separata a nobis erat interpositionibus,
quas clusas[e] nominat vulgus, ut neque ad meridianam neque
ad occidentalem plagam exeundi habuerit facultatem. Per

a) opido *corr.* mox 1. oppido *codd.* 3. b) sanctisimi 1. c) mutrire 1, mittere 3, muttire 5, muttire *corr.* mutire 5a. d) hababatur *corr.* habebatur 1. e) clusuras-1; *sed infra* cap. 13. clusas.

1) i. e. iuxta. 2) Ex Hieronymi ep. ad Galatas L. III, c. 5 (Opp. ed. Vallarsius VII, 508). 3) Obiit a. 959. 4) Pugnam ad Licum fluvium a. 955 commissam dicit.

887. Nov. idem tempus Arnulfus rex potentissimus, defuncto Karolo
899. Dec. prenomine Calvo [1], Bagoariis, Suevis, Francis Teutonicis [a], Lotharingis, audacibusque principabatur [b] Saxonibus. Cui
892–894. Centebaldus, Maravanorum dux, viriliter repugnabat. Beren-
888–894. garius et Wido imperatores ob regnum Italicum conflicta-
891. Oct. bantur. Formosus Portuensis civitatis episcopus, Romane
896. Mai. sedis summus et universalis papa habebatur. Sed nunc, quid sub unoquoque horum gestum sit, prout brevius possumus explicemus.

886–912. 6. Leo igitur, Grecorum piissimus imperator, cuius supra fecimus mentionem, Constantini scilicet huius Porphyrogeniti pater, undique pace habita sancte et iuste Grecorum regebat imperium. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo que Porphyra dicitur, natum apello. Et quoniam res processit in medium, quid de huius Porphyrogeniti genesi audivimus, proferamus.

7. Constantinus imperator augustus, ex cuius nomine
) articulus. Constantinopolis est sortita vocabulum civitas, τὸν οἶκον τοῦτον, ton icon touton, domum istam, edificare iussit, cui Porphyra nomen inposuit; voluitque successuram nobilitatis suae subolem istic in lucem prodire, quatinus, qui suo ex stemate nascerentur, luculenta hac apellatione Porphyrogeniti dicerentur. Unde et hunc Constantinum, Leonis imperatoris filium, ex eius sanguine nonnulli dicunt originem ducere. Veritas autem rei huius ita se habet.

8. Basilius imperator augustus, avus huius, Macedonia humili fuerat prosapia oriundus, descenditque Constantinopo-
) articulus. lim τῆς πτοχειας, tis ptochías, quod est paupertatis iugo, ut cuidam serviret igúmeno, id est abbati. Igitur imperator Michahel qui tunc temporis erat, cum orationis gratia ad monasterium istud, in quo hic ministrabat, descenderet, vidit
) articulus. hunc forma preter ceteros egregia, accitumque τον ηγούμενον, ton igúmenon, abbatem, rogavit, ut se donaret hoc puero; quem susscipiens in palatio, cubicularii donavit officio [2]. Tante denique post paululum potestatis est factus, ut alter ab omnibus imperator sit apellatus [3].

9. Verum quia omnipotens deus servos suos iusta visitat

a) f. t. *voces cohaerentes in* 1. *nec distinguendae.* b) principatur 1.

1) III, obiit a. 888 die 13. Ianuarii. Carolus Calvus iam anno 877 obierat. 2) Secundum rerum Byzantinarum scriptores non ab ipso quidem imperatore, sed a consobrino eius Theophilitza tum protostratoris dignitate ornato Basilius ex monasterio in aulam imperatoris adscitus fuit. 3) a. 866 die 26. Maii mensis Michaele collega imperator coronatus est.

vult quacumque censura, hunc imperatorem Michahelem sanae mentis ad tempus non esse permiserat, ut quo hunc gravius premeret in infimis, eo misericordius remuneraret in summis. Nam, ut fertur, huius tempore passionis familiares etiam capitis iusserat damnare sententia[1]. Quos tamen ad sese rediens hoc pacto requirebat, ut nisi quos iugulare iusserat redderentur, pari ipsi qui hoc effecerant sententia damnarentur. Hoc igitur terrore quos damnare iusserat, servabantur. Sed cum hoc sepius et iterum Basilio faceret, huiusmodi a sibi obsequentibus, pro nefas, accepit consilium: 'Ne forte insana regis iussio aliquando ex industria a te non diligentibus, immo odio habentibus, impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia sceptra suscipito'. Quod sine dilatione, cum terrore compulsus, tum et regnandi cupiditate deceptus, complevit[2]. Hoc itaque interfecto, factus est imperator Basilius. 867. Sept. 23.

*10. Denique parvo transacto tempore, huic dominus noster Iesus Christus per visionem apparuit, domini huius imperatoris, cuius hic necis auctor extiterat, dexteram tenens, eumque ita conveniens: 'ἵνα τί ἔσφαζες τὸν δεσπότην[a] σου βασιλεα? inati esfases ton despotin su basilea', quod est: 'ut quid interfecisti dominum tuum imperatorem'[3]? Expergefactus itaque, tanti se reum novit esse reatus; moxque ad sese rediens, quid super hoc faceret, cogitabat. Confortatus itaque hac domini nostri per prophetam salubri et vere acceptabili promissione, quia 'in quacumque die peccator ingemuerit, salvus erit', cum lacrimis et gemitibus se peccatorem, se reum, se sanguinis innocentis effusorem esse confitebatur. Bono autem consilio accepto, amicos sibi de mamona iniquitatis effecerat, ut quos hic temporalibus subsidiis consolaretur, eorum precibus ab aeterno gehenne incendio liberaretur. Fabricavit autem precioso et mirabili opere iusta palatium, orientem versus, aecclesiam quam Nean, hoc est novam, vocant, in honore[b] summi et celestis militie principis, archangeli Michahelis, qui Grece archistratigos apellatur[4]. *p. 277. 886—912. cf. Ezech. 33, 12. Luc. 16, 9.

11. Nunc autem non pigeat libellulo huic res duas, quas eiusdem Basilii filius, memoratus Leo imperator augustus, (S.)

a) ινα τι εσφαζες τον δες *desunt* 5. 5a. εσφαζες *deest* 3. 3a. *etc.* b) hononore 1.

1) Ad solam temulentiam, qua saepius oppressus fuerit, Byzantini Michaelis facinora revocant. 2) Cf. Hincmari ann. 869 (SS. I, 485): Basilius . . eumdem Michaelem dolo interfecit et imperium sibi ascivit. 3) Similem visionem refert Gregorius in vita Basilii (Scriptores post Theophanem ed. Paris. p. 394). 4) Cf. de hac ecclesia Genesii regum l. IV, p. 118 ed. Lachmann, Theophanem contin. V, c. 76, p. 319 ed. Bekker.

886—912. memoria risuque dignas egit, inserere. Constantinopolitana urbs, quae prius Bizantium, nova nunc dicitur Roma, inter ferocissimas gentes est constituta. Habet quippe ab aquilone Hungarios, Pizenacos, Chazaros, Rusios quos alio nos nomine Nordmannos apellamus, atque Bulgarios nimium sibi vicinos; ab oriente Bagdas; inter orientem et meridiem Egipti Babiloniaeque[a] incolas; a meridie vero Africam habet et nominatam illam nimium vicinam sibique contrariam insulam Crete. Caetere vero quae sunt sub eodem climate nationes, Armeni scilicet, Perses, Chaldei, Avasgi, huic deserviunt. Incolae denique civitatis huius, sicut memoratas gentes divitiis, ita etiam sapientia superexellunt. Moris quippe eorum est, ne a vicinis gentibus obprimantur, singulis quibusque noctibus per totius civitatis bivium, trivium, quadruviumque armatos milites causa custodiendae civitatis, qui eam invigilent, ponere. Fitque, ut si post crepusculum quemquam deambulantem aliquô custodes offenderint, captus protinus verberibusque cesus, custodia pervigili, compedibus in carcere strictus, usque in crastinum ad publicum producendus servetur. Hoc denique pacto non solum ab hostibus, verum etiam a latronibus inlesa civitas custoditur. Leo itaque imperator augustus vigilum fidem constantiamque probare volens, solus post crepusculum e palatio descendens, ad primam pervenit custodiam. Quem ut vigiles fugientem et quasi metu se declinantem viderunt, comprehensum, quis esset quove pergeret, interrogarunt. Qui, e multis unum se esse et lupanar petere, dixit. Cui mox: 'Cesum te acriter', inquiunt, 'compedibusque strictum usque in crastinum reservabimus'. Quibus respondit: 'μη ἀδελφοῖ μη, mi adelfi mi', quod interpretatur: 'nequaquam, fratres, nequaquam; accipite quod porto, permittite ire quo volo'. Qui duodecim acceptis aureis, eum protinus dimiserunt. Inde vero transiens, ad secundam venit custodiam. Quo quemadmodum et in prima captus, datisque XX aureis est dimissus. Ad tertiam deinde dum venisset, est captus: verum non ut primo ac secundo datis aureis est dimissus; sed ablatis omnibus, compedibusque graviter strictus, pugnis flagrisque diu verberatus, custodia usque in crastinum producendus servatur. His itaque discedentibus, custodem imperator ad sese carceris vocans: 'φιλε μου, file mu', quod est 'amice mi', inquit, 'Leonem imperatorem nostin'? 'Qui', infit, 'nosscere possim, quem vidisse me non meminerim? Ad publicum sane, raro quamquam, dum procedit, a longe, quia propter nequeo, cum intueor, mirabile quiddam et non hominem videre videor. Dare autem

a) babilioniaeque 1.

te operam, quo hinc inlesus exeas, quam id percontari, tibi commodius est. Non aeque vos, σε εις[a] την* φιλακην και αυτον εις τὸ* χρυσοτρίκλινον, se is tin filakìn kè autòn is tò chrisotriclinon, te in carcere, et illum in aureum triclinium, fortuna fovet. Parva sunt haec, graviora addantur vincula, ne sit spatium de imperatore meditandi'. Cui: 'Desine', inquit, 'desine; ipse enim sum Leo imperator augustus, qui de palatii dignitate non bono omine prodii'. Carceris autem custos, sperans, non vera esse quae dixerat: 'Egon', inquit, 'hominem inpurum, bona sua cum meretricibus abligurrientem, imperatorem credam'? Quoniam temet tu neglexisti, pro te ego dispitiam mathesin. Mars trigonus, Saturnus* Venerem respicit, Iuppiter quadratus, Mercurius tibi iratus, Sol rotundus, Luna in saltu est, mala Fortuna te premit'[1]. Imperator vero: 'Ut', inquit, 'vera probes esse quae dico, dum matutinale dederit signum, ante enim non ausi sumus, mecum ad palatium potiori quam ego descenderim omine venito. Si me ut imperatorem non istic recipi videris, occidito. Non minoris quippe criminis erit, me imperatorem dixisse si non sum, quam aliquem occidisse. Si vero te ob id mali quicquam pati formidas, haec fatiat mihi deus et haec addat, si non potius premium quam pro hac re sumes supplitium'. Igitur credulus carceris custos effectus, dato, ut imperator dixerat, matutinali signo, eum ad palatium usque comitatur. Cumque eodem venisset, mirabiliter sicut a se noscentibus susceptus, comitem suum exanimatum admiratione nimia reddidit. Sane dum dignitates omnes huic occurrere[b], laudes reddere, adorare, soccos detrahere, alia atque alia pro se quemquam facere contemplaretur, emori ei tunc atque vivere satius esset. Cui imperator: 'Contemplare', inquit, 'nunc mathesin, et si vere quo huc adveneris omine dixeris, veram te augurandi scientiam habere probabis. Prius tamen quaeso, quid morbi sit, proferas, quod te tam pallidum reddidit'. Cui: 'Parcarum'[c], infit, 'obtima CLOTO iam nere desinit; LACHESIS vero in torquendo laborare amplius non cupit, sevissima autem harum ATROPOS articulos iam in condilum[2] solam[d] imperii tui sententiam expectat, ut fila contrahens rumpat. Palliditatis autem vultus mei causa est, animam a capite descendisse, secumque in inferiorem corporis partem

884—912.

*) articulus.

*) articulus.

p. 278.

a) sι 1. b) occurre 1. c) parcar carum 1. *in duabus lineis.* d) articulis iam inconditum solam 5. 5 a.

1) Mars-premit ex comoedia, quae Querolus inscribitur p. 34, 10—18 ed. Peiper repetivit. 2) i. e. articulos forficis iam in manu curvata (κόνδυλος) tenens.

886—912. sanguinem perduxisse'. Subridens igitur imperator: 'Recipe', inquit, 'animam, recipe, et cum hac bisbinas aureorum libras adsume; nulli vero de me, nisi anfugisse, respondeas'. His ita gestis, imperator vigiles, qui se captum dimiserant, quique caesum custodiae manciparant, venire precepit. Quibus et ait: 'Vigilantibus vobis custodiamque civitati prebentibus, numquid fures aliquando adulterosque offenditis'? Qui eum pretio accepto dimiserant, nil se vidisse responderant[a]; qui vero caesum illum custodiae manciparant, ita responderant[b]: 'Precepit δεσπότία σȣ η αγια, despotia su i agia, id est dominatio tua sancta, ut si vigiles post crepusculum quemquam aliquô deambulantem offenderent, captum protinus verberibusque caesum custodiae traderent. Tuis itaque, dominator sanctissime[c], iussionibus nos parentes, hac, quae presentem precessit diem, nocte quendam lupanaria percurrentem cepimus, flagellavimus, carcerique impositum imperio tuo sancto producendum servavimus'. Quibus imperator: 'Cito', inquit, 'ut in medium producatur, potestas imperii mei etiam atque etiam imperat'. Nec mora, vinctus ut ducatur, percurrunt. Quem dum aufugisse audirent, semivivi ad palatium sunt reversi. Quod cum nuntiassent imperatori, mox imperator se exutum nimisque iis cesum ostendens: 'δέντε, deute', id est venite, inquit, 'μη διληασεται, mi diliasete, nolite formidare; ipse ego sum quem flagellastis, quemque e carcere nunc aufugisse confiditis. Scio enim et vere credo, quod non imperatorem, sed imperatoris inimicum tundere cogitastis. Hos qui me non ut imperatorem, sed ut latronem viteque meae insidiatorem dimisêre, mortetenus verberatos urbe expelli, bonisque omnibus privari, mea non solum cupit verum etiam iubet auctoritas. Vos autem meis non solum sed horum etiam perversorum divitiis dono'. Quod quam prudenter egerit, paternitas tua in hoc animadvertere poterit, quoniam caeteri extunc civitatem diligentissime custodire, hunc etiam absentem quasi presentem sperare. Sicque factum est, ut et imperator amplius de palatio noctu non descenderet, et sui omnia fideliter custodirent.

(4.) 12. Alium quem ipse egit ludum, silentio tegi absurdum esse diiudico. Constantinopolitanum palatium ob imperatoris salutem multorum presidiis militum custoditur. Custodientibus vero victus censusque cottidianus non parvus inpenditur[d]. Contigit itaque XII post corporis refectionem in ipso diei fervore una in domo quiescere. Mos denique imperatoris erat, cunctis quiescentibus totum perreptare palatium. Qui

a) *ita* 1. b) *ita* 1. c) sanctisime 1. d) C. v. v. c. c. n. p. i. *desunt* 5. 5 a. 5 a* *adsunt in edit. Hervag.*

cum eodem, die quadam quo XII memorati loethoeo[1] sese 886—912. dederant, pervenisset, ligno modico, ut non incallidus, ostii pessulo proiecto ingrediendi sibi aditum prebuit. Undecim vero dormientibus, ut ars artem falleret duodecimus pervigil stertere ceu dormiens ceperat, *contractisque in fatiem brachiis, *p. 279. totum quod imperator faceret diligentissime considerabat. Ingressus igitur imperator, dum obdormire cunctos perspiceret, aureorum numismatorum libram pectori uniuscuiusque apposuit[a]; moxque clam regressus, ostium, ut prius fuerat, clausit. Eo autem hoc egit, quatinus exitati et de lucro gratularentur, ac qualiter hoc accideret non mediocriter mirarentur. Denique discedente imperatore, qui vigil solus extiterat surrexit, dormientiumque nummos aureos sibi adsumpsit atque reposuit; postea vero quieti sese dedit. Imperator igitur pro hoc ludo sollicitus, post nonam horam XII hos quos nominavimus ad se venire precepit, eosque ita convenit: 'Si forte vestrum quempiam somnii visio deterruit aut hilarem reddidit, ut in medium proferat, mea iubet auctoritas; nec minus etiam si quid novitatis expergefactus quisquam vidit, ut detegat, imperat'. Hi itaque, quemadmodum nihil viderant, nil se vidisse responderant[b]. Magis autem super hoc admirati, 'conticuere intentique ora tenebant'[2]. Sperans igitur imperator, hos non rei inscitia sed calliditate aliqua reticere, suscensus[c] est ut qui magis, cepitque nonnulla terribilia reticentibus comminari. Quod qui omnium conscius erat ut audivit, huiusmodi humillima et supplici voce imperatorem convenit: 'φιλανϑϱοπε βασιλευ, filanthrope vasileu', id est 'humanissime imperator, hi quid viderint, nescio; ego tamen delectabile, atque utinam quod persaepe mihi contingeret, somnium vidi. Undecim his conservis meis hodie vere sed[d] non oportune dormientibus, visus sum, quasi non dormiens, vigilare. Ecce autem magnitudo imperii tui quasi occulte ostium reserans, clanculumque ingressa, libram auri adposuit supra pectus omnium nostrum. Cumque imperium tuum quasi repedare, sotiosque hac in visione cernerem dormitare, continuo ceu letus exurgens, undecim dormientium aureorum numismatorum libras tuli, meoque in marsupio, in quo una erat, apposui, quatinus ob transgressionem decalogi, ne solum essent XI, verum ad memoriam apostolorum mea una adhibita essent et ipse XII. Visio haec, imperator auguste, bonum sit, usque modo me

a) adposuit *corr.* apposuit 1. b) *ita* 1. c) succensus *corr.* suscensus 1. d) set *corr.* sed 1.

1) i. e. somno. 2) Verg. Aen. II, 1.

886—912. non deterruit, sed hilarem reddidit. Ô utinam interpretatio alia imperio tuo non placeat. Nam et me μαντην και ονιροπολον, mantin ke oniropolon, id est divinum et somnii venditorem, esse liquido patet'. His auditis, magno est imperator cachinno inflatus; verum prudentiam huius atque sollicitudinem plus admiratus, protinus infit: 'Antehac σε ουτε μαντην ουτε ονιροπολον, se[a] ute mantin ute oniropolon, te neque divinum neque somnii venditorem esse, audivi. Hanc vero rem nunc ita aperte dixti, ut nihil circuitionis usus esses. Sed quia vigilandi facultatem sive auspicandi scientiam habere non posses, nisi divino tibi esset munere datum, seu verum sit, ut speramus, immo credimus, seu falsum, καθως ο Λουκιανος, cathos o lukianos, id est sicut Lucianus de quodam dicit[1], quod dormiens multa reppererit atque a gallo exitatus nihil invenerit, tu tamen quicquid videris, quicquid senseris, quicquid etiam inveneris, tuum sit'. His auditis, quanta caeteri sint confusione repleti, quantoque hic sit gaudio plenus, eorum quisque in se personas suscipiens, animadvertere poterit.

13. Arnulfus interea, earum quae sub arcturo sunt gen-
(5.) 892. tium rex fortissimus, cum Centebaldum Maravanorum ducem[2], quem supra memoravimus, sibi viriliter repugnantem debellare nequiret, depulsis his, pro dolor, munitissimis interpositionibus, quas vulgo clusas nominari prediximus[3], Hungariorum[b] gentem cupidam, audacem, omnipotentis dei ignaram, scelerum omnium non insciam, caedis et rapinarum solummodo avidam, in auxilium convocat; si tamen auxilium dici potest, quod paulo post, eo moriente, cum genti suae, tum caeteris in meridie occasuque degentibus nationibus, grave periculum, immo exitium fuit. Quid igitur? Centebaldus vincitur, subiugatur, fit tributarius; sed non solus. O cecam regnandi Arnulfi regis cupiditatem! o infelicem amarumque diem! Unius homuntii deiectio fit totius Europae contricio. Quot mulieribus viduitatem, patribus orbitatem, virginibus corruptionem, sacerdotibus populisque dei captivitatem, eclesiis desolationem, terris inhabitantibus solitudinem[c], ceca ambitio paras! Legistin', obsecro, ipsius veritatis verba dicentis:
Matth. 'Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, anime vero
16, 26. suae detrimentum[d] patiatur; aut quam dabit homo commu-
*p. 280. tationem pro anima sua'? *Quod si te veri iudicis non terruit

a) *deest* 1. b) huncgariorum 1. c) solitududinem 1. d) detrimendum 1.

1) Lucian. Gallus, c. 1. 2) Qui alias Suatoplucus dicitur, Rastislavi nepos et successor, 870 - 894. 3) Cf. c. 5, Ann. Sangall. maior. 892; Widukind. Res gest. Saxon. I, c. 19; Annal. Fuld. 892.

severitas, ipsa saltem furorem tuum humanitatis temperaret 892.
communitas. Eras enim inter homines homo, si dignitate sublimis, non tamen natura dissimilis. Flebilis hec miserabilisque conditio, cum illa bestiarum serpentium seu alitum genera quae intollerabilis feritas ac loetale virus ab hominibus separata esse facit, ut sunt basilisci, reguli[a], vel rinocerotes, seu gripes, quae etiam aspectu ipso cunctis perniciosa esse videntur, inter sese tamen pro origine ipsius affectionisque consortio pacata et innoxia perseverant; homo autem, ad imaginem similitudinemque dei formatus, legis dei conscius, rationis capax, non solum proximum non amare iuvat, sed et odisse plurimum valeat. Videamus igitur, quid Iohannes, non quilibet, sed virgo ille egregius[1], secreti celestis conscius, cui Christus in cruce matrem virginem virgini commendavit,
super talibus dixerat: 'Qui odit fratrem suum, homicida est; 1 Ioh. 3, 15.
et scitis, quia omnis homicida non habet vitam aeternam in se manentem'[b]. Sed redeamus ad rem. Devicto namque Centebaldo Maravanorum duce[c], Arnulfus pace habita regno potitur. Hungarii interim observato exitu, contemplatique regionem, cordibus malum, quod post in propatulo aparuit[d], machinabantur.

14. Dum haec aguntur, rex Gallie Karolus, qui cogno- (6.)
minatus est Calvus[2], presentem moriendo mutavit vitam. 888. Ian. 13.
Cui dum viveret, nobiles duo ex Italia prepotentes[e] principes serviebant, quorum Wido alter, alter dictus est Berengarius[3]. Hi sane tanto sunt amicitiarum foedere glutinati[f], ut hoc sibi iureiurando promitterent, quia si regi Karolo superstites forent, alterius alter ordinationi coniveret[g], scilicet ut Wido quam Romanam dicunt Franciam, Berengarius optineret Italiam. Sed cum nonnulla sint incerta et instabilia amicitiarum genera, quae diversis modis humanum genus dilectionis societate conectunt, ut quosdam precedens commendatio postmodum amicitiae facit inire commertia, alios negociationis seu militiae vel artis ac studii similitudo, quae etiam, sicut ex diversis, vel lucri, vel libidinis, vel necessitudinum variarum[h] sotietatibus adquiruntur, ita intercedente qualibet divortii occasione solvuntur: hoc tamen est, hoc inquam amicitiae genus, quod multis experimentis est saepissime comprobatum, nullo modo eos qui amicitiarum foedus coniurationis iniere principio, indiruptam quivisse servare concordiam. Sane

a) *hac voce incipit* 2. b) nentem 1. c) dulce *corr.* duce 1. d) *i. e.* apparuit. e) prepositentes *corr.* prepotentes 1. f) conglutinati 5. 5a. 5a*. g) *i. e.* coniueret 1. h) uarium 1.

1) Cf. infra II, c. 6. 2) III, cf. supra p. 6 n. 1. 3) Wido marchio Spoletinus, Berengarius Foroiuliensis.

quidem callidissimus ille humano generi inimicus, ut homines prevaricatores sui faciat sacramenti, celerius sagatiusque ad inrumpendam amicitiam laborat. Quod si a minus recte sapientibus de vero amicitiarum genere percontamur, respondebimus, concordiam veramque amicitiam[a] nisi inter emendatos mores eiusdemque virtutis et propositi[b] viros stare non posse.

15. Contigit itaque, utrumque, Widonem scilicet atque Berengarium, Karoli regis funeri deesse. Cuius tamen interitum Wido ut audivit, Romam profectus, absque Francorum consilio totius Franciae unctionem suscepit imperii[1].
888. Febr. 29. Franci itaque Oddonem, quoniam Wido aberat, regem constituunt. Berengarius vero Widonis consilio, quemadmodum ei iureiurando promiserat, Italici regni suscepit imperium.
887—888. Wido autem Franciam petit.

16. Cumque Burgundionum regna transiens, Franciam quam Romanam dicunt ingredi vellet, Francorum nuntii ei occurrunt, se redire nuntiantes, eo quod longa expectatione fatigati, dum sine rege diu esse non possent, Oddonem cunctis petentibus elegerunt. Fertur autem hac occasione Francos Widonem regem sibi non adsumpsisse. Nam dum ad Metensem venturus esset urbem, quae potentissima in regno Lotharii claret, premisit dapiferum suum, qui alimenta illi more regio prepararet. Metensis vero episcopus[2] dum cibaria ei multa secundum Francorum consuetudinem ministraret, huiusmodi a dapifero responsa suscepit: 'Si equum saltem mihi dederis, faciam ut tercia obsonii[c] huius parte sit rex Wido contentus'. Quod episcopus audiens: 'Non decet', inquit, 'talem super nos regnare regem, qui decem dragmis vile sibi obsonium preparat'. Sicque factum est, ut Widonem desererent, Oddonem autem eligerent.

17. Francorum igitur non parum Wido perturbatus legationibus, nonnullis cępit cogitationibus aestuari, tam ex Ita-
*p. 281. lico regno Berengario iureiurando promisso, quam ex *Francorum presertim, quod poenitus se non posse sciverat adipisci. Inter utramque autem hanc aestuationem, quoniam Francorum rex esse nequibat, frangere quod Berengario fecerat iusiurandum deliberat; collectoque prout potuit exercitu — traxerat sane et a Francis quandam affinitatis lineam[3] —,

a) amicititiam 1. b) proposito 1. c) obsonat 1. 2.

1) Wido coronam imperialem anno 891 die 21. Februarii mensis accepit, coronam Franciae occidentalis a. 888 Lingonibus in urbe. 2) Tunc Ruodbertus. Sed Metensem usque Lotharingiae urbem, Wido minime progressus est. 3) Cf. infra III, c. 42; IV, c. 6. 22. Valesius (Carmen panegyricum Berengarii p. 155) hunc locum recte ita interpretatur: hoc est affinis Francorum regum erat.

Italiamque concite ingressus, Cammerinos atque Spoletinos fiducialiter ut propinquos adit, Berengarii etiam partibus faventes, ut infidos pecuniarum gratia adquirit; itáque Berengario bellum parat.

18. Copiis denique utraque ex parte collectis, iuxta 889.
fluvium Triviam, qui quinque Placentia miliariis extat, civile preparant bellum. In quo cum partibus ex utrisque caderent multi, Berengarius fugam petiit, triumphum Wido obtinuit.

19. Nec mora, diebus interpositis paucis, multitudine 888.
Berengarius collecta, in Brixiae latissimos campos Widoni bellum preparat[1]. Ubi cum maxima strages fieret, fuga sese Berengarius liberavit.

20. Iam vero Berengarius, cum Widoni resistere copia- (7.)
rum paucitate nequiret, potentissimum, quem prediximus, Arnulfum[a] regem in auxilium rogat, promittens, se suosque eius potentiae servituros, si virtutis suae amminiculo Widonem superaret regnumque sibi Italicum vendicaret. Huius plane 893.
tantae promissionis gratia accitus rex Arnulfus, filium suum Centebaldum, quem ex concubina genuerat, valido cum exercitu huius in auxilium dirigit[2], veneruntque pariter omni sub celeritate Papiam. Wido vero ita fluviolum qui Papiam uno ex latere alluit, Vernávola[b] nomine, tam sudibus quam exercitu munierat, quatinus altera alteram, ipso medio discurrente, pars partem oppugnare nequiret.

21. Unus et vigesimus dies iam transierat, cum sicut diximus altera pars alteram nocere non posset; et Bagoariorum unus cottidie agminibus exprobrans Italorum, inbelles eos atque equitandi inscios clamitabat. Ad augmentum etiam dedecoris eos inter prosiliit, hastamque uni de manu excussit, sicque letus in suorum castra repedavit. Hubaldus igitur Bonefatii pater, qui post tempore nostro Camerinorum et Spoletinorum extitit marchio[3], tantum gentis suae cupiens dedecus vindicare, clipeo accepto, predicto mox obviam Bagoario tendit. Is autem triumphi preteriti non solum non immemor, sed eo factus audatior ceu e victoria iam securus, hunc contra properat laetus. Cepitque vertibilem equum modo impetu vehementi dimittere, strictis modo habenis retrahere. Memoratus vero Hubaldus recta se cepit adire.

a) arnulfulfum 1. *duabus lineis.* b) uernavolum 5 a. 5 a*.

1) Priori proelio apud Brixiam regem utrumque decertasse Berengariumque victoriam reportasse Erchempertus (c. 82) fidem facit. 2) Cf. Ann. Alamann. 893: Alamanni in Italiam; Gesta Berengarii imp. III, v. 1—44. Arnulfo Berengarius iam anno 888 exeunte homagium reddidit. 3) Cf. infra II, c. 66.

893. Cumque in eo esset, ut mutuis sese vulneribus figerent, more solito Bagoarius equo versili varios perplexosque per amfractus cepit discurrere, quatinus iis argumentis Hubaldum posset decipere. Verum cum hac arte terga verteret, ut mox rediens Hubaldum ex adverso percuteret, equus cui Hubaldus insederat vehementer calcaribus tunditur, et per scapulas, antequam reverti Bagoarius posset, lancea ad cor usque perforatur. Hubaldus igitur freno Bagoaricum percipiens equum, ipsum in medio fluvioli alveo exutum hominem dereliquit; sicque suorum iniuriae ultor, de triumpho ad suos redit hilarior. Hoc sane factum non mediocrem Bagoariis terrorem, Italicis audatiam contulit. Inito quippe[a] Bagoarii consilio, nonnullisque Centebaldus a Widone argenti acceptis ponderibus, in propria remeavit.

22. Igitur Berengarius dum ubi prospera sibi adversari prospiceret, cum Centebaldo pariter Arnulfi regis adit potentiam, orans ac pollicens, ut si ipsum adiuvaret, se totamque Italiam, ut ante promiserat, dicioni suae supponeret. Tantae
894. siquidem ut prediximus promissionis gratia excitus, copiis collectis non minimis, Italiam adit. Cui Berengarius, ut promissionis suae fidem daret, credulitatis arrabone clipeum portat.

23. Susceptus itaque a Veronensibus, ad urbem proficiscitur Pergamum. Ubi dum firmissima loci munitione confisi, immo decepti, homines ei occurrere nollent, castrametatus[b] eodem, belli fortitudine urbem cepit, iugulat, truci-
Ian. dat. Civitatis etiam comitem, Ambrosius nomine, cum ense, balteo, armillis, ceterisque pretiosissimis indumentis, suspendi ante porte ianuam fecit. Quod[1] factum caeteris omnibus urbibus cunctisque principibus terrorem parvum non attulit;
Ier. 19, 3. quicumque hoc audierat, utraque auris eius tinniebat.

24. Mediolanenses[2] igitur atque Ticinenses hac fama
*p. 282. perterriti, eius non passi sunt *prestolari adventum, verum premissa legatione, iussioni suae se obtemperaturos promittunt. Ottonem itaque, Saxonum potentissimum ducem, — huius[c] gloriosissimi atque invictissimi regis Ottonis, qui nunc superest et feliciter regnat, avus[d] — Mediolanium defensionis gratia dirigit; recta ipse Ticinum tendit.

(8.) 25. Wido denique huius impetum ferre[e] non valens, Camerinum Spoletumque versus fugere[f] cepit. Quem sine

a) quipe 1. b) castrametatis 1. c) huiuus 1. d) *ita* 1. 2. e) fere 1. f) fuge 1.

1) Cf. Ann. Fuldenses a. 894; Gesta Berengarii imp. III, v. 121 sqq.
2) Cf. Ann. Fuld.

ilatione acriter rex insequitur, urbes et castella omnia sibi esistentia vi debellans. Nullum siquidem fuerat castrum atura etiam ipsa munitum, quod virtuti huius saltem resiere moliretur. Quid autem mirum, cum ipsa civitatum mnium regina, magna scilicet Roma, huius impetum ferre 896.
equiverit? Enimvero dum a Romanis ingrediendi urbem Febr.
iic fidutia negaretur, convocatos ad sese milites ita convenit:

6. 'Magnanimi proceres et clari Marte secundo, Versus.
Arma quibus studium fulvo radiare metallo,
Romulidae sueti vacuis quod condere scriptis;
Sumite nunc animos, vobis furor arma ministret[1]!
Non Pompeius adest, non Iulius ille beatus,
Qui nostros domuit proavos mucrone feroces;
Indolis huius enim summos[a] deduxit ad Argos[2];
Protulit in lucem quem[3] sancta Britanica mater.
His torta studium pingues captare siluros
Cannabe[b], non clipeos manibus gestare micantes'!

27. His eroes dictis animos accensi, vitam laudis aviditte contempnunt. Clipeis denique cratibusque catervatim erti, muros adire contendunt; plurima etiam bellorum paraerant instrumenta, cum inter agendum, populo considerante, ntingit lepusculum clamore eius exterritum urbem versus gere. Quem dum exercitus, ut adsolet, vehementi impetu queretur, Romani putantes se inpugnari, de muro sese oiciunt[4]. Quod populus cernens, sagmatibus sellisque quibus uis insederant iuxta murum proiectis, per eorum acervum urum ascendunt[5]. Pars vero populi quedam, accepta mox abe quinquaginta pedum procera longitudine, portam quaunt, et Romam quam Leonianam dicunt, in qua beati Petri ostolorum principis pretiosum corpus quiescit, vi capiunt. eteri vero qui trans Tiberim erant, hoc timore conpulsi, iius dominatui colla submittunt.

28. Hoc[6] in tempore Formosus papa religiosissimus a omanis vehementer aflictabatur, cuius et hortatu Romam x Arnulfus advenerat. In cuius ingressu, ulciscendo pape iuriam, multos Romanorum principes obviam sibi propentes decollare precepit.

sumos 1. b) *hic versus deest* 2.

Cf. Verg. Aen. I, 150. 2) in Graeciam, Constantinopolim. Constantinus M. imperator, sanctae Helenae Britannicae filius. Cf. de hac fabula Herodot. IV, c. 184; Grimm, Deutsche Mythologie 1080. 1081. 5) Cf. Benedicti chron. c. 30: a rege (sc. capta it civitas Leoniana) cui nomen erat Arnulfus; ferunt namque quod a llis caballorum fuisset appreensa. 6) Quae sequuntur, a collectore storiae pontificum Romanorum sub falso Liudprandi nomine vulgatae Formoso exscripta sunt.

29. Causa autem simultatis inter Formosum papam et Romanos haec fuit. Formosi decessore defuncto[1], Sergius quidam Romanae ecclesiae diaconus erat, quem Romanorum pars quaedam papam sibi elegerat. Quaedam vero pars non infima nominatum Formosum, Portuensis civitatis episcopum, pro vera religione divinarumque doctrinarum scientia papam sibi fieri anhelabat. Nam dum in eo esset, ut Sergius apostolorum vicarius ordinari debuisset, ea, quae Formosi favebat partibus, pars Sergium non mediocri cum tumultu et iniuria ab altari expulit, et Formosum papam constituit.

30. Descenditque Sergius in Tusciam, quatinus Adelberti, potentissimi marchionis, auxilio iuvaretur; quod et
896. factum est. Nam Formoso defuncto atque Arnulfo in propria
Mai 4. extincto, is qui post Formosi necem constitutus est expellitur,
904—911. Sergiusque papa per Adelbertum constituitur. Quo constituto, ut inpius doctrinarumque sanctarum ignarus, Formosum e sepulcro extrahere atque in sedem Romani pontificatus sacerdotalibus vestimentis indutum collocare precepit[2]. Cui
897. et ait: 'Cum Portuensis esses episcopus, cur ambitionis spiritu
Febr. Romanam universalem usurpasti sedem'? His expletis, sacratis mox exutum vestimentis digitisque tribus abscisis, in Tiberim iactare precepit, cunctosque quos ipse ordinaverat, gradu proprio depositos, iterum ordinavit. Quod quam male
*p. 283. *egerit, pater sanctissime, in hoc animadvertere poteris, quoniam et hi, qui a Iuda, domini nostri Iesu Christi proditore, ante proditionem salutem seu benedictionem apostolicam perceperunt, ea post proditionem propriique corporis suspensionem minime sunt privati, nisi quos improba forte defaedarunt flagitia. Benedictio siquidem quae ministris Christi impenditur, non per eum qui videtur, sed qui non videtur, sacer-
1 Cor. 3, 7. dotem infunditur. Neque enim qui rigat est aliquid, neque qui plantat, sed, qui incrementum dat, deus.

31. Quantae autem esset auctoritatis, quantaeque religionis papa Formosus fuerit, hinc colligere possumus, quoniam dum a piscatoribus postmodum esset inventus atque ad beati Petri apostolorum principis ecclesiam deportatus[3], sanctorum quedam imagines hunc in loculo positum venerabiliter salutarunt. Hoc namque a religiosissimis Romanae urbis viris

1) Stephano V Sept. m. 891. Anno demum 897 inter Iohannem IX. et Sergium de dignitate papali contentionem exortam esse constat. 2) Confundit hic auctor Stephanum VI. (896—897) cum Sergio III. papa (904—911), quorum uterque Formosi pontificatum irritum haberi voluit, sed ille de Formoso iam sepulto iudicium habuit, hic clericos ab eo ordinatos iterum ordinari iussit. 3) De Formosi cadaveris inventione cf. Auxilii libellum in defensionem sacrae ordinationis papae Formosi a me editum I, c. 11.

persepe audivi. Sed his ommissis ad narrandi ordinem redeamus.

32. Rex Arnulfus desiderii sui compos effectus, persequi Widonem[1] non desiit, profectusque[a] Camerinum, castrum (9.) vocabulo et natura Firmum[2], in quo Widonis uxor[3] erat, 896. Mai. obsedit. Wido autem in incertis latuit locis. Igitur prefatum castrum, nomine et natura Firmum, vallo circumdatur, omnia bellorum instrumenta, quibus capi possit, parantur[b]. Cumque Widonis uxor magnis undique angustiis premeretur, et evadendi spes illi omnimodis negaretur, causas mortis regiae vipperina cepit calliditate exquirere. Accitum namque ad se quendam Arnulfi regis familiarissimum magnis cum muneribus rogat, ut se adiuvet. Qui cum se non aliter posse testaretur, nisi civitatem domini sui traderet dicioni, illa etiam atque etiam auri pondera non solum pollicens, verum etiam in presentiarum tribuens, orat, ut poculo quodam ab ea sibi collato dominum suum regem potaret; quod non mortis periculum daret, sed mentis feritatem mulceret. Quae etiam, suis ut fidem dictis preberet, ante sui ipsius presentiam hoc unum suorum potat servorum; qui unius horae spatio conspectui huius adstans, sanus abscessit. Verum veridicam Maronis[4], inquam, illius sententiam in medium proferamus:

'Auri sacra fames quid non mortalia pectora cogis'?

Sumptum namque loetale poculum festinus regi propinat. Quo accepto, tanta hunc confestim somni virtus invasit, quatinus tocius exercitus strepitus eum triduo evigilare nequiret. Fertur autem, quoniam dum familiares hunc modo strepitu, modo tactu inquietarent, apertis oculis nil sentire, nil loqui posse perfecte. Positus tamen in mentis exessu[5], mugitum reddere, non verba edere, videbatur. Huius quippe rei accio repedare omnes compulit, non pugnare.

33. Credo autem, Arnulfum regem iusta severi iudicis huiusmodi pestem incurrisse censura. Secundae enim res dum imperium huius ubiubi magni facerent, virtuti suae cuncta tribuit, non debitum omnipotenti deo honorem reddidit. Sacerdotes dei vincti trahebantur, sacrae virgines vi obprimebantur, coniugatae violabantur. Neque enim ecclesiae confugientibus poterant esse asylum. In his namque simbo-

a) profectūque 1. b) paratur 1.

1) Wido ante Romam captam a. 894 defunctus erat. 2) hodie Fermo. 3) Ageltruda imperatrix. 4) Aen. III, 56. 57. 5) i. e. excessu.

lam faciebant, gestus turpis, cantus ludicres, dibachationes. Sed et mulieres eodem publice, pro nefas, prostituebantur[1].

34. Denique redeuntem regem magna cum valetudine Arnulfum palatim rex Wido persequitur. Cumque Arnulfus Bardonis montem conscenderet[2], hoc suorum consilio definivit[a], quatinus Berengarium lumine privaret, sicque securus Italiam obtineret. Cognatorum vero Berengarii unus, qui non parva Arnulfo regi familiaritatis gratia inherebat, huiusmodi consilium ut agnovit, absque mora Berengario patefecit. Qui mox ut sensit, lucerna quam ante Arnulfi regis presentiam tenuerat alii tradita, fugiit, atque Veronam percitus venit.

35. Omnes extunc Italienses Arnulfum floccipendere, nichili habere. Unde cum Ticinum veniret[3], non modica horta est in civitate sedicio; tantaque istic exercitus strages facta est, ut criptae civitatis, quas alio nomine cloacas dicunt, horum cadaveribus replerentur. Quod Arnulfus cernens,
894. quoniam per Veronam non potuit, per Hannibalis viam, quam Bardum[4] dicunt, et montem Iovis repedare disponit. Cumque
*p. 284. *Eporegiam pervenisset, Anscarius marchio[5] istic aderat, cuius et hortatu civitas rebellabat. Verum hoc Arnulfus iureiurando promiserat, numquam se a loco eodem discessurum, quoad presentiae suae presentarent Anscarium. Is autem, ut erat homo valde formidolosus, ei omnino similis quo de Maro ait[6]:

'Largus opum, lingua melior, sed frigida bello
Dextera',

de castello exiit, et iuxta murum civitatis in cavernis petrarum latuit. Hoc autem eo fecit, quatinus licite possent regi Arnulfo satisfacere, Anscarium in urbe non esse. Itaque iusiurandum rex istud accepit, atque iter quod ceperat abiit.

899. 36. Profectusque in propria, turpissima valetudine expi-
Dec. 8. ravit. Minutis quippe vermibus quos pedunculos aiunt vehementer aflictus, spiritum reddidit. Fertur autem, quod prefati vermes adeo scaturrirent, ut nullis medicorum curis

a) definiunt 1.

1) Hoc caput ad Bergomum expugnatum pertinere Lupus (Cod. diplomat. Bergomas I, 1027) recte censuit. 2) Apenninum montem prope Bardi. 3) Hic fortasse auctor noster labitur, cum iam a. 886 die palmarum Ticini seditio orta sit, cf. Annalium Fuldens. partem V ad h. a. 4) Ubi hodie castellum Bard viae imminere, Eporedia Augustam tendens aspicis (Cf. Arnulfi Gesta archiepisc. Mediol. II, c. 8: praecisa saxa inexpugnabilis opidi Bardi). Sed Liudprandum ea quae Annales Fuldenses de primo Arnulfi reditu ex Italia narrant, alteri perperam tribuere, patet. 5) Widonis socius, quondam Oscarensis pagi Burgundiae comes. 6) Aen. XI, 338. 339.

minui possent[1]. Utrum vero pro tam inmenso scelere, Hungariorum scilicet emissione, secundum prophetam duplici sit contricione attritus, an ex presenti supplicio consequere- Ier. 17, 18.
tur veniam in futuro, soli illius scientiae dimittamus, quo de apostolus dicit: 'Nolite ante tempus iudicare, donec veniat 1 Cor. 4, 5.
dominus, qui et inluminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a deo'.

37. Iustus igitur deus uxori Widonis, quae huic para- (10.)
verat mortem, parat viduitatis dolorem. Sicut enim prefati sumus, dum redeuntem Arnulfum Wido rex e vestigio sequeretur, iusta fluvium defunctus est Tarum. Cuius obitum 894.
Berengarius ut audivit, festinus Papiam venit, regnumque potenter accepit. Fideles vero fautoresque Widonis, veriti ne ab eis inlatam Berengarius ulcisceretur iniuriam, et quia semper Italienses geminis uti dominis volunt, quatinus alterum alterius terrore coherceant[2], Widonis regis defuncti filium, nomine Lambertum, elegantem iuvenem, adhuc ephoebum nimisque bellicosum, regem constituunt[3]. Cepit denique hunc adire populus, Berengarium deserere. Cumque Berengarius Lamberto, magno cum exercitu Papiam tendenti, copiarum paucitate obviare nequiret, Veronam petiit, isticque securus deguit[4]. Non post multum vero temporis Lambertus rex cum esset vir severus, principibus gravis est visus. Unde et legatos Veronam dirigunt, regem Berengarium ad se venire, Lambertum vero expellere petunt.

38. Magimfredus preterea, predives Mediolanensis urbis 896.
comes, quinquennio[5] huic rebellis extiterat; qui non solum urbem in qua rebellis erat, Mediolanium scilicet, defenderat, verum etiam vicina circumquaque loca Lamberto servientia nimis depôpulabat. Quod factum rex non passus est abire inultum[a], spalmographum illud persepe ruminans: 'Cum Ps. 74, 3.
accepero tempus, ego iustitias iudicabo'. Nam post paululum capitis hunc iusserat damnare sententia. Quae res terrorem cunctis Italiensibus non minimum adtulit.

39. Denique hoc eodem tempore Adelbertus, illustris 898.
Tuscorum marchio, atque Ildeprandus, prepotens comes, huic nisi sunt rebellare. Tantae quippe Adelbertus erat poten-

a) multum 1.

1) In narrando morbo et turpissima Arnulfi morte stolidae plebeculae Liudprandum nimiam fidem habuisse Köpke monuit. 2) Celebrem hun clocum laudat iam Ragewinus (Gesta Friderici imp. III, c. 38). 3) Lambertus constitutus est rex patre vivo a. 891, imperator Romanus a. 892. 4) Lambertus et Berengarius a. 896 Italiam pacifice inter se distribuerunt. 5) Haud amplius quam duobus aut tribus annis Lamberto restitit.

898. tiae, ut inter omnes Italiae principes solus ipse cognomento diceretur Dives. Huic erat uxor nomine Berta[1], Hugonis, nostro post tempore regis, mater; cuius instinctu tam nefaria cepit ipse facinora. Nam collecto exercitu, cum Ildeprando comite constanter Papiam tendere festinat.

(11.) 40. Lambertus interea rex harum rerum inscius, in Marinco, XL ferme milibus Papia distans, venationibus occupatur. Cumque prefati marchio et comes cum inmenso sed invalido Tuscorum exercitu Bardonis montem[2] transirent, Lamberto regi medio in nemore venanti, ut sese res habuerat, nuntiatur. Is vero, sicut erat animi constans viribusque potens, suos non passus est milites prestolari; sed collectis quos secum habuerat, centum ferme militibus, cursu prepeti eis obviare festinat.

41. Iamiam Placentiam venerat, cum hi[a] iusta fluvium Sesterionem ad burgum[3], in quo sanctissimi[b] et pretiosi martyris Domnini corpus positum veneratur, castra metasse nuntiantur. Ignorantes itaque, quid superventura nox pareret, temetolenti post nonnulla inutilia tragodimata, id est can-
*p. 285. tiones, somno sese dedere, stertere; nauseam alii *sumptus intemperantia facere. Rex igitur, cum animi ferox tum ingenio callens, in ipso eos noctis conticinio opprimit, dormientes ferit, oscitantes iugulat. Ventum denique ad ipsos est, qui huius ductores exercitus erant. Cumque iis non ex multitudine alius, sed rex ipse preclari huius facinoris nuntius esset, non dico pugnandi, verum fugiendi terror ipse abstulit facultatem. Verum Ildeprandus fuga lapsus, Adelbertum intra animalium presepe latitantem dereliquit. Qui dum repertus esset atque ante regis presentiam ductus, eum ilico ita convenit: 'Sibillino spiritu uxorem tuam Bertam prophetasse credimus, quae te scientia sua regem aut asinum facturam promisit. Verum quia regem noluit, aut, ut magis credendum est, non potuit, asinum, ne mentiretur, effecit, dum te cum Arcadiae pecuaribus[4] ad presepe declinare coegit'! Preterea hoc cum isto nonnulli capiuntur, vinciuntur, Papiam ducuntur, custodie mancipantur.

(12.) Oct. Nov. 42. His ita gestis, rex iterum Lambertus prefato in loco Marinco venationibus occupatur, quoad omnium principum decreto, quid super captis agendum esset, deliberaretur. Sed

a) h 1. b) sanctisimi 1.

1) Lotharii II regis et Waldradae filia, priori matrimonio cum Theotbaldo comite coniuncta. De Adalberto cf. infra II, c. 38. 39. 2) Cf. supra c. 34. 3) Borgo San Donnino; fluvius hodie Stirone. 4) Cf. Pers. Sat. III, 9: Arcadiae pecuaria.

ó utinam venatio haec feras, non caperet reges! Aiunt sane, 898.
hunc, dum, sicut moris est, apros efreni[a] sectaretur equo, cecidisse collumque fregisse[1]. Verum[b] assertioni huic fidem prebere, non absurdum esse non dico. Et enim alia mortis huius, quae mihi verisimilior videtur, atque omnibus a populis narratur, assertio[2]. Magimfredus Mediolanensis urbis comes, cuius paulo superius fecimus mentionem, dum pro scelere in rem publicam atque in regem commisso capitis iuditio damnaretur, unicum possessionis suae vicarium, Hugonem filium dereliquit. Quem dum Lambertus rex cum forma egregia tum nonnullos superare videret audatia, animi sui non parvum pro patris morte dolorem collatis nisus est beneficiis mulcere quamplurimis. Unde et eum preter ceteros familiaritatis privilegio dederat. Factum est autem, dum Lambertus rex nominato in loco Marinco venaretur[c 3], — est enim eodem mirae magnitudinis et amęnitatis lucus adeo venationibus aptus — huc illucque cunctis, ut moris est, discurrentibus, hoc cum uno scilicet Hugone ipsum solummodo in nemore remansisse. Cumque rex aprum in transitu prestolaretur, diuque multum remorante longa expectatione lassaretur, paululum sese quieti dedit, vigiliae custodiam huic infido, quasi fido, committens. Igitur absentibus cunctis, Hugonis mens custodis, immo proditoris atque carnificis, collatorum beneficiorum immemor plurium, patris mortem animo cepit revolvere. Non consideravit genitorem suum iustam incurrisse necem; iusiurandum, regi quod fecerat, violare non metuit; vicarium se Iudae, domini nostri Iesu

a) *i. e.* effreni. b) 3. 3a. 3b. *etc. sequentia usque* collum fregit, ita *efferunt:* — Verum quia secundum beati Iob sententiam terminus eius preteriri non potuit, illum dominicum sermonem quo dicitur 'et inimici hominis domestici eius' adimplevit. Nam dum quendam Magimfridum, illius Magimfridi prepotentis ut diximus Mediolanensis urbis comitis, quem paulo superius regia iussione pro rebellione hominem exuisse asseruimus, filium, paternis beneficiis donatum, nimia familiaritate, cum pro fidelitatis firmitate tum paternae necis oblivione, rex sibi a secretis[*] fecisset, eumque venationis causa, si venatio dici potest, qua rex non aper capitur, secum ad prefatum locum ire iussisset, accidit, ut ceteris venatoribus aprum in medio nemore persequentibus, indago[*] ferini anfractus, regis eiusdemque Magimfridi custodia per divortia tutari debuisset. Qua vero custodia dum nimia rex expectatione fatigatus, commissa Magimfridi obtutibus vigilia, sese quieti dedisset, Magimfridus non paternae necis sed caeterarum quae rex ei intulerat immemor bonitatum, ne effusione sanguinis agnosceretur occisio regis, ligno quam mox non modico accepto, dormientis heroi cervicem nefario ictu confregit. *) ad secretem 3. *) undago \3. c) ueneraretur 1.

Iob. 14, 15. Mich. 7, 6.

1) Cf. Gesta Berengarii imper. l. III, 249—279. 2) Eandem fabulam de morte Lamberti violenta narrant Chronicon Novalic. app. c. 13, Landulfi Hist. Mediolan. l. II, c. 2. 3) 'Marinco' vel 'Marinco in nemore' datae sunt ultimae Lamberti chartae diebus 3. et 30. Sept. mensis 898.

898. Christi proditoris, apellari non erubuit; et quod est gravius, sempiternum suplicium subiturum sese non timuit; verum conamine toto virium, ligno non modico dormienti collum fregit. Gladio[a] quippe ferire timuit, ne peccati huius auctorem res eum manifesta probaret. Eo namque mens perversa ita egit, ut non gladii cicatrix, sed ligni manifesta collisio, hunc repperientibus fidem darent equo cecidisse, collique fraccione hominem exivisse. Latuitque per annos res quam plurimos. Sed dum processu temporis Berengarius rex, nullo sibi resistente, regnum viriliter obtineret, ipse reatus proprii, sicut fuerat auctor, extitit proditor, implevitque[b] illud quod rex et propheta canit: 'Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae, et iniqua gerens benedicitur'. Sed et aliud fecisse minime potuit propter hec

Ps. 10, 3. ipsius veritatis verba dicentis: 'Nichil opertum, quod non reveletur, et occultum, quod non in publicum veniat'.

*43. His ita gestis, rex Berengarius ampliori pristina

Math. 10, 26. dignitate regia honoratur; Adelbertus marchio et ceteri ad propria destinantur.

*p. 286. 44. Iuvat autem, pater karissime, tanti huius obitum regis et deflendo scribere et scribendo deflere. Inerat namque illi honesta morum probitas, sancta et formidolosa severitas, et quem iuventus ornabat in corpore splendida, mentis canities decoraverat sancta. Plane plus ipse rei publicae, quam res publica decoris ei contulerat. Quod si non cita mors hunc raperet, is esset, qui post Romanorum potentiam totum sibi orbem viriliter subiugaret[1].

EXPLICIT LIBER PRIMUS.

a) Gladio — in publicum veniat *desunt in codicibus* 3. b) impletque 1.

1) Cf. Lamberti epitaphium ab Hartmanno Schedel descriptum, a Guilelmo Wattenbach editum (Forschungen zur deutschen Geschichte XI, 374):

Sanguine precipuo Francorum germinis ortus
Lambertus fuit hic cesar in orbe potens.
Alter erat Constantinus, Theodosius alter,
Et princeps pacis clarus amore nimis.
Quam patrios fines, quam fortiter egit habenas,
Illius arma tibi par quoque visque ferunt.
Sed talem quia non meruit gens impia regem,
Subripit hinc sociis mors inopina suis.
Ecce suo cineres tellus de scemate sumptos
Credo quod inde manet stelliger axis habet.
Hoc mecum credens tu dic poscensque viator:
O deus, angelici sit comes ipse chori!

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

a) defetigatos 1. b) quererent 1. c) irrunt 1. d) fugerint 1.

23. Arnaldus suorum exhortatione militum Heinrici fit miles regis.
24. Audita Hungarii morte Chuonradi, Saxoniam ingrediuntur.
25. Rex Heinricus, quamquam infirmus, eis occurrit.
26. Qualiter ad pugnam suos exhortatus sit milites.
27. De bono voto Heinrici regis.
28. De nuntio qui Hungarios in Meresburg esse nuntiabat.
29. Hungarii sciscitatis captivis de bello, exploratores mittunt.
30. De pugna cum Hungariis commissa.
31. De bono consilio Heinrici regis et victoria eius, et ubi sit ipsa depicta victoria.
32. De Hulodoico quodam, quem Italici super se regnare invitant.
33. Quod Adelbertus marchio hoc effecerit, qui gener regis Berengarii erat.
34. De eodem Adelberto, qui primo fuit bonus et postmodum factus est malus.
35. Quod Hulodoicus regis Berengarii terrore iuraverit et reversus sit.

*p. 287. *36. Quod Adelbertus, Tusciae provinciae potens marchio, instinctu Bertae uxoris sue Berengarium deserit, et propter Hulodoicum, ut veniat, mittit.
37. Hulodoicus ab Italiensibus suscipitur, et Veronam Berengarius fugiit, a qua et expulsus a Hulodoico est[a].
38. Hulodoicus Luccam proficiscitur et decenter ab Adelberto suscipitur.
39. Hulodoicus ob Adelberti potentiam invidia tangitur, ob quam ab eius fidelitate Adelbertus separatur.
40. Descriptio Veronensis civitatis et fluminis Athesis et pontis super eum.
41. Quod Hulodoicus Verone degens, a Berengario corruptis civitatis custodibus capitur et lumine privatur.
42. De Hungariis qui eo tempore Italiam laniabant.
43. De Saracenis de Fraxeneto, qui partem Italiae vastabant et usque Aquas pervenerant.
44. De Africanis Saracenis, qui Appuliam, Calabriam, Beneventum occupaverant et Garelianum montem[b] pro munitione habebant.
45. Qua occasione Saraceni ab Africa[c] exierint.
46. Quod domini hoc factum sit voluntate ob nostram correctionem.
47. Quia Iohannes Ravennas eo tempore papa habebatur.

omisit scriba numeros sequentium capitum in 1. b) monte 1. c) affrica 1.

a) constitus 1. b) *corr.* tuscie 1. c) Quot *corr.* Quod 1. d) *i. e.* Burchardi.
e) allucio 1.

*p. 287.

*INCIPIT LIBER SECUNDUS.

900. Febr. 4. 1. Postquam vitalis calor Arnulfi regis membra deserens, reddidit corpus exanime, suus ipsius filius Hulodoicus rex cuntis a populis ordinatur. Tanti denique casus viri vicinos Hungarios, sicut nec in toto orbe degentes, latere non potuit. Siquidem loeti dies eius iis fuit omni festivitate iucundior, gazis omnibus prestantior. Quid igitur?

2. Primo namque mortis huius gnatique sui ordinationis anno, permagno collecto exercitu, Maravanorum gentem, quam virtutis eorum amminiculo rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant; Bagoariorum etiam fines occupant; castra diruunt, eclesias igne consumunt, populos iugulant, et ut magis magisque timeantur, interfectorum sese sanguine potant[1].

3. Hulodoicus itaque rex, gentis sue depopulationem huiusque intellegens crudelitatem, suorum omnium animos hac formidine inflammat, ut si quemquam bello eodem, quod cum iis acturus esset, deesse contingeret, laqueo procul dubio vitam finiret[2]. Innumerabilis denique illa gentis[a] pessime multitudo copiis huius maximis obviam properare festinat. Nec videas sitientem animam ardentius haustum laticis gelidae, quam prelii diem gentem hanc crudelem appetere; neque enim hanc aliud quam dimicasse iuvat. Ut autem ex libro, qui de origine huius inscribitur[3], didici, horum matres mox pueris editis 'ferro acutissimo[b] faciem secant, scilicet ut, antequam lactis nutrimenta percipiant, vulnerum tolerantiam subire cogantur'. Dant huic assertioni fidem vulnera quae pro defitientium dolore propinquum[c] vivorum corporibus infliguntur. Sanguinemque[d] prout ἄϑεοι καὶ ἀσεβοῖς αντι
articulus. των δαχϱειων athei ke asevìs ante ton dacrion, id est sine

a) *hic quaternio excidit in 2. usque cap. 34. in.* b) accutissimo 1. c) propiquum 1. d) Sanguinē nēque 1. *duabus lineis, priori vocabulo ultra spatium producto, ita ut scriba totam vocem in prima linea scribere aggressus, spatio deficiente ultimas syllabas lineae sequenti intulerit.*

1) Cf. Reginon. chron. 889: carnibus siquidem, ut fama est, crudis vescuntur. 2) Cf. infra c. 25. 3) Iordanis de origine actibusque Getarum c. 24.

deo et impii pro lacrimis, fundunt. Iamiam rex Hulodoicus collecta multitudine Augustam venerat, quae est in Suevorum, Bagoariorum, seu orientalium Francorum confinio civitas, cum insperata, magis autem non optata, gentis huius nuntiatur vicinitas. Sequenti igitur die secus Lemanni[1] fluminis campos, Martio operi capacitate sui aptos, utraeque acies convenere. 910?

4. Prius itaque ac (2.)

'Titoni croceum linqueret Aurora cubile'[2],

Hungariorum gens, necis sitiens, belli avida, hos, videlicet christianos, adhuc opprimit oscitantes; nonnullos namque spicula prius quam clamores evigilarunt, alios vero cubilibus confossos neque strepitus neque vulnera exitarunt[a]; citius enim ab iis spiritus recessit, atque somnus. Gravis itaque hinc indeque oritur pugna, versique terga ceu in fugam Turci[3], directis acriter boelis, id est sagittis, plurimos sternunt.

Nubibus omnipotens Heloim cum condere Phoebi — Versus.
Lumina chrisocomi venerandus ceperit atris[4],
Vertice cumque polus summo clangore remugit[5],
Fulgura crebra volant throno demissa tonantis
Ignea: mox trepidant, qui nigrum in candida vertunt[6];
Conscia tum metuunt scelerum sulcare suorum
Pectora, Vulcano[b] pariter ruitura superno:
Haud secus e vacuis volitant concussa pharetris
Spicula, scinduntur validae[c] quis terga loricae.
Concutit ipsa ruens segetes cum grando superba,
Fit sonitus, clangorque simul per tecta sonorus,
Sic galeae strictis reboant tunc ensibus ictae,
Corpora sicque cadunt mutuis confossa sagittis.

*Iam septimam descendens Phoebus occupaverat horam, et serenus adhuc Hulodoici partibus Mars favebat, cum Turci, sicut non incallidi, positis ex adverso insidiis, fugam simulant. Quos dum regis populus, doli ignarus, impetu validissimo sequeretur, omni prodeunt ex parte insidiae, et quasivicti ipsi victores interimunt. Rex ipse e victore se — p. 289.

a) alios — exitarunt *in codice prius omissa in fine paginae post* remugit *scripta sunt, remissionis tamen signo adiecto, quo neglecto in* 5. 5a. 5a* *ibi perperam habentur.* b) uulno 1; vulcano *corr. Peiper cf.* III, 3, *v.* 12; vulnereo 3 e*; *lacuna* 5. 5a; indicio 5a* *et Hervag.* c) qnis terga 3. q. t. *desunt spatio vacuo* 5. 5a; scolades galeaeque 5a*; queis tergo *Hervag.*

1) i. e. Lici, cf. Isidori Origg. IX, c. 2, 94. 2) Verg. Georg. I, 477. Aen. IV, 585. 3) Auctores Graeci Turcarum nomen saepius Hungaris tribuere solent. 4) Cf. Boetii Phil. Cons. I, 7: Nubibus atris | condita nullum | fundere possunt | sidera lumen; II, 3: Cum polo Phoebus . . . | lucem spargere coeperit. 5) Verg. Aen. IX, 502: sequitur clamor caelumque remugit. 6) Iuven. Sat. III, 30.

910? victum esse miratur; fitque illi non opinatus gravior casus. Videres equidem saltus, agros, passim cadaveribus stratos, rivos et flumina sanguine permixta rubere; tunc hinnitus equum, clangorque tubarum, fugientes etiam atque etiam terrere, persequentes magis magisque hortari.

5. Hungarii preterea compotes voti[a] sui effecti, christianorum hac tam inmensa[b] nece propriae non satisfecere nequiciae; sed rabiem ut perfidiae satiarent, Bagoariorum, Suevorum, Francorum, Saxonum omnia deflagrando regna percurrunt. Nec quisquam erat, qui horum presentiam, nisi labore non parvo naturave munitissimis prestolaretur in locis[1], factusque est per nonnullos populus hic tributarius annos[2].

(8.) 6.[c] Huius tempore Adelbertus quidam[3], non quilibet
904—906. sed magnus ille heros, simultatem non modicam in castello[d] vocabulo Bavemberg contra rem puplicam exercebat. Sepe etenim rex Hulodoicus congregatis omnibus super eum irruerat. Cui nominatus heros non iuxta castellum, ut a plerisque assolet, sed procul a munitione preparat bellum. Regis etenim milites priusquam re ipsa huius audatiam mirarentur, regem preeuntes pugnae proludio hunc extra castrum illicere atque interficere cogitabant. Adelbertus itaque proludii huiusmodi non solum gnarus, verum etiam debriatus, obviam his tam longe a castro processerat, ut non hunc milites eousque ex adversariis esse cognoscerent, quoad eorum cervicibus istius mucro caedis inpaciens deseviret, Igitur cum septennio ferme[4] Adelbertus heros rebellionem huiusmodi exerceret, sciens Hulodoicus istius audatie fortitudinem haudquaquam se nisi tergiversatione quadam posse devincere, Hattonem Magontinae sedis archiepiscopum[5], quid sibi super hac re faciendum esset, consuluit. Qui, ut erat versutie pollens: 'Desine', ait; 'ego te securum iis sollicitudinibus reddam. Ego, ut tete adveniat, providebo; tu, ne redeat, curato'. Hatto itaque animi confidentia, qua nonnullas res ex infortunio secundas effecerat, animatus, Bavemberg[6] quasi Adelbertum adiit conpassurus. Cui et ait: 'Si et non aliam vitam preter instantem putares, tamen iniuste

a) voti *om.* 1 c. voti sui 5. 5a. 5a*. b) inmsā 1. c) *caput hoc totum excidit in codicibus* 3. d) calstello 1.

1) Cf. c. 15. 43. 2) Erat hic Liudprandus, cum anno demum 924 Heinricus Saxo Hungariis tributum pro pace firmanda promiserit, cf. infra c. 24. 3) Filius Heinrici comitis vel ducis Austrasiorum. 4) Quadriennio potius. 5) Hattonem I (891—913). 6) Non Babenbergae, sed 'in castro quod Terassa dicitur' Adalbertus obsessus est.

faceres, quod domino tuo rebellis existeres, presertim cum 906.
et quod agis, facias gratis; eo enim quo ferocitate animi
vinceris[1], quantum ab omnibus, precipue a rege diligaris,
non intellegis. Consulenti itaque mihi fidem admitte; iusiu-
randum accipe, quo sine animi vacillatione de castello exire
valeas et redire. Si sacerdotii mei promissionibus minime
credis, iuramento saltem ne diffidas, quoniam ut te salvum
et incolumem de castello hoc eduxero, ita et reducere pro-
curabo'. Adelbertus igitur huiusmodi melle dulcioribus elogiis
delibutus, immo deceptus, iusiurandum ab Hattone accepit,
eumque, ut secum pranderet, protinus invitavit. Hatto vero
tergaversationis, quam exercere post paululum cuperat, non
inmemor, eodem se haudquaquam pransurum omnimodis
interdixit. Nec mora, Hatto de castello egreditur. Cuius
dexteram Adelbertus tenens, mox eum prosequitur. Quem
cum extra castellum Hatto conspiceret: 'Poenitet', infit, 'me,
heros egregie, quod secundum tuum consultum, presertim
cum perlongum iter immineat, corpus edulio aliquo non
refecerim'. Ignorans denique Adelbertus, quantum incommodi
quantumve infortunii hec sententia habeat: 'Revertamur', ait,
'domine mi, et ne ieiunii[a] maceratione corpus tabescat, cibo
saltem paululum recreato'. Conivens itaque eius peticionibus
Hatto, per quam eum eduxit[b], repedavit et reducens dextera
tenens. Haud mora, cibus assumitur, atque ab eis die eadem
usque ad regem properatur. Clamor in castris oritur, fit
tumultus non modicus, quoniam quidem Adelbertus regem
advenisse[2] nuntiatur. Rex preterea huius ob adventum non
parum exhilaratus, proceres ad se venire atque in iuditio
residere precepit. Quibus et ait: 'Iam fere septennio Adel-
bertus quantas strages dederit, quas nobis turbas egerit,
quot rapinarum et incendiorum infortunia nobis intulerit, re
ipsa potius quam fama deferente percepimus. Unde et sen-
tentiam vestram, pro hoc *tam preclaro facinore quid recom- p. 290.
pensationis inpresentiarum accipiat, expectamus'. Qui om-
nium decreto, secundum priscorum instituta regum, maiestatis
reus adiudicatus, capite truncatur. Verum dum vinctus
traheretur ad mortem, Hattonem intuitus: 'Periurii', infit
'reus eris, si memet necem incurrere[c] sinis'. Cui Hatto[d]:
'Sanum te', inquit, 'e castro educturum, ita et reducturum
promisi; quod me tunc conplesse intellexi, cum te e castello
eductum, salvum et incolumem[e] quam mox in castellum

a) iunii 1. b) e. viam 5. 5a. 5a*. c) incurre 1. d) hato 1. e) i. [non dico citissime] 5. (?) *tres voces erasae* 1.

1) i. e. propter ferocitatem animi, qua te vinci sinis, non intellegis, quantum *etc.* 2) i. e. ad regem venisse.

906. reduxi'. Tum se istuc advenisse dolens et Hattonis[a] dolum
Sept. 9. tarde intellexisse suspirans, tam invitus spiculatorem sequitur, quam libenter viveret, si liceret[1].

(4.) 7. Paucis igitur interpositis annis, cum nullus esset, qui
898. in orientali australive plaga Hungariis resisteret — nam Bulgariorum gentem atque Grecorum tributariam fecerant[2] — ne quid inexpertum his esset, quae sub meridiano atque occidentali degerent climate visere satagunt nationes. Inmenso itaque innumerabilique collecto exercitu, miseram petunt Italiam. Cumque iuxta fluvium Brentam defixis tentoriolis, immo centonibus, triduo exploratoribus directis, terrae situm gentisque multitudinem seu raritatem consciderarent[3], repedantibus nuntiis huiusmodi responsa suscipiunt: 'Planities hec nonnullis plena colonobus, uno, ut cernitis, ex latere montibus asperrimis atque fertilibus, altero mari cingitur Adriatico; opida vero cum nonnulla, tum munitissima. Et gentis quamquam ignoretur inbecillitas aut fortitudo, inmensa tamen conspicitur multitudo. Neque enim tam copiis paucis aggredi hanc hortamur. Verum cum nonnulle sint res, quae nos pugnare compellant, triumphus scilicet assuetus, animi fortitudo, pugnandi scientia, opes presertim quarum desiderio fatigamur, quae hic tot insunt, quot toto in orbe nec vidimus nec videre speravimus; nobis tamen consultis — neque enim longum arduumve remeandi iter est, quod decem potest et eo minus diebus perfici — revertemur, venturo quatinus vere omnibus gentis nostrae collectis fortissimis redeamus, sitque his cum in fortitudine tum noster in multitudine terror'.

8.[b] Nec mora, his auditis ad propria revertuntur, totamque hiemis asperitatem in fabricandis armis, in acuendis spiculis, in docendis iuvenibus belli noticiam, ducunt.

899. 9. Sol necdum piscis[c] signum deserens, arietis occupabat, cum inmenso atque innumerabili collecto exercitu Italiam petunt[4], Aquilegiam, Veronam, munitissimas pertranseunt civitates, et Ticinum, quae nunc alio exellentiori Papia notatur vocabulo, nullis resistentibus veniunt. Rex igitur Berengarius tam preclarum novumque facinus — ante-

a) hatonis 1. b) *hoc caput non distinguitur* 1. c) pisscis 1.

1) Similia de Adalberti supplicio tradunt ex rumore populari Widukindus (Res gestae Saxon. I, c. 22), Thietmarus (Chron. I, c. 4), Ekkehardus IV (Casus S. Galli, SS. II, 83), Otto Frisingensis (Chron. VI, c. 15). 2) Primam in imperium Graecorum irruptionem Hungarii anno demum 934 fecerunt. 3) i. e. considerarent. 4) Non Martio, sed Augusto mense, si chronico Nonantulano fides habenda est, Hungarii Italiam invaserunt.

hac enim neque nomen gentis huius audierat — satis mirari 899. non potuit. Italorum igitur, Tuscorum, Volscorum, Camerinorum, Spoletinorum quosdam libris, alios nuntiis directis, omnes tamen in unum venire precepit, factusque est exercitus triplo Hungariorum validior.

10. Cumque sibi rex Berengarius tot adesse copias (5.) cerneret, superbiae spiritu inflatus magisque triumphum de hostibus multitudini suae quam deo tribuens[1], solus ipse cum paucis quodam in opidulo degens, voluptati operam dabat. Quid igitur? Tantam mox ut Hungarii contemplati sunt multitudinem, animo consternati, quid facerent deliberare non poterant. Preliari poenitus formidabant, fugere omnino nequibant. Verum inter utramque hanc aestuationem fugere magis quam preliari[a] iuvat; persequentibusque christianis, Adduam fluvium natando, ita ut nimia festinatione plurimi necti submergerentur, pertranseunt.

11. Hungarii denique, consilio non malo accepto, internuntiis christianos rogant, quatinus preda omni cum lucro reddita, ipsi incolumes remeare possent. Quam peticionem christiani funditus abdicantes, his, pro dolor, insultabant, potiusque vincula quis Hungarii vincirentur, quam arma quibus necarentur, exquirunt. Cumque pagani christianorum animos hoc pacto mulcere nequirent, vetus rati melius consilium, cepta sese liberare satagunt fuga, sicque fugiendo in Veronenses latissimos campos perveniunt.

12. Christianorum primi horum iam novissimos insecuntur; fitque eodem pugnae proludium, in quo victoriam habuere pagani. Validiore vero propinquante exercitu, fugae non immemores, ceptum iter percurrunt.

13. Veneruntque christicolae cum idololatribus pariter iuxta fluvium[b] Brentam[2]; equi enim nimium defatigati[c] fugiendi copiam negabant[d] Hungariis. Simul igitur *utraeque *p. 291. acies convenere, memorati tantummodo fluvii alveo separatae. Hungarii denique nimio terrore coacti, omnem suppellectilem, captivos, arma omnia, equos, singulis tantum quibuscum repedare possent retentis, dare promittunt; hoc preterea in honere suae petitionis adiungunt, ut si vita tantum comite datis omnibus illos remeare permitterent, se numquam amplius Italiam ingressuros, filiis suis obsidibus datis, promitterent. Verum heu christiani superbiae tumore decepti, minis paganos, ceu iam victos, insecuntur, eisque continuo

a) pliari 1. b) fluium 1. *saepius.* c) defetigati 1. *saepius.* d) necabant 1.

1) Cf. supra I c. 33. 2) Ann. Alamann. et Chronicon Nonantulanum quoque proelium apud Brentam fluvium commissum esse narrant.

899. huiusmodi apologiam απολογειαν, id est responsionem, remittunt: 'Si contraditum nobis, presertim a contraditis iamque canibus mortuis, munus reciperemus, foedusque aliquod iniremus, insanos capite non sanus iuraret Orestes!'[1]

(6.) 14. Hac igitur Hungarii[a] legatione desperati, collectis in unum fortissimis, tali sese mutuo sermone solantur: 'Si hac, quae inpresentiarum cernitur, luce perdita, nichil est quod deterius proveniri possit hominibus, et quia locus preci nullus, fugiendi spes omnis ablata, colla summittere mori est, quid verendum nobis est, tela inter ipsa ruere, morte mortem inferre? Numquid non fortunae, et non inbecillitati casus deputandus est noster? Viriliter enim pugnando occumbere, non est mori, sed vivere. Hanc famam tantam, hanc κλιρονομεῖαν clironomian, id est hereditatem, ut a patribus nostris accepimus, nostris etiam relinquamus heredibus. Nobis debemus, nobis saltem credere expertis[2], qui copiarum paucitate nonnunquam plurimos stravimus. Invalidae plebis sane congregatio plurima ad cedem est tantum exposita. Sed et Mars fugentem[3] saepissime perhimit, dimicantem fortiter protegit. Hi enim qui nobis supplicantibus non miserentur, ignorant, neque mente percipiunt, quia vincere quidem bonum est, supervincere nimis invidiosum'.

Sept. 24. 15. Hac itaque exhortatione[b] utcumque animos recreati, tres in partes insidias ponunt, recta ipsi fluvium transeundo hostes in medios ruunt. Christianorum enim plurimi longa propter internuntios expectatione fatigati, per castra, ut cibo recrearentur, descenderant; quos tanta Hungarii celeritate confoderant, ut in gula cibum transfigerent aliis, quibusdam equis fugam negarent ablatis, eoque illos levius perhimebant, quo sine equis eos esse conspexerant. Ad augmentum denique perditionis christianorum non parva inter eos erat discordia. Nonnulli plane Hungariis non solum pugnam non inferebant, sed ut proximi caderent anhelabant; atque ad hoc perversi ipsi perverse fecerant, quatinus dum proximi caderent, soli ipsi quasi liberius regnarent. Qui dum proximorum necessitatibus subvenire neglegunt eorumque necem diligunt, ipsi propriam incurrunt. Fugiunt itaque christiani, seviuntque pagani, et qui prius supplicare muneribus nequibant, supplicantibus postmodum parcere[c] nesciebant. Interfectis denique fugatisque christianis, omnia Hungarii regni loca saeviendo percurrunt. Neque erat, qui eorum presen-

a) ungarii 1. b) exhoratione 1. exhortatione *corr. cum Muratorio cf. c. 27.* c) pascere 1.

1) Pers. Sat. III, 118. 2) Cf. Ovid. Fast. V, 674: Si iuvat expertis credere. 3) i. e. fugientem.

tiam nisi munitissimis forte prestolaretur in locis[1]. Illorum 899.
sane adeo prevaluerat virtus, quatinus eorum pars quedam
Bagoariam, Sueviam, Franciam, Saxoniam, quedam vero
depopularetur Italiam.

16.[a] Neque enim hoc eorum meruerat virtus, sed verus
domini sermo, terra caeloque durabilior, mutari non poterat,
quemadmodum per Hyeremiam prophetam omnibus nationibus
in persona domus Israhel comminatur dicens: 'Ecce ego Ier. 5,
adducam super vos gentem de longinquo, gentem robustam, 15—17
gentem antiquam, gentem cuius ignorabis linguam, nec
intelleges quid loquatur. Pharetra eius quasi sepulcrum
patens, universi fortes, et comedet segetes tuas, et panem
tuum devorabit; filios tuos et filias tuas comedet; gregem
tuum et armenta tua comedet, vineam tuam et ficum tuam,
et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fidutiam,
gladio. Veruntamen in diebus illis, ait dominus deus, non
fatiam vos in consummatione'.

17. Hac igitur eadem tempestate Hulodoicus rex mo- (7.)
ritur. Chunradus Francorum ex genere oriundus, vir 911. Nov.
strenuus bellorumque exercitio[b] doctus, rex cunctis a populis 8.
ordinatur.

18.[a] Sub quo potentissimi principes Arnaldus in Ba-
goaria, Bruchardus in Suevia, Everardus comes potentissimus
in Francia, Giselbertus dux in Lotharingia[2], erant. Quos
inter Heinricus, Saxonum et Turingiorum prepotens dux,
clarebat.

*19. Secundo itaque regni huius susceptionis anno *p. 292.
memorati principes[3] huic, presertim Heinricus, rebelles ex- 913.
titerant. Quos Chuonradus rex tam sapientiae vigore quam
fortitudinis robore superavit suamque ad fidelitatem perduxit.
Arnaldus autem eius nimio terrore coactus, cum uxore et 916.
filiis ad Hungarios fugit, deguitque eodem, quoad vitalis aura
Chuonradi regis rexerat artus[4].

20. Septimo denique regni sui anno vocationis suae ad 918.
deum tempus agnovit. Cumque[5] memoratos principes se Dec. 23.
adire fecisset, Heinrico solummodo non presente, ita convenit:
'Ex corruptione ad incorruptionem, ex mortalitate ad inmor-
talitatem vocationis meae tempus, ut cernitis, presto est;

a) *hoc caput non distinguitur* 1. b) exersitio 1.

1) Cf. c. 5. 43. 2) Reginarius et Giselbertus filius eius Lothariorum duces, Chunrado rege, regno Francorum occidentalium se adiunxerant. 3) Eberhardus numquam contra fratrem surrexit. 4) Arnulfus iam Chunrado vivo ex Hungaria rediisse videtur. 5) Non principes regni sed primores Francorum ut Heinricum eligerent Chunradus admonuit cf. Reginonis contin. 919, Thietmari Chron. I c. 5.

918. proin pacem vos concordiamque sectari, etiam atque etiam rogo. Me hominem exeunte, nulla vos regnandi cupiditas, nulla presidendi ambitio inflammet. Heinricum, Saxonum et Turingiorum ducem prudentissimum, regem eligite, dominum constituite. Is enim est et scientia pollens, et iustae severitatis censure habundans'. His ita prolatis, propriam coronam non auro, quo poene cuiuscumque ordinis principes[a] pollent, verum gemmis preciosissimis, non solum inquam ornatam, sed gravatam, sceptrum etiam, cuntaque regalia indumenta, in medium venire precepit, ac prout valuit huiusmodi verba effudit: 'Heredem regiaeque dignitatis vicarium regalibus his ornamentis Heinricum constituo; cui ut oboediatis, non solum consulo, red exoro'. Quam iussionem interitus, et interitum mox est oboedientia prosecuta. Ipso namque mortem obeunte, memorati principes coronam cunctaque regalia indumenta Heinrico duci contulerunt; atque ut rex Chuonradus dixerat, cuncta per ordinem enarrarunt. Qui regiae dignitatis culmen et prius humiliter declinavit, ac paulo post non ambitiose suscepit. Verum nisi 'pallida mors, quae pauperum tabernas regumque turres aequo pulsat pede'[1], Chuonradum regem tam citissime raperet, is esset, cuius nomen multis mundi nationibus imperaret[2].

21. Hoc eodem tempore Arnaldus cum uxore et filiis Hungaria rediens, honorifice a Bagoariis atque ab orientalibus suscipitur Francis[3]. Neque enim solum suscipitur, sed ut rex fiat, ab iis vehementer hortatur. Rex Heinricus cum obtemperare suis omnes iussionibus, Arnaldum solummodo resistere cerneret, pervalido collecto exercitu, Bagoa-
921. riam tendit. Quod Arnaldus ut audivit, eius non passus est in Bagoaria prestolari adventum; verum collectis, quibus valuit, copiis, huic obviam[b] properat[4]. Cuperat sane et ipse rex fieri. Cumque in eo esset, ut bellum pariter inire deberent, sicut vir sapiens et dei timens rex Heinricus cogitans ex utraque parte inrecuperabile posse damnum accidere, Arnaldo[c], quatinus cum solo solus loquatur, denuntiat. Putans igitur Arnaldus, quo singulari se acciret certamine, ad condictum locum solus hora statuta pervenit.

22. Quem sibi obviam properantem rex Heinricus tali est sermone adgressus:

a) principis 1. b) ouiam 1. c) arnaldaldo 1.

1) Horat. Od. I, 4, 13. 2) Cf. quae supra (I c. 44) de Lamberto auctor noster diiudicat. 3) Haec ad marcam Bohemicam trans Danubium sitam fortasse referenda sunt. 4) Cf. de hac expeditione Widukind. Res gest. Saxon. I c. 27.

'Insana domini iussis quid mente resistis? Versus. 921.
Quod populus regem me cupit esse, scias,
Imperio Christi, quo constat machina mundi;[a]
Tartarus hunc metuit, hunc Flegeton timuit;
Conterit hic nitidos reges dudumque tremendos
Sublimesque volens; erigit hic miseros[1],
Quo debitas domino laudes per secula solvant.
Tune, superbe, reus, perfide, dure, ferox,
Invidiae stimulis sevaque cupidine tactus,
Corpora christicolum perdere valde sitis?
Si regem populus cuperet preponere temet,
Protinus is essem, qui magis hoc[b] cuperet.

Hoc igitur quadrifario dicendi genere, copioso scilicet, brevi, sicco et florido, rex Heinricus, ut erat animi prudens, Arnaldi animum mulcens, ad suos rediit.

23. Arnaldus vero, cum suis hec omnia retulisset, huiusmodi ab eis audivit ἀπόκρισιν, apócrisin, id est responsionem: 'Sapientis illius, immo sapientiae verae sententiam, Prov.
quae ait: Per me reges regnant, principes imperant, et 8, 15. 16.
prudentes iustitiam *decernunt, illamque apostoli dicentis[c] *p. 293. Rom. 13, 1. 2.
quod omnis ordinatio a deo est, et qui potestati resistit, dei ordinationi resistit, quis ambigit? Neque enim in huius electione totius populi posset esse animus unus, si a trinitate summa, quae deus unus est, ante mundi constitutionem non esset electus. Si bonus fuerit, diligendus erit, deusque in eo laudandus; si vero malus, equanimiter tolerandus. Subditorum namque plerumque exigunt merita, quatinus nonnumquam a praelatis graventur, non regantur. Aequum autem iustumque nobis videtur, ut a caeteris non dissentiens hunc regem eligeres, ipse vero te, ut tam fortunatum et predivitem virum, hoc pacto bearet, animique tui furorem mulceret, ut quod decessores non habuere tui, tibi concedatur, scilicet quatinus totius Bagoariae pontifices tuae subiaceant dicioni, tueque sit potestati, uno defuncto alterum ordinare'[2]. Conivens igitur Arnaldus suorum hoc optimo bonoque consilio, Heinrici regis miles efficitur, et ab eo, ut iam dictum est, concessis totius Bagoariae pontificibus honoratur.

24. Per idem tempus dum Chuonradi regis interitum (S.)
atque Heinrici in regnum successionem audirent Hungarii, 919.
tali sese sunt mutuo sermone adgressi[d]: 'Rex forte novus

a) munda 1. b) oc 1. c) dicentes 1. d) adgressci 1.

1) Boet. Phil. Consol. II, 1, v. 3: Dudum tremendos saeva proterit reges; v. 5: Non illa miseros audit. 2) Cf. Thietmari Chron. I c. 15.

919—932. novis uti legibus cupit. Copiis igitur collectis non minimis, ascendamus; scrutemurque, debita utrum rex Heinricus velit tributa persolvere[1]. Quod si non, ut credimus, regibus dissentit a ceteris, regnum eius cede atque inmensis depopuletur[a] incendiis. Non Bagoariorum, sed Saxonum, ubi rex ipse est, primo fines occupemus; ut, si forte, quod non speramus, congregare exercitum velit, neque de Lotharingia, neque de Francia, neque de Suevia, neque de Bagoaria, ei mature occurrere[b] possit. Sed et Saxonum ac Turingiorum[c] terra facile depopulatur, quae nec montibus adiuta nec firmissimis oppidis est munita'.

932. 25. Rex Heinricus gravissima valetudine detinetur[2], et Hungariorum ei adventus proxime nuntiatur. Vix finetenus nuntiantis[d] verba audierat, cum directis per Saxoniam nuntiis, post quatriduum quotquot poterat capitali sententia se adire commendat. Validissimo igitur per quatriduum congregato exercitu, — est enim Saxonum mos[e] laudandus atque immitandus, quatinus annum post unum atque duodecimum nemini militum bello deesse contingat — etsi corporis invalidus viribus, mentis tamen vigore animatus, prout valuit aequum conscendit, atque collectis in unum copiis, huiusmodi eas verbis ad pugnandi rabiem exitavit[3]:

26. 'Inclita Saxonum Ceu leo frendens[4]
Bella per innumera Gens erat olim.
Restitit hec Karolo Ense cruento,
Qui sibimet totum Straverat orbem[f];
Fugiit hic victus Victor ubique[5].
Quod sibi nos rediens Subdidit[g] omnes,
Id domini pietas Gessit, ob hoc quod
Participes voluit Esse salutis.
Nunc mala Turcorum Nescia Christi
Gens, inimica deo, Gaudet in omnem
Eclesiae populum Ducere ferrum.
Pro dolor, heroes, Heus mage, quod nunc
Subdere nostra volunt Colla tributo!
Sumite nunc animos[6] More virili!
Membra secare precor Vique ferire!
Sit furor heus ardens, Sancta cupido;
Hec Stigias[h] referant Munera ad undas,
Et calidos numerent Igne trientes'!

a) depopopuletur 1. b) occurere 1. c) turingionum 1. d) nuntiatis 1. e) mox 1. f) *sequentia usque* civitas est difficili *capite* 40. *desunt, lacuna nulla indicata* 3. g) Subbdidit 1. h) stigia 1. stigias 5. 5 a. 5a*.

1) Cf. supra c. 5. 2) Haec ad annum 924 spectant, cf. Flodoardi Ann. ad h. a. 3) i. e. excitavit. 4) Cf. Sedulii Carm. pasch. II, 110. 5) Cf. Thietmari Chron. VII, c. 53. 6) v. supra I c. 26 v. 4.

27. Talibus itaque rex exhortationibus ad pugnam suo- 933.
rum accendi animos videns, indicto cunctis silentio, hec
iterum divini munere flaminis tactus adiecit: ‘Priscorum facta
regum, sanctorum scripta patrum nobis, quid agere debea-
mus, insinuant. Non *enim est deo difficile paucis plures * p. 294.
sternere, si tamen horum qui id agere cupiunt, fides meretur;
fides, inquam, non professionis tantum, sed operis, non
solummodo oris, set etiam cordis. Voveamus itaque, ac
secundum psalmistam vota reddamus, ego, inquam, ego Ps. 49, 14.
prius, qui dignitate videor et ordine primus. Simoniaca
heresis deo invisa, et a beatissimo apostolorum principe
Petro damnata, quae a decessoribus nostris hactenus est
temere custodita, modis omnibus a nostro sit regno expulsa.
Conectet invicem unitatis caritas, si quos diaboli divisit
calliditas’.

28. Rex nonnulla his similia dicere cuperat, cum volipes (9.)
nuntius Hungarios in Meresburg, quod est in Saxonum, Turingiorum[a], et Sclavorum confinio castrum, esse nuntiabat. Adiecerat etiam, eos non modicam parvulorum ac mulierum habere predam, virorum vero inmensam fecisse stragem; condixerant enim, a decimo et deinceps anno neminem se superstitem relicturos, quatinus per hoc terrorem non parvum Saxonibus adhiberent. Rex igitur, ut erat animi constans, talibus non terretur; verum magis magisque, ut pro patria pugnare ac laudabiliter debeant occumbere, exhortatur.

29. Vinctos interea Hungarii, si inpugnari debeant, sciscitantur. Cumque ab his non aliter posse fieri testaretur, exploratoribus directis[b], si hoc verum esse posset, exquirunt. Profecti denique exploratores, Heinricum regem inmenso cum exercitu iuxta prefatum oppidum Meresburg contemplantur. Denique vix ad suos poterant reppedare, adventum exercitus nuntiare; neque enim his fuerat alius, verum rex ipse, belli nuntius.

30. Haud mora, bellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis vox Κύϱιε ελεισον, kyrie eleison, ex eorum vero turpis et diabolica húi, húi, frequenter auditur.

31. Dederat rex Heinricus suis ante belli inchoationem huiusmodi sapiens ac salubre consilium: ‘Cum ad Martis ludium[c] ceperitis properare, nemo sotium velotiori, quamquam habeat, temptet equo preire. Verum clipeis altrinsecus operti, primos super scuta sagittarum ictus recipite; deinde cursu rappido impetuque[d] vehementissimo super eos irruite,

a) turingionum 1. b) dilectis 1. c) proludium 5. 5a. 5a*. d) impetũque 1.

933. quatinus non prius vobis secundo sagittarum possint ictus emittere, quoad vestrorum sibi armorum sentiant vulnera pervenisse'. Saxones igitur admonitionis huius saluberrimae non inmemores, ordinata aequaliter acię currunt, nec est, qui velociori tardiorem transeat equo; verum clipeis, ut rex dixerat, altrinsecus cooperti, sagittarum super clipeos recipiunt ictus innocuos; deinde, ut vir prudentissimus dixerat, super hos cursu prepeti veniunt, adeo ut eorum prius vita cum gemitu fugeret, quam secundo iaculorum fulmina mitterentur. Fitque divini muneris pietate, ut potius hos fugere quam preliari iuvet. Velox tunc sonipes piger queritur[1]; falerarum preterea decor armorumque honor non Hungariis tutelae, sed honeri erant. Abiectis quippe arcubus, dimissis spiculis, faleribus etiam, quo expeditius equi currerent, proiectis, fugae solummodo operam dabant. Verum omnipotens deus, qui pugnandi eis audatiam tulerat, fugiendi etiam copiam omnino negabat. Caesis igitur fugatisque Hungariis, inmensa captivorum turba dissolvitur, atque in letitiae cantum vox gemitus permutatur. Hunc vero triumphum tam laude quam memoria dignum, ad Meresburg rex in superiori cenaculo domus per ζογραφεῖαν, zografian, id est picturam, notare precepit, adeo ut rem veram potius quam veri similem videas[2].

(10.) 32. Dum hec aguntur, Italienses poene omnes Hulo-
900. Oct. doicum quendam[3], Burgundionum sanguine genitum, nuntiis directis invitant, ut eos adveniat[b], regnumque Berengario auferat sibique obtineat.

33. Huius vero tam turpis sceleris auctor Adelbertus Eporegiae civitatis marchio erat[4], cui et idem Berengarius filiam suam, nomine Gislam, coniugio copularat[c]; ex qua et filium genuerat, cui avi sui vocabulum dederat. Iste est, inquam, iste Berengarius ille, cuius inmensitate tyrannidis tota nunc luget Italia, cuiusque lenocinio a quibuscumque gentibus perhimitur, non iuvatur[5]. Sed ut ad rem redeamus, satis nunc dixisse suffitiat.

* p. 295. *34. Preterea idem Adelbertus, quod bonis omnibus cavendum est, nequissimi moris[a] fuit. Nam dum fervente

a) adueniad *corr.* adueniat 1. b) coniungio cupularat 1. c) ... similioris fuit 2. ne quis simili oris fuit 5. nequissimi livoris fuit 5a. *in loco raso;* nequaquam sui similis fuit 5a*.

1) i. e. vocatur; qui veloci equo utebatur, de eo quasi pigro conqueritur; auctor 'queritur' passive usurpat. 2) Haud iniuste coniicias peregrinum pictura illa facile in talem errorem induci potuisse, ut Martisburgum etiam proelii locum fuisse existimaverit. 3) Filium Bosonis et Irmingardae Hludowici II. imperatoris filiae, Burgundiae regem (890—928). 4) Filius Anscarii, cui c. 899 successit, cf. c. 56, V c. 4. 5) Cf. Hist. Ott. 1, Ant. III c. 1.

sanguine iuvenilem duceret vitam, mirae humanitatis mirae- 900.
que[a] sanctitatis fuit, adeo sane ut si ei a venatione redeunti Oct.
pauper occurreret[b], aliudque ei deesset quod illi prestare nequiret, cornu protinus, quod eius collo fibulis aureis dependebat, sine dilatione concederet, rursumque ab eodem, quanti estimabatur, adquireret. Tam dirae autem postmodum factus est famae, ut huiusmodi vera de eo tam a maioribus quam a pueris cantio diceretur. Et quia sonorius est, grece illud dicamus: ‘Ἀδελβέρτος[c] κόμις κουρτης, μακροσπάθης, γουνδοπιστις, Adelbertos comis curtis, macrospathis, gundopistis’; quo significatur et dicitur, longo eum[d] uti ense et minima fide.

35. Huius denique aliorumque nonnullorum Italiensium
hortatu prefatus Hulodoicus in Italiam venit[1]. Cui mox 902.
Berengarius, ut cognovit, obviam tendit. Cumque Hulodoicus Berengario sibi obviam venienti magnas adesse copias, sibi vero cerneret parvas, iureiurando ei hoc terrore compulsus promisit, ut si se tunc dimitteret, aliquibus promissionibus accitus amplius in Italiam non veniret. Fecerat namque sibi Berengarius plurimis conlatis muneribus Adelbertum, Tusscorum prepotentissimum marchionem, sibi valde fidelem, atque ideo Hulodoicus tam facile est expulsus.

36. Modica vero temporis transcursa intercapedine, rex Berengarius nominato Adelberto gravis est visus. Cui rei Berta coniux sua, regis Hugonis qui nostro post tempore in Italia regnavit mater, non modice fomitem ministrabat. Unde factum est, ut consulto eodem Adelberto marchione, ceteri Italienses principes propter eundem Hulodoicum, ut adveniret, transmitterent. Qui cupiditate regnandi, iurisiurandi oblitus, concitus in Italiam venit.

37. Videns itaque Berengarius, quod Hulodoicus tam 905.
ab Italiensium quam a Tuscorum susciperetur principibus, Veronam profectus est. Hulodoicus vero eum cum Italiensibus persequi non desistens, Verona[e] illum etiam expulit, totumque sibi regnum viriliter subiugavit.

38. His ita gestis, bonum Hulodoico est visum, ut sicut circumcirca videret[f] Italiam videret et Tusciam. Exiens denique Papia, proficiscitur[g] Lucam, ubi decenter miroque apparatu ab Adelberto suscipitur.

39. Cumque Hulodoicus in domo Adelberti tot militum elegantes adesse copias cerneret, tantam etiam dignitatem

a) mireque 1. b) occureret 1. c) Αδεβεϱτος 1. d) eo 1. e) ueronam *corr.* uerona 1. f) viderat? g) proficitur 1.

1) Tacet hic auctor de Hludowici consecratione imperiali a. 901 mense Februario facta.

905. totque inpensas[a] prospiceret, invidiae zelo tactus, suis clangulum[1] infit: 'Hic rex potius quam marchio poterat appellari; nullo quippe[b] mihi inferior, nisi nomine solummodo est'. Que res Adelbertum latere non potuit. Quod Berta, ut erat mulier non incallida, audiens, non solum virum suum ab eius fidelitate ammovit, verum etiam caeteros Italiae principes ei infideles effecit. Unde factum est, ut dum Tuscia rediens Veronam pergeret, degeretque eodem nichil hesitans nichilque mali suspicans, Berengarius dato pretio custodes civitatis corruperit, collectisque viris fortissimis, in ipso noctis
Iul. conticinio civitatem ingressus fuerit.

(11.) 40. Fluvius Athesis, sicut Tiberis Romam, mediam civitatem Veronam percurrit. Super quem ingens marmoreus miri operis miraeque magnitudinis pons est fabricatus. A leva autem parte fluminis, quae est aquilonem versus posita, civitas est difficili arduoque colle munita, adeo ut si ea pars civitatis, quam memoratus fluvius dexteram alluit, ab hostibus capiatur, ea tamen viriliter possit defendi. In huius vero collis summitate preciosi operis est aeclesia fabricata, in honore beatissimi Petri apostolorum principis consecrata, ubi et propter aeclesiae amoenitatem locique munitionem Hulodoicus manebat.

41. Berengarius denique, ut prefati sumus, noctu civitatem ingressus, clam Hulodoico suis cum militibus pontem pertransiens, in ipso aurore crepusculo hunc usque advenit. Qui clamore strepituque militum exitatus, sciscitatusque quid esset, in aeeclesiam fugiit, nullusque eum, preter Berengarii militum unum, ubi esset agnovit. Qui misericordia motus, noluit hunc prodere sed celare. Timens vero isdem, ne ab
*p. 296. aliis *repertus prodereter vitaque multaretur, Berengarium adit, eumque ita convenit: 'Quoniam quidem tanti te deus habuit, ut tuum proprias in manus traderet hostem, debes et tu eius monita, immo precepta, magnifacere. Inquit enim: Estote misericordes, sicut et pater vester misericors est.
Luc. 6, 36. Nolite iudicare, et non iudicabimini; nolite condempnare, et non condempnabimini'. Intellexit itaque Berengarius, ut vir non incallidus, hunc, quo ipse lateret, scium esse, eumque sophystica hac responsione decepit: 'Putasne me, insulse, quem dominus tradidit hominem, immo regem, velle occidere? Numquid et David sanctus regem Sahulem a deo sibi in manus datum non occidere potuit, sed[c] noluit?' His sermonibus miles inclinatus, locum ostendit, ad quem confugerat Hulodoicus. Qui captus et ante Berengarii presentiam duc-

a) inpenses 1. b) quipe 1. c) set *corr.* sed 1. *saepius.*

1) i. e. clanculum.

tus, huiusmodi eum Berengarius sermonibus increpavit: 905.
'Quousque[1] tandem abutere, Hulodoice, patientia nostra? Num infitiari potes, te illo tempore meis presidiis, mea diligentia circumclusum? commovere etiam te contra me non potuisse? meque misericordia inclinatum, quae nulla tibi debebatur, te dimisisse? Sensistine, inquam, te periurii institis[2] esse vinctum? Confirmasti sane mihi, te ipsum numquam Italiam ingressurum. Vitam tibi, sicut ei, qui tete mihi prodidit, promiseram, concedo; oculos[a] vero tibi auferre non solum iubeo, sed compello'[b]. His expletis, Hulodoicus lumine privatur[3], et Berengarius regno potitur.

42. Hungariorum interea rabies, quia per Saxones, Francos, Suevos, Bagoarios nequibant, totam per Italiam nullis resistentibus dilatatur. Verum quia Berengarius firmiter suos milites fideles habere non poterat, amicos sibi Hungarios non mediocriter fecerat[4].

43. Sed et Saraceni, qui, sicut dixi, Fraxenetum inhabitabant, post labefactionem Provincialium quasdam summas Italiae partes sibi vicinas non mediocriter laniabant; adeo ut depopulatis plurimis urbibus, Aquas[5] venirent, quae est civitas XL ferme miliariis Papia distans[c]. Quae etiam propter thermas miro in tetragonum modo ad lavandum ibi constitutas vocabulum huiusce sortita est. Tantus enim timor invaserat universos, ut nullus esset, qui horum presentiam nisi forte tutissimis prestolaretur in locis.

44. Eodem tempore Saraceni ab Africa ratibus exeuntes, (12.)
Calabriam, Appuliam, Beneventum, Romanorum etiam poene omnes civitates ita occupaverunt, ut unamquamque civitatem mediam Romani obtinerent, mediam Africani. In monte quippe Gareliano munitionem constituerant, in quo uxores, c.881—882.
parvulos, captivos, omnemque suppellectilem satis tuto servabant[6]. Nemo etiam ab occasu, sive ab arcturo, orationis gratia ad beatissimorum apostolorum limina Romam transire poterat, qui ab his aut non caperetur, aut non modico dato precio dimitteretur. Quamvis enim misera Italia multis Hungariorum et ex Fraxeneto[d] Saracenorum cladibus premeretur, nullis tamen furiis aut pestibus sicut ab Africanis agitabatur.

45. Fertur autem hac occasione ab Africa exivisse, atque Italiam adventasse[7]. Leone atque Alexandro impera-

a) ooculos 1. b) i. s. c. *desunt* 2. *in paginae fine.* c) discans 1. d) fraxeto 1.

1) Cf. Cic. in Catil. I, 1. 2) i. e. fasciis, vinculis. 3) Reginon. chron. 905, Constantin. de adm. imp. c. 26 p. 115. 4) Cf. infra c. 61. 5) Acqui, ad Bormidam fluvium sita, cf. infra IV c. 4. 6) Cf. Dümmler, Geschichte des Ostfränk. Reiches II, 189 n. 40. 7) Nugae sunt quae Liudprandus hic de causa invasionis Saracenicae affert.

919. toribus augustis hominem exeuntibus, Romanos, ut latius dicturi sumus [1], cum Constantino, qui nunc usque superest, Leonis imperatoris filio, Constantinopolitanum regebat imperium. Et sicut fieri adsolet, primo, quo Romanos suscepit imperium, anno, nonnullae ei gentes, presertim ἀνατολικαί, anatolike, id est orientales, nisae sunt rebellare. Factum est autem, dum imperator exercitum ad expugnandas eas transmitteret, Appuliam et Calabriam, binas regiones quae ei tunc temporis serviebant, huic [a] rebellasse. Cumque imperator, maximis orientem versus copiis directis, exercitus huc multitudinem destinare non posset, rogavit primo, ut ad sui fidelitatem pristinam sponte redirent. Qui cum recusarent, atque hoc se facturos minime dicerent, ad Africanum mox imperator suscensus dirigit regem, eum pretio rogans, ut se adiuvet, virtutisque eius auxilio Appuliam sibi atque Calabriam subdat. Hac legatione rex Africanus accitus, innumerabilēs ratibus copias in Calabriam Appuliamque direxit, binasque has regiones imperatoris dominatui potentissime

*p. 297. subdidit. Sed dum processu temporis has *regiones dimitterent, Romam versus aciem giraverunt, montemque Garelianum maxima pro tuitione sibi vendicaverunt, multasque munitissimas civitates debellantes vi ceperunt.

46. Dominus vero noster Iesus Christus, coaeternus et consupstantialis patri sanctoque spiritui, cuius misericordia

Ps. 32, 5. plena est terra, qui neminem hominum vult perire, sed om-

1 Tim. 2, 4. nes salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, ne pereat, quod solus deus ante mundi constitutionem previdit, atque post omnem creaturam, quasi dominum ceteris utentem ac dominantem creavit hominem, quemque in finem temporis per sanguinis sui effusionem [b] verus homo verusque deus, non duo sed unus, redemit, ad amorem sui propriaeque patrie dilectionem quosdam beneficiis invitat, terroribus alios compellit, non quo sibi, qui nec augmentum bonitate nostra,

Ps. 15, 2. ut propheta testatur dicens: 'quoniam bonorum meorum non eges', nec detrimentum malitia sumere [c] possit, sed ut nobis prosit. Placuit itaque ei, quia beneficiis noluimus, huiusmodi nos ad tempus castigare terroribus. Sed ne Saraceni diutius insultarent et dicerent: 'Ubi est deus eorum?' convertit deus corda christicolum, adeo ut amplior iis pugnandi quam fugiendi prius esset cupido.

(13.) 47. Quo tempore venerandae Romane sedis summum

914—928. Iohannes Ravennas pontificatum tenebat. Hic autem tam nefario scelere contra ius fasque pontificii culmen ita obtinuit.

a) *sequentia usque* interfectorum strages *cap.* 66 *desunt in codicibus* 3. b) effusione 1. c) sūmere 1.

1) Cf. infra III c. 25.

48. Theodora scortum inpudens, huius Alberici qui nuper hominem exiit[1] avia, quod dictu etiam fedissimum est, Romane civitatis non inviriliter monarchiam obtinebat. Quae duas habuit natas[2], Marotiam atque Theodoram, sibi non solum coequales verum etiam Veneris exercitio[a] promptiores. Harum Marotia ex papa Sergio, cuius supra fecimus mentionem, Iohannem, qui post Iohannis Ravennatis obitum 931–935.
Romanae aecclesie obtinuit dignitatem, nefario genuit adulterio; ex Alberico autem marchione Albericum, qui nostro post tempore eiusdem Romane urbis principatum sibi usurpavit. Per idem tempus Ravennate sedis, secundus qui post Romanum archierean archipresulatus habebatur, Petrus pontificatum regebat[3]. Qui dum subiectionis offitio debitae iam nominatum Iohannem papam, qui suae minister ecclesiae tunc temporis habebatur, Romam sepius et iterum domno dirigeret apostolico, Theodora, ut testatus sum[b], meretrix satis impudentissima, Veneris calore succensa, in huius spetiei decorem vehementer exarsit[c], seque hunc scortari solum non voluit, verum post etiam atque etiam compulit. Hec dum inpudenter aguntur, Bononiensis aeclesiae episcopus moritur, et Iohannes iste loco eius eligitur. Paulo post[4] ante huius diem consecrationis nominatus Ravennas archipresul mortem obiit, locumque eius Iohannes hic, Theodore instinctu, priori Bononiense deserta aeclesia, ambitionis spiritu inflatus, contra sanctorum instituta patrum sibi usurpavit. Romam quippe adveniens, mox Ravennatae eclesiae ordinatur episcopus. Modica vero temporis intercapedine, deo vocante, et qui eum iniuste ordinaverat papa défunctus est. Theodorae autem glycerii[5] mens perversa, ne amasii sui ducentorum miliariorum interpositione, quibus Ravenna sequestratur Roma, rarissimo concubitu potiretur, Ravenate hunc sedis archipresulatum coegit deserere, Romanumque, pro nefas, summum

a) exorcitio 1. b) testatur sua 5 a. testatur uita 5 a*. c) exarscit 1.

1) a. 954. 2) Filias Theophylacti consulis et senatoris. 3) Inter archiepiscopos Ravennates huius temporis Petrus non occurrit, immo sedi Bononiensi praefuit. Cf. Invectivam in Romam (Gesta Berengarii ed. Dümmler p. 153): Kailo vero archiepiscopus (sc. Ravennas) Petrum Bononiensem episcopum consecravit. Petrus autem Bononiensis episcopus Kailonis archiepiscopi subfraganeus Iohannem . . . per sacrorum ordinum ascensus ad diaconem consecravit. Defuncto vero Petro idem Iohannes Bononiensem ecclesiam (tunc Ravennatem) vivente Kailone archiepiscopo contra omnem canonum auctoritatem invadere presumpsit . . ., qua relicta sanctam Romanam et apostolicam ecclesiam nefariis ausibus usurpavit. 4) Iohannes archiepiscopus in chartis Ravennatibus a. 906 Iul. 15. et 911 Sept. 4. occurrit apud Fantuzzium T. I. 5) Hoc nomen ex Terentii Andria deprompsit.

914. Apr. pontificium usurpare. Hoc igitur sanctorum apostolorum taliter vicario constituto, Poeni, ut prefatus sum, Beneventum Romanasque urbes misere[a] laniabant.

49. Accidit[b] interea, Poenorum quendam iuvenem iniuriis lacesscitum Poenos deserere huncque Iohannem papam advenire, seque divino tactum spiramine papam ita convenisse: 'Sacerdos magne, si saperes, populum terramque tibi subiectam Poenos tam graviter laniare non sineres. Elige igitur iuvenes nimia quasi mobilitate volipedes, qui me imperatorem, preceptorem, dominum equanimiter audiant. Horum neminem aliquid preter singulas parmas singulosque pilos ensesque singulos, ac simplices vestes cum exiguitate obsonii habere permitto'.

50.[c] LX denique huiusmodi inventis sibique traditis, Penos contra properat, latuitque secus angustas, qua Poenorum[d] iter erat, vias. Cumque circumcirca sepius et iterum Poeni depopulantes redirent, clangore cum maximo ex improvisu atque insperato hi ex insidiis prosilientes[e], eos leviter trucidabant. Clamor ex ore, ictusque simul a *manu processerant. Neque enim Poeni, qui quidve esset, prius scire poterant, quam istorum spicula horum corporibus inhererent. Hac denique fama hocque exercitio nonnulli Romanorum acciti*, plurimis Poenos in locis prostraverant; callidoque hoc Africani consilio adtriti, civitates poenitus rupto foedere deserebant, solumque Garelianum montem sibi pro munitione delegerant.

*p. 298.

*i. e. provocati.

(14.) 51. Iohanne itaque, ut prefati sumus, papa constituto, Landolfus quidam, vir strenuus bellorumque exercitio doctus, Beneventanorum et Capuanorum omnium princeps clarebat[1]. Poenis igitur statum rei publicae non mediocriter labefactantibus, Landolfum hunc principem egregium, quid super re huiusscemodi quam Africani agunt, Iohannes consulit papa. Quod princeps ut audivit, papam per internuntios ita convenit: 'Res haec, spiritalis pater, magnis est investiganda consiliis. Mittito denique ad Argorum imperatorem, cuius et ipsi eam quae cis mare est terram, sicut et nostram, depopulare non cessant. Camerinos etiam atque Spoletinos nostrum ad auxilium invitato; iniamusque deo protectore cum his acriter bellum. Si vincimus, non multitudini sed deo victoria imputetur; si vero vicerint Poeni, peccatis nostris et non inherciae deputetur'.

a) miserere 1. b) Acidit 1. c) *hoc caput in codice 1 non distinguitur.* d) poenoorum 1. e) prosilientis 1.

1) Cf. Ann. Benevent. 915: hoc anno expulsi Sarraceni a Gariliano per eundem Landolfum principem.

52. His auditis papa nuntios confestim Constantinopolim dirigit, suppliciter imperatoris amminicula sibi dari deposcens. Imperator vero, ut vir sanctissimus[a] deique timens, copias absque mora classibus advectas direxit. Cumque per Gare- 916.
lianum flumen conscenderent, adfuit et papa Iohannes, cum Landolfo pariter Beneventanorum principe potentissimo, Camerinis etiam atque Spoletinis. Horrida satis denique inter eos pugna exoritur[1]. Verum dum christianorum partem Poeni prevalere conspicerent, in Gareliani montis summitatem confugiunt, angustasque tantum vias defendere moliuntur.

53. Ex parte vero illa, qua difficilior[b] erat ascensus Poenisque ad fugiendum aptior, Greci castrum die ipsa constituunt; in quo residentes, Poenos, ne fugerent, observabant, cottidieque oppugnantes non mediocriter trucidabant.

54. Grecis igitur Latinisque cottidie conflictantibus, deo miserante, Poenorum nec unus quidem superfuit, qui non aut gladio trucidaretur, aut vivus continuo caperetur. Visi sunt autem a religiosis fidelibus in eodem bello sanctissimi[c] PETRUS ET PAULUS apostoli, quorum christianos credimus precibus meruisse, quatinus Poeni fugerent, et ipsi victoriam obtinerent[2].

55. Hoc in tempore Adelbertus Tuscorum potens mar- (15.)
chio moritur, filiusque eius Wido a Berengario rege marchio 915. Aug. 17.
patris loco constituitur[3]. Berta autem uxor eius cum Widone filio post mariti obitum non minoris facta est quam vir suus potentiae. Quae cum calliditate[d], muneribus, tum hymenei exercitio dulcis[4], nonnullos sibi fideles effecerat. Unde contigit, ut dum paulo post a Berengario simul cum filio caperetur et Mantue custodie teneretur, suos tamen civitates et castella omnia regi Berengario minime reddidisse, sed firmiter tenuisse, eamque postmodum de custodia simul cum filio liberasse.

56. Haec, ut rumor est, tres ex viro suo genuerat, Widonem quem prediximus, atque Lambertum, qui nunc usque lumine privatus superest[5]., Ermengardam etiam gnatam suam sibi Afroditi dulcedine coequalem, quam Adelberto

a) sanctisimus 1. b) dificilior 1. c) sanctisimi 1. d) callidate 1.

1) Cf. c. 65 v. 1. 2. 2) Iohannes papa Herimanno Çoloniensi archiepiscopo 'beatissimis scilicet apostolis intercedentibus' Saracenos dissipatos esse scripsit (Floss, Leonis VIII. papae privileg. p. 106). 3) Cf. III c. 18, Berengarii diploma a. 915 die 8. Dec. mens. datum (Forschungen zur deutschen Gesch. X, 289). 4) Tunc temporis Bertha Veneris operibus iam impar fuisse videtur. 5) Cf. III c. 48. 46, IV c. 10. De tempore, quo Lambertus mortuus sit nihil constat.

Eporegiae civitatis marchioni, Gisla Berengarii regis filia, Berengarii scilicet regis huius matre, mortua, hymenei consortio copularat. Quae ei filium genuerat nomine Anscarium, qui quantae virtutis quantaeque audatiae fuerit, liber subsequens declarabit[1].

921. 57. His temporibus isdem Adelbertus, gener regius, Eporegiae civitatis marchio, atque Odelricus palatii comes, qui ex Suevorum sanguine duxerat originem[2], necnon et Gislebertus predives comes[3] et strenuus, Lampertus etiam Mediolanensis archiepiscopus[4], nonnullique alii principes Italiae, Berengario rebelles extiterant. Causa autem rebellionis horum hec fuit. Dum Lampertus defuncto decessore suo[5] Mediolanensis archiepiscopus ordinari debuisset, non parvam ab eo rex Berengarius contra sanctorum instituta patrum pecuniam exigebat, iussitque scribi in tabulis post datam sibi pecuniam, quantum cubicularii, quantum hostiarii, quantum pavonarii, ipsi etiam altilium custodes, accipere deberent. Lampertus igitur archipresulatus amore vehementer animatus, quaecumque rex poposcerat, quanto cum dolore tribueret, ex hoc intelligere poteris, quod subsequens lectio declarabit.

*p. 299. 921. *58. Odelricum palatii comitem, quem prediximus, vinctum Berengarius tunc tenebat. Cumque Lampertum archipresulem constitueret, Odelricum ei, donec quid de eo deliberaret ageret, commendavit. Is autem pecuniae multae, quam pro episcopatu erogarat, non inmemor, hoc cum capto cepit de eius infidelitate discutere.

59. Paucis denique interpositis solibus, rex Berengarius, nuntiis directis, Odelricum ad se venire precepit. Quos hyronica hac responsione convenisse non dubium est: 'Sacerdotis officio penitus carere debeo, si iugulandum quempiam in manus alicuius tradidero'. Intellexerant itaque nuntii hunc puplice rebellasse, quem a rege sibi traditum absque eius licentia noverant dimisisse[a]. Qui regressi protinus ad regem, Terentianum illud[6] pro responsione dederunt: 'Huic commendes, si quid recte curatum velis'.

(16.) 911—937. 60. Quo tempore Rodulfus rex superbissimis Burgundionibus imperabat. Cui in augmentum potentiae hoc accessit, ut potentissimi Suevorum ducis Bruchardi filiam, nomine Bertam, sibi coniugio copularet[7]. Igitur Italienses,

a) dimisse 1.

1) Cf. IV c. 7, V c. 4. 2) Cf. Gesta Berengarii imp. II v. 100 et quae in editione mea praemisi p. 27 n. 4. 3) Bergomensis. 4) Mediolanensi ecclesiae praefuit intra annos 921—931. 5) Warimberto, mortuo a. 921, VII. Kal. Sept. 6) Adelphi III, 3, 19. 7) Cf. III c. 13, IV c. 12. A. 922 Rodulfus Bertham coniugem duxit Flodoardo teste.

nuntiis directis, hunc venire, Berengarium vero expellere petunt.

61. Inter agendum autem contigit, Hungarios Veronam his ignorantibus advenisse[1]; quorum duo reges Dursác et Bugat amicissimi Berengario fuerant. Adelbertus denique marchio atque Odelricus comes palatii, Gislebertus etiam comes, pluresque alii, dum in montanis Brixianae civitatis, quae L miliariis Verona distat[a], conventicula ob Berengarii deiectionem haberent, rogavit Berengarius Hungarios, ut si se amarent, super inimicos suos irruerent. Hi vero, ut erant necis avidi, bellandi cupidi[2], a Berengario mox preduce accepto, per ignotas vias a tergo hos usque adveniunt; tantaque illos tunc celeritate confodiunt, ut nec induendi quidem sumendive arma spatium habere quirent. Captis igitur cesisque multis, Odelricus palatii comes, qui se non[b] viriliter[c] defenderat, occiditur, Adelbertus autem marchio et Gislebertus vivi capiuntur. 921.

62. Verum Adelbertus, ut erat vir non bellicosus sed sagacitatis[d] nimieque calliditatis, dum inruere Hungarios undique cerneret, essetque illi fugiendi spes omnis ablata, balteum armillasque aureas omnemque preciosum abparatum proiecit, vilibusque se militis sui induit vestimentis, ne ab Hungariis qui esset dinosceretur. Captus itaque sciscitatusque, quis esset, militis cuiusdam militem se esse respondit. Rogavitque se ad vicinum castellum, vocabulo Calcinaria, duci, in quo parentes, qui eum redimerent, se habere asserebat. Ductus igitur, quia non agnitus, vilissimo pretio comparatur. Emit autem illum suus ipsius miles, nomine Leo.

63. Gislebertus denique, quia agnitus, flagellatus, vinctus, (17.) seminudus, ante regis Berengarii presentiam ducitur. Enimvero dum ante eum sine femoralibus, curta indutus endromade, ductus, regis ad pedes pronus concite caderet, in genitalium ostensione membrorum risu omnes emoririer. Rex autem, pietatis ut erat amator, misericordia quae illi nulla debebatur inclinatus, ei non, ut populus optavit, malum pro malo red- Rom. 12, 17. didit; verum confestim lotum obtimisque vestibus indutum, eum abire permisit[e]. Cui et ait: 'Iusiurandum a te nullum exigo, fidei tuae te ipsum committo, si male contra me egeris, rationem redditurum deo'.

64. Hunc denique ad propria redeuntem, regis gener Adelbertus ceterique qui cum eo simul rebelles extiterant, accepti inmemorem benefitii, ob Rodulfum, ut adveniat, diri-

a) dictat 1. b) v. n. 5. 5 a. c) inviriliter? d) sagatitatis 1. e) promisit 1.

1) Cf. Ann. Benevent. 922: Ungarii Italiam intraverunt iam secundo.
2) Cf. supra c. 4.

gunt. Profectus denique eodem Gislebertus, ante XXX dies
922. eum Italiam adventare coegit. Qui susceptus[a] ab omnibus,
Ian. nil Berengario ex omni regno preter Veronam dimisit; te-
926. nuitque totum per triennium viriliter regnum.
Iul.

65. Cum XII sibimet horis homo placeat, displiceat, hoc modo diligat[b], illud mox aspernetur[c], qui fieri potest, ut omnibus semper aequanimiter placeat? Igitur infra triennium istud rex Rodulfus quibusdam bonus, aliis gravis est visus. Unde factum est, ut totius regni media populi pars Rodulfum, media Berengarium vellet[1]. Parant itaque civile non modicum bellum; et quoniam Wido, Placentinae civitatis episcopus, Berengarii partibus favebat[2], XII longe Placentia miliariis iuxta Florentiolam bellum constituunt[d].

*p. 300. 923. Iuli 17.

*Tum quam satis horrida pugna
Oritur civilis et atra,
Heu, quattuor ante Kalendas
Quater[e] Sextilis; at ipse
Radios emergere Phoebus,
Bucina Mars cum strepit alta.
Gnato pater ipse perhennem
Fert interitum, genitusque
Perhimit patrem, dolor he[f] quis?
Loetum parat ecce nepoti
Abavus, sternendus ab ipso;
Furiis pulsatus ab atris
Fratrem fodit eminus alter.
Berengarius ruit ipse
Medios rex per citus hostes,
Properans[g] ceu fulgur ab alto,
Cancri grave sidus aristas
Deicit cum falce[h] novellas[3].
Aliter non ferus et atrox
Miserum rex ipse Rodulfus
Deicit mucrone popellum.

(18.) 66. Dederat rex Rodulfus Waldradam sororem suam, tam forma quam sapientia quae nunc usque superest honesta matrona, coniugem Bonefatio comiti potentissimo, qui nostro post tempore[4] Camerinorum et Spoletinorum extitit marchio. Hic, collecta multitudine, cum Gariardo pariter comite Rodulfo in auxilium venerat, atque, ut erat vir tam callidus quam audax, maluit potius cum suis in insidiis positus rei exitum expectare, quam primum belli impetum sustinere. Iamiam Rodulfi poene omnes milites fugerant, et Berenga-

a) supsceptus 1. b) i. m. a. q. f. p. ut o. s. ae. p. *desunt* 2. c) aspernerétur 1. d) parant 5 a. e) Quatuor 5. 5 a. f) heu quantus 5. 5 a. g) Properas *corr.* Properans 1. Properas 2. 5. Properat 5 a. h) falfalce 1.

1) Cf. Constantin. Porphyrogen. de admin. imp. c. 26: καὶ ὁ μὲν ἥμισυς λαὸς ἦν μετὰ τοῦ Βεριγγέρι, ὁ δὲ λοιπὸς μετὰ τοῦ Ῥοδούλφου. 2) Wido episcopus anno 905 electus vocatur in chartis Berengarii 'devotus (carissimus) auricularius noster', cf. Dümmler, Gesta Berengarii p. 56. 3) Cf. V c. 11, Hist. Ott. c. 8, Boetii Consol. Philos. I c. 6. 4) Cf. supra I c. 21. Anno c. 953 obiisse videtur.

rici[a], dato victoriae signo, colligere spolia satagebant, cum 923.
Bonefacius atque Gariardus, subito ex insidiis properantes, hos tanto levius quanto inopinatius sautiabant. Pepercerat Gariardus nonnullis, hasta eos et non ferro percutiens; Bonefatius vero nulli parcens, inmensam fecerat stragem. Signum itaque victoriae Bonefacius concrepat, conveniuntque qui ex Rodulfi parte aufugerant, persequentesque Berengaricos, fugam illos inire cogebant. Berengarius vero ad non incognitum Veronae perrexit asilum[1]. Tanta quippe tunc interfectorum strages facta est, ut militum usque hodie permagna raritas habeatur[2].

67. His ita peractis, regnum sibi rex Rodulfus potentissime subiugavit, Papiamque concite veniens, congregatisque omnibus: 'Quoniam', inquit, 'superni muneris largitate mihi contigit devictis hostibus regni solium adipisci, nunc cordi est, vestrae me regnum Italicum fidei commendare, Burgundiamque patriam veterem visere'. Cui mox Italienses: 'Si bonum tibi', inquiunt, 'videtur, presto sumus'.

68. Igitur post Rodulfi regis abscessum, malo Veronen- 924.
ses accepto consilio, vitae insidiari Berengarii moliuntur; quod Berengarium non latuit. Tam sevi autem auctor ac repertor facinoris Flambertus quidam erat, quem sibi, quoniam ex sacrosancto fonte filium eius susceperat, compatrem rex effecerat[3]. Pridie vero quam pateretur, eundem ad se Flambertum venire precepit. Cui et ait:

69. 'Si mihi tecum hactenus non et multae et iustae (19.)
causae[b] amoris essent, quoquo modo, que de te dicuntur, credi[c] possent. Insidiari te vitae meae aiunt; sed non ego credulus illis[4]. Meminisse autem te volo, quantecumque tibi accessiones et fortunae et dignitatis fuerint, eas te non potuisse nisi meis beneficiis consequi. Unde et hoc animo in nos esse debes, ut dignitas mea in amore atque in fidelitate tua conquiesscat. Neque vero cuiquam salutem ac fortunas suas tantae curae fuisse umquam puto, quanti mihi fuit honos tuus. In quo mea omnia studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem huius civitatis omnem fixi. Unum hoc sic habeto: si a te mihi servatam fidem intellexero, non mihi tam mea salus cara, quam pietas erit in referenda gratia iucunda'.

a) berengarii 1. b) case 1. c) crędi 1.

1) Cf. de Berengarii sorte Constantin. De adm. imp. c. 26, p. 116 ed. Bekker. 2) Cf. Flodoardi Ann. 923: ubi mille quingenti viri cecidisse dicuntur. 3) Constantin. l. l. ἀπέκτεινεν αὐτὸν Φαλάμβερτος ὁ σύντεχνος αὐτοῦ. 4) Verg. Ecl. IX, 34.

94. 70. His expletis, aureum non parvi ponderis poculum rex ei porrexit, atque subiunxit: 'Amoris salutisque mei causa quod continetur, bibito[a]; quod continet, habeto'. Vere quippe et absque ambiguitate post potum introivit in illum Sathanas; quemadmodum et de Iuda proditore domini nostri
Ioh. 13, 27. Iesu Christi scriptum est: 'Quia post bucellam tunc introivit in illum Sathanas'.

71. Beneficii quippe preteriti et presentis immemor, insomnem illam regis in necem populos instigando pertulit
* p. 301. noctem. Rex nocte illa, quemadmodum et solitus erat, * iuxta aeclesiam, non in domo quae defendi posset, sed in tuguriolo quodam manebat amoenissimo. Sed et custodes nocte eadem non posuerat, nichil suspicans etiam mali.

(20.) Se primum quatiens strepit
Gallus, cum vigiles facit
Mortales, solito sonat
Et pulsata deo canit
Iam tunc aenea machina,
Invitatque docens bene
Loetheum[1] grave spernere,
Laudes huic modo reddere,
Qui vitam tribuit, dedit
Et nobis superam bene
Sanctam querere patriam;
Hic* rex eclesiam petit, (* i. e. tunc.)
Ac laudes domino canit.
Flambertus properans volat,
Quocum multa simul manus,
Ut regem perhimat bonum.
Rex horum vigil inscius, (April 7.)
Audit dum strepitum, nichil
Formidans, properat citus,
Hoc quid visere sit; videt
Armatas militum manus.
Flambertum vocat eminus.
'Quid turbe est', ait, 'en bone
Vir? quid nunc populus cupit
Armatus referens manus'?
Respondit: 'Vereare nil.
Te non ut perhimat ruit,
Sed pugnare libens cupit
Hac cum parte, tuum petit
Mox qui tollere spiritum'.
Deceptus properat fide
Rex hac, in medios simul,
Tum[b] captus male ducitur;
A tergo hunc ferit impius
Romphea; cadit heu pius[2],
Felicemque suum deo
Commendat pie spiritum!

72. Denique quam innocentem sanguinem fuderint quantumque perversi perverse egerint, nobis reticentibus, lapis ante cuiusdam aeclesiae ianuam positus, sanguinem eius transeuntibus cunctis ostendens insinuat. Nullo quippe delibutus aspersusque liquore discedit.

73. Nutrierat sibi rex Berengarius familiariter lauteque iuvenem, immo heroem quendam, Milo nomine, memoria satis ac laude dignum. Cuius si rex fretus consiliis esset, fortunas sibi omnes non tantum adversari sentiret, nisi quia

a) libito 1. *pro* libato (?) *vel* bibito. b) Tunc 5 a.

1) i. e. somnum, cf. I c. 12. 2) Necrolog. Modiciense: VII. Id. Apr. obiit Berengarius imperator anno ab incarnatione 924.

forte hoc divinae previdentiae consilium fuit, ut aliter fieri non posset. Is sane nocte eadem, qua rex deceptus est Berengarius, adhibitis sibi copiis, nocturnas ei vigiliarum custodias voluit exhibere. Rex vero promissionibus Flamberti deceptus, Milonem se non solum custodire non sivit, verum etiam atque etiam vehementer prohibuit. Milo autem, sicut vir fidelis et rectus, ac beneficii sibi a rege conlati non immemor, quem defendere, quia defuit, non potuit, brevi* acriter vindicare curavit. Tercia quippe post regis necem die, Flambertum sibique tam in nefario scelere coniventes, vi captos, suspendio vitam finire precepit. Fuerunt sane in hoc viro nonnullae perfectaeque virtutes, que Deo propitio suis in locis, vita comite, silentio non tegentur[1].

924.

* i. e. cito.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS ANTAPODOSEOS.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

* p. 302.

a) destuxerit 1. b) ermenga 1. 2. c) papaam 1. d) rodulfu 1.

1) Cf. infra III c. 42. 48. 50—52; V c. 27. Milo, Manfredi filius, oriundus fuit ex gente Francorum Salicorum.

11. Quod mane facto re cognita Rodulfi milites Mediolanium fugerint.
12. Italienses ob Hugonem mittunt.
13. Rodulfus igitur in Burgundiam vadit, et Bruchardum[a] socerum suum ad auxilium suum adducit.
14. Qua occasione Bruchardus Mediolanium sit profectus, et cur ibi honorifice susceptus de eius sit morte tractatum.
16. Bruchardus Mediolanio rediens Novariam venit, ubi et ab Italiensibus cum suis omnibus occiditur.
15. Post Bruchardi necem Rodulfus in Burgundiam fugiit, atque Hugo per Tyrrhenum mare in Italiam venit.
17. Italiensium nonnulli ad Pisam ei occurrunt, ubi et Iohannis papae nuntii veniunt, quorum hortatu Papiam pergens rex efficitur.
18. De Widone regis Hugonis fratre, qui Tusciam tunc tenebat, qui Marozotiam scortum Romanam uxorem habebat.
19. De plurimis Hugonis regis virtutibus, quas luxuria foedabat.
20. Quod idem rex Hugo duos filios tunc habuerit.
21. De eo quod rex Hugo Heinricum regem sibi amicum facit.
22. Quem nuntium rex Constantinopolim direxit Romano imperatori.
23. De duobus canibus imperatori directis qui eum laniare voluerunt.
24. Quam ob rem regis Hugonis nuntius ab imperatore sit mirifice susceptus.
25. De leone ferocissimo quem Romanos interfecit.
26. Qualiter Romanos primo delongáris et postmodum pater vasilleos sit constitutus.
27. Focas domesticus cum Simeone Bulgariorum rege pugnans sponte fugiit, cum Romanôn patrem vasilleos factum audit.
28. Qualiter Focás Constantinopolim veniens a Romano capitur, et lumine privatur.
29. De Simeone Bulgariorum rege, qui prius monachus et postmodum reus[b][1] est factus.
30. De Romanô qui filiam suam Helenam Constantino imperatori coniugem dedit.
31.[c] Cur imperatores porphirogeniti dicantur.
32.[d] Qualiter Basilius interfecto domino suo Michahele imperatore imperator sit factus.

a) burchardum 2. b) us *in rasura* 1. c) *hic numerus deest* 1. d) XXXI 1.

1) Scilicet apostasiae reus, ad seculum reversus.

EXPLICIUNT CAPITULA.

a) uisione 1. b) hogo 1.

INCIPIT LIBER TERCIUS BIBLOS Γ.

1. Operis huius titulum, pater sanctissime, satis te mirari non ambigo. Ais forte: Cum virorum illustrium actus exhibeat, cur Ανταπόδοσης, antapódosis, ei inseritur titulus? Ad quod respondeo[a]: Intentio huius operis ad hoc respicit, ut Berengarii huius, qui nunc in Italia non regnat sed tyranízat, atque uxoris eius Willae quae ob inmensitatem tyrannidis secunda Iezabel, et ob rapinarum insacietatem Lámia proprio apellatur vocabulo, actus designet, ostendat, et clámitet. Tanta enim mendatiorum iacula, tanta rapinarum dispendia, tanta impietatis molimina in me et domum meam, cognationem et familiam, gratis exercuere, quanta nec lingua proferre nec calamus prevalet scribere. Sit igitur eis presens pagina antapódosis, hoc est retributio, dum pro ca-
* articulus. lamitatibus meis τὴν* ἀσέβεῖαν asevían, id est inpietatem eorum, presentibus futurisque mortalibus denudavero. Nec minus etiam sanctissimis et fortunatis viris pro collatis in me beneficiis antapódosis erit. Ex memoratis sane aut memorandis nullus invenitur aut rarus, hoc uno, Berengario[b] scilicet impio exepto, quorum non beneficiis genitores aut
* i. e. in. * articulus. genitus vehementer gratularemur. Denique quod εν* τη* εχμαλοσία, en ti echmalosia, hoc est in captivitate seu peregrinatione, libellulus hic conscriptus dicatur, presens indicat exulatus. Cęptus quippe in Frankenenvurd, qui est XX miliariis locus Magontia distans, in Paxú insula[1], nongentis et eo amplius Constantinopólim miliariis distans, usque hodie exaratur. Sed redeamus ad rem.

(1.) 2. Rege Berengario defuncto atque absente Rodulfo,
924. Mart. 12. Hungariorum rabies Salardo preduce totam per Italiam dilatatur, adeo ut muros Papiensis civitatis vallo circumdarent, ac defixis per girum tentoriis, exeundi aditum civibus prohiberent. Qui cum his viribus non resistere possent, peccatis promerentibus, nec munere mulcent.

3. Clarus ab infuso discedens sidere Phoebus[c] Versus.
Zodiaci primum solito conscendere sidus
Incipit, et gelidas dissolvere colle pruinas[2],
Aeolus atque suos binos bis mittere flatus,
Ungrorum[d] furibunda manus cum gaudet in urbem
Flatibus Aeoliis adiuta infundere flammas.
Spiritibus validis parvus diffunditur ignis;

a) respendeo 1. b) berenga 1. c) poebus 1. d) *hic versus et sequens desunt* 3.

1) A meridie Corcyrae, in litore Epiri. 2) Verg. Georg. II, 263: gelidaeque pruinae.

Nec iuvat Hungarios solis hos urere flammis, 924.
Undique conveniunt, mortemque inferre minantur,
Confodiunt telis, calidus quos terruit ignis.
Uritur infelix [1] olim formonsa Papia!
Vulcanusque suos attollens flatibus artus,
Ecclesias patriamque simul conscendit in omnem.
Extinguntur [a] matres, pueri, innuptaeque puellae [2]. * p. 304. *ypermetri versus.
Sancta catervatim moritur catecumina ples [3] tunc,
Presul in urbe sua hac moritur sanctusque sacerdos,
Nomine qui proprio bonus est dictusque Iohannes [4].
Quod fuerat longo thecis in tempore clausum,
En iacet, hoc aliena manus ne tangeret aurum,
Atque per inmensas dissolvitur igne cloacas.
Uritur infelix olim formonsa Papia!
Cerneret* argenti rivos, paterasque micantes, * scilicet qui adesset
Corpora maiorum passim conbusta virorum.
Iaspidis hic precium viridis rutilique topazii
Spernitur, et saphyrus pulcher [b] pulcherque berillus;
Institor heu faciem nullus tunc flectit ad aurum.
Uritur infelix olim formonsa Papia!
Lucidus inmensas eripit nec fonte carinas
Ticinus, sentina simul diffunditur igne.
Usta est infelix olim formonsa Papia

anno dominicae incarnationis DCCCCXXIIII, IIII. Idus Mart., indictione XII, sexta feria, hora tertia. Quorum memoriam piae recordationis affectu, qui eodem combusti sunt, vos et quicumque legeritis, faciatis, vehementer exoro.

4. Verum piissimi omnipotentisque domini, cui propheta misericordiam et iuditium concinit, cuiusque miseri- Ps. 32, 5.
cordia plena est terra, usque ad consummationem gladius non desevit. Nam etsi peccatis promerentibus est exusta, non tamen inimicorum manibus tradita. Impleturque quod rex et propheta cantat: 'Numquid in aeternum proiciet deus? Ps. 76, 8—10.
aut non apponet, ut complacicior sit adhuc? aut in finem misericordiam suam abscidet, a generatione in generationem? Aut obliviscetur misereri deus? aut continebit in ira sua Habac. 3,
misericordias suas'? Itemque ei alius propheta dicit: 'Cum iratus fueris, misericordiae recordaberis'. Reliquiae igitur quae supererant [c], Hungariis non inviriliter resistebant; adeo

a) Stinguntur *corr. Peiper.* b) carus *inserit* 3. *lacuna in* 5 a; ortyx 5 a*; onyx *Herwag* pulcher *add. Peiper.* c) supererant 1.

1) Verg. Aen. IV, 68. 2) Verg. Gerg. IV, 476. 3) i. e. plebs.
4) Cum Iohanne episcopo etiam Ragamfridus Vercellensis mortem obiit, cf. Flodoardi Ann. a. 924.

924. ut letabundi canerent cum propheta: 'Hec est inmutatio dex-
Ps. 76, 11. terae exelsi' [1].

(2.) 5. Accessit ad hoc magnumque iuvamen prebuit sanctissimi[a] patris nostri doctorisque egregii beati SIRI, cuius in prefata urbe requiescunt exuviae[b] intercessio gloriosa. Ac ne eius vaticinium falleretur, predicta urbs Papia, ut caderet, est inpulsa, verum misericorditer a domino liberata. Missus equidem predicationis gratia a beato Hermagora, euuangeliste Marci discipulo, Papiam beatissimus pater, huiusmodi eam propheciae spiritu presagio honoravit[2]:

6. 'Delectare gaudiis, urbs Papia, quia veniet tibi ab externis montibus exultatio. Non vocaberis minima, sed copiosa in finitimis civitatibus'. Et ut hoc eius vaticinium firmius crederetur, Aquilegiae non ignotae civitatis casum hac eadem hora sermone huiusmodi nuntiavit: 'Ve tibi, Aquilegia, quia cum impiorum incesseris manus, destrueris, nec ultra reaedificata consurges'. Quod ita esse completum, visibus patens ratio manifestat. Aquilegia namque, predives atque inmensa olim civitas, ab impiissimo Hunorum rege Attila capitur ac funditus dissipatur, nec ulterius[c], ut in presentiarum cernitur, elevatur; Papia vero, ut vir sanctissimus dixerat, copiosa et apellatur et cernitur; non solum quippe precellit vicinas, sed et longe positas opibus civitates[3]. Quid alias memorem, cum insignis ipsa totoque orbe notissima Roma huic inferior esset, si preciosa beatissimorum apostolorum corpora non haberet? Patet igitur, quod hanc intercessio beatissimi patroni nostri SIRI eripuit, qui eam tam veridico ac pretioso presagio honoravit. Exusta denique Papia, factaque totam per Italiam non modica preda, Hungarii ad propria revertuntur.

7. Hoc eodem tempore defuncto Adelberto, Eporegiae civitatis marchione, uxor eius Hermengarda, Adelberti prepotentis Tuscie marchionis et Bertae filia, totius Italiae principatum obtinebat. Causa autem potentiae huius hec
*p. 305. erat, quoniam, quod dictu *etiam foedissimum est, carnale cum omnibus, non solum principibus verum etiam ignobilibus, commercium exercebat[4].

(3.) 8. Per id[d] tempus rex Rodulfus Burgundia rediens in Italiam venit, defunctoque Berengario, regnum potenter obtinuit. Post aliquot autem dies Italienses omnes cęperunt

a) sanctisimi 1. b) excubiae 1. 2. c) ulte terius 1. *duabus lineis*. d) idem *corr.* id 1.

1) i. e. excelsi. 2) Cf. vitam S. Syri et Iuuentii c. 3 (Surius, Vitae probator. sanct. VII, 695), ubi haec vaticinia invenies. 3) Cf. Attonis sermonem III. (Ang. Mai SS. vet. VI b, 15). 4) Cf. supra II c. 56.

inter sese dissidere. Zelo quippe non modico propter Hermengardae pulcritudinem iuxta carnis huius putredinem trahebantur, eo quod ea stuprum aliis prebebat, aliis denegabat. Unde factum est, ut predives Mediolanensis archiepiscopus nonnullique alii regis Rodulfi partibus faverent; cum Hermengarda vero tot simul rebelles aderant, quod ipsam etiam regni caput Papiam regi non inviriliter prohiberent. 925.

9. Factum est autem, ut rex Rodulfus collectis copiis Papiam tenderet. Castrametatus vero miliario ab urbe, eo in loco quo Ticinus simul magnusque ille Padus conveniunt, — in cuius Maro sic laudibus canit[1],

'Fluviorum rex Heridanus'; itemque[2]

'Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum', —

Hermengarda, ut non incallida, Rodulfo regi huiusmodi noctu per memorati alveum fluvii mandata transmittit:

10. 'Si te perdere vellem, iam longo ex tempore extinctus esses. Tui quippe omnes te deserere meque ardenter adire, si meum modo adsit velle, contendunt. In his enim es locis, in quibus captus vinctusque esses, si eorum iamdudum consiliis paruissem'. Talibus rex legationibus non solum credulus verum etiam territus, nuntiis remissis, se acturum quicquid ea consuleret, remandavit. Nec mora, sequenti nocte rex Rodulfus clam custodibus, dimissis omnibus, dimisso tentorio, lecto etiam bene conposito, lintrem ingressus suos deseruit, atque ad Hermengardam quantocius properavit[3].

11. Igitur mane facto, magno cum silentio regis milites tentorium circuibant. Venientibus vero principibus, non parva inter eos admiratio erat, cur insolito rex hora huiusmodi dormitaret. Cumque strepitu, ut spadones quondam Iud. 14.
Holofernem, evigilare niterentur, nullum, quemadmodum ipse*, omnino dabat responsum. Introeuntibus autem tentorium nichilque repperientibus, raptum hunc alii, interfectum alii clamitabant. Nemo tamen, quod transfuga fieret, ullo modo animadvertere poterat. Verum hac dum admiratione fluctuarent, nuntius venit qui diceret, Rodulfum regem super eos cum adversariis eorum velle irruere. Qui mox animo consternati, tam celeri ceperunt fuga discedere, ut non hos currere, sed, si videres, diceres transvolare.

* scilicet Olofernes.

12. Cumque Mediolanium, tutum scilicet ad locum, pervenissent, consensu Lampertus archiepiscopus omnium

1) Verg. Georg. I, 482. 2) Verg. Aen. VIII, 77. 3) Hermingardis 'nobilissima (vel inclita) comitissa' occurrit in duobus Rodulfi regis diplomatibus.

925. Hugoni, potentissimo et sapientissimo Provincialium comiti, mandat, ut in Italiam veniat regnumque Rodulfo auferat sibique potenter obtineat. Erat enim longo ex tempore multis argumentis et ipse periclitans*, si forte regnum posset obtinere Italicum. Hic enim et Berengarii iam nominati regis tempore cum multis[1] in Italiam venerat; sed quia regnandi tempus ei nondum advenerat, a Berengario territus est atque fugatus.

i. e. temptans.

(4.) 926. 13. Rodulfus denique cum infidelitate suorum prenominatos adversarios superare non posset, in Burgundiam profectus, Bruchardo Suevorum duci, cuius sibi filiam coniugio copularat[2], denuntiat, ut sui in auxilium veniat. Qui collectis copiis, cum Rodulfo confestim in Italiam est profectus. Cumque Eporegiam pervenissent, Rodulfum Bruchardus ita convenit:

14. 'Ipse ego ut legationis obtentu Mediolanium proficiscar, non absurdum videtur. Hac enim occasione urbem explorare, atque eorum potero cognosscere voluntatem'. Profectus denique, cum iam Mediolanium pervenisset, priusquam urbem ingrederetur, ad beati ac preciosi martyris Laurentii ecclesiam orationis gratia declinavit; sed, ut aiunt, non tantum peticionis causa, quantum alterius rei gratia. Dicunt enim, quia prope civitatem est ecclesia, miro atque precioso opere fabricata, eum ibidem munitionem constituere velle, qua non solum Mediolanenses sed et plures Italiae principes cohercere decrevisset. Inde vero exiens, cum iuxta murum civitatis equitaret, lingua propria, hoc est Teutonica, suos ita convenit: 'Si Italienses omnes uno uti
p. 306. tantummodo calcari, informesque non fecero caballicare equas, non sum Bruchardus; fortitudinem siquidem muri huius seu altitudinem, qua se muniri confidunt, nichili pendo; iactu quippe lanceae meae adversarios de muro mortuos precipitabo'. Haec autem eo dicebat, quoniam neminem adversariorum suae ibi linguae gnarum esse putabat. Verum suo omine non bono quidam istic aderat, quamquam pannosus despectus, eius tamen loquelae scius, qui horum omnium Lamperto archipresuli celer factus est nuntius. Qui ut erat ingenio callens, Bruchardum non despexit, sed malo animo eum suscipiens, mirabiliter honoravit; sed et inter cetera hoc quasi ei privilegio amoris concessit, cervum quatinus suo in brolio venaretur[a], quod nulli umquam nisi karissimis

a) uenerar etur 1.

1) Cum Bosone germano et altero Hugone Taliaferni (?) filio, cf. Constantin. de adm. imp. c. 26, p. 116. 2) Cf. supra II c. 60.

magnisque cessit amicis. Lampertus interea Papienses om- 926.
nes nonnullosque Italiae principes ad Bruchardi necem invitat, eumque tamdiu retinuit, donec omnes qui occidere illum deberent congregatos esse posse speraret.

15. Factum est igitur, ut Bruchardo[a] Mediolanio discedente, Novariam die perveniret eadem. Cumque isthic, April
nocte transacta, diluculo surgeret Eporegiam tendens, Ita- 28 s. 29.
licae super eum irruentes subito apparuere phalanges. Quas contra non ut vir bellicosus properat, verum mox fugam
inceptat. Et quoniam secundum beati Iob sententiam, ter- Iob. 14, 15.
minus eius constitutus preteriri non poterat, et quia fallax Ps. 32, 17.
equus ad salutem, in fossam, quae muros circuit civitatis[1], equus decidens eum proiecit. Quo et ab irruentibus Ausoniis lanceis confossus, vitam morte commutavit. Sui denique hoc videntes, quoniam aliô non poterant, intra ecclesiam sanctissimi confessoris Christi Gaudentii fugiunt. Ausonii itaque, ut ex Bruchardi minis non mediocriter inflamati atque indignati, ecclesiae fores frangunt, omnesque in ea repertos sub ípso etiam altari confodiunt[2].

16. Quod Rodulfus ut audivit, Italiam dereliquit, et Burgundiam percitus petiit. Hec itaque dum aguntur, Hugo, Arelatensium seu Provincialium comes, navim conscenderat, et per Tyrenum mare in Italiam festinabat. Deus itaque, qui hunc in Italia regnare cupiebat, prosperis eum flatibus brevi Alpheam, hoc est Pisam, quae est Tussciae provinciae caput, duxerat; de qua sic Maro[3]: 'Alpheae ab origine Pisae'.

17. Cumque eodem pervenisset, adfuit Romani papae, Iohannis scilicet[b] Ravennatis, nuntius[c]. Adfuerunt etiam poene omnium Italiensium nuntii, qui hunc, ut super ipsos regnaret, modis omnibus invitabant. Is autem, ut erat longo hoc ex
tempore cupiens, Papiam percitus venit, cunctisque coni- Iul. 6.
ventibus regnum suscepit. Post paululum Mantuam abiit, ubi et Iohannes papa ei occurrens, foedus cum eo percussit.

18. Quo tempore Berta matre regis ipsius Hugonis 925.
mortua, Wido filius eius, quem ex Adelberto genuerat sicut Mart. 8.
prediximus, Tussciae marcam tenebat[d], qui Maroziam scortum Romanam sibi uxorem acceperat.

19. Fuit autem rex Hugo non minoris scientiae quam (5.)
audatiae, nec infirmioris fortitudinis quam calliditatis; dei etiam cultor sanctaeque religionis amatorum amator; in pau-

a) brucrardo 1. b) silicet 1. c) nuntios 1. d) tenebant 1.

1) scil. Novariensis. 2) De die obitus eius cf. Waitz, Iahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich I. p. 87. 3) Aen. X, 179.

926. perum necessitatibus curiosus; erga aeclesias valde sollicitus; religiosos phylosophosque viros non solum amabat, verum etiam fortiter honorabat. Qui etsi tot virtutibus clarebat, mulierum tamen illecebris eas fedabat.

20. Hic ex Francorum genere Teutonicorum uxorem acceperat nomine Aldam, quae filium ei genuerat nomine Lotharium[1]. Habuerat sane tunc temporis ex quadam muliere nobilissima, vocabulo Wandelmoda, filium nomine Hubertum, qui nunc usque superest et Tusciae provintiae princeps potens habetur[2]. Cuius acta, dęo propitio, suis in locis exponentur.

21. Hugone igitur rege constituto, sicut vir prudentissimus, ubiubi terrarum cępit nuntios suos dirigere, multorumque regum seu principum amicitiam quaerere, Heinrici presertim famosissimi regis, qui, ut supra memoravimus, Bagoariis, Suevis, Lotharingiis, Francis atque Saxonibus imperabat. Hic etiam Sclavorum gentem innumeram subiugavit sibique tributariam fecit; primus etiam hic Danos
934. subiugavit sibique servire coegit[3]; ac per hoc nomen suum multis nationibus[a] celebre fecit.

22. Rex igitur Hugo cum reges sibimet ac principes amicos circumcirca adquireret, studuit et Achiviis nomen
*p. 307. suum longe a nobis positis notum facere. Imperabat *verọ his tunc temporis memoria satis et laude dignus Romanós imperator, liberalis, humanus, prudens ac pius; cui cum /propter morum probitatem, tum propter linguae urbanitatem genitorem meum dirigit nuntium.

23. Qui cum eodem pervenisset, inter caetera, quae imperatori Romanô rex Hugo munera[b] miserat, huiusmodi duos canes adduxit, quales in eadem non sunt aliquando patria visi. Qui dum ante imperatorem adducti fuissent; nisi multorum brachiis tenerentur, eum protinus morsibus laniarent. Puto enim, quia dum hunc Grecorum more teristro[4] opertum habituque insolito viderunt indutum, non hominem sed monstrum aliquod putaverunt.

24. Denique magno cum honore ab eodem susceptus[c]

a) nationis 1. b) munerā 1. c) suspeptus 1.

1) Cf. IV c. 2. 12; Miracula S. Columbani c. 16: 'Lotharius bonae indolis puer, filius praedicti regis, quem Alda regina sua genuit'. A. 930 Hugo rex ecclesiae Parmensi diploma dedit 'interventione Aldae amantissimae et carissimae coniugis nostrae' (Affò Storia di Parma I, 342). 2) Hubertus, qui et comitis palatii munere functus est, Bosoni a. c. 936 in ducatu Tusciae administrando successit. Ab Ottone postea a. 961 in exilium missus est. 3) Cf. c. 47. 4) Velamentum, pallium mulierum, Cf. Leg. c. 37. 40. 54.

est imperatore. Nec tam pro rei novitate aut munerum magnitudine, quantum quoniam, dum prefatus genitor Tessalonicam venisset, Sclavorum quidam, qui rebelles Romanô imperatori extiterant terramque eius depopulabant, super eum irruerunt. Verum dei actum est pietate, ut duo eorum principes vivi, nonnullis mortuis, caperentur. Quos dum presentaret imperatori, inmensa est affectus laeticia, magnoque ab eo genitor munere datus, ad Hugonem regem, qui se istuc transmiserat[a], rediit laetus. Post reditum vero eius, paucis interpositis solibus, langore correptus, monasterium petiit sanctaeque conversationis habitum sumpsit; in quo post dies XV mortuus, me parvulo derelicto migravit ad dominum. Nunc autem quoniam imperatoris Ρομανοῦ, id est Romani, mentio facta est, quis fuerit qualiterve ad imperii culmen pervenerit, hic non absurdum mihi videtur inserere[b].

25. Imperante Leone, Constantini huius genitore, Ρομανος (6.) imperator iste, quamquam πτοχός, ptochos, id est pauper, ab omnibus tamen χρήσιμος, chrísimos, id est utilis, habebatur[1]. Erat autem ex mediocribus ipsis, qui navali pugna stipendia ab imperatore acceperant. Qui cum sepius et iterum εις την μαχην, is tin machin, id est in pugna, nonnulla χρησιμότατα, chrisimotata, id est utilia, faceret, a sibi preposito adeo ετιμηθη[c], ὅπως προτοκαραβος, etimithi opos protocaravos, id est honoratus est, ut primus navium fieri mereretur. Quadam autem nocte, dum exploratum Saracenos abiret, essetque eodem in loco palus atque arundinetum non modicum, contigit leonem ferocissimum ex arundineto prosilire, cervorumque multitudinem in paludem dimergere, unumque eorum capere, sicque[d] ventris rabiem mitigare. Ρομανος* δὲ τὸν* αὐτῶν ψόφον ακουων εδειλιασεν σφόδρα, Romanos de ton auton psofon acuon ediliasen sfodra, Romanos[e] autem eorum sonitum audiens, timuit valde. Putavit enim Saracenorum multitudinem esse, qui se conspectum fraude aliqua vellent perhimere. Ορθρου δὲ βαθεως, orthru de vatheos, id est mane autem primo exurgens, cum diligentissime cuncta consideraret, conspectis vestigiis, εὐθέως, euthéos, id est statim, quid hoc esset, agnovit. Leone itaque in arundineto commorante, Ρομανος*, Romanus Grecum ignem, qui nullo preter aceti liquore extinguitur, undique per arun-

* nomen proprium. * articulus.

* nomen proprium.

a) tranmiserat 1. b) *sequentia usque cap. 44. scilicet quaternio unus, perierunt 5.*
c) ετημιθη 1. d) sique 1. e) *ita scripsi, in codice* Nomen proprium *legitur.*

1) Cf. c. 36; Constantin. de adm. imp. c. 13, p. 88: οὔτε ἀπὸ γένους βυσιλείου καὶ εὐγενοῦς.

dinetum iactare precepit. Erat autem in arundineto acervus arundinibus plenus, in quem leo confugiens, illo est ab igne salvatus. Ventus quippe contraria ex parte flans, ignem, ne ad acervum usque perveniret, ammovit. Romanós preterea post ignis extinctionem uno tantum cum assecula, ensem solum dextra, sinistra autem pallium gestans, locum omnem peragrans lustrat, si forte os ex eo vel signum aliquod repperiret. Iam vero cum in eo esset, ut nichil inveniens repedaret, quid hoc monstri esset, quod acervus ille sit ab igne
* i. e. iuxta. salvatus, studuit visere. Cumque duo propter* assisterent, secumque rebus ex nonnullis confabularent, leo eos tantum audivit, quoniam quidem ob caligantes oculos παρα τῶ καπνω, pára to capnô, quod est ob fumum, videre non potuit. Volens igitur leo animi sui furorem, quem ab igne conceperat, in hos evomere, saltu rapidissimo, qua illorum voces audierat, eos inter prosiliit. Romanós vero, non ut suus assecula pavitans, sed ea potius mente consistens, ut etsi fractus caderet orbis, inpavidum ruinae ferirent[1], pallium, quod manu gestabat, leonis inter brachia misit. Quod dum pro homine leo disscerperet, Romanós totis hunc a tergo viribus inter clunium iunturas[a] ense percussit. Qui disso-
* p. 308. tiatis divisisque* cruribus[b] quia stare non potuit, poenitus cecidit. Leone igitur interfecto, Romanos seminecem asseculam suum solo stratum eminus vidit, quem et vocare voce precipua cepit. Sed cum nullum daret omnino responsum, isdem Romanos propter eum adstitit, pedeque pulsans: 'ἔγειρε, ειπεν, ἄθλιε καὶ ταλεπορε, μη φοβοῦ, égire ípen áthlie ke talepore mi[c] fobu', id est 'Surge', dixit 'miser et[d] miser, noli timere'! Qui consurgens, pre admiratione, dum leonis immanitatem conspiceret, non habuit ultra spiritum. Ἐξεπλισ-
* articulus. σοντο δὲ πάντες πέρι τοῦ* Ρομανοῦ τάυτα ακουσαντες, exeplissonto de pantes peri tu Romanu tauta acusantes, id est stupebant autem omnes de Romano hec audientes. Unde factum est, ut tam pro caeteris quamque pro preclaro presenti hoc facinore non multo post a Leone imperatore tanto
* articulus. donaretur honore, οπως παντα τα* πλοια, opos panta plia, id est ut omnes naves in manibus essent suis, eiusque iussionibus oboedirent.

(7) 912. 26. Leo denique, Grecorum piissimus imperator, cuius supra fecimus mentionem, corporis humani debitum solvens viamque carnis universae ingrediens, regni sui heredem

a) *i. e.* iuncturas. b) crucibus 1. 2. c) mi fobu *desunt* 1. d) *deest* 1.

1) Horat. Od. III, 3. 7.

Alexandrum, fratrem germanum, unicumque suum Constan- 912.
tinum, qui nunc superest et feliciter regnat, parvulum, et ut Greci aiunt alalon, id est non loquentem, αλαλον dereliquid. Quibus ad tuendum palatium tutandamque rem privatam, ut istic moris est, eunuchum officio parakinumenon[1] dedit, Focán vero δομεστικον μεγαν, domesticum maiorem, hoc est terrestris ducem exercitus, fecit. Romanón autem, non claro natalium hortu sed cordis magnanimitate delongárin tis ploôs, δελογγαρην της πλοῶς, hoc est navalis exercitus principem, ordinavit. Alexander post modicum defunctus, soli Constantino parvulo imperium dereliquit. Denique tempore 913.
quo magnus imperator Leo migravit ad Christum, prefatus Focás domesticus, terrestris dux exercitus, contra Simeonem Bulgariorum regem copias duxerat, eique Constantinopolim venire cupienti non inviriliter repugnarat[a]. Romanos vero, 919.
ut non incallidus, audito imperatorum, Leonis scilicet atque Alexandri, interitu, haud longe ab urbe collecto classium exercitu fuit, atque in insulam parvam iuxta Constantinopolim, ita ut e palatio[b] videri poene posset, ratibus collectis advenit[2]. Ad palatium autem minime transfretavit, laudes iuxta consuetudinem Porphyrogenito minime decantavit. Que res eunucho parakinúmeno cunctisque Constantinupoleos principibus stuporem timoremve parvum non adtulit. Internuntiis itaque, quid hoc monstri sit, quod regem non adierit[c] laudesque debitas non persolverit, sciscitatur[d]. Hisque a Romano respondetur, quod propriae vitae timens palatium declinarit; et adiecit, quod si parakinúmenos caeteris cum principibus se non adiret, vitamque illi et honorem iureiurando promitteret, mox se ad Cretensium Saracenorum regem conferret, regnumque Argivorum sui auxilii fortitudine debellaret. Quod quam callide dixerit, exitus declarabit. Igitur quod prefati sumus, principes terrore compulsi ignorantesque quod lateret anguis in herba[3], omnes hunc fiducialiter adeunt, quod mandaverat gratanter cupientes implere. Quos omnes, non malo consilio accepto, proiectos in sentinam ligat; sicque securus ad urbem magno cum comitatu festinat, iis, quos suspectos habuerat, palatium purgat, suae parti paroentes[e 4] ibi collocat: rectorem, magistros, patricios, logothétin, éparchon, kitonítas, cubiculários, protospathários, spathários, spatharocandidátos, parathalassítin suos facit;

a) repugnabat *corr.* repugnarat *c.* b) pulatio 1. c) audierit 1. d) siscitatur 1. e) paroentes 1; o *manu secunda.*

1) παρακοιμώμενος praefectus sacri cubiculi. 2) Iohannis Chron. Venet. (SS. VII, 23): civitatem quae Avitus dicitur adiit. 3) Verg. Ecl. III, 93. 4) i. e. qui parti suae parebant.

caeteros, ut diximus, abdicat. Qui etiam ut cęptum opus
firmius patraret, cum Porphyrogeniti matre Zoη, Zoi[a] nomine, veneria est dulcedine iunctus[1 b]. Tota mox civitas
(8.) coronatur, et Romanós pater vasilleos ab omnibus apellatur.

27. Pugnanti preterea cum Bulgariis Foca domestico,
qui et ipse pater vasilleos ardenter fieri cupiebat, ipso in
bello de hostibus iam triumphum tenenti, quid a Romano
actum sit nuntiatur. Qui mox animo consternatus nimioque
dolore compulsus, victoriae signum quo hostes insequebatur
proiecit, terga vertit, fugam suos inire fecit. Reparant
itaque Bulgarii Simeonis hortatu animos, et quos prius
917 Aug. 20. adverso Marte fugerant, prospero postmodum insecuntur,
tantaque tunc Achivorum strages efficitur, ut longo post
tempore campus plenus ossibus videretur[2].

*p. 309. *28.[c] Omni denique cum festinatione iam nominatus
Focás domesticus Constantinopolim redit; palatium ingredi
cupit, vi et non arte pater vasilleos fieri satagit. Sed quia
'vis consilii expers mole ruit sua', et ut Flaccus[3] dicit, 'Dii
temperatum provehunt in maius', a Romano domesticus iste
capitur, atque utroque lumine privatur[4]. Bulgariis non minima vis augetur, hisque Grecos depopulandi vicissitudo
dupla rependitur.

29. Hunc etenim Simeonem emiargon, id est semigrecum, esse aiebant, eo quod a pericia Bizantii Demostenis
rhetoricam Aristotelisque silogismos didicerit. Post haec
autem relictis artium studiis, ut aiunt conversationis sanctae
habitum sumpsit. Verum paulo post regnandi cupiditate
deceptus, ex placida monasterii quiete in seculi procellam
transivit, elegitque potius apostatam Iulianum, quam beatissimum Petrum caelestis regni sequi clavigerum. Qui duos
filios habuit, unum nomine Baianum[5], alterum, qui nunc
usque superest potenterque Bulgariis principatur, nomine
Petrum[6]. Baianum autem adeo foere[d] magicam didicisse,
ut ex homine subito fieri lupum quamvecumque cerneres
feram[7].

a) *ita scribo;* Zoι. zoe 1; *littera* ι *in loco raso manu secunda.* b) *sequentia usque ad* IV, 6; cui hoc nomine *desunt, nulla lacuna indicata* 3. c) *caput hoc et sequens usque ad* silogismos *manu Liudprandi scriptum est in loco vacuo relicto.* d) *i. e.* fere.

1) Immo Zoen augustam ob veneficii suspicionem in monasterium retrusit. 2) Cf. de hac pugna Georg. Monach. de Const. Porph. c. 16: αἵματός τε χύσις οἷα ἐξ αἰῶνος οὐ γέγονεν. 3) Od. III, 4. 65. 4) Cf. Leonis Diaconi Hist. l. VII c. 7, qui de Leonis Phocae consiliis et exitu similia narrat, sed tempore stragis illius ad Acheloum fluvium editae Romanus nondum pater augusti proclamatus erat. 5) Beniaminum vocant eum auctores Graeci. 6) Annis 927—969. 7) Cf. Grimm, Deutsche Mythologie 1048.

30. Romanos preterea eodem, quo pater vasilleos constitutus[a] est anno, filiam suam Helenam imperatori parvulo, domino suo, Constantino Porphyrogenito coniugem dedit[1]. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo quae Porphyra ut superius scripsimus natum apello. Et quoniam res processit in medium, quid de huius Porphirogeniti genesi audivimus proferre iterum[b] non pigeat, quemadmodum et in priori libro eisdem verbis tytulo VI. VII. VIII. VIIII. X. scriptum repperies. 919. Apr. 27.

31. Constantinus imperator augustus, ex cuius nomine Constantinopolis est sortita vocabulum civitas, τὸν οικον τουτον, ton icon tuton, domum istam, edificare iussit, cui Porphyra nomen imposuit; voluitque successuram nobilitatis suae subolem isthic in lucem prodire, quatinus qui suo ex stemate nascerentur, luculenta hac apellatione Porphyrogeniti dicerentur. Unde et hunc Constantinum, Leonis imperatoris filium, ex eius sanguine nonnulli dicunt originem ducere. Της γενεσεως δὲ αυτοῦ η* αληϑεῖα αυτὴ εστην, tis geneseos de autu alitia[c] auti estin, id est generationis autem huius veritas hec est.
* articulus.

32. Basilius imperator augustus, avus huius, Macedonia humili fuerat prosapia oriundus, descenditque Constantinopolim paupertatis iugo, ut cuidam serviret igúmeno, id est abbati. Igitur imperator qui tunc temporis erat, Michahel nomine, cum orationis gratia ad monasterium illud, in quo hic ministrabat, descenderet, vidit hunc preter forma ceteros egregia, accitumque ton* igumenon, rogavit, ut se donaret hoc puero; quem suscipiens in palatio cubicularii[d] donavit offitio. Tantae denique post paululum potestatis est factus, ut alter ab omnibus imperator sit apellatus. Verum quia omnipotens deus servos suos iusta visitat vult quacumque censura[e], hunc imperatorem sanae mentis[f] ad tempus non esse permiserat, ut quo hunc gravius premeret in infimis, eo misericordius remuneraret in summis. Nam, ut fertur[g], huius tempore passionis familiares etiam[h] capitis iusserat subire sententiam. Quos tamen ad sese rediens hoc pacto requirebat, ut nisi quos iugulare iusserat redderentur, pari ipsi qui hoc effecerant sententia dampnarentur. Hoc igitur terrore quos damnare iusserat, servabantur. Sed cum hoc sepius et iterum Basilio faceret, huiusmodi a sibi obsequentibus, pro nefas, accepit consilium: 'Ne forte insana[i] regis iussio aliquando
* articulus.

a) constitus 1. b) *vox* iterum *et reliqua post* pigeat *secunda manu adiecta sunt* 1. c) alitia *om.* 1. d) cubilarii 1. e) cessura 1. f) mentes 1. g) *ita supra* I c. 9. Nam infertur 1. h) etia 1. i) insania 1.

1) Cf. Georg. Monach. de Constant. Porph. c. 27.

919. ex industria a te non diligentibus, immo hodio habentibus, impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia sceptra suscipito[a]. Quod sine dilatione, cum terrore compulsus, tum regnandi cupiditate deceptus, complevit. Hoc itaque interfecto, factus est imperator Basilius.

33. Denique parvo transacto tempore, huic dominus noster Iesus Christus per visionem apparuit, domini huius imperatoris dexteram, cuius hic necis auctor extiterat[b], tenens, eumque ita conveniens: 'Basili, ut quid interfecisti dominum tuum hunc Michahelem imperatorem?' Expergefactus itaque, tanti se reum novit esse reatus, moxque ad sese rediens, quod super hoc faceret, cogitabat.

* p. 310. *34. Confortatus itaque hac domini per prophetam salubri
Ezech. et vere acceptabili promissione, quoniam ' in quacumque die
33, 12. peccator ingemuerit, salvus erit', cum lacrimis et gemitibus
se peccatorem, se sanguinis innocentis effusorem esse, confitebatur. Bono autem consilio accepto, amicos sibi de
Luc. 16, 9. mamona iniquitatis effecerat, ut quos hic temporalibus subsidiis consolaretur, eorum precibus ab aeterno gehennae incendio liberaretur. Fabricavit autem precioso et mirabili opere iuxta palatium orientem versus ecclesiam in honorem summi et celestis militiae principis[c] et archangeli Michahelis, qui grece archistrátigos, hoc est miliciae princeps apellatur. Ecclesiam autem ipsam nean, hoc est novam, alii vocant, alii vero ennean, quod nostra lingua novennalem sonat, apellant, eo quod ibidem aeclesiasticarum horarum machina novem pulsata ictibus sonet.

(9.) 35. Secundo itaque quo Romanos pater vasilleos constitutus est anno convocatos ad sese principes ita convenit: 'Romane dignitatis árchontes, id est principes, quoniam vobis consultis non solum, inquam, pater vasilleos sum constitutus, verum etiam sanctissimi imperatoris fidelitati glaucópis Helenae, id est virides oculos habentis, coniunctione sotiatus, hoc aliquo imperialis ornatus inditio monstrari dignum reor in corpore, quod celebratur a populis ex dignitatis nomine'. Iudicatum denique a populo communique decretum est consilio, ut quia tantae dignitatis erat, et leucolenon, id est alba brachia, Helenan filiam suam imperiali dignitate copularat, rubricatarum pellium caligis, ut isthic imperatorum moris est, uteretur[1]. Sed nec hoc quidem satis ei visum fuit. Equidem post unius anni sinaxín, cum

a) *in hac voce desinit codex bibl. Caesareae Vindobon. N.* 400. b) extirat 1. c) prinpis 1.

1) τὰ ὑποδήματα ϱούσεα ἤτοι κόκκινα insigne erant imperatorum Graecorum, cf. Constantin. de cerim. aulae Byzant. I c. 96, p. 434 ed. Reiske.

amplioris iam potentie esset, talibus adgreditur eosdem ser-
monibus principes: ‘Quoniam communi vestro iuditio est
definitum, imperialibus me uti caligis, περιφανέστατοι ηρωαις,
perifanestati, id est nobilissimi heroes, vestrae auctoritatis
benivolentia quae contulistis, videntur mihimet αγλαα απινα,
aglaa apina, id est preciosa dona, diligentius vero conside-
ranti visum est mihi histrionum mimorumve more incedere,
qui ut ad risum facile turbas illiciant, variis sese depingunt
coloribus. Risum denique aliis non solum, sed mihi etiam
ipsi moveo, dum pedibus imperatorem, capite communem
imitari videar plebem [a]. Nam quae comoedia? mimus quis
melior? Igitur aut coronam prebete, aut caligas imperiales,
quis ridiculus [b] populo videor, auferte’. Hoc plane dicto,
magis autem qua cunctis preerat potestatis auctoritate, om-
nium iudicio coronam recepit, et caligarum decorem minime 920. Dec.
perdidit. Huius miretur prudentiam nemo, sed laudes referat
deo cordis ex intimo, qui erigit elisos, solvit compeditos Ps. 145.
cuius in manu calix vini meri plenus mixto [c] inclinans ex Ps. 74, 9.
hoc in hoc.

36. Is autem humili fuerat prosapia, ex Armenorum
scilicet gente, oriundus, neque solum mente conceperat futu-
rum, se regis in aula esse, nedum imperialia sceptra tenere.
Sed quid prophetes Anna dicit? ‘Dominus pauperem facit,
ditat, humiliat, et sublimat, suscitans a terra inopem, et de 1 Reg. 2, 7.
stercore erigens pauperem, ut sedeat cum principibus et solium
gloriae teneat. Domini enim sunt cardines terrae’. Ei ita-
que immortali, invisibili, deo soli honor et gloria per cuncta
seculorum secula, amen.

37. Denique Romanô imperatore constituto, Christofóron,
quem ante imperii dignitatem habuerat, imperatorem consti- 921. Mai.
tuit [d]; post imperii vero sui ordinationem uxor eius ei filium
peperit nomine Stefanum. Rursum concepto foetu, alium ei
peperit vocabulo Constantinum [e]. Quos omnes imperatores
constituens, contra ius fasque se et Christophoron primogeni-
tum domino [f] suo imperatori Constantino Porphyrogenito 922.
preposuit; adeo plane, ut procedentes is tin prolempsin, hoc
est ad publicum, ad sanctam Sophyam scilicet, vel ad Vla-
chernas, seu ad sanctos apostolos, Romanos cum Christo-
phoro primogenito precederent, Constantinus Porphyrogenitus
et duo caeteri sequerentur. Quod quam indigne iustus iudex
pertulerit, ulcio subsequens declaravit. Nam post modicum
Christophoros defunctus est. Constantinus itaque Porphyro- 931. Aug.
genitus cum oracioni tum leccionibus vacans, totum se

a) blebem 1. b) riculū 1. c) mitti *corr.* mixto 1. d) costituit 1. e) uoca-
bulo con *ultimae codicis Claustroneoburgensis voces, folio sequenti exciso.* f) *in hac
voce desinit codex Vindobon. N.* 427.

domino commendabat, opere manuum victum quaeritans.
* articulus. Sane τὴν* ζογραφίαν, zografian, id est picturam, perpulchre exercebat[1].

38. Eodem tempore Simeon Bulgarius agros[a] cępit vehementer afligi. Quem Romanos, filii sui Christofori filia
* p. 311. filio illius Petro, qui nunc superest, uxore data, ab * incepto
927. Oct. 8. furore conpescuit[2], sibique foedere placito sociavit. Unde et puella mutato nomine est Iríni, id est pax, vocata, eo quod per eam inter Bulgarios et Grecos pax sit firmissima constituta[b].

(10.) 39. His temporibus Walpertus et Gezo, prenomine Heverardus, Papie prepotentes iudices erant. Causa autem potentiae Walperti haec erat, quoniam Cumis, ditissimo in loco, filium suum Petrum episcopum fecerat, Rozam vero, gnatam suam[3], Gilleberto[c] comiti palatii[4] coniugio sotiaverat. Ea tamen tempestate uterque defunctus erat. Ticinensis itaque, quod est Papiensis, populus omnis ad hunc convenerat, causasque omnes et controversias ante eum deliberabat. Participatione denique potentiae huius memoratus Gezo, prenomine Heverardus, quoniam quadam affinitate ei iungebatur, prepotens habebatur. Qui nobilitatem suam pravis moribus deturpabat. Fuit enim ambitiosus nimis, cupidus, invidus, seditiosus, iuris corruptor, preceptorum dei immemor; quod deus non passus est abire inultum; et ne diutius protraham sermonem, Catilinae omnino similis, qui sicut consulem et rei publicae defensorem Marcum Tullium Ciceronem conabatur occidere, ita et hic regem Hugonem morti molitus est tradere. Quadam enim die, dum nichil mali suspicans rex Hugo Papie cum paucis degeret, hic seditione facta voluit super eum irruere; sed Walperto, qui non tam ferocis animi erat, remorante, tardatus est.

40. Nec minus etiam eos rex Hugo suis rhetoricis et melle dulcioribus elogiis ab incepto furore conpescuit. Dum enim seditionem super se exhortam atque in domo Walperti congregatam[d] esse cognossceret, huiusmodi omnes per internuntios sermone convenit: ‘Quid est, quod tantopere, viri

a) *sic* 1. *fortasse* Argos *legendum*. b) costituta 1. c) *ita* 1. *fortasse* Gisleberto *legendum*. d) congretam 1.

1) Theophan. contin. VI c. 22: Τὴν δὲ τῆς ζωγραφίας τέχνην τοσοῦτον ἀκριβῶς ὁ ἀνὴρ ἠπίστατο ὡς οὐκ οἶμαι τῶν πρὸ αὐτοῦ ἢ τῶν μετ' αὐτόν. 2) Simeone iam defuncto Maria Petro nupsit cf. Leg. c. 16. 19. 3) De qua cf. infra IV c. 13. Tabulam a. 959 Iulio mense scribi iussit: ego Rotruda que et Roza comitissa bone memorie Walperti iudicis filia et relicta quondam Giselberti comes palatio etc. (Mon. hist. patr. XIII, 1089). 4) Gislebertus, Lanfranci filius, ante annum 935 obiit.

fortes, tamque insperate contra dominum, immo regem, vestrum commoti estis? Si quippiam quod displiceat actum est, consolidetur. Neque enim sera emendatio reprehendi solet, presertim si nulla neglegentia pretermissa est'. His auditis, furorem cuncti animi mitigarunt. Solus Gezo in qua prius fuerat protervia manens, operam dabat, quo omnes super regem irruerent eumque morte turpissima cruciarent. Verum disponente deo, affectus eius pravus effectum habere non potuit. Reversi igitur ad regem nuntii, prout viderant et audierant, enarrarunt.

41. Igitur rex Hugo haec omnia quasi pro nichilo (11.) mente subdola ducens, Papia egressus, longe alió properare festinat, missisque circumcirca libris[a], milites suos ad se venire precepit. Quos inter Samsón prepotens comes[1] advenerat, qui iam dicto Gezoni inimicissimus erat. Is denique regem ut vidit, eum ita convenit: 'Sollicitum te equidem de urbanis rebus contra te tumultuose et moleste his diebus actis intueor; verum si me audis mihique obtemperas, suis ipsi laqueis capientur. Alter enim, qui melius consilium dare possit quam ego, non facile inveniri potest; tibi vero ipsi certe nemo melius dabit. Unum tamen peto, ut dum capti mea opera fuerint, Gezo cum omni sua ypostasi meis tradatur in manibus'. Quem dum dari sibi a rege audivit, adiecit: 'Leo Ticinensis episcopus civitatis, Walperto et Gezoni non habetur amicus; ii sane quocumque possunt ei omnimodis adversantur. Scitis denique, moris esse, regi ab aliis locis Papiam tendenti cives forciores extra urbem occurrere. Mandate itaque clam episcopo, ut dum tempore statuto Papiam veneritis, et ipsi vobis extra urbem obviam venerint, portas civitatis omnes serrare faciat, clavesque ipse retineat, quo dum capere eos ceperimus, nec in urbem confugere, nec ab urbe possint auxilium expectare'. Quod et factum est. Nam dum statuto tempore rex Papiam tenderet, et memorati obviam ei exirent, episcopus libenter, ut ei imperatum fuerat, fecit. Rex itaque omnes capere, ut Samsón consilium dederat, iussit. Confestim igitur Gezo Samsón traditus, utroque lumine privatur, et lingua, quae in regem blasphemiam dixerat, ei absciditur. O factum bene, si sicut coecus, ita et mutus cunctis extitisset temporibus! Sed ó scelus, quoniam lingua abscisa loquelam non perdidit,

a) *ita* 1. *ut et lib.* II, 9.

1) Samson natione Francus, comes sacri palatii, monachus postea Bremetensis commemoratur intra annos 924—932, cf. Chronic. Novalic. l. V c. 23, Mon. hist. patr. XIII, 878. 910. 913. 927; Muratori Ant. It. II, 938.

secundum Grecorum fabulas, oculorum privatione vitam sibi protelavit, quae multis ad perniciem usque in presentem diem esse non desiit. Fabulae vero ludum, cur ceci plurimum vivant, secundum Grecorum ineptiam hic inseramus, quae talis est[a]: Ζευς καὶ Ηρα ηρισαν περι αφροδισιων, της πλειονα ἔχει ηδομας εν τη συννουσῖα· και τότε Τιρεσίαν Εβρου
* p. 312. υιον εζήτησαν. Οὗτος γὰρ εν ταις αμφοτέραις φύσεσοι *μεταμορφώθη, επιδι δράκοντα επατησεν. Οὗτος οὖν κατα της Ηρας απεφκυνατο, καὶ Ηρα οργιςθεῖσα ἐπήρωσεν ἀυτὸν, Ζευς δὲ εχαρίσατο ἀυτῶ πολοῖς ζησαι ετεσι, και ὅσα ελεγεν μαντικα λεγειν, Zeus ke Ira írisan peri afrodision, tis pliona echi idomas en ti synnusía; ke tóte Tiresían Evru yon ezitisan, utos gar en tes amfoteres fysesi methamorfothi epidi draconta epatisen, utos un cata tis Iras apefkýnato, ke Ira orgisthísa epírosen auton, Zeus de echarisato auto polis zise etesi, ke osa elegen mantica legin. Hec est interpretatio: 'Iuppiter et Iuno contenderunt de amoribus, quis plures haberet libidines in coitu[b]. Et tunc Tiresiam Evri filium quaesiverunt. Iste enim in utrisque naturis transmutatus est, quia draconem calcavit. Hic ergo contra Iunonem pronuntiavit, et Iuno irata excecavit eum. Iuppiter autem donavit ei multis vivere annis, et quanta diceret, divinando dicere'. Sed redeamus ad rem. Gezo, ut prediximus, membris defoedato, substantia illius diripitur. Caeteri complures custodie mancipantur. Walpertus in crastinum capite truncatur, thesaurus eius infinitus diripitur; Cristina uxor illius capitur, et ut thesauros occultos tradat, diversis crucibus laniatur. Crevit extunc non solum Papiae, sed et in omnes Italiae fines regis timor; neque hunc ut reges ceteros floccipendere, verum modis omnibus honorare[1].

42. Eodem tempore Ildoinus, Laudociensis[2] eclesiae episcopus, propria sede expulsus, ad Hugonem regem, cui
928. affinitatis linea iungebatur in Italiam venit. Qui honorifice
ab eo susceptus[c], Veronensem ei episcopatum ad stipendii
931. concessit usum. Factum est autem, ut post paululum Lam-
Iuni 20. pertus archiepiscopus moreretur, et hic loco eius Mediolanii
episcopus ordinaretur. Venerat autem cum prefato Ilduino
932. Aug. monachus quidam, Raterius nomine, qui ob religionem sep-

a) *sequentia usque* dicere *a Liudprando ipso scripta sunt* 1. b) coetu 1. c) suseptus 1.

1) Cf. I c. 35. 2) Leodiensis; v. Legum T. I pag. 565. ad a. 920. Cf. Ratherii epist. Iohanni papae (opp. p. 538): Notgero . . episcopo meliora, ut remur, petente datume piscopium est meo domino Hilduino iure stipendiario promisso regis, qui me tunc oppido, ut credebatur, diligebat manente, quod ubi illum altius promovendi locus emergeret, ego petentibus darer episcopus.

temque liberalium artium peritiam Verone episcopus constituitur, ubi et Milo, quem supra memoravimus, comes habebatur.

43. Wido interea, Tusciae provinciae marchio, cum (12.) Marocia uxore sua de Iohannis papae deiectione cepit vehementer tractare, atque hoc propter invidiam, quam Petro fratri papae habebant, quoniam quidem illum papa sicut fratrem proprium honorabat. Contigit itaque Petro Rome degente, Widonem multos habuisse clam milites congregatos. Cumque die quadam papa cum fratre paucisque aliis in Lateranensi palatio esset, Widonis et Marociae super eos milites irruentes, Petrum fratris ipsius ante oculos interfecerunt[1]; eundem vero papam comprehendentes, custodie manciparunt, in qua non multo post est defuntus[a]. Aiunt enim, quod cervical super os eius inponerent, sicque eum pessime suffocarent. Quo mortuo[2], ipsius Marotiae filium Iohannem 928.
nomine, quem ex Sergio papa meretrix ipsa genuerat, papam[3] constituunt. Wido vero non multo post moritur, fraterque eius Lambertus ipsi vicarius ordinatur.

44. Marozia, scortum impudens satis, nuntios suos post 932.
Widonis mariti sui mortem Hugoni regi dirigit, eumque invitat, ut se adeat Romamque nobilissimam civitatem sibi adsumat[b]. Hoc autem non aliter posse fieri testabatur, nisi eam rex Hugo sibi maritam faceret.

Quid Veneris facibus compulsa Marozia saevis? Versus.
Coniugis ecce tui spectas tu suavia fratris,
Nubere germanis satagens Herodia duobus,
Immemor en videris precepti ceca Iohannis,
Qui fratri vetuit fratris violare maritam. Marc. 6, 1.
Haec tibi Moseos non prestant carmina vatis.
Qui fratri subolem fratris de nomine iussit Deuter.
Edere, si primus nequeat sibi gignere natum. 25, 5.
Nostra tuo peperisse viro te secula norunt.
Respondes, scio, tu: 'Nichil hoc Venus ebria curat'[4].
Advenit optatus ceu bos tibi ductus ad aram
Rex Hugo, Romanam potius commotus[c] ob urbem.
Quid iuvat, obscelerata, virum sic perdere sanctum?
Crimine dum tanto satagis regina videri,
Amittis magnam domino tu iudice Romam.

*Quod recte esse actum, non solum sensata verum etiam in- *p. 313.
sensata animadvertunt.

a) i. e. defunctus. b) adsummat 1. c) commutus 1.

1) Cf. Benedicti chron. c. 29 (SS. III, 714). 2) Mortuis etiam, qui ei successerant, Leone VI. et Stephano VII. 3) Iohannem XI. qui m. Martio a. 931 summum pontificatum adeptus est. 4) Iuven. Sat. VI, 300.

932. 45. In ingressu Romanae urbis quaedam est miri operis mireque fortitudinis constituta munitio; ante cuius ianuam pons est preciosissimus super Tiberim fabricatus, qui pervius ingredientibus Romam atque egredientibus est; nec est alia, nisi per eum, transeundi via. Hoc tamen, nisi consensu munitionem custodientium, fieri non potest. Munitio vero ipsa, ut caetera desinam, tantae altitudinis est, ut eclesia quae in eius vertice videtur, in honore summi et celestis miliciae principis archangeli Michahelis fabricata, dicatur 'sancti Angeli ecclesia usque ad caelos'. Rex denique, ob munitionis confidentiam relicto longe exercitu, cum paucis Romam advenit. Quo decenter a Romanis susceptus, in predictam munitionem ad Maroziae meretricis[a] thalamum declinavit. Cuius incesto dum potitus esset concubitu, Romanos quasi iam securus despicere cępit. Habuerat sane Marozia filium nomine Albericum, quem ex Alberico marchione[1] ipsa genuerat. Qui dum matris hortatu Hugoni regi, vitrico scilicet, aquam funderet, ut manus ablueret, ab[b] eo pro correctione in faciem cesus est, eo quod non moderate et pudenter[c] aquam effunderet. Is vero, ut inlatam sibi posset ulcissci iniuriam, congregatis in unum Romanis, huiusmodi eos sermone convenit: 'Romanae urbis dignitas ad tantam est stultitiam ducta, ut meretricum etiam imperio paroeat[2]. Quid enim fedius, quidve turpius, quam ut unius mulieris incestu Romana civitas pereat? Romanorum aliquando servi, Burgundiones scilicet, Romanis imperent? Si meam, privigni scilicet sui, faciem cecîdit, cum presertim novus habeatur hospes, quid vobis iam inveteratum facere creditis? An Burgundionum voracitatem et superbiam ignoratis[3]? Ipsam saltem nominis etimologiam[d] dispicite[4]: Burgundiones ideo dictos, quoniam dum Romani, orbe devicto, ex gente hac captivos ducerent multos, constituerunt eis, ut extra urbem domos sibi sustollerent; a quibus et paulo post a Romanis ob superbiam sunt expulsi; et quoniam ipsi domorum congregationem, quae muro non clauditur, burgum[5] vocant, Burgundiones[6] a Romanis, quod est a burgo expulsi, apellati sunt. Ceterum secundum naturale nomen Galli Allóbrogi nuncupantur. Ego tamen secundum[e] mihi

a) miretricis 1. b) *hic prosequitur* 5. c) *ita* 1. d) etimoligiam 1. e) s. m. t. *desunt* 5 a. 5 a*.

1) Spoletino, cf. supra II c. 48. 2) Cf. Leg. c. 5. 3) Cf. II c. 18; V c. 6. 18. 4) Oros. Histor. adv. pagan. VII c. 32: hos quondam subacta interiore Germania . . . per castra dispositos in magnam coaluisse gentem atque ita etiam nomen ex opere praesumsisse, qui crebra per limitem habitacula constituta burgos vocant. 5) Italice *borgo*. 6) i. e. sine (*ohne* germanice) burgo.

traditam fronesin, id est sapientiam, Burgundiones eos quasi gurguliones apello, vel quod ob superbiam toto gutture loquantur, vel, quod verius est, edacitati[a], quae per gulam exercetur, nimis indulgeant'. Nec mora, his auditis, Hugonem regem cuncti deserunt, atque eundem Albericum[b] sibi dominum eligunt; et ne spacium quidem milites introducendi suos rex Hugo haberet, munitionem confestim obpugnare inceptant. 932.

46. Liquet divinae dispensationis hoc consilium esse, ut quod rex Hugo tam turpiter cęperat scelere, eum omnimodis optinere non posse. Tanto quippe est terrore coactus, ut per restim se ipsum ea ex parte qua civitatis muro munitio inherebat deponens, eam desereret, atque ad suos confugeret. Expulsus igitur rex Hugo cum prefata Marozia, Romanae urbis Albericus monarchiam tenuit, fratre suo Iohanne summi atque universalis praesulatus sedi praesidente[1].

47. Aiunt quidam, Bertam, Hugonis regis matrem, (13.) Adelberto marchioni viro suo nullum filium peperisse, sed ab aliis mulieribus clam acceptos, simulato partu, Widonem et Lambertum sibi supposuisse, quatinus post mortem Adelberti, Bertae filii non deessent, quorum adiutorio omnem mariti sui potenciam possideret. Hoc autem mendatium mihi ideo videtur esse inventum, quatinus incestum suum hac occasione rex Hugo tegeret, infamiae ὕβϱιν, id est tupitudinem, evaderet. Ea tamen quae nunc narranda est, cur hoc dictum sit, veri similior mihi videtur assertio. Lambertus, qui post Widonis fratris sui mortem Tusciae marcam tenebat, vir erat bellicosus et ad quodlibet facinus audax. Quem ob regnum Italicum rex Hugo suspectum nimis habebat. Timebat enim, ne Italienses se desererent, et Lambertum regem constituerent. Boso denique, ex eodem patre[2] regis Hugonis frater, insidiarum laqueos huic paraverat, eo quod ipse marchio Tusciae fieri vehementer anhelabat. Consilio igitur huius[c] rex Hugo Lamberto cominando denuntiat, ne se fratrem suum amplius dicere audeat. Is vero, ut erat animi ferocis atque indisciplinati, non moderate, ut debuit, sed effrenate ita *respondit: 'Ne inficiari rex possit, me fratrem suum esse, nos uno ex corpore eundemque per aditum in lucem prodiisse, duello cupio[d] cunctis cernentibus *p. 314.

a) edaciti 1. b) albericu 1. c) hius 1. d) copio 1.

1) Cf. Leg. c. 62, Flodoardi Hist. Rem. eccl. IV c. 24: praedictam matrem ipsorum (sc. Mariam quae et Marotia) in custodia clausam tenebat (Albericus), Hugonem quoque regem Roma depulerat; Benedicti chron. c. 32. 2) Theotbaldo comite, cf. supra I c. 39.

comprobare'. Quod rex ut audivit, iuvenem quendam, Teudinum nomine, elegit, qui cum eo hanc ob rem singu-
Ps.118,137. larem pugnam commisit. Deus autem, qui iustus est, et
91, 16. rectum est iudicium eius, in quo non est iniquitas, ut amphibologiam dirumperet ac veritatem cunctis ostenderet, fecit, ut Teudínus citissime caderet, et Lampertus victoriam obtineret. Quamobrem rex Hugo non mediocriter est confusus. Consilio autem accepto, eundem Lambertum tenuit et custodiae tradidit. Timuerat enim, ne, si se dimitteret, regnum illi auferret. Hoc igitur capto, Bosoni fratri suo Tusciae marcam contradidit[1]; et non multo post Lambertum lumine privavit.

48. His temporibus Italienses in Burgundiam ob Ro-
933? dulfum, ut adveniat, mittunt. Quod Hugo rex ut agnovit, nuntiis ad eundem directis, omnem terram quam in Gallia ante regni susceptionem[a] tenuit Rodulfo dedit, atque ab eo iusiurandum, ne aliquando in Italiam veniret, accepit[2]. Nec minus etiam Heinricum, quem supra memoravimus, regem fortissimum, multis collatis muneribus amicum sibi effecerat;
934. cuius ex hoc apud Italos nomen maxime tunc clarebat, quod Dános, nulli ante subiectos, solus ipse debellaret ac tributarios faceret. Est enim gens indomita, sub septentrione in oceano degens, cuius sevitia multarum saepe gentium nobi-
881–882. litas luxit. Hi aliquando classibus per Rheni fluminis alveum conscendentes, ferro et igni cuncta misere laniarunt; ipsas insuper nobilissimas civitates, Agrippinam quae nunc Colonia vocatur, atque Treverim longe a Rheno positam, nonnullasque alias in regno Lotharii debellantes vi cęperunt, cunctisque ablatis, ea quae secum deferre non poterant, combusserunt. Thermas etiam Grani palatii atque palatia combusserunt[3]. Verum his omissis, ad narrandi seriem redeamus.

(14.) 49. Arnaldus Bagoariorum et Carentanorum dux, cuius
935. superius fecimus mentionem, cum non multum ab Italia longe distaret, collectis copiis, quatinus Hugoni regnum auferret, advenit. Qui Tridentinam ea ex parte primam Italiae marcam pertransiens, Veronam usque pervenit. In qua a Milone comite atque Raterio episcopo libenter, ut qui eum invitarant, suscipitur. Quod rex Hugo ut audivit, collecto exercitu ei obviam tendit.

50. Cumque eodem pervenisset, et caballicatas[4], ut

a) suseptionem 1.

1) Cf. IV c. 10. In diplomate a. 931 XVI. Kal. Nov. dato Hugo laudat Bosonem nostrum dilectissimum fratrem et gloriosissimum marchionem (Forsch. zur deutschen Gesch. X, 300). 2) Hanc cessionem anno 933 evenisse crediderim. 3) Quae de his Normannorum incendiis refert Liudprandus ex hominum memoria excepisse videtur. 4) Equitum turmas, cf. c. 14.

vulgo aiunt, circumcirca dirigeret, Bagoariorum quaedam pars non minima de castro vocabulo Gauseningo egrediens, cum Italiensibus pugnare cepit. A quibus graviter confossa, vix ex ea, vel qui hoc caeteris nuntiaret, evasit. Qua ex re Arnaldus dux non parva est confusione repletus. Unde factum[a] est, ut consilio accepto, Milonem comitem vellet capere atque Italia derelicta secum illum in Bagoariam ducere, quatinus reparato exercitu, cum eo iterum posset redire; quod Milonem non latuit. 935.

51. Qui diversis cogitationibus estuans, quid ageret poenitus ignorabat. Hugonem regem, plane ut meruerat, adire timebat; cum Arnaldo vero in Bagoariam duci, non solum mortem sed infernum putabat. Hac itaque in ambiguitate, quoniam regem Hugonem cito misericordia noverat inclinari, Arnaldum fugere, et ad eum deliberat tendere. Arnaldus vero, prout citius potuit, in Bagoariam est regressus.

52. Munitionem autem, quae in eadem civitate erat, prius oppugnans, fratrem Milonis militesque suos, qui eam defendere conabantur, secum in Bagoariam duxit. Quo discedente[b], Hugoni regi mox civitas redditur, et Raterius eiusdem civitatis episcopus ab eo captus, Papie exilio religatur. In quo faceta satis urbanitate de exilii sui erumna librum componere cepit[1]. Quem si quis legerit, nonnullas ibi hac sub occasione res expolítas inveniet, quae legentium intellectibus non minus placére poterunt quam prodesse.

EXPLICIT LIBER ANTAPODOSEOS III.

*INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUARTI. *p. 315.

1. De eo quod nunc usque scripserit audita, scripturus amodo[c] visa.
2. Rex Hugo filium suum Lotharium regem constituit, et Romam cum exercitu pergit.
3. Rex Hugo filiam suam Alberico coniugem dat, ut ipsum per eam decipiat.
4. Saraceni de Fraxeneto Aquas veniunt, ubi et commissa pugna omnes pereunt.

a) factūtū 1. b) discente 1. c) āmodo 1. *manus tamen secunda lineam duabus lineolis transversis ita delevit, ut in codice* 2. ciamodo *scribi potuerit.*

1) Meditationes cordis in exilio cuiusdam Ratherii Veronensis quidem ecclesiae episcopi sed Lobiensis monachi, quas in sex digestas libellis volumen censuit appellari Praeloquiorum (Ratherii opp. edd. Ballerini p. 9—194).

a) brahio 1.

victoria sive bellum non fortuitu sed deo disponente provenerit.

26. De eo quod regem castrum Brisicau[a] obsidentem, consilio Friderici archiepiscopi multi deserunt.
27. De admirabili constantia et responsione regis Ottonis.
28. Quemadmodum, deo pro rege pugnante, Gislebertus atque Heverardus[b] ab Hutone et Chuonrado ad Andernacha sint occisi.
29. De nuntio qui horum mortem regi nuntiat dum eclesiam peteret.
30. Rex Otto de istorum morte Bertaldo Bagoariorum duci, et quod ei sororem sive sororis suae filiam coniugem dare velit, denuntiat.
31. De Friderico archiepiscopo qui iam dudum regem deseruit et ad Metensem[c] urbem ut congregaret exercitum[d] ivit, ubi de morte eorum audivit.
32. De eodem archiepiscopo capto et custodiae tradito.
33. De Heinrico qui a sorore prohibetur, ne in munitiones contra regem ingrediatur.
34. De eodem qui regis postmodum ad misericordiam venit.

EXPLICIUNT CAPITULA.

*INCIPIT LIBER QUARTUS FELICITER. *p. 316.

1. Hactenus quae digesta sunt, sacerdos sanctissime, sicut a gravissimis, qui ea creverant*, viris audivi, exposui; *i. e. viderant. caeterum quae narranda sunt, ita ut qui interfuerim, explicabo. Ea siquidem tempestate tantus eram, quod regis Hugonis gratiam michi vocis dulcedine adquirebam. Is enim euphoniam adeo* diligebat, in qua me coequalium puerorum *i. e. valde. nemo vincere poterat.

2. Igitur rex Hugo dum prosperari sibi cuncta prospiceret, filium suum Lotharium, quem ex Alda uxore sua genuerat, cunctis coniventibus, post se regem constituit. 931. Mai 15. Quo constituto, qualiter Romam, ex qua turpiter eiectus fuerat, posset adquirere cogitabat. Collecta itaque multitudine, proficiscitur Romam. Cuius quamquam loca et provincias circumcirca misere devastaret, eamque ipsam cottidiano impetu inpugnaret, ingrediendi tamen eam effectum non potuit obtinere[1]. 933—936.

a) briuicau 2. b) heueradus 1. c) *lit era vocis prima vix distinguitur.* d) exercitū *linea deleta* 1.

1) Flodoardi Ann. 933: Hugo rex Italiae Romam obsidet.

3. Sperans denique, calliditate sua Albericum posse decipere, ei denuntiat, ut filiam suam Aldam, Lotharii regis nati sui germanam, sibi coniugio tollat, sicque pace habita, ut
936. suus ipsius filius securus permaneat. Albericus igitur, ut vir infatuus, filiam eius sibi coniugio iunxit[1], Romam autem, quam nimis ardebat, non tradidit, seque ei minime credidit. Vere tamen Albericum rex Hugo inescaret et caperet, τουτω
* articulus. τῶ* αγκηστρω, tuto to agkistro, id est isto hamo, nisi suorum hoc faceret fallatia militum, qui eum aliquando pacem cum ipso habere non cuperant. Si quem enim rex suorum vellet corripere, ad Albericum mox studuit fugere, a quo regis ob metum gratanter susceptus Romae deguerat honoratus.

(2.) 4. Dum hec aguntur, Saraceni Fraxenetum inhabitantes,
* locus est. collecta multitudine, Aquas*, L miliariis Papia distans, usque pervenerant[2]. Horum πρωβωλος, provolos, id est predux, Sagittus Saracenus pessimus impiusque extiterat. Deo tamen propitio, pugna commissa ταλέπορος, taléporos, id est miser, ipse cum omnibus suis interiit.

934—935. 5. Per idem tempus in Ianuensi urbe, quae est in Alpibus Cotzie, octingentis stadiis Papia distans, supra Africanum mare constituta, fons sanguinis largissime fluxit, subsecuturam cunctis patenter ruinam insinuans. Eodem quippe anno Poeni cum multitudine classium illô perveniunt; civibusque ignorantibus, civitatem ingrediuntur, cunctos, pueris exeptis et mulieribus, trucidantes; cunctosque civitatis et eclesiarum dei thesauros navibus imponentes, in Africam sunt reversi[3].

(3.) 6. Hoc in tempore Mannasses, Arelatensis civitatis episcopus, agnita regis Hugonis potentia, a cuius ipse affinitatis[a] lineam sanguine traxerat[4], deserta sibi commissa aeclesia, ambitionis spiritu, multas violaturus[b] immo laceraturus aeclesias, Italiam petiit. Hugo autem rex regnum securius obtinere sperans, si affinitate sibi coniunctis regni officia largiretur, contra ius fasque Veronensem, Tridentinam atque Mantuanam commendavit, sed quod verius est in escam dedit, aeclesiam. Ac nec his quidem contentus, Tridentinam adeptus est marcam; quo, impellente diabolo, dum miles esse inciperet, episcopus esse desineret. Libet autem, pater agie, id est sancte, aliquantulum immorarier, suamque ipsius sententiam cur hoc ageret, deo largiente[c], propria iugulare.

a) afinitatis 1. b) ui uiolaturus *duabus lineis* 1. c) largente 1.

1) Flodoard. 936: Hugo rex Italiae . . . . pacta tandem pace cum Albrico dans ei filiam suam coniugem ab obsidione desistit. 2) Cf. supra II c. 43, Flodoard. a 936. 3) Plura de hac clade Genuensi affert ex auctoribus Arabicis Amari (Storia dei Musulmani di Sicilia II, 179). 4) Theutbergae, Hugonis regis sororis et Warnerii comiti filius fuit.

7.[a] 'Beatus', inquit, 'Petrus, Antiocena instituta aeclesia, ad Romanam urbem, quae potentiae magnitudine cunctis tunc nationibus imperabat, postmodum transvolavit. Ubi cum deo disponente sanctam totoque orbe[b] venerandam fundaret aeclesiam, discipulo suo beato euuangelistae Marco pristinam, Antiocenam scilicet, commendavit; ita tamen, ut Aquilegensem et ipse primo institueret, atque Alexandrinam cóncite peteret. Quod ita actum esse, neminem qui eorum actus legerit, non nescire cognoscimus'[1]. Sed ut, nobis respondentibus, ó Manasses, vera te super his non sentire
cognoscas, nominis tui etimologian parentes tuos videntes* *i. e. prophetas.
fuisse intelleges. Manases quippe obliviosus, seu oblivio domini, interpretatur[2]. Quid enim verius aut apertius parentes[c] tui hoc nomine vaticinare potuerunt? Ita, inquam, es oblitus tui, ut nec hominem quidem te esse reminiscare. Diabolus quippe scripturas novit, et tamen, ut per versus, perverse eas interpretatur, et cum his utitur, ad pernitiem, non ad salutem. Scisne, hunc, cum temptationum iaculis dominum et redemptorem nostrum Iesum Christum
ausu nefario sautiare *conaretur, his propheticis male usum *p. 317.
verbis?: 'Quoniam angelis suis mandavit de te, et in mani- Luc.4,10.11.
bus tollent te, ne umquam offendas ad lapidem pedem tuum'? Hoc sane ita esse scriptum ac de eo dictum, nullus fidelium ambigit. Sed quam fraudulenter vera haec Leviathan ille proferret, ipsius, qui non solum mortalium sed et angelorum
sensus exuperat, responsione animadvertere poteris: 'Non Luc. 4, 12.
temptabis, inquit, dominum deum tuum'. Vides igitur et tu, veris quidem sed fraudulentibus assertionibus uteris; quemadmodum et apostata Iulianus respondisse dicitur cristianis, quos aviditate rapinae censu proprio defraudavit: 'Nolite,
infit magister vester, possidere[d] aurum neque argentum'. Et Matth.10, 9.
illud: 'ευκοπώτερον γαρ εστην καμηλον δια τρυμαλίας ραφίδος εις ελθεὶν η πλουσιον εις την βασιλεῖαν τοῦ θεοῦ, eucopoteron
gar estin camilon dia trimalias rafidos iselthin i plúsion is Marc.10, 25.
tin basilian tu theu', quod est: 'Facilius est camelum per Luc. 14, 33.
foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum'. Et item: 'Qui non renuntiat omnibus, quae
possidet[e], non potest meus esse discipulus'. Cedo* igitur, *i. e. dic.
quid perversius ille, quidve foedius te dixisse credendus[f] est? Quod enim Petrus ad iustitiam, tu transfers ad culpam.

a) *numeri capitum VII—X inveniuntur in codice, quem secutus sum, quamvis cum capitulis supra enumeratis non conveniat.* b) orbē 1. c) *hic codex* 3. *prosequitur.* d) possidete 1. e) posidet 1. f) credendu 1.

1) Cf. Acta sanctor. Bollandi April. t. III, 346. 347. 2) Ex Isidori Origg. VII c. 6, 73.

Credo[a] equidem, te actus apostolorum non intellexisse, aut
cf. Acta 2, 35. 4, 45. quod credibilius est, minime legisse. Ibi plane sic scriptum repperies, quoniam fideles vendebant predia sua, et ponebant precium ante pedes apostolorum, quibus erant omnia communia, nec quisquam aliquid suum esse dicebat; dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat. Si igitur, quod in humano censu preciosius tibique anima tua carius, Petrus aurum, quasi quiddam pestiferum, tangere noluit, qua ratione eum, Antiocena deserta, ad Romanam asseris aeclesiam transvolasse? Si latras, illum, quod omnino falsum est, quaesivisse censum, ego animarum lucrum et comprobo gloriosum martyrium. Predictum quippe sibi[b] a magistro, immo
Ioh. 21, 18. 19. creatore et redemptore suo fuerat, quoniam: 'Cum esses iunior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet, quo[c] tu non vis. Hoc autem dixit, significans, qua morte clarificaturus esset deum'. Denique et alio in loco post resurrectionem Petro se, quo iret, interroganti, respondisse dominus legitur[1]: 'Romam, iterum crucifigi'. Venit igitur Petrus, non ambitione inflatus sed martirio animatus, non querens aurum sed animarum lucrum. O felicem, immo beatum, si talem te tua conscientia testaretur. Nec inficiari inquam potes, Veronensem te episcopium minime vendidisse, quod Petro, non cuilibet sed apostolo illo[d], numquam didicimus contigisse. Qua ex re non solum spiritali verum etiam corporali honore, census animatione[2] te privatum esse cognovimus. Haec autem interim ad propositum redeundo dicta suffitiant, quoad largiente deo suis in locis, qualiter Mediolanensem usurpaveris cathedram, veniamus.

(4.) 8. Eo[e] tempore Berengarius iste, cuius tyrannide tota nunc[f] luget Italia, Eporegiae civitatis marchio habebatur. Cui rex Hugo neptim suam, nomine Willam, quam ex Willa uxore sua Boso Tusciae provinciae marchio, regis frater, genuerat, coniugem dedit. Anscarius vero, Berengarii frater, quem ex Adelberto Hermengarda regis Hugonis genuerat soror, virium audatia potentiaque clarebat.

9. Tedbaldus[g] etiam heros quidam, proxima Hugoni regi affinitate coniunctus, Cammerinorum et Spoletinorum

a) C. equidem την πραξην των αποστων non dixisse 3. te — apostolorum *scripsit manus secunda* 1. b) P. sibi q. sibi a. 1. c) ꝗ = quod 1. d) *i. e.* illi. e) Eo tempore ουτος ὁ Uεριγγεριος ουτου τυρανρηδςω αλη η ιταλαω νυ eporegie 3. f) nun 1. g) Thiedbaldus 5.

1) Lini Acta sancti Petri c. 11 (Acta sanct. ed. Bolland. Iunii V, 428).
2) i. e. quia in censum animatus, census avidior, erat.

marchio erat. Hic in auxilium Beneventani principis[1] contra Grecos, qui eum graviter obpresserant, abiit. Quibus 935. cum bellum inferret, victoria est potitus. Contigit denique multos Grecorum, iamiam non arva sed castra obtinentium, hunc cępisse. Quibus dum virilia amputaret, talia stratigo qui eis preerat nuntiavit: 'Quoniam quidem vestro sancto imperatori spadonibus nil pretiosius esse cognovi, hos studui pauculos sibi verecunde transmittere, plures quantocius deo propitio transmissurus'.

10. Ludibrium autem, immo sapientiam, quam quaedam tunc mulier gessit, hic inseramus. Dum enim die quadam Greci cum ipsius terre hominibus extra castrum quoddam ad pugnam adversus Tedbaldum memoratum exirent, nonnulli ab eodem sunt capti. Quos dum enuchizaret eosque in castellum dirigeret, mulier quaedam, mariti amore succensa[a], eius pro membris non parum sollicita[b], passis crinibus de castello *exiit furibunda. Quae cum cruentis ungui- *p. 318. bus ora discerperet, atque ante Tedbaldi tentorium clamosis vocibus fleret: 'Quid causae est' inquit, 'mulier, quod tam sonoris vocibus quereris'? Quae — quia stultitiam simulare loco, prudentia summa est, — ita respondit: 'Novum hoc inauditumque facinus est, heroes, ut bellum non repugnantibus mulieribus inferatis. Nostrarum nulla ex Amazonarum sanguine prosapiam ducit; Minervae quippe solum operibus deditae, armorum poenitus sumus ignarae'. Cui cum Tedbaldus diceret: 'Quis umquam sani capitis heros, preter Amazonarum temporibus, bellum mulieribus intulit'? ea respondit: 'Quod, cedo, crudelius mulieribus bellum inferre, quidve incommodius his potestis[c] auferre, quam ut earum viris certetis orchidia* amputare? in quibus nostri refoci- *testiculos. latio corporis, et quod omnium potissimum est, nasciturae spes extat prolis? Dum enim eos eunuchizatis, non quod illorum, sed quod nostrum est, tollitis. Num inquam armentorum seu ovium copia, quam mihi dies ante hos abstulistis, vestra me castra adire coegit? Animalium quippe quae mihi fecistis dispendia laudo, iacturam hanc tantam, tam crudelem, tamque inrecuperabilem, modis omnibus horreo, fugio, nolo. Sancti dei omnes talem a me avertite pestem'! His auditis,

a) succensa 1. b) sollita 1. c) potestetis 1.

1) Landulfi, cf. supra II c. 51. Ex Constantini libro de cerimoniis aulae Byzant. II c. 44 (p. 661 ed. Reiske) discimus, a. 935 Epiphanium protospatharium a Romano imperatore in Italiam missum esse, ut Landulfum et Atenulfum fratres, Waimarum et Waifarum itemque fratres aggrederetur omnesque qui a fide imperatoris defecerant subiceret. Ad quam expeditionem ea quae auctor noster hic narrat cum Koepkio pertinere crediderim.

nimio sunt omnes cachinno commoti, tantusque in eam populi favor excrevit[a], ut non solum virum suum integrum, sed et cuncta quae sibi ablata fuerant animalia, recipere mereretur. Quae cum his receptis abiret, directo Tedbaldus post eam puero, interrogavit, quid viro suo auferret, si ad pugnam amplius contra se de castello[b] exiret? 'Oculi', inquit, 'sunt illi, nares, manus, et pedes. Si hoc egerit, sibi quae sua sunt auferat; quae mea, suae scilicet ancillulae, derelinquat'. Verum quia favorem populi prima sibi locutione per risum et mariti donum adesse intellexit, hanc postmodum per directum nuntium remandavit.

936. (5.) 11. Per id tempus regis Hugonis frater Boso, Willa uxore sua cupidissima[c] stimulante, adversus regem nova quaedam et perversa molitus est agere. Quod Hugonem non latuit. Qua ex re captus, custodiae est continuo traditus[1]. Causa denique deiectionis eius haec fuit. Dum Lamberto, quem supra memoravimus, lumine privato, isdem Boso marcam Tusciae obtineret, coniux sua Willa phylargiriae cepit amore flagrare[d]; adeo ut totius Tusciae provinciae nulla nobilium matronarum quantivis se precii ornamentis excoleret. Haec cum prolem non haberet virilem, quattuor habuit natas, Bertam, Willam, Richildam et Gislam. Harum Willa, Berengarii huius, qui nunc superest, vere marita, hoc effecit, ne genitrix sua omnium esset mulierum nequissima. Ut autem non per longas ambages eius acta ponamus, uno turpissimo descripto, quae et quanta in caeteris fuerit, animadvertere poteris.

12. Vir ipsius Boso mire longitudinis et latitudinis aureum habuerat balteum, qui multarum et pretiosarum splendebat[e] nitore gemmarum. Hunc, cum Boso caperetur, super omnes gazas eius diligenter rex iussit inquiri; sumptisque divitiis, uxorem eius, quasi profanam et sceleris totius auctricem, turpiter de regno Italico precepit expelli, atque in Burgundiam, de qua oriunda fuerat, duci. Verum cum diligenter omnia perscrutati balteum non reppererint, caetera nuntii reportantes, sunt ad Hugonem reversi. Tum rex: 'Revertentes', inquit 'falerarum eius omnem apparatum, pulvinar etiam, quod equitando premit, evertite[f]. Et si nec ibi quidem balteum poteritis[g] repperire, vestimentis

a) *sequentia usque ad* in saxoniam *cap.* 14. *desunt nulla lacuna indicata* 3. b) castelo 1. c) cupudissima 1. d) flagare 1. e) spendebat 1. f) euertitite 1. g) poteris 1.

1) Flodoardi ann. 936: repertisque quibusdam fratris sui Bosonis contra se, ut fertur, insidiis, eundem fratrem suum dolo capit atque in custodia mittit.

omnibus eam exuite, ne alicubi super se possit latere; novi 936.
enim, quantum callida, quantumque sit cupida'. Igitur illis
redeuntibus regisque iussioni paroentibus, cum requisitis
omnibus nil invenissent, vestimentis eam omnibus nudaverunt.
Hoc denique tam turpe facinus atque inauditum cum
avertentihus oculis proborum nemo conspiceret, servorum
quidam directo obtutu, purpuream secus natium speroiden
vidit dependere corrigiam, quam inpudenter arripiens foediterque
trahens, e secretiori corporis parte eam secutus balteus
est egressus. Servus itaque isdem non solum inverecundus[a],
sed eo ipso turpi facinore hilarior redditus: 'Há!
há! hé'! ait 'quam peritus obstetricandi miles. Ruffus puer
est natus herae; quaeso, ut sit superstes[1]. O me fortunatum,
immo omnibus feliciorem, si tales saltem duos uxor mea
mihi pareret natos, hos quippe Constantinopolim dirigerem
nuntios, quoniam quidem, ut institoribus[b] narrantibus agnovi,
*huiusmodi libenter imperator nuntios suscipit'. Talibus *p. 319.
preterea Willa confusa sermonibus, lacrimis effusis latentem
sub corde aperit cunctis dolorem. Servus autem, ut eorum
suum est, eius deiectione non solum non inclinatus verum
etiam animatus, hec ad exaggerandum doloris vulnus
adiecit:

'Willa quid insanis? aurum quod condere caecis Versus.
Incipis in membris? prô non audita cupido!
Allectó furiis gemmas in corpore condis[c].
Matribus insolitum tales producere partus,
Hinc tibi nulla decem tulerant fastidia menses[2].
Alma parens, tales nobis haud desine foetus
Edere, qui nati superent te aetate parentem!'
Talia cunctanti collum percusserat unus
Impiger, ac verbis ipsum culparat amaris.

His ita peractis, balteus regi adducitur, eaque in Burgundiam
destinatur. Utrum tamen, quae abscondit, aut qui eô
inquirere iussit, foedius egerit, michi quidem videtur amphibolum.
Liquet tamen, quod uterque nimia sit auri gemmarumque
cupidine animatus.

13. Burgundionum preterea rex Rodulfus mortem (6.)
obiit[3]; cuius viduam nomine Bertam rex Hugo, Alda, Lo- 937. Iuli 11 (18).
tharii regis filii sui matre, defuncta, maritali sibi coniugio
sotiarat. Sed et filio suo, regi Lothario, Rodulfi et ipsius
Bertae natam nomine Adelegidam, cum forma honestissimam Dec. 12.

a) innerecundis 1. b) institutoribus 1. c) cordis 1. 2.

1) Terent. Andr. III, 2 v. 6. 7. 2) Cf. Verg. Ecl. IV, 61: Matri longa decem tulerunt fastidia menses. 3) De die, quo mortuus est, cf. Koepke und Dümmler, Otto der Grosse p. 110 n. 3.

937. tum morum probitate gratiosam, coniugem tulit[1]. Quod Grecis omnibus non videtur idoneum, scilicet ut, si pater matrem, cum sint duo unum, uxorem accipiat, filius filiam non sine reatu valeat sibi coniugio copulare.

14. Hugo[a] denique multarum concubinarum deceptus inlecebris, prefatam coniugem suam Bertam maritali non solum non cępit amore diligere, verum modis omnibus execrare; quod quam deus iuste punierit, suis in locis ponere non pigebit. Verum cum nonnullae essent concubinae, tres supra caeteras[b] turpissimo amore ardebat: Pezolam, vilissimorum servorum[c] sanguine cretam, ex qua et natum genuit nomine Boso, quem[d] in Placentina post Widonis obitum[2] episcopum ordinavit eclesia; Rozam deinde, Walperti superius memorati filiam decollati[3], quae ei mirae pulcritudinis peperit natam; tertiam Stephaniam, genere Romanam, quae et filium peperit nomine Tedbaldum, quem postmodum in Mediolanensi eclesia archidiaconem ea ratione constituit, ut defuncto archiepiscopo, eius ipse vicarius poneretur. Quid autem fuerit, quod effectum deus haec habere non siverit, vita comite, scribendus ordo nudabit. Sed et populus has ob turpis inpudicitiae facinus dearum nominibus, Pezolam videlicet Venerem, Rozam Iunonem, ob simultatem et perpetuum odium, quoniam quidem ea secundum carnis putredinem hac spetiosior videbatur, Stephaniam vero Sémelen apellabat. Et quoniam non rex solus his abutebatur, earum nati ex incertis patribus originem ducunt.

(7.) 15. Eo in tempore rex Heinricus, in castello quod est
936. in Turingiorum et Saxonum confinio et dicitur Himénleve[4],
Iuli 2. gravissima valetudine correptus, migravit ad dominum. Cuius corpus in[e] Saxoniam deportatum, in nobilissimarum ac religiosarum monasterio puellarum, quod in ipsius regis predio vocabulo Quitelingburg[5] situm liquet, intra eclesiam cum inmensa est veneratione repositum. Ubi et venerabilis eius coniux regnique consors ex eadem gente, nomine Machtild, ultra omnes quas viderim et audierim matronas, pro delictorum expiatione caelebre exequiarum offitium vivamque deo hostiam offerre non desinit[f][6]. Haec ante regni susceptionem

a) Hgo 1. b) cetęras 1. c) sueuorum 5a. d) quam 1. e) *hac voce prosequitur* 3. f) desinet *corr*. desinit 1. desinat 2. desinit 5. 5a. 5a* desivit *Hervag*.

1) Cf. Constantin. Porphyrogen. de admin. imp. c. 26; Hugonis et Lotharii tabulas die 12. Dec. a. 937 in corte quae Columbaris dicitur datas (Mon. hist. patr. XIII, 942. 944). 2) Anno 945 d. Mart. 11. in vivis erat Wido, anno sequente d. 14. Febr. Bosonem episcopum offendimus (Campi hist. di Piacenza I, 488, I, 263). Cf. infra V c. 20. 30. 3) Cf. III c. 41. Rotlinda filia Hugonis regis et Rotrudae comitissae quae et Roza nupsit Elisiardo comiti, cfr. Hugonis chartam a. 945 (Mon. hist. patr. XIII, 982). 4) Memleben. 5) Quedlinburg. 6) Obiit d. 14. Mart. a. 968.

viro suo filium peperit, quem vocavit OTTONEM, istum, inquam, cuius mundi partes aquilonaris et occidua potentia reguntur, sapientia[a] pacificantur, religione laetantur, iustique iudicii severitate terrentur. Post regiam autem dignitatem duos peperit, unum quem patris nomine vocavit Heinricum, facetia satis ornatum, consiliis providum, vultus nitore gratiosum, oculorum vigilantia placidum; cuius recenti pro funere[1] non mediocres adhuc lacrimas fundimus. *Tercium *p. 320. deinde Bruno nomine[2] quem pater sanctus, quoniam Nordmanni Traiectensem destruxerant omnino eclesiam, ob eiusdem recuperationem eidem voluit militare. Verum ut istorum actus suis in locis latius explicemus, ad propositum redeamus.

16. Quantae fuerit prudentiae quantaeque rex Heinricus 936. scientie, hinc probari potest, quod potissimum ac religiosissimum natorum suorum regem constituit. Imminebat enim, rex prudentissime, obitu tuo totius populi casus, si tantus regiae dignitati non subiret vicarius. Qua ex re in amborum laude hos pangimus versus:

Ipse qui condam superare gentes
Impias bello solitus cruento,
Novimus nunc, rex, dederis popello
Morte tu quantas propria ruinas[3].
Turba certatim viduata karo
Rege, iam cesset lacrimare, quando
Alter exurgit venerandus orbi,
Filius, patri similis cluenti
Otto rex, gentes dicione magna
Qui premet, pacemque feret beatam.
Quicquid Heinrici periit recessu,
Prestitit claro populis hic ortu,
Blandus et mitis patiensque sanctis,
Pestifer durus[b] rabidusque saevis.
Bella nonnullis tibi sunt gerenda;
Ex quibus nomen referens in astra,
Cuncta calcabis pedibus per orbem,
Quae premit tardus radians Bootes[4],
Et quibus nomen dedit Hesper almus:
Lucifer rursus vocitatus idem,
Surgit[c] Eoo* properans corusco[d 5]. *scil cum.

a) sapientia 1. b) duris 5a. c) Surgit scilicet cum eoo 2. Surgit sed cum eoo 5a. *voce* s. (scilicet) *male intellecta*. d) *ultimae syllabae huius vocis superscriptum* sa 1. 2.

1) a. 955. Nov. 1. 2) Obiit d. 11. Oct. 965. De Traiecto restaurato cf. Ruotgeri vitam Brunon. c. 4. 3) Cf. Boetii Phil. Consol. II c. 6: Novimus quantas dederit ruinas ... Fratre qui quondam ferus interempto. 4) Boetius l. l. IV, 5, 3: Cur legat tardus claustra Bootes. 5) Cf. Senecae Phaedra v. 757—760.

939. 17. Duxerat idem rex Otto ante regni susceptionem ex Anglorum gente nobilissima regis Hadelstani fratris filiam[1] sibi uxorem, nomine Otgith; ex qua et filium genuit, nomine LIUTOLFUM. Cuius ob recentem iacturam[2] quociens memoriam agimus, lacrimis sinum replemus. O si numquam natus, aut non tam mature defunctus esset!

(8.) 18. Quo in tempore regis eiusdem frater Heinricus
939. quorundam perversorum instinctu eidem est nimium adversatus. Is enim, qui post creationis suae mox clarissimam dignitatem creatori suo se similem facere voluit, per auditores suos talibus Heinricum contra fratris, immo regis et domini[a], sermonibus instigavit: 'Rectumne patrem egisse rere, regia tibi in dignitate genito, non in eadem genitum preponendo? Plane non discretionis hoc censura ponderavit, verum passionis magnitudine aberravit. Ergo age, neque enim tibi deerunt copiae; fratrem deice, regnum accipe; sitque tibi regnandi facultas, cui accidit deo largiente et in eadem dignitate nativitas'.

19. Regnandi tibi quid iuvenum tam dira cupido Versus.
Optime Saxigenum? Prohibet deus,
Haud pater Heinricus; dedit is quia sceptra; monebat
Astripotens bonus ipse deus pius,
Quo sine nec regnum capitur, nec tempora sistunt.
Quicquid in orbe deus geritur iubet,
Per quem iura duces cernunt regesque triumphant.
Fraternas acies nunc nunc male
Conflictare cupis, fallax, crudelis, inique?
+ Impie Leviathan Behemoth, paras
Antiquum renovare tua iam fraude duellum?
Crimine pro cuncto poenas lues,
Hoc reprobum numerus culpans quod peccat in aevo
*p. 321. Improbe supplicium referes simul;
Et quaecumque malis debentur flammea cunctis
Vincula, parta tibi misero; neque
Ignivomas herebi iuste dimersus [ad undas[b]]
Perpetuo tecum arsuros trahes
Christicolas; quia si qua sacro baptismate loti
Debita post traxere, dei manet
Gratia, quae lapsos erexit sanguine gratis.

(9.) 20. Tanti huius ac perniciosi facinoris illex Heverardus
938. extitit comes. Huius enim primae rebellionis tempore Heinricus fratri suo regi et domino, prout debuerat, amminicula

a) *scil.* fidelitatem. b) *ita supplendum cum* 5a.; ad umbras 3.

1) Adelstani sororem, Edwardi filiam. 2) d. 6. Sept. a. 957.

dederat, nisuque omni adversarios fatigabat[1]. Verum quia 938.
incuria non solum temporalibus rebus, sed aeternis etiam
deditis, atque in ipsa internae contemplationis visione con-
stitutis, lapsum nonnunquam parat, et ut Vegetius Renatus
in libro rei militaris ait[2], quod 'necessario amplior securitas
gravius solet habere discrimen', Heinricum quodam in opido
manentem incautiusque se tuentem, predictus Heverardus
collecta multitudine obsedit, ac priusquam frater ei rex am-
miniculari posset, expugnavit, secumque illum et gazam non
parvam in propria transportavit[3]. Rex igitur tantum fratris,
immo suum, cupiens dedecus vindicare, prefatum Heverar-
dum sibique coniventes toto cepit conamine persequi.

21. Heverardus sane Gislebertum Lotharingorum ducem
a regis fidelitate seiunxerat, cuius adiutorio regi non modice
resistebat. Quamquam[a] enim isdem Gislebertus regis soro-
rem haberet uxorem[4], maluit tamen, suscipiendi regni spe
animatus, regi resistere, quam eum, ut debuerat, contra suos
emulos adiuvare. Sed cum se nec sic resistere regi posse
conspicerent, non incallido[b] secundum hominem, sed fatuo
secundum deum, accepto consilio, huiusmodi Heinricum
verbis conveniunt:

22. 'Si consiliis nostris te parere nobis iuramento pro-
mittis, non solum, quia captus es, te dimittimus; sed quod
maius est, si tamen rex velis fieri, nostrum te dominum
constituimus'. Haec autem non eo dicebant, ut facerent, sed
ut eius auxilio regem facilius debellarent. (10.)

23. Habuerat plane rex nonnullas fortissimas copias,
Herimannum scilicet Suevorum ducem, fratremque eius Hu-
tonem[5], atque Chuonradum cognomine Sapientem[6]. Qui
quamquam Heverardo affinitatis linea iungerentur, maluerunt
tamen iuste, si[c] necessitas incubuisset, iusto cum rege
occumbere, quam iniuste cum consanguineo triumphare. 939.
Heinricus igitur premissa iam promissione deceptus, propriis
mox collectis copiis, totis viribus ipsos adiuvare regemque Ps. 26, 12.
cęperat inpugnare. Verum quia scriptum est: 'Mentita est
iniquitas sibi', libet paululum immorari, et quemadmodum
tunc mentita sit sibi iniquitas, explicare. Haeverardus haud

a) *Hinc lin. 6. folii 64. usque in finem paginae primae fol. 65. Liudprandus ipse scripsit.*
b) incalide 1. c) s. n. i. i. c. r. o. q. i. *desunt* 2. 3.

1) Cf. Reginon. cont. 937. 2) Lib. III c. 22. 3) Non ab Eberhardo ipso, sed a socio eius Thancmaro Ottonis fratre spurio Heinricus in loco cui Belecke nomen est, captus fuit atque Eberhardo traditus. 4) Gerbergam, cf. infra c. 30. 33. 5) Udonem, amicum regis, comitem pagorum Rhenensis et Wetereibae. 6) Conradum, qui et Curcipoldus vocabatur, consobrinum eorum.

939. secus Gislebertum a regis fide seiungere valuit, donec regem
eum se facturum promisit. Gislebertus autem Heinricum
hac arte decipere voluit, ut dum suo adiutorio regem devin-
ceret, ipsum deponeret, sibique regni solium obtineret.
Verum Haeverardus longe aliter disposuerat. Voluit enim,
si regem posset devincere, utrosque regno privare sibique
usurpare, quemadmodum ex verbis ipsius, quae paulo ante-
quam moreretur uxori suae dixit, conicere possumus. Quam
dum foveret in sinu: 'Iucundare', inquit, 'in gremio comitis,
brevi laetatura in amplexibus regis'. Quod non ita acci-
disse et iniquitatem sibi mentitam esse, tempestas indicat
presens.

(11.) 24. Igitur, ut prefati sumus, huiusmodi promissione
animatus immo deceptus, collecto exercitu, cum Gisleberto
pariter atque Heverardo regi preparant bellum. Quos contra
rex properat laetus, non eorum multitudine territus, sed de
Ps. 33, 17. dei pietate confisus. Sed ut scias, quam facile est deo in
paucis plures vincere, et quod quisquam in abundantia vir-
tutis suae non salvabitur, audi antiquum a domino renovatum
miraculum. Regis milites supra Rhenum ad locum vocabulo
Bierzuni[1] pervenerant, Rhenique alveum transire iam cepe-
rant, ignorantes[a], quod Heinricus cum prefatis comitibus
tanta eis vicinitate esset iam proximus. Perpauci denique
*p. 322. e navibus egressi, vix equos *ascendere seseque armis indui
poterant, cum prenominatorum legiones non nuntiantur pro-
perantes, sed intuitu ipso cernuntur presentes. Tali igitur
sese sunt mutuo sermone adgressi: 'Fluminis huius, ut cer-
nitis, magnitudo socios nostros nobis succurrere, nosque
etiam, quamvis volentes, illô redire non sinit; nec clam
nobis est, quam ridiculum nostris presertim sit nacionibus,
fortes viros se ostibus[b] tradere et non resistendo mortem
fugere, vitamque sempiternis obpropriis comparare. Quam-
quam enim evadendi, quae nonnumquam hostibus obest,
oblata desperatio et supplicandi sempiternum obproprium
pugnandi nobis fiduciam prestent: ea tamen est, quae nos
presertim, veritatis scilicet ac iustitiae, causa pugnare com-
pellit. Si enim terrestris domus nostra resistendo iniustitiae
2. Cor. 5, 1. dissolvatur, aeternam non manu factam recipiemus in caelis'.
His itaque dictis accensi, hostes inter cursu prepeti transeunt.
Rex denique tantam suorum constantiam non sine divino
instinctu[c] esse considerans, quoniam, fluvio[d] intercedente,
corporali presentia subvenire suis non poterat, recordatus
populi domini, qui repugnantes sibi Amalechitas orationibus

a) ingnorantes 1. b) *i. e.* hostibus. c) intstinctu 1. d) fluio 1.

1) Birten, cf. Reginonis contin. a. 939, Widukind. II c. 11; III c. 16.

Moysi servi dei devicerat, protinus de equo descendit, 939.
seseque cum omni populo lacrimas fundens ante victoriferos Exod.17,11.
clavos manibus domini et salvatoris nostri Iesu Christi adfixos suaeque lanceae inpositos in orationem dedit; quantumque iusti viri, secundum beati[a] sententiam Iacobi, Iac. 5, 16.
tunc valeret oratio, res manifesta probavit. Eo namque orante, cum ex suis nullus occumberet, hostes sunt omnes in fugam conversi; nonnullique eorum, cur fugerent, poenitus ignorabant, quoniam quidem pre paucitate sese insequentes hostes videre non poterant. Cesis igitur plurimis, Heinricus vehementer in brachio est percussus; et quamquam loricae triplicis fortitudo ad carnem usque ensis aciem non admitteret, pondere tamen percussionis acerbae brachium est adeo in livorem conversum, ut nullis medicorum curis ita mederi posset, ne recurrente anno dolorem permagnum sentiret. Unde et multo post huius facinoris occasione ipsum fassi sunt hominem[b] exivisse[1]. Sed quia lanceae ipsius sanctae memoriam fecimus, hic, qualiter ad eum pervenerit, inseramus.

25. Burgundionum rex Rodulfus, qui nonnullis annis (12.)
Italicis imperavit, lanceam illam a Samson comite[2] dono accepit. Erat enim exepta caeterarum specie lancearum, novo quodam modo novaque elaborata[c] figura, habens iuxta lumbum medium utrobique fenestras. Hec pro pollicibus perpulcrae duae acies usque ad declivum medium lanceae extenduntur. Hanc igitur Constantini Magni, sanctae filii Helenae, vivificae crucis inventricis, fuisse adfirmant, quae media in spina, quam lumbum superius nominavi, ex clavis, manibus pedibusque domini et redemptoris nostri Iesu Christi adfixis, cruces habet. Heinricus itaque rex, ut erat dei timens totiusque religionis amator, audito Rodulfum tam inestimabile donum habere caeleste, nuntiis directis temptavit, si premiis aliquibus id posset adquirere, sibique adversus visibiles atque invisibiles hostes arma invictissima triumphumque perpetuum preparare. Quod cum rex Rodulfus modis omnibus se numquam hoc acturum ediceret, rex Heinricus, quia mollire hunc muneribus non potuit, minis terrere magnopere curavit. Omne quippe regnum eius cede atque incendiis se depopulaturum esse promisit. Quia vero quod petebatur munus erat, quo caelestibus terrea deus coniunxerat[d], lapis scilicet angularis faciens utraque unum,

a) *hic vox uiri erasa* 1. b) homiš 1. c) eloborata 1. d) coniuniunxerat 1.

1) A. 955. die 1. Nov. 2) Cf. supra III c. 41; Waitz, Jahrbücher unter Heinrich I. p. 69.

939. Rodulfi regis cor emollivit, iustoque regi iusta iuste petenti[a]
cominus tradidit. Neque enim pace presente simultati locus
erat. Nam et eo, qui his crucifixus est, a Pilato ad Hero-
dem properante, facti sunt amici in illa die, qui prius
inimici erant ad invicem. Quanto autem amore rex Hein-
ricus prefatum inestimabile donum acceperit, cum in non-
nullis rebus, tum in hoc presertim claruit, quod non solum
eo dantem se auri argentique muneribus, verum etiam Sue-
vorum provincie parte non minima honoravit. Deus autem,
qui, quo quisque quid animo peragat, intuetur, non muneris
quantitatis sed bonae voluntatis inspector ac retributor,
quanta ob prelibatam rem mercede aeterno in saeculo pium
donaverit regem, indiciis quibusdam hoc etiam in tempore
prodidit, dum contra se insurgentes hoc victorifero preeunte
signo semper hostes terruit atque fugavit. Hac igitur oc-
casione, immo dei voluntate, sanctam rex Heinricus rom-
pheam adeptus est; quam filio suo, de quo[b] inpresentiarum
* p. 323. nobis sermo est, decedens cum regno simul* hereditario
dereliquit. Qui quanta donum inestimabile veneratione
coluerit, victoria non solum indicat presens, verum divino-
rum, ut promturi sumus, admiranda largitio munerum. His
itaque perterritis atque fugatis, rex rediit, non tantum de
victoria laetus, quantum de divina miseratione magnificus.

(13.) 26. Libet autem paululum immorari, et quod non for-
tuitu sed deo disponente hec ita acciderint, enarrare. Quod
luce nobis clarius constabit[c], si domini et salvatoris nostri
Iesu Christi apparitionem, quae post resurrectionem mulie-
ribus ac discipulis facta est, in medium proferamus. Fidem
Ioh. 13, 23. 25. Petri, dilectionem Iohannis supra pectus magistri in cena
recumbentis, Thomas firmiter noverat, eos ad sepulcrum
cucurrisse, nichilque preter linteamina invenisse audierat,
angelorum etiam visiones, qui eum vivere assererent, mulie-
ribus apparuisse cognoverat. Sed esto; forte enim mulierum
infirmitatem considerans, mulieribus non credebat. Cedo,
inquam, sancte Thoma, si duobus discipulis ad castellum
Emmaus properantibus, quibus non solum apparuit sed et
scripturas, quae de se erant, apperuit[d], immo etiam secun-
dum consuetum morem panem benedixit, fregit, ac dedit,
non credis; omnibus tamen condiscipulis, quibus ianuis
clausis apparuit, quid fidem non adhibere contendis? Memi-
nistine, inquam, eundem dominum et preceptorem tuum,
cui te commoriturum promittebas, ante passionem haec
omnia predixisse? Ait namque: 'Ecce ascendimus Iherosoli-
Luc. 18, 31—33. mam, et consummabuntur omnia, quae scripta sunt per

a) petententi 1. b) suo unde (5. 5a.) 5a* *Vita S. Gerardi Broniensis c.* 18. c) con constabit 1. *duabus lineis.* d) *i. e.* aperuit.

prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, et 939.
illudetur, et flagellabitur, et conspuetur, et postquam flagel-
laverint, occident eum, et die tercia resurget'. Cur itaque
eum resurrexisse dubitas, cum gentibus traditum, flagellatum,
consputum, crucifixum, sicut predixerat, videas? Haud ab
re est, quod deum tuum manibus propriis tractare contendis.
Ipse namque rex noster, qui ante secula operatus est salu- Ps. 73, 12.
tem in medio terrae, qui novit omnia antequam fiant, multos
previderat hoc errore perituros, ut est misericors et clemens:
'Infer', ait, 'digitum huc, et mitte manum tuam in latus Ioh. 20, 27.
meum, et noli esse incredulus, sed fidelis'. 'Εξαύδα δε Θομᾶ
ἅγιε, exauda de thoma agie, quod est confitere autem Thoma
sancte, et tua dubietate omne nostrum exclude amphibolum.
'Dominus', inquit, 'meus et deus meus'. Ô ambiguum omni
laude dignissimum! Ô dubium cunctis seculis predicandum!
Si tu non dubitares, non ego tam firmiter crederem. Si
mulierum credentium, si condiscipulorum fidem hereticis,
qui non vero corpore dominum nostrum Iesum Christum
resurrexisse latrabant, diceremus, multa nobis argumenta
diabolica calliditate opponerent. Sed cum dubitantem Tho-
man corpus tractasse, vulnerum cicatrices tetigisse, ac mox
dubitacione remota deum et dominum exclamasse audiunt,
qui prius erant multisoni, mox ut pisces videntur insoni;
cognoscentes, quia et vera caro est, quae tractari potuit, et
deus, qui clausis ianuis intravit. Et quod Thomas dubitavit,
non fors sed divina dispensacio fuit. Sic itaque, sic, rex
piissime, insperata ob militum paucitatem victoria divinae
consilium providentiae fuit, volens mortalibus indicare, quam
carus deo esset, qui orando tam inmensum cum paucissimis
triumphum optinere promeruit. Forte enim, immo certe, et
tu prius ignorabas, quam carus deo existeres; quod post te
cognoscere fecit, cum tanta victoria honoravit. Sancti etenim
viri quid virtutis habeant, et quanti in conspectu divini
examinis consistant, nisi probaverint, ignorant; quod ad
Abraham filium immolare cupientis[a] ex verbis angeli dicentis
colligere possumus; ait enim: 'Ne extendas manum tuam Gen. 22, 12.
super puerum, neque facias illi quicquam; nunc cognovi,
quod timeas dominum', id est te ipsum et posteros cogno-
scere feci. Noverat enim dominus et ante quam filium im-
molare vellet, quanta Abraham patriarcha sanctus eum cari-
tate diligeret; sed is qui diligebat, quam perfecte diligeret,
non novit, donec per dilecti filii immolationem apertissime
claruit. Possumus et hanc ex beati Petri promissione sen-
tentiam approbare. 'Domine', inquit, 'tecum paratus sum et

a) *lege* cupientem; *constructio scilicet haec est:* Quod colligere possumus ex verbis angeli dicentis ad Abraham cupientem filium immolare.

939. in carcerem et in mortem ire'. Cui dominus: 'Dico tibi',
Luc. 22, 33. 34. ait, 'Petre, non cantabit in hac nocte gallus, donec ter abneges nosse me'. O sancte Petre, melius quam tu te novit qui fecit te. Tu profiteris, quemadmodum putas, veram fidem; sed qui priusquam fiant omnia novit, ter se negaturum te esse predixit. Huius quippe sententiae non inmemor, cum te postmodum, an se diligeres[a], interrogaret, magis ipsi credens quam tibi, amorem tuum hac temperata
p. 324. responsione declarasti, dicens: Domine, tu omnia nosti, tu
Ioh. 21, 17. scis quia amo te. Conscientia quidem mea plus diligo te quam me, nisi quia te diligendo diligo me. Utrum autem, ut existimo, ita sese veritas habeat, ipse quam ego melius nosti, qui me ut essem fecisti, et ut te diligerem amore iustissimo inflammasti'. Bone itaque rex, non ob tuam hoc sed ob infirmorum actum est fidem, qui victoriam non nisi in multitudine putant consistere et humanas res non nisi fortuitu provenire. Scimus enim, quia et si cum XII milibus[b] legionibus transires ac victoriam optineres, non eam tibi sed domino imputares. Et haec ratio est, quod te in paucis orando voluit vincere, ut et in se sperantes ad amorem sui magis accenderet, et, te quantum diligeret, nescientibus indicaret. Sed his obmissis, ad narrandi seriem redeamus[c].

(14.) 27. Est in Alsaciae partibus castellum, Brisicau[1] patrio vocabulo nuncupatum, quod et Rhenus immodum insulae cingens, et naturalis ipsa loci asperitas munit. In hoc itaque suorum Heverardus posuerat multitudinem militum, quorum terrore non solum magnam sibi partem prefatae provinciae vendicabat, verum etiam circumcirca regis fideles misere laniabat. Rex denique bonus, non quae sua sed quae suorum erant considerans, collecto exercitu, in Alsatiam, ut prefatum castrum obsideat, proficiscitur. Cumque eodem pervenisset, Frederici, qui cum eo tunc simul aderat, Magontinae sedis archiepiscopi, exhortatione episcoporum quamplurimi, defixis noctu per girum amissis tentoriis cęperunt regem deserere clamque ad civitates proprias fugere[2], Frederico cum eodem subdole permanente. Quod regis milites considerantes, huiusmodi regem sunt sermone adgressi:

a) diligires 1. b) XII milibus 1. 2. 3. 5. XII 5a. duodecim 5a*. c) ad alia festinemus 5. 5a. 5a*.

1) Brisaca, Alt-Breisach. Vocabulum quod provinciae est, per errorem Liudprandus oppido assignat, ut homo Italus. 2) Cf. infra c. 31, Widukind. II c. 24, Contin. Regin. 939. De Friderico et de Rothardo Argentoratensi episcopo tantummodo constat, eos clam castra regia deseruisse.

'Consule, rex, saluti tuae, loca haec deserens et Saxoniam petens. Nec clam te est, quod Heinricus frater tuus bellum tibi inferre conetur; qui si tam parvas tecum esse copias senserit, ita irruet repentinus, ut nec fugiendi quidem sit locus. Melius est igitur reparato exercitu iterum redire, quam aut mori misere, aut turpiter fugere'. Quibus rex inperterritus, ut quondam suis Iudas cognomento Machabeus: 'Nolite', ait, 'nolite talia loqui; et si adpropinquavit tempus nostrum, moriamur in virtute, et non inferamus crimen gloriae nostrae. Melius est enim pro vera iustitia mortem subire, quam eam fugiendo turpiter vivere. Denique si illos dei ordinationi resistentes, auxilium a multitudine sola et non a deo sperantes, iniuste preliari, mori et ad inremissibiles herebi poenas descendere iuvat, nichilominus nos immo acrius pugnare delectet, qui et preliari pro iusticia securi, et preliando, si sors carnis universae acciderit, securius possumus mori. Nam pro iusticia pugnaturos, ob copiarum paucitatem ante pugnae experimentum terga dare, deo diffidere est'. His dictis non solum eos a fugae proposito revocavit, verum etiam, ut vehementer pugnarent, protinus animavit.

(939. — 1 Macc. 9,10.)

28. Unum autem, unum, pater egregie, velim diligenter (15.) adtendas; quod cum audieris, plus eum animi passiones quam hostes vicisse miraberis. Huiusmodi vincere adversarios, permittente deo, nonnumquam et peccatores possunt; inconcussam autem animi tenere virtutem, prosperis scilicet non elevari et adversis non frangi, perfectorum solummodo est. Audi igitur in tanta hac fluctuante procella, quo fidei supra petram, quae Christus est, sit ardore fundatus. Comes quidam tunc predives secum erat, cuius multitudo militum regis aciem condecorabat. Hic itaque videns, quam plurimos ex regis acie desertores ac transfugas fieri, non interiorem sed exteriorem considerans hominem, tacitus haec secum volvere cepit: 'Quicquid regem in hac turbatione constitutum petiero, sine dubio impetrabo, presertim cum et acre bellum nobis immineat, ac ne se deseram timeat'. Nuntiis itaque directis, regi supplicat, ut abbatiam quandam Laresheim dictam[1] [a], prediis ditissimam, ei concedat; cuius possessionibus quod sibi deerat ac militibus suis ministrare prevaleat. Rex autem, columbina non solum sed ut erat vipperina calliditate suffarcinatus, non hoc quod portenderet[b] animadvertere minime potuit; unde et huiusmodi nuntiis

a) l. d. *ad marg.* 1. *desunt* 3. laureshaim 2. laureshaim vel loreshaim 5. b) pordenderet 1.

1) Lorsch, ubi Editha regina tunc commorabatur.

939. apologeticum dedit: 'Illi, quid super hac re sentiam, verbis ipse potius explicabo quam nuntiis'. Quod qui hos direxerat audiens, inmensa est animi affectus leticia, sperans, se quod poposcerat impetrasse. Unde et morae[a] inpaciens, regem adit, eumque sentenciam super hac re promere postulavit. Cui rex, populo circumstante: 'Oboedire', inquit, 'magis oportet deo quam hominibus. Quis enim sanum sapiens
p. 325. ignorat, te haec non petitionis humilitate sed comminationis
Matth. 7, 6. auctoritate dixisse? Scriptum est: Nolite sanctum dare canibus. Quod quamvis a doctoribus spiritaliter intellegendum esse predicetur, ego tamen satis me dare sanctum canibus censeo, si monasteriorum predia, quae a religiosis viris deo sunt militantibus tradita, tulero, seculoque militantibus dedero. Tibi vero tam procaciter iniusta petenti, sub testimonio totius populi, nec hoc nec aliud te umquam a me acceptorum esse testificor. Si cordi tibi est ceteris cum infidelibus avolare, quanto citius, tanto melius'. His auditis, quia facies mentis est speculum cordis[b], verecundiam vultus rubore nudavit, concitusque regis ad pedes corruens, se peccasse, se graviter deliquisse, confessus est. Perpende itaque, qua constantia[c] adhleta dei non solum visibiles, verum etiam invisibiles conterat hostes; antiquus etenim hostis non eum se nocuisse putavit, dum tot fortissimos principes contra illum surgere persuasit, fratrem etiam, qui ei regnum auferret, instigavit, quoniam exteriora haec esse damna cognovit; unde et prefatum comitem ad expetendam sanctorum hereditatem incitavit, quatinus eo rex velocius offensam dei incurreret, quo servorum dei stipendia suis iniuste militibus traderet. Verum quia nequivit, nunc, quantum rex sanctus, ob temptationis huius constantiam deo pro se pugnante, creverit, in medium proferamus.

(16.) 29. David sanctus ex persona domini dicit: 'Si populus
Ps. 80, 14. meus audisset me, Israhel si in viis meis ambulasset, pro nichilo forsitan inimicos[d] eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam'. Quod in hoc rege dominum audiente atque in viis eius ambulante esse completum, quam prompturus sum, ratio declarabit. Heverardus atque Gislebertus, audito regem in Alsatia esse, quoniam neminem, qui eis resisteret, verebantur, permagno collecto exercitu, Rheni alveum ad Andernacha pertranseunt, regisque fideles circumquaque demoliri procedunt. Huto sane, Herimanni Suevorum ducis frater, necnon et Chuonradus cognomento Sapiens, quos superius regi diximus esse fideles, ipsis

a) more 1. b) *post* mentis *et post* cordis *puncta habentur* 1. c) costantia 1.
d) inimicus 1.

in partibus erant[1]. Sed quia eorum copiae istorum copiis 939. multo inferiores extiterant, his occurrere[a] trepidabant. Verum iubente deo, non locutionis sed inspirationis modo, hos multis cum spoliis redeuntes ponê secuntur. Cumque paululum processissent, quidam eis flens et eiulans obviavit sacerdos. Qui rogatus ab eis, unde iret, cur fleret, 'ab istis', inquit, 'predonibus ego venio, qui paupertatis meae erumnam uno quod solum possederam iumento ablato dilatarunt'. Quod cum prefati[b] Huto ac Chuonradus audirent, si Gislebertum atque Heverardum viderit, examussim sunt sciscitati. Quo respondente: 'quoniam cum preda cunctis poene trans Rhenum missis, ipsi soli cum eorum electis militibus, quod nec bene vertat! capiunt cibum'; tanta cęleritate super eos irruunt, ut, si videres, non eos currere[c] sed diceres transvolare[d]. Quid plura? Heverardus gladiis occiditur, Gislebertus Rheni undis submergitur, quas quoniam pre multitudine sorbere[e] non potuit, anima recedente defecit. Caeterorum vero nemo aufugiit, qui non aut vivus ligaretur, aut gladio truncaretur. Vides igitur quemadmodum super regem tribulantes dominus manum miserit, quem in viis suis ambulasse cognovit.

30. Dum hec aguntur, rex in Alsatia horum inscius[2], (17.) mori potius quam adversarios fugere est paratus. Accidit itaque, ut, quemadmodum ei moris erat, mane primo, quoniam aeclesia longe aberat, super equum conscenderet[f], eôque se munitum orationibus iret, cum directis procul obtutibus, obviare sibi nimia celeritate hominem vidit, quem ilico nuntium esse intellexit[g]. Et quia is qui venerat prospera nuntiabat, mox ut regem vidit, subsecuturam leticiam quodam proludio hilaritatis ostendit. Hoc igitur inditio, quia secunda eum qui aderant nuntiare intellegunt, arrectis auribus ut eum audiant currunt. Quibus moderata huius processio, capillorum ac vestium compositio, honesta salutatio, annus erat. Vidit rex populum anhelare, et quod dicendi moram[h] nuntius faceret, graviter ferre. 'Age', ait, 'ad quod missus es fare, preposterato ordine rem prius iniice[i], circumstantium metus adime, eorumque animos gaudio exple; dehinc per longa exorsa et rhetorum prohoemia salutationibus nos demulce. Non qualiter, sed quid dicas, presens

a) occurre 1. b) prefato 1. c) curre 1. d) trannolare 1. e) exorbere prae multitudine (5. 5 a.) 5 a*. *Vita S. Gerardi Broniensis c.* 19. f) coscenderet 1. g) intelexit 1. Et quia i. q. v. p. n. m. ut r. v. *desunt* 5. 5 a. 5 a*. h) momoram 1. i) iniuce 1.

1) Eosdem nominat Reginonis continuator, Udonem solum Hrotsvitha (v. 283) et Annales Quedlinburgenses, econtra Herimannum ducem Widukindus (II c. 26). 2) Hrotsvitha v. 288:

At rex interea nescit tam fortia bella
Averso quidni residens in litore Rheni.

939. tempus expectat. Malumus enim rusticana simplicitate laetari, *quam Tulliana facetia periclitari'. His auditis,
p. 326. Heverardum atque Gislebertum hominem exutos esse, primo impetu nuntiavit, volentemque, qualiter hoc acciderit, prosequi, rex manu compescuit, ac mox de equo descendit, seseque, cum lacrimis deo gratias agens, in orationem dedit. Qua expleta, surrexit, atque itinere quo cęperat deo se commendaturum ad eclesiam tendit.

(18.) 31. Hoc in tempore Bertaldus Bagoariorum dux, Arnulfi ducis frater[1], vir strenuus, regis partibus toto favebat conamine. Volens itaque rex, ut quemadmodum tribulationis preteritae ita et laeticie presentis fieret particeps, sequenti die, quanta erga eum dominus beneficia egerit, nunciis directis apperuit. Cui etiam in augmentum laeticiae, quoniam coniugali[a] minime tenebatur vinculo, demandavit ac iuramento promittere fecit, ut si sororem suam, scilicet Gisleberti uxorem, habere posset, eam illi coniugio copularet; quod si minus procederet, ipsius Gisleberti ex eadem sorore genitam, quam poenes se habuerat, fere iam nubilem, maritali ei coniugio traderet. Quo audito, Bertaldus inmenso est gaudio affectus; elegitque potius nondum nubilem filiam expectare, quam matrem, quae iam nupserat, tollere[2].

32. Fridericus denique Magonciacensis eclesiae archiępiscopus, cuius consilio episcoporum nonnulli regem dimiserant, ut quam occulte gestabat iam infidelitas cunctis pateret, decem ferme ante prenominatorum diebus interitum regem deseruit, ac Magonciam concitus venit; in qua nichil moratus, Meteusem urbem adit[3]. Disposuerat enim regis frater Heinricus, redeuntibus Heverardo atque Gisleberto, cum eodem Friderico isthic exercitum congregare, sicque regi in Alsatia degenti bellum maximum preparare[b]. Cumque illó pervenisset nominatus archiepiscopus, insperate et non oportune nuntii ei occurrunt, qui iam prelibatos principes morte intercedente non vivere dicunt. Quo audito, animo consternatus, quid faceret penitus ignorabat.

(19.) 33. Rex interea Alsatiam deserens, Franciam occupabat[c]. Cuius ob metum Magonciae cives redeuntem archiepiscopum intra urbis moenia non suscipiunt. Unde factum est, ut non multo post a regis fidelibus captus, et ante sui presentiam adductus, custodiae sit in Saxonia traditus[4]. In

a) coiugali 1. b) prepare 1. c) occubabat 1.

1) Arnulfo, filiis eius deiectis, anno 938 in ducatu successerat. 2) Bertaldus postea aliam coniugem (Biletrudem) duxisse videtur. 3) Cuius episcopus Adalbero Ottoni tunc inimicissimus erat. 4) Widukindus (II c. 25) eum Hamburgum relegatum esse refert.

qua aliquandiu commoratus, miseratione regis dignitati est 939.
pristinae restitutus.

34. Heinricus denique regis, fratris scilicet sui, terrore exanimatus, in castellum vocabulo Capraemons, ingeniis non solum hominum verum natura ipsa munitum[1], ingredi voluit. Quod soror eius, vidua videlicet Gisleberti, prenoscens, non solum ne id facere posset prohibuit, verum huiusmodi eum sermonibus convenit: 'Pró! non tete miseriarum mearum tedet, quas coniuge interempto perpetior, nisi etiam meis te in municionibus occludendo regis iram super regionem hanc velut aquam effundas? Non feram, non patiar, non sinam; non tanta vecordia michi innata inerit, ut ex meis incommodis tua compares commoda'.

35. His Heinricus auditis, cum aliud quod faceret ignoraret, adsumptis secum, quorum presidio iuvaretur, quibusdam episcopis, die quadam nudis pedibus regis ad pedes ipso ignorante pervenit, supplexque misericordiam imploravit. Cui rex: 'Indignum', inquit, 'facinus tuum misericordiam non meretur. Verum quia video te humiliatum coram me, non inducam malum super te'. Iussit itaque eum rex ad palatium suum, quod in Francia in loco qui Ingelenheim dicitur constitutum[a] est[2], proficisci, sollertique illum vigilantia
custodiri, quoad irae remota paululum egritudine, quid super 941.
eo faceret, sapientum consilio definiret.

EXPLICIT LIBER QUARTUS DEO GRATIAS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUINTI.

a) costitum 1. b) *hucusque index codicis 3. cuius tamen textus nonnisi capite 18 finitur.* c) *hucusque prima manu, reliqua indicis capita manu secunda* 1.

1) Chèvremont prope Leodium, Gisleberti castrum. 2) Cf. Reginonis contin. 941. Liudprandus hic priorem Heinrici subiectionem cum posteriori confudit.

a) i. e. excecare.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER QUINTUS.

1. Factum est, ut post mortem Heverardi atque Gisleberti, necnon et Heinrici fratris regis inclusionem, concurrentibus undique ad regem congratulationis causa proceribus, veniret et vir ditissimus, Suevorum dux Herimannus; qui post congratulationis satietatem talibus regem est adgressus sermonibus: 'Non clam domino meo est, cum prediorum latitudine, tum pecuniarum inmensitate predivitem me absque liberis esse; nec est preter unam parvulam gnatam [1], qui mearum rerum me decedente *heres existat. Placeat itaque domino meo regi filium suum parvulum LIUTOLFUM mihi adoptare in filium, quatinus unicae filiae meae maritali commertio sotiatus, me migrante mearum fiat rerum hereditate magnificus'. Hoc itaque quia placuit regi consilium, quod poposcerat sine dilatione complevit. (1.) 939. p. 328.

2. Hoc in tempore, ut ipsi bene nostis, sol magnam et cunctis terribilem passus est eclipsin [a], sexta feria, hora diei tertia; qua etiam die Abderahamem [b], rex vester, a Radamiro christianissimo rege Gallitiae in bello est superatus [2]. Sed et in Italia octo continuis noctibus mirae magni- Iul. 19.

a) *post* eclipsin *verba nonnulla erasa sunt:* anno dominicae incarnationis DCCCC. X.
b) abdaram 5. 5 a.

1) Idam, quae anno 947 iam adulta Liutolfo nupsit. 2) Cf. Ann. Sangall. maiores a. 939.

tudinis cometa apparuit, nimiae proceritatis igneos ex sese radios fundens, subsecuturam non multo post famem por-
940. tendens, quae magnitudine sui misere vastabat Italiam[1].

3. Ea siquidem tempestate, Hugone rege turpiter expulso, Albericus, ut prefati sumus, Romane civitatis monarchiam obtinebat. Quem rex Hugo quotannis graviter opprimebat, gladio et igne quae poterat universa consummans[a], adeo ut civitates preter Romam, in qua ipse consederat, omnes auferret. Sed et ipsam sine dubio cum depopulando tum cives muneribus corrumpendo conquireret, nisi oculta iusti dei illi sententia[b] prohiberet.

(2.) 4. Per id[c] tempus Berengarius[d] atque Anscarius in Italia fratres clarebant, uno quidem patre, Adelberto scilicet, Eporegiae civitatis marchione, sed non una matre progeniti. Berengarium scilicet, uti prefati sumus[2], Gisla, Berengarii regis filia, Anscarium autem Hermengarda, Adelberti Tusciae provinciae marchionis, quam ex Berta, regis Hugonis habuerat filia, peperit. Quorum Berengarius consiliis providus, ingenio callidus, Anscarius vero ad quodlibet facinus promptus. Quem et rex Hugo nimis suspectum habuerat, ne se occideret[e] ac regnum sibimet optineret. Consilio itaque accepto, quia Tedbaldus[f] marchio hominem exierat, Spoletinorum eum ac Camerinorum constituit marchionem, quatinus eo securius viveret, quo longius hunc ab sese sequestratum esse cognosceret. Quo dum profectus esset, uti animi inpaciens erat, quicquid ex rege mali cogitando mens ei suggesserat, rerum signis continuo declarabat. Quod Hugonem minime latuit.

940. 5. Igitur quod remedium huic egritudini dare posset excogitans, Sarlionem ad se, Burgundionum[g] ex gente progenitum[3], advocat. Cui et ait: 'Camerinorum ac Spoletinorum hominum non est mihi fides incognita. Est enim
Isai. 36, 6. calamo similis, cui si innisus fuerit homo, perforabit manum eius. Vade itaque, atque a me suscepta pecunia, mentes eorum corrumpe, ab Anscarii dilectione eos amove, tibique coniunge. Te nemo est qui possit[h] facere, cum melius, tum commodius. Habes enim illius Tedbaldi, mei nepotis defuncti optimi marchionis, uxorem, cuius auxiliis fretus cunctus ad te veniet populus'. Profectus denique, haud secus atque rex predixerat Camerinorum ac Spoletinorum populus egit. Congregata itaque multitudine, ad eam in qua Anscarius erat civitatem properare festinat[i]. Quod cum audisset

a) *i. e.* consumens. b) sentia 1. c) idem *corr.* id 1. d) bererengarius 1. e) occidere 1. f) tebaldus 1. g) burdionum 1. h) possit 1. i) festinet 1.

1) Cf. Widuk. II c. 26, Ann. Colon. 940. 2) Cf. supra II c. 33. 56; IV c. 7. 3) Sarilo comitis palatii munere tunc fungebatur.

Anscarius, antesignanum[a] suum nomine Wikbertum talibus adorsus est verbis: 940.

Sarlius inbellis, multorum fisus in armis, Versus
Pugnaturus adit; cui fortes pectore et armis
Occursare decet bellumque inferre cruentum.
Lecta manus iuvenum, bellisque exercita multis,
Est huc[b] tendentem quae me comitata patronum,
Protinus adveniet, fulvo decorata metallo'[1].

6. His auditis, Wikbertus, ut erat vir non audatia solum verum etiam scientia fretus: 'Mane', ait, 'ac copias prout potis est congregato[c]. Pergrave est enim, exercitui cum tam paucis numeroso occurrere. Sed et si quibuscum res agitur animadvertis, heroes sunt, haud segnius atque nos bello assuefacti'. Iam Anscarius Wikberto recta sibi consulenti conivere decreverat, directisque usquequaque nuntiis, congregare exercitum cuperat, cum Arcodus quidam, Burgundionum sanguine ortus, Wikbertum ista consulentem dictis increparet amaris: 'Chremeti', inquit, 'similis es, qui ob Thrasonis* metum Thaidi de occludendis edibus con- *p. 339. silium, quoad advocatos sibi a foro duceret, dedit; quem cum Thais prohiberet[2]: Quod cum salute tua, ait, cavere possis, stultum admittere est. Malo ego nos prospicere, quam ulcisci[d] accepta iniuria! Optime, Wikbertus, inquam, Thrasonis fecisti memoriam militis, qui rabido prius ore deseviens, cum ad rem veram ventum esset, Syriscum in dextro cornu, Symalionem in sinistro constituens[3], ipse sibi locum post principia[4] elegit. Burgundiones enim garrulos[e] esse, voraces ac inbelles, nullus qui eos noverit ambigit[5]. Sed et quam perfortiter saepe feceris, quas fugiendo declinasti, cicatrices indicant corporis'.

7. Huiusmodi itaque Anscarius atque Wikbertus exitati (3.) dictis, ubi Sarlium esse cum multis audiunt, quam mox cum paucis properare contendunt. Sex[f] Sarlius acies habuerat, quarum tres contra Anscarii unam, in qua et ipse erat, direxerat. Ipse vero fluvio interiecto rei spectans eventum, cum tribus remanserat. Verebatur enim, quod nec tanta eum quiret multitudo defendere, si suos in eum Anscarius posset obtutus inducere. Haud mora, bellum incipitur, in quo Arcodus, quia fugerat, non videtur, Wikbertus vero morte tenus vulneratur, quoniam quidem mori satius quam fugere duxit. His itaque omnibus ab Anscario debellatis,

a) antesignatum 1. 2. b) hunc *corr.* huc 1. c) congregata 1. d) ulcissi 1. e) garulos 1. f) Sed 1. 2. 5a. set 5. Sex 3.

1) Cf. supra I c. 26 v. 2. 2) Terent. Eun. IV, 6. v. 24. 3) Ter. l. l. 7. v. 5. 4) Ter. l. l. v. 11. 5) Cf. supra III c. 44.

940. duas ei iterum Sarlius acies mittit, una solummodo secum retenta. Cumque Anscarius, quis suorum in campo occumberet, vellet inquirere, non sua tantum quam aliorum sanguine cruentatus Wikbertus ei occurrit[a]. Cui et ait: 'Duae contra nos acies[b] perpulchre armis instructae adveniunt, quas te potius declinare quam expectare etiam atque etiam rogo. Arcodus, ut ipse bene nosti pugnae huius incentor, qualiter aufugerit, vides. Ego vero positus in extremis, non cogito iam de pugna, sed misericordem deum rogo pro anima, ne mihi inputet[c], quae ob dilectionem tui hodie commerui crimina, hominum neci dando corpora multa'. His expletis expiravit.

8. Collectis itaque Anscarius quos potuit, duabus phalangis occurrens, eas inter furibundus insiliit stragemque innumeram dedit. Comes quidam, Hatto nomine, duabus illis preerat aciebus, qui hac Anscario occurrit fidutia, quoniam, confracta iam lancea, solam in manu eius viderat hastam. Quem dum intuitus esset Anscarius: 'Tune és', infit, 'qui contempto crucis et sanctorum iuramento, periurus in nomine dei tui me tuum dominum deseruisti, et ad vulpem Sarlium transfuga ac desertor abisti?

Esse aliquos manes et subterranea regna[1],
in quibus periuri puniantur, Cocitum[d] etiam et
Stigio ranas in gurgite nigras[2],

qui usque modo somniasti, re ipsa quam mox experire'! Haec dicens, hastam, quam sine ferro gestabat, per os illius valide iaciens, sanguine cerebroque respersam per occipitium eduxit; enseque abstracto, quoniam multi super se irruerant, dimicare naviter cępit. Cumque, nullis sibi amminiculantibus, omnium poene hostium solus impetum sustineret, huc illucque discurrens, sonipes quo insederat[e] adeo in scrobem cecidit, ut collo supposito pedibusque sursum erectis, eo usque super Anscarium iaceret, donec ab irruentibus hostibus directis missilibus occideretur. Quo mortuo, Sarlius marca secure potitur, et rex Hugo gaudio inmenso afficitur[3].

(4.) 9. Dum haec aguntur, montana quibus ab occidua[f]
941. c. seu septentrionali Italia cingitur parte, a Saracenis Fraxenetum inhabitanibus crudelissime depopulantur[g]. Quamobrem Hugo rex consilio accepto, nuntios Constantinopolim dirigit, rogans imperatorem Romanōn, ut naves sibi Greco cum

a) occurit 1. b) actes 1. c) utputet 1. d) Coitum *corr. eadem manu* Conitum 1. Conitum 2. e) insedederat 1. f) hoccidua *corr.* occidua 1. g) depopulantur *corr.* depopulatur 1. *vox sensu passivo usurpata.*

1) Iuvenal. Sat. II, 149. 2) Iuvenal. l. l. 150. 3) Cf. de hac pugna Hugonis destructionem monasterii Farfensis c. 11, Ann. Farfens. 940: Anscarius marchio obiit (SS. XI, 537. 588).

igne transmittat, quas chelándia patrio sermone Greci cogno- 941.
minant. Hoc autem eo fecit, ut dum terrestri itinere ipse
ad destruendum tenderet Fraxinetum[a], eam partem qua
mari munitur Greci navigio obsiderent, eorumque naves
exurerent, ac ne ab Hispania victus eis aut copiarum sub-
sidia provenirent, diligentissime providerent.

10. Interea Berengarius, memorati frater Anscarii atque
Aeporegiae civitatis marchio, occulte quedam in regem
cępit moliri. Quod dum regi compertum esset, *simulata p. 330.
benivolencia dissimulataque ira, dum ad sese veniret, luce
eum privare disposuit. Filius denique eius, nomine Lotha-
rius rex, et ipse parvus ac necessariarum sibi rerum adhuc
ignarus, quoniam consiliis his interfuit, cęlare quemadmodum
puer haud potuit, verum destinato ad Berengarium nuntio,
quod sibi pater suus facere vellet, apperuit. Hoc denique
Berengarius ut audivit, Italiam quam mox deseruit, ac per
montem Iovis in Sueviam ad Herimannum ducem propera-
vit; uxorem vero suam Willam per aliam viam ad eandem
provinciam venire precepit. Quae tempore[b] digressionis sue
per montem Avium[1], feta partuique vicina, qualiter montes
tam asperos atque invios transire pedibus poterit[c], satis
nequeo mirari; nisi quia fortunas omnes adversas mihi fuisse
certo scio. Sed âh! quam sibi decipulam Lotharius prepa-
raverit, futuri ignarus videre non potuit. Dum enim Beren-
gario consuluit, qui regnum et vitam auferret sibimet pre-
paravit[2]. Imprecor itaque non Lothario, qui puericiae
levitate peccavit, idque postmodum amare poenituit, verum
montibus illis crudelibus, contra insuetum omnibus morem
facile eis iter prebentibus. Itaque libet in eorum mihi nunc
contumeliam exclamare:

11. Improbe[d] mons Avium, tali Neque tu nomine dignus,
Conservas quia nam pestem, Nunc quam perdere possis.
Invius esse soles etiam, Cum sol igneus ardet,
Tempore quo Cererem messor Curva falce reposcit[e],
Tempore quo radiis Phoebi Cancri[f] sidus adurit[3].
Pessime nunc es inaudito Rigidae[g] tempore brume
Pervius? atque utinam possent Mea nunc vota valere,

a) fraxenetum *corr.* fraxinetum 1. b) temře 1. c) *i. e.* potuerit. d) *Codex 3. haec in margine habet:* Metrum dactilicum alemanium constans trimetro ypercatalecto qui spondeo constat et dactilo et spondeo, set in loco pro primo spondeo est ubi anapestum traditum invenimus ut est omne hominum genus in terris. e) reposit 1. f) crancri 1, g) Regidę 1.

1) Hodie *Vogelberg* (Bernardino) 6584 pedes altus, prope Adulam atque fontes Rheni. 2) Cf. Flodoardi Ann. 950: Bereugarius .. veneno, ut ferunt, necato Lothario rege, Hugonis filio, rex efficitur Italiae. 3) Cf. II c. 65, Hist. Ott. c. 8; Boetii Philos. Consol. I c. 6: Cum Phoebi radiis grave | cancri sidus inaestuat.

941. Protinus in baratrum avulsus[a] Aliis montibus isses.
Ecce Berengarium servat, Sinit et tramite recto
Mons transire Iovis, mirum haud Suetus[b] perdere sanctos,
Et servare malos, vocitant Heu quos nomine Mauros,
Sanguine qui gaudent hominum, Iuvat et vivere rapto.
Quid loquar? ecce deum cupio Tete fulmine aduri,
Conscissusque[c] chaos cunctis Fias tempore cuncto.

12. Igitur Herimannus, Suevorum dux, venientem ad se Berengarium benignę suscepit, eumque magno cum honore ante piissimi regis Ottonis presentiam duxit. Quem quanta rex devotione susceperit, quantisque muneribus donaverit, quantumque honoraverit, stilus meus se scribere[d] posse diffidit[1]. Verum quantum poterit designatis, cuius sanctitatis quantaeque humanitatis rex fuerit, quantae etiam improbitatis Berengarius extiterit, facile prudens lector animadvertere poterit.

(5.) 13. Rex Hugo, audita Berengarii fuga, nuntios suos
942. regi Ottoni dirigit, secundum voluntatis suae deliberationem auri argentique copiam se ei daturum, si Berengarium non susciperet eique amminicula non conferret, promittens. Quibus rex apologéticum[e] huiusmodi dedit: 'Berengarius non ob domini vestri deieccionem, verum, si potis est, ob reconciliationem, nostram adiit pietatem. Qua in re si amminiculari illi poenes dominum vestrum potero, gazas a se mihi promissas non solum non suscipio, verum meam illi libentissime tribuo; Berengario vero, seu cuilibet nostrae pietatis clementiam imploranti, mandasse subsidium non prebere, summae dementiae est'. Perpende itaque, quanta eum rex pius caritate dilexerit, qui promissam non solum non accipere, sed propriam pro illo pecuniam voluit dare.

14. Dum haec aguntur[f], Constantinopolitanus imperator cum regis Hugonis nuntiis suos pariter dirigit, mandans, naves et omnia que desideraret se ei daturum, si nepoti suo parvulo sibi omonimo, Constantini filio, filiam suam coniugem daret. Constantinum autem Leonis imperatoris[g], non ipsius Romanû, filium dico. Tres enim hi cum Romanô simul imperitabant, eiusdem videlicet duo filii, Stephanus
*p. 331. atque Constantinus, *necnon et hic de quo in presentiarum sermo est, Constantinus Leonis imperatoris filius. Rex itaque Hugo, hac audita legatione, directis iterum nuntiis, Romanô

a) vulsus 5. 5a. 5a*. b) suetos 1. c) Consciusque *corr.* Conscissusque 1. d) seriberere 1. e) απολογετρον 3. f) a. Ρομανος 3. g) L. i. ουιν (ὑιον) του αυτου Ρομανου filium dico 3.

1) Cf. Widukind. III c. 11, Hrotsvithae Gesta Oddonis v. 675.

denuntiat, se legitimo ex coniugio filiam non habere; sed si 942.
ex concubinarum filiabus vellet, egregiam ei forma posse prestare[1]. Et quoniam Greci in genéseos nobilitate, non quae mater sed quis fuerit pater, inquirunt, imperator Romanós naves continuo Greco cum igne preparavit, munera maxima misit, atque ut illam nepoti suo coniungeret mandavit. Verum quoniam meus vitricus, vir gravitate ornatus, plenus sapientia, regis Hugonis fuerat nuntius, pigrum michi non hic sit inserere[a], quid eum de imperatoris sapientia et humanitate, et qualiter Rusios vicerit, audivi sepius dicere.

15. Gens quaedam est sub aquilonis parte constituta, (6.)
quam a qualitate corporis Greci vocant Ρούσιος, Rúsios, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos. Lingua quippe Teutonum nôrd aquilo, man autem dicitur homo[b]; unde et Nordmannos aquilonares homines dicere possumus[2]. Huius denique gentis rex vocabulo Inger erat; qui collectis mille et eo amplius navibus Constantinopolim venit[3]. Quod Romanós[c] imperator ut audivit, quoniam navalem suum exercitum directum contra Saracenos et ad insularum custodiam habuit, estuari cogitationibus cępit. Cumque cogitationibus non paucis insomnes noctes duceret, et Inger cunta mari vicina diriperet, nuntiatum est Romano, XV semifracta se habere chélandia[d], quae populus ob vetustatem sola reliquerat. Quod ut audivit, τοὺς καλαφάτας, tus calafatas, hoc est navium compositores, ad se venire precepit, quibus et ait: 'Properantes sine dilatione, ea quae remanserant, chelándia[e] preparate. Sed et argumentum, quo ignis proicitur, non in prora solum, verum etiam in puppi, insuper in utrisque lateribus ponite'. Compositis itaque secundum iussionem suam chęlandiis, sapientissimos in eis viros collocat, atque ut regi Ingero occurrant denuntiat. Profecti denique, cum in pelago eos positos rex Inger aspiceret, ut vivos illos caperet, exercitui suo precepit, et non occideret. Denique miserator et misericors dominus, qui se colentes, se adorantes, se deprecantes, non solum protegere sed et victoria voluit honorare, ventis tunc placidum reddidit mare. Secus enim ob ignis emissionem Grecis esset incommodum. Igitur in Rusorum medio positi, ignem circumcirca proiciunt. Quod dum Rusi conspiciunt, e navibus confestim sese in

a) 1. quod eum παρι του βασιλεος Ρομανου σοφιας και φυμανθροπιας (φιλανθροπιας) et qualiter 3. b) ita et 5. 5a. c) Ρομανος 3. d) e) χελανδια 3.

1) v. Leg. c. 7. Quae de Graecorum more in matrimoniis ineundis Liudprandus hic adnotat, confirmantur constitutione illa e Basilicis desumpta 'de coniugiis mulierum quas lex viles appellavit', l. 28 t. 4 c. 47 p. 198 ed. Heimbach. 2) Cf. supra I c. 11. 4) Decem milibus navium secundum auctores Byzantinos, qui hunc numerum sine dubio exaggerant.

941. mare proiciunt, eliguntque potius undis submergi quam igne
Iuni 11. cremari. Alii tunc loricis et galeis onerati, numquam visuri, ima pelagi petunt; nonnulli vero natantes, inter ipsos maris fluctus uruntur, nullusque die illa evasit, qui fuga sese ad terram non liberavit. Rusorum etenim naves, ob parvitatem sui, ubi aquae minimum est transeunt, quod Grecorum che-
Sept. lándia[a] ob profunditatem sui facere nequeunt[1]. Inger[b] ingenti cum confusione[c] postmodum ad propria est reversus[2]. Greci vero victoria potiti, vivos secum multos ducentes, Constantinopolim regressi sunt laeti. Quos omnes Romanós, in presentia regis Hugonis nuntii, vitrici scilicet mei, decollare precepit.

(7.) 16. Rex itaque Hugo congregato exercitu, classibus per
942. Tirrenum mare ad Fraxinetum directis, terrestri ipse eô itinere pergit. Quo dum Greci pervenirent, igne proiecto Sarracenorum naves mox omnes exurunt[3]. Sed et rex Fraxinetum ingressus, Sarracenos omnes in montem Maurum fugere compulit; in quo eos circumsedendo capere posset, si res hec, quam prompturus sum, non impediret.

17. Rex Hugo Berengarium, ne collectis ex Francia et ex Suevia copiis super se irrueret regnumque sibi auferret, maxime timuit. Unde non bono accepto consilio, Grecos ad propria mox remisit; ipseque cum Saracenis hac ratione foedus iniit, ut in montibus qui Sueviam atque Italiam dividunt starent; ut si forte Berengarius exercitum ducere vellét, transire eum omnimodis prohiberent. Eô vero constituti, quam multos christianorum ad beatorum apostolorum Petri et Pauli limina transeuntium sanguinem fuderint, ille solus scit numerum, qui eorum nomina scripta tenet in libro viventium. Quam inique tibi rex Hugo regnum defendere conaris! Herodes, ne terreno regno privaretur, innocentes multos occidit; tu, ut obtineas, nocentes et morte dignos dimittis; atque utinam ea ratione nocentes illi tunc viverent,
p. 332. ne innocentes[d] postmodum interimerent. Puto, sed quod verius est, credo, te non legisse, immo nec audivisse, qualiter iram domini incurreret rex Israhel Achab, dum regem Sirie, virum morte dignum, foederatum dimitteret Benadab. Unus enim de filiis prophetarum dixit ad Achab: 'Hec dicit
1Reg. 20. 42. dominus: Quia dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius, et populus tuus pro populo

a) χελανδια 3. b) *vox deleta esse videtur* 1. c) confusiose 1. d) nocentes 1.

1) De parvitate navicularum Russicarum agit etiam Constantinus Porphyrogenitus (de admin. imp. c. 2 p. 69). 2) Septembri mense Igor altera clade accepta domum reversus est. 3) Flodoardi Ann. 942: rex Hugo Sarracenos de Fraxinido eorum munitione disperdere conabatur.

eius'. Quod et factum est. Verum quantum tibi hac in re obfueris, stilus noster suis in locis oportunius enarrabit.

18. Tempore, quo Berengarius ab Italia fugiit, quen- (8.)
dam secum Amedeus nomine militem duxit, adprime* nobi- 943.
lem, et ut postmodum claruit, non Ulixe calliditate ac temeritate inferiorem. Fortissimus rex Otto cum, nonnullis inpeditus rebus, tum quotannis ab Hugone rege muneribus inmensis delinitus[1], Berengario copias prestare non posset, ipse quem prefatus sum Amedeus Berengarium ita convenit: 'Non clam te est, domine mi, quam invisum rex Hugo imperio se duro Italicis cunctis effecerit; presertim cum et concubinarum filiis ac Burgundionibus sit dignitates largitus[2], nec ullus inveniatur Italicus, qui aut expulsus aut non dignitatibus omnibus sit privatus. Et quod in regem non aliquid moliuntur, haec causa est, quoniam quidem, quem sibi constituant principem, non habent. Si itaque nostrum aliquis mutato habitu, ne agnossceretur, eô tenderet eorumque voluntatem inquireret, consilium nobis procul dubio bonum exculperet'. Cui[a] Berengarius: 'Te', inquit, 'cum commodius, tum nemo potest facere melius'. Igitur Amedeus mutato habitu, cum pauperibus, qui orationis gratia Romam pergunt, Romam quasi profecturus, Italiam petit, principes convenit, et quid unusquisque cordi haberet inquisivit; neque enim eodem omnibus se habitu ostendebat, nunc niger alii[b], subrubeus alii, maculosus alii videbatur. Verum 'fama, malum quo non velotius ullum mobilitate viget'[3], eum in Italia esse, auribus regis innotuit. Quem dum diligenter iuberet inquirere, ipse prolixam et pulcherrimam barbam pice adeo defedavit, capillos subaureos nigredine immutavit, fatiem deturpavit, debilem fincxit, adeo ut inter pauperes, regis in presentia comedentes, se regi nudum ostenderet[c], et vestem ab eo qua indueretur acciperet, et quicquid rex de Berengario et se ipso loqueretur audiret. Hoc denique modo cunctis diligentissime perscrutatis, non eodem quo venerat modo cum oratoribus est regressus. Preceperat enim rex clusarum custodibus, ne quempiam transire permitterent, nisi prius, quis esset, diligenti investigatione perquirerent. Quod Amedeus audiens, per invia quedam et aspera nulli custodita loca pertransiit, atque ad Berengarium cum ea quam audire voluit legatione pervenit.

19. Hoc in tempore rex Hugo datis decem nummorum modiis pacem cum Hungariis fecit, quos ab Italia acceptis obsidibus expulit, atque in Hispaniam dato eis preduce[d]

* i. e. valde.

a) Cu 1. b) aliis subnibeus aliis m. aliis v. 5. 5a. c) se regi seminudum ostenderet *ultima verba codicis* 3. d) perducere *corr.* preducere 1.

1) Cf. supra III c. 21. 2) Cf. III c. 44, V c. 6. 3) Verg. Aen. IV, 174. 175.

direxit. Quod vero ad Hispaniam et ad civitatem ipsam in qua rex vester moratur, Cordobam, non venerunt, haec causa fuit, quoniam triduo per inaquosam et siti[a] vastam regionem transierunt; putantes itaque equos seseque siti perituros, preduce sibi ab Hugone concesso morte tenus verberato, celeriori quam abirent impetu revertuntur[1].

(9.) 20. Hac etiam eadem tempestate idem rex Hugo Ber-
944. Sept. tam filiam suam, quam ex meretrice Pezola ipse genuerat, per Sigefredum, venerabilem Parmensis aeclesiae antistitem, Constantinopolim direxit, Romanô parvulo Constantini Porphýrogeniti[b] filio copulandam coniugio. Tenebatque summum imperii Romanós maior, eiusque filii duo Constantinus et Stephanus, quibus post Romanôn prestabat Constantinus, Leonis imperatoris filius[c], cuius parvulus ex[c] Helena, Romani maioris[c] imperatoris filia, natus iam nominatam Bertam, quam mutato nomine Greci dixerant Eudokian, uxorem duxerat[2]. His itaque quattuor imperantibus, Stephanus atque Constantinus fratres, ignorante Constantino Leonis imperatoris filio, adversus Romanôn patrem suum quaedam σφάλματα, sfalmata, id est dolos, machinabantur. Tedebat enim eos, patris severitate imposita quaecumque vellent facere non licere. Unde et malo mox accepto consilio, quatinus patrem deicerent, pertractabant.

21. Constantinopolitanum palatium non pulcritudine solum, verum etiam fortitudine omnibus, quas umquam perspexerim, munitionibus prestat, quod etiam iugi militum stipatione non minima observatur. Moris itaque est, hoc
* p. 338. post matutinum crepusculum* omnibus mox patere, post tertiam vero diei horam emissis omnibus dato signo, quod est mîs, usque in horam nonam cunctis aditum prohibere[3]. In hoc igitur Romanós is to chrýsotriclinon, id est aureum triclinium, quae prestantior pars est, potentissime degens, caeteras palatii partes genero Constantino filiisque suis Stephano et Constantino distribuerat. Hi duo denique, ut prediximus, non ferentes patris iustam severitatem, in eorum cubiculis multis copiis congregatis, diem constituerunt, quando patrem deicere solique ipsi possent regnare. Cumque dies
Dec. 16. adveniret optata, cunctis de palatio iuxta morem egressis,

a) siti — siti *desunt* 5. 5 a. b) parphýrogeniti 1. c) *syllabae* fil, ex, ma, *in margine abscisae.*

1) Cf. Benedicti chron. c. 30. 2) Constantin. Porphyrogen. de adm. imp. c. 26 p. 118: ἣ ὠνομάζετο Βέρτα κατὰ τὸ ὄνομα τῆς μάμμης αὐτῆς . . . μετωνομάσθη δε Εὐδοκία κατὰ τὸ ὄνομα τῆς τε μάμμης καὶ ἀδελφῆς Κωνσταντίνου; Theophan. contin. VI c. 46. 3) Constantin. Porphyrogon. de cerim. aulae Byzant. II c. 1: ἰστέον, ὅτι ἐν ταῖς μεγάλαις ἡμέραις . . . διδονται μίνσαι ὥρας τρίτης πληρουμένης.

Stephanus et Constantinus facta congressione super patrem 944. irruunt, eumque de palatio civibus ignorantibus deponunt, et ad vicinam insulam, in qua cęnobitarum multitudo phylosophabatur, tonso ei, ut moris est, capite, phylosophandum transmittunt[1]. Fit quam mox multirumiger in Constantinupoleos sonitus: Romanon eiectum quidam, Constantinum eius generum[a] interfectum alii clamitabant. Nec mora, totius populi ad palatium fit concursus. Romanos quasi imperator abusivus non requiritur, verum Constantinus an supersit, ab omnibus percontatur. Cumque inquisitionis sedicio non modica fieret pro Constantino, rogantibus Stephano et Constantino, ex ea parte, qua Zucanistrii magnitudo portenditur, Constantinus crines solutus per cancellos caput exposuit, suaque ostensione populi mox tumultum sedavit, ac in propria quemque repedare coegit. Quod factum gravem duobus fratribus ingessit dolorem. 'Quid profuit', inquiunt, 'quod, abdicato patre, alium, qui non pater est, dominum sustinemus? Tolerabilius enim decentiusque paternam, quam exteram, pateremur dominationem. Quid illud', aiunt, 'quod in huius auxilium non solum propriae, sed et exterae venere nationes? Sigefredus quippe episcopus, regis Hugonis nuntius, adsumptis secum suae linguae nationibus Amelfetanis[b][2], Romanis, Caietanis, nobis ad interitum, huic presidio fuit'.

22. His dictis, armatorum manibus cubiculos, sicut et (10.)
pro patre, complent. Quibus Diavolinos prefuit, qui horum 945. Ianuar 27.
omnium incentor et post paululum proditor extitit[3]. Constantinum namque libris incumbentem ita convenit: 'Quae tibi incommoda a Stephano et Constantino fratribus, immo inimicis, tuis preparentur, isthec, quae in te vetus permanet, religio ignorat, Si enim infortunia tibi parta cognosceres, quatenus posses vivere, cogitares. Uxoris tuae Stephanus et Constantinus fratres, armatorum manibus congregatis atque in cubiculis iam conclusis, te non ut patrem de palatio expellere, verum hic cogitant interficere. Occasio autem tui hic interitus erit: Cenatum te post triduum[c] Constantinus

a) socerum 1. b) *i. e.* Amalfitanis. c) postriduum 1.

1) Si Georgio monacho aliisque fides habenda est, Romanos imperator a Stephano filio, consciis etiam reliquis imperatoribus in Proten insulam relegatus est; cf. Iohannis Chron. Venet. (SS. VII, 28): dum Stefanus et Constantinus fratres suum cognatum Constantinum occidere molirentur, interdicentem Romano patrem violenter monachum effectum aput insulas quae Paonariae nuncupantur exilio damnaverunt. 2) Cf. Leg. c. 45. 55. 3) Falso hoc nomen hic irrepsisse videtur, cum Michael, quem Diabolinum vocant, anno demum 947 coniurationem contra Constantinum factam detexerit. Iohannes diaconus Venetus Gallum eunuchum easdem partes egisse narrat.

945. et Stefanus invitabunt. Cumque tuae sessionis medium excellentiae tue, quatenus moris est, obtinere temptabis, percusso mox scuto, inclusi de cubiculo exilient, tuamque fuso sanguine vitam finient. Fidem autem si relatis exposcis, iis inpresentiarum argumentis adfirmo, quoniam conclusorum tibi personas rimis ostendo; dein quod saluti solempnius est tuae, hostiorum tibi claves trado'. His auditis Constantinus: 'Age', infit, 'ut coniuratorum prodidisti perfidiam, quatenus hanc devincam, exprome sententiam. Non enim mihi tam mea salus cara, quam pietas erit in referenda gratia iucunda'. Cui Diavolinus: 'Non', inquit, 'clam te est, Macedones cum tibi devotos, tum bello duros existere; mittito itaque, ac cubicula[a] propria, Stefano et Constantino ignorantibus, eis suffarcináto. Cumque designata dies convivii advenerit, atque ob sessionis fastum simultas inrepserit, dato signo ut prefatus sum, percusso scilicet scuto, cum illorum manus armatorum presidio eis esse non poterit, tui mox ex inproviso prosiliant[b], eosque tanto commodius quanto insperatius capiant, atque ad vicinum monasterium, ad quod patrem suum, socerum scilicet tuum, direxerant, tonsis, ut moris est, crinibus, phylosophandum transmittant. Divinae siquidem rectitudo iustitie tuum negotium secundabit, cuius reconpensatio[c], ne in patrem peccarent, illos non terruit, et te, ne offenderes, custodivit'. Quod iusto dei iuditio ita accidisse, non solum Europa, sed et Asia nunc cantat et Africa. Designato etenim die, dum simulata pace Constantinum hunc Stefanus et Constantinus fratres ad convivium invitarent[1], et ob sessionis fastum tumultus insurgeret, percusso ut dictum est scuto, Macedones insperato proruunt, duosque fratres Stefanum et Constantinum quam mox conprehensos, tonsos capite, ad vicinam insulam[d], phylosophandum ad quam patrem direxerant, mittunt[2].

(11.) 23. Quorum pater Romanós adventum ut audivit, gra-
*p. 334. ciarum acciones deo exibuit, *eisque extra fores monasterii obvians laeta fatie: 'Festivum tempus', inquit, 'quod humilitatem nostram imperium vestrum visitare coegit. Caritas puto, que de me palacio expulit, filiacionem vestram non ibi diu esse permisit. O factum bene, quod me quam dudum premisistis. Confratres enim et commilitones mei, supernae tantum phylosophye incunbentes, qualiter imperatores susciperent, ignorarent, si non me iam dudum imperialibus in-

a) cubilia 5a. b) proxiliant 1. c) reconpensatiône 1. d) insalum *corr.* insalam 1.

1) Stephanum et Constantinum mensae accumbentes comprehensos esse et auctores Byzantini et Iohannes diaconus tradunt. 2) Primum in Proten insulam tum alius in aliam translati sunt.

stitutis attritum haberent. Parta[a] iam frigidior Coticis[b] aqua decocta pruinis[1]; dulces adsunt fabae, lachana* porrique recentes. Non hic marinae delitiae morbos, sed crebra potius ieiunia creant. Turbam vero hanc tantam, tam sumptuosam, modicitas nostra non recipit; vestrum solummodo imperium suscipit, quod, ne paternam desereret senectutem, advenit'[2]. Romanōs haec et huiuscemodi perstringente, Stephanus et Constantinus filii pudibundo contuentes lumine terram, quam invite monasterium peterent, non est percontari necesse sed credere. Expansis itaque post haec manibus ad altaris[c] Romanos crepidinem fusus, huiusmodi cum lacrimis deo preces effudit: 945. *i. e. herbae.

24. 'Christe deus, cum quo pater est et spiritus unum, Versus.
Iure patris verbum, per quod pater omnia mundo
Innotuit secreta poli seu mistica pandens,
Respice ficmentum propria bonitate creatum.
Ne patiare, precor, demonis me fraude[d] perire,
Sanguine quem sacro voluisti reddere vite!
Da, deus, ut mundi tumidos calcare conatus
Iam valeam, sistatque procul corruptor iniquus,
Cui labor est animas semper fedare beatas!
Imperii[e] cum sceptra tuli; nunc haud placet, esto!
Gratia dignatus tibi sit quod pellere[f] iniquos,
Imperii teneant solium ne iniuste paternum'.

25. His ita gestis, Stefanus atque Constantinus custodia iugi observantur, patre quae ei acciderant equanimiter perferente[3]. Aiunt enim hunc, et sub adtestatione confirmant, dum a fratribus lentis ob purgationem culparetur, respondisse, quod luculentius regnaret, qui servorum dei humilitatibus deserviret, quam qui potentibus mundi peccatoribus imperaret. (12.)

26. Desideratus interea Berengarius ex Suevorum partibus, paucis secum comitantibus, a Suevia per Venustam vallem[4] Italiam petit, applicuitque castra secus munitionem vocabulo Formicaria[5], quae a Mannasse, ut iam prediximus, Arelatensis sedis archiepiscopo, tuncque Tridentinae, Veronensis atque Mantuanae invasore, Adelardi sui clerici erat vigiliae commendata. Cumque Berengarius nullius machinamenti[g] apparatu nulliusque belli impetu hanc se capere 946.

a) Parata 5 a. b) occisis 5 a. occiduis 5 a*. c) alteris 1. d) frade 1. e) libuit *add.* 1 *quod om. Peiper.* f) *ita corrigo; scilicet:* gratia tibi sit, quod dignatus [es] pellere iniquos; *codex* 1. *legit* pollere. g) machinamentis 1.

1) Iuvenal. Sat. V, 50. 2) Similia de hoc sermone a Romano ad filios habito et Georgius Monachus et Iohannes Venetus referunt. 3) Stephanus a. 947 in Samothrace insula a custodibus necatus, Romanos die 15. Iulii mens. a. 948 mortuus est. 4) Vinstgau. 5) Iam Siegmundskron prope Bauzanum.

946. posse conspiceret, Mannasse ambitionem et kenodoxiam, id est vanam gloriam, cognoscens, Adelardum ad se venire rogavit; cui et ait: 'Si munitionem hanc potestati meae tradideris, dominumque tuum Mannassen ad adiutorium meum protraxeris[a], se Mediolanii archiepiscopatus, te vero Cumani episcopatus dignitate post acceptam regni potestatem donabo. Et ut promittenti mihi fidem admittas, quod verbis spondeo, iuramentis adfirmo'. Haec dum Mannasse[b] ab Adalardo narrantur, munitionem solum Berengario dare non iussit, verum etiam Italos omnes eius in auxilium invitavit.

27. Fama igitur, 'malum quo non velotius ullum mobilitate viget'[1], Berengarii adventum quam mox omnibus nuntiavit. Cęperuntque mox nonnulli, Hugone deserto, Berengario adherere. Horum Milo, prepotens Veronensium comes, extitit primus, qui dum Hugoni suspectus, appositis clam custodibus servaretur, simulatus se non intellegere custodiri, ferme cenam usque ad noctis pertraxit medium; cumque omnes tam somno quam lieo[2] adgravati, corpora quieti traderent[c], solo se qui eius portaverat clippeum comitante, Veronam percitus venit, directisque nuntiis Berengarium excivit; quem et in Verona, quo Hugoni firmius resisteret,
*p. 335. suscępit. Sane nulla hunc infidelitas ab Hugone *divisit, verum illata sibi ab eodem nonnulla incommoda, quae iam diu sustinere non potuit. Prosequitur hunc Wido, Mutinensis[d] aeclesiae presul, non iniuria lacessitus, sed maxima illa abbatia Nonantula, quam et tunc adquisivit, animatus[3]. Qui Hugonem solum non deseruit, verum etiam multorum multitudinem tulit. Quod Hugo ut audivit, congregatis copiis ad eius castrum Vineolam[e][4] venit, idque viriliter sed inutiliter oppugnavit; quod quam mendatii alienum sit, sententia subsequens declarabit. Nam dum eodem degeret, Berengarius ab Arderico archiepiscopo[5] accitus, Veronam deseruit, ac Mediolanium concitus venit. Quo audito, rex Hugo Papiam tristis advenit. Cęperunt interea omnes Italiae primates omine non bono Hugonem deserere et egenti Berengario adherere. Egentem autem, non nichil possidentem[6], sed cui numquam quicquam satis est, aio. Quoniam[f] improbi et

a) m. inflectere potueris illum in cathedram promoveo Mediolanii archiepiscopatus 5a. b) mannase 1. c) tradererent 1. d) mutiniensi 1. e) neolam, *manu* 2 vineolam 1.

1) Verg. Aen. IV, 174. 175. 2) Lyaeo, Baccho. 3) Wido archicancellarius primo Berengarii, tum Ottonis (952—965) ab hoc tandem abbatiam Nonantulam recepit. 4) Vignola, prope Panarum, Muratorii patria. 5) Ardericus a. 948 die 13. Oct. mens. obiit. 6) Quae sequuntur usque 'sunt certissimaeque divitiae', ad verbum fere ex Cicerone Par. VI, 3. exscripta sunt.

avari, qui incertas atque in casu positas possessiones habent, 946.
et plus semper appetunt, nec eorum quisquam[a] adhuc[b] inventus est, cui[c] quod haberet, esset satis, non modo non copiosi divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt. Soli enim sunt divites, et fructuosas ac sempiternas possident res, qui suis rebus contenti, satis esse putant, quod est. Non esse cupidum, vera pecunia est; non esse emacem, vectigal est. Fateamur itaque, uter est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui habundat? cui possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam, an qui se suis viribus sustinet? Contentum etenim suis rebus, maxime sunt certissimaeque divitiae. Verum de hoc satis nunc dictum esse sufficiat. Ad Berengarium stili intentio redeat, cuius in adventum aureum omnes seculum promittebant, et felicia, quae talem extulerant, tempora clamitabant.

28. Eo itaque Mediolanii degente ac Italicas dignitates (13.)
sibi adherentibus dispensante, rex Hugo Lotharium, filium suum, non ad Berengarii solum verum ad totius populi presentiam dirigit, petens, quia se eis non morigerum abdicant, filium saltem dei pro amore, qui nil in eos deliquerat[d], suscipiant, ac voluntatibus eorum morigerum reddant. Lothario denique Mediolanium petente, rex Hugo Papia omni cum pecunia egressus, Italiam deserere atque in Burgundiam[e] ire cogitavit. Sed res eum ista retinuit, quoniam dum misericordia inclinati, Lotharium in eclesia beatorum confessoris et martirum[f] Ambrosii, Gervasii et Protasii, ante crucem prostratum erigerent, regemque sibi constituerent, quam mox post Hugonem dirigunt nuntium, quem se iterum super eos regnaturum promittunt. Hoc plane consilium, immo deceptionem, non omnes, sed Berengarius, ut erat calliditate suffarcinatus, adinvenit, non quo hos regnare disponeret, sed, ut post claruit, ne Hugo discederet, atque inmensa quam habebat pecunia Burgundionum aut aliarum gentium super se populos invitaret.

29. Hoc in tempore Ioseph quidam, moribus senex, diebus iuvenis, Brixianae civitatis clarebat episcopus. Quem Berengarius, ut erat dei* timens[g], ob morum probitatem ·yronicôs.
episcopio privavit, eius loco Antonium, qui nunc usque superest, nullo concilio habito, nulla episcoporum deliberatione, constituit. Sed et Cumis tunc non Adelardum, ut iuraverat, verum ob Mediolanensis archiepiscopi amorem Waldonem quendam episcopum ordinavit. Quod quam bene fecerit, subditorum depopulatio, vitium incisio, arborum decorticacio,

a) qsq; 1. b) qui 1. c) a. sibi sufficiens i. 5 a. d) deliguerat 1. e) bregundiam 1. f) mar̄ 1. g) deïtimens *et in margine* ∵yronicôs 1. *quod 2 ita legit:* dei tiyronicos mens, 5 a. *autem* dei tironicosus mens. — tyrannus vehemens 5 a*.

946. multorum oculorum excussio, simultatis sepissima repetitio, cum signis, tum gemitibus narrat[1]. Hadelardum autem Regensi prefecit aeclesiae[2].

(14.) 30. Bosonem vero, Hugonis regis spurium, Placentinae sedis, et Liutefredum Papiensis aeclesiae episcopos expellere cogitavit; verum intercedente pretio, ob dei se amorem eos dimisisse simulavit. Quam inmensum tunc Italis gaudium! Alterum David venisse latrabrant. Sed et magno Karolo ceca hunc mente preferebant. Quamquam enim iterato Hugonem atque Lotharium[a] reges Italici susciperent, Berengarium tamen nomine solum marchionem, potestate vero regem, illos vocabulo reges, actu autem neque pro comitibus habebant. Quid plura? Tanta hac Berengarii fama, humanitate, liberalitate, parentes mei acciti, ei me ad serviendum tradunt. Cui et inmensis oblatis[b] muneribus, secretorum eius conscium ac epistolarum constituunt signatorem. Cui
*p. 336. cum fideliter *longo tempore deservirem, hac, quam prosecuturus[c] sum suis in locis, pro dolor! mercede donavit. Verum haec retributio poene me ad desperationem usque pertraheret, si in re consimili consotios plurimos non excuderet.
Iob. 39, 13. De isto enim pulchre dictum accipimus: 'Pennae structionis similes sunt pennis accipitris et herodii. Cum tempus advenerit, in altum alas erigit, deridet aequitem et ascensorem eius'. Hic enim, superstitibus Hugone et Lothario, magnus voraxque strutio, non bonus sed bono similis est visus. Eis autem decedentibus, et ad regni fastigia omnibus promoventibus, quantum alas erexerit, quantumque nos omnes irriserit, non tam verbis quam suspiriis ac gemitibus narro. Sed his omissis, ad narrandi seriem redeamus.

31. Rex Hugo cum divinam animadversionem declinare ac Berengario preesse non posset, relicto Lothario et, simulata pace, Berengarii fidei tradito, in Provinciam omni cum pecunia properavit. Quo audito Raimundus Aquetaniorum princeps eum adiit, cui[d] et pro minis mille se in militem dedit, fidemque sibi servaturum iuramento adfirmavit. Sed et congregatis copiis Italiam ingressurum ac Berengarium debellaturum[e] esse promisit; quod quanto nos omnes cachynno affecerit, gentis eiusdem vilitas palam facit, quae etsi presidio esse posset, ad effectum tamen haudquaquam perduceret,

a) lothariu 1. b) oblati 1. c) prosecurus 1. d) *deest* 5. 5 a. e) debelaturum 1.

1) Cf. Attonis epist. ad Waldonem (Attonis opp. ed. Burontius p. 317): nam armis defendi, depraedatione vel devastatione vindicari, praeda ditari, vel homicidio vel detruncatione timeri, non sacerdotum sed daemonum est; Hist. Ott. c. 1. 2) Qui postea Adalheidam reginam ex carcere liberavit ac tutatus est.

quoniam quidem, vocante domino, brevi rex Hugo viam est carnis universae ingressus [a], Bertae nepti suae [1], Bosonis Arelatensis comitis viduae, pecunia derelicta. Quam etiam brevi spatio intercedente, memoratus Raimundus, inpurissimae [b] gentis princeps inpurior, sibi maritam effecerat; cuius non solum concubitu verum etiam osculo indignum, elegantes formarum inspectores etiam atque etiam confirmant. 947. 10. Apr.

32. Huius hoc in tempore soror, Berengarii scilicet uxor Willa, passa est crimen incesti. Quod ita accidisse, non solum aulici vel cubicularii, verum aucupes et cupedenarii [2] clamant. Habuit ea presbiterulum capellanum, nomine Dominicum, statura brevem, colore fuligineum, rusticum, setigerum, indocilem, agrestem, barbarum, durum, villosum, cauditum, petulcum [3], insanum, rebellem, iniquum; cuius magisterio duas Willa commendaverat gnatas, Gislam scilicet atque Girbergam [4], ut eas litterarum scientia epotaret. Occasione itaque puellarum, quas presbiter Dominicus, hirsutus, inlotus, facete docebat, mater ei propitiaverat [c], tribuens delicatum cibum vestesque preciosas. Mirari omnes, cur cunctis invisa, ingrata, tenax, huic existeret larga. Sententia tamen veritatis, quae ait: 'Nihil opertum quod non reveletur, et ocultum quod non in publicum veniat', diu mirari homines passa non est. Nam cum nocte quadam, Berengario absente, ad cubile dominicum more solito hirsutus isdem vellet accedere, canis isthic aderat, qui latratu horribili circumiacentes exitavit [d], huncque morsu vehementi laniavit. Consurgentes denique qui in domo erant, cum eum conprehenderent, et, quo iret, interrogarent, apologeticum istud anticipando domina dedit: 'Ad mulieres nostras ibat perditus'! Sperans itaque presbiterulus sibi lenius fore, si teneret sentenciam dominae: 'Ita est, inquam'. Cepit itaque domina vitae eius insidiari, premiumque promittere, si esset, qui ei vitam auferret. Sed cum timerent deum omnes, et mors eius differetur, pervenit ad Berengarium sermo. Willa vero cepit aruspices maleficosque inquirere, quo eorum carminibus iuvaretur. Utrum autem horum carminibus an Berengarii sit adiuta mollicie, adeo mens eius est inclinata, ut (15.) Matth.10,26.

sponte maritali porrigeret ora capistro [5].

Presbiterulus itaque, quia dominae asseculas adhinnivit, viri-

a) ingresus 1. b) inpudissimae *corr.* inpurissimae 1. c) t. d. c. v. p. M. o. c. c. in *desunt* 5. 5 a. d) isthic — exitauit *desunt* 5. 5 a.

1) Bosonis fratris filiae, cf. supra IV c. 10. 2) Ter. Eun. II, 2, 25. 3) Cf. versus Ovidio Nasoni tributos (Anthologia lat. ed. Riese c. 682): v. 1 Rustice . . , 2 . . . caudite petulce, 3 Saetiger indocilis agrestis barbare dure, 4 . . villose . . 4) Duae filiae Willam a. 965 in Germaniam comitabantur, tertia Rozala sive Susanna primum Arnulfo comiti Flandriae tum Roberto regi Francorum nupsit. 5) Iuvenal. Sat. VI, 43.

libus amputatis dimittitur; domina vero a Berengario magis diligitur. Dixerunt autem, qui eum eunuchizaverunt, quod merito illum domina amaret, quem priapeia portare arma constaret.

947. 33. Per id tempus Taxis, Hungariorum rex, magno cum exercitu in Italiam venit[1]. Cui Berengarius non ex propria pecunia, sed ex eclesiarum ac pauperum collectione X modios nummorum dedit. Fecit autem hoc, non ut populi curam haberet, sed ut hac occasione magnam pecuniam congregaret. Quod et fecit. In omni enim utrius sexus homo, tamque ablactatus quam lactens, pro se nummum dedit; quibus aes commiscens, ex paucis X modios fecit; caeteram vero partem, et quicquid ex ecclesiis tulit, sibi retinuit.

EXPLICIT LIBER QUINTUS. Deo gratias.

* p. 337.

*INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEXTI.

1. Temporis instantis qualitas tragoedum me potius quam historiographum quaereret, nisi pararet dominus in conspectu Ps. 22, 5. meo mensam adversus eos qui tribulant me. Explicare enim non possum, quot peregre profectus[2] incommoditatibus

a) *numerus deest* 1. b) Finiunt capitula. Incipit liber sextus 5 a. c) *deest numerus et argumentum, quae auctor scribendo finem imponens omisit; iam fere duae paginae vacuae* 1.

1) Cf. Ann. Benevent. 947. Taxin vocat inter Arpadis nepotes Constantinus Porphyrogen. (de adm. imp. c. 40 p. 175). 2) i. e. extra patriam meam Langobardiam, in Germaniam fortasse.

quatiar, iuvatque hominem exteriorem potius lugere quam scribere. Interior vero apostolicis confirmatus institutis, in huiusmodi tribulationibus gloriatur, sciens quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit, quia caritas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Rom.5,3—5. Paroeat itaque interiori exterior, suaque infurtunia non solum non abhorreat, verum in his potius conquiescat; dumque scribendi operam dans, fortunae rota elevari hos, illos deprimi dixerit, presentem incommoditatem minus sentiet, eiusque mutabilitati congaudens, deteriora, quod fieri nequit ni mors aut membrorum debilitatio intercedat, iam non metuat, sed fortunata semper expectet. Instantia enim si mutaverit, salutem quae deest adferet, infortunatum quod adest expellet. Scribat itaque, et superioribus vera hec quae secuntur adiungat.

2. Rege Hugone Provintiae in partibus defuncto, Berengarii nomen cęlebre apud nonnullas, presertim apud Grecas extitit nationes. (1.) 947—950. Is enim Italicis omnibus principabatur virtute, rex vero Lotharius solo nomine[1]. Constantinus itaque, qui, deiectis Romanô filiisque suis, Constantinupoleos regebat imperium, audito, Berengarium potentia prestare Lothario, per Andream quendam qui ab officio comis[a] curtis[2] dicebatur, literas Berengario dirigit, in quibus continebatur, vehementer se Berengarii nuntium velle videre; cuius in reditu cognosceret, quanta eum caritate diligeret. Scripsit etiam et commendaticias eidem pro Lothario litteras, ut fidelis ei esset administrator, cui deo largiente extiterat gubernator. Constantinus namque sollicitudinem non parvam Lotharii pro salute habebat, religiose ob amorem nurus suae cogitans, quae Lotharii soror extiterat[3].

3. Berengarius itaque, calliditate qua erat suffarcinatus cogitans, quem potissimum mitteret, cui nil inpensae ob itineris longinquitatem preberet, vitricum, cuius tunc sub cura degebam, veniens: 'Quanti mihi', inquit, 'esset, privignum tuum Grecas literas non ignorare'? Cui cum diceret: 'Ut[b] divitiarum mearum ea gratia partem mediam distributam haberem! Non necesse', ait, 'habes, neque centesimam impertiri. Constantinopolitanus imperator litteris orat, ut meum ad se nuntium dirigam. Quod cum ob animi constantiam

a) una pars *glossa* 1. *significans fortasse vocem* comis *proxime sequenti coniungendam esse, dum in codice duabus lineis habentur.* Comis una pars curtis 2. b) ut̃ 1.

1) Lotharius in chartis suis Berengarium summum regni nostri consiliarium vel consortem vocat. 2) κόμης τῆς κόρτης, praefectus praetorio 3) Berta vel Eudocia, quae anno 949 obiit.

nemo melius, tum ob dicendi copiam nemo commodius facere potest. Quid dicam, quam facile doctrinas ebibet Grecas, qui tam puerilibus in annis epotavit Latinas?' Hac spe quam mox vitricus animatus, inpensas omnes distribuit, meque magnis cum muneribus Constantinopolim direxit.

(2.) 949. Aug. 1. 4. Die quippe Calendarum Augustarum Papia exiens, per Heridani alveum triduo Venetiam veni; ubi et Salemonem Grecorum nuntium, kitonitan, eunuchum, repperi, ab Hispania et Saxonia reversum Constantinopolim versus tendere cupientem, secumque ducentem domini nostri, tunc regis nunc imperatoris, magnis cum muneribus nuntium, *Liutefredum
*p. 338. scilicet, Magontinum institorem ditissimum. Octavo denique
Aug. 25. Kalendas Septembris Venetia[1] exeuntes, XV. Kalendas Oc-
Sept. 17. tubris[a] Constantinopolim venimus; ubi quam inaudito miroque simus modo recepti, scribere non pigebit.

5. Est Constantinopolim domus palatio contigua, mirae magnitudinis seu pulchritudinis, quae a Grecis per v loco digammae positam Magnaura, quasi magna aura dicitur. Hanc itaque Constantinus, cum ob Hispanorum nuntios, qui tunc eô noviter venerant[2], tum ob me et Liutefredum hoc modo preparari iussit. Aerea sed deaurata quaedam arbor ante imperatoris sedile stabat, cuius ramos itidem aereae diversi generis deaurateque aves replebant, quae secundum species suas diversarum avium voces emittebant[3]. Imperatoris vero solium huiusmodi erat arte compositum, ut in momento humile, exelsius modo, quam mox videretur sublime;
scil. sedile. quod inmensae magnitudinis, incertum utrum aerei an lignei, verum auro tecti leones quasi custodiebant, qui cauda terram percutientes, aperto ore, linguisque mobilibus rugitum emittebant[4 b]. In hac igitur duorum eunuchorum humeris incumbens, ante imperatoris presentiam sum deductus. Cumque in adventu meo rugitum leones emitterent, aves secundum speties suas perstreperent, nullo sum terrore, nulla admiratione commotus, quoniam quidem ex his omnibus eos qui bene noverant fueram percontatus. Tercio itaque pronus imperatorem adorans, caput sustuli, et quem prius moderata

a) octobris *c.* b) qui c. t. p. a. o. l. m. r. e. *desunt* 2. 5. 5a. 5a*.

1) Henschenius Acta SS. Febr. T. I. praef. p. XIX. loco vocis 'Venetia' falso legit 'die Veneris'. 2) Meminit legationis Hispanicae die 24. Oct. mens. receptae Constantin. Porphyrog. de cerim. aulae Byzant. II c. 15, p. 571. 580 ed. Reiske. 3) Georgii Hamartoli Chron. c. 5 (ed. Muralt p. 702): Φιλόκοσμος δὲ ὢν ὁ αὐτὸς Θεόφιλος κατεσκεύασε . . . δένδρον δὲ χρυσοῦν, ἐν ᾧ στρουθοὶ ἐφεζόμενοι διὰ μηχανῆς τινος μουσικῶς ἐκελάδουν. 4) Constantin. de cerim. aulae Byz. II c. 15 p. 569: ἄρχονται βρυχᾶσθαι οἱ λέοντες καὶ τὰ ὄρνεα τὰ ἐν τῷ στέντζῳ, ὁμοίως καὶ τὰ ἐν τοῖς δένδρεσι ᾄδειν ἐναρμονίως.

mensura a terra elevatum sedere vidi, mox aliis indutum 949. vestibus poenes domus laquear sedere prospexi; quod qualiter fieret, cogitare non potui, nisi forte eo sit subvectus argálio [1], quo torcularium arbores subvehuntur. Per se autem tunc nihil locutus, quoniam, et si vellet, intercapedo maxima indécorum faceret, de vita Berengarii et sospitate per logothetam est percontatus. Cui cum consequenter respondissem, interprete sum innuente egressus, et in datum mihi hospitium mox receptus.

6. Sed nec hoc pigeat memorare, quid tunc pro Be- (3.) rengario egerim, scilicet ut agnoscatur, quanta hunc caritate dilexerim, et cuiusmodi ab eo reconpensationem pro bene gestis acceperim. Hispanorum nuntii et nominatus Liutefredus, domini nostri tunc regis Ottonis nuntius, magna ex eorum dominis parte, munera imperatori Constantino detulerant. Ego vero Berengarii ex parte nihil preter epistolam, et hanc mendatio plenam, detuleram. Estuabat itaque non parum hac pro verecundia animus, et quid super hac re faceret, cogitabat attentius. Estuanti autem et mihi nimium fluctuanti mens suggessit, quatinus dona, quae imperatori mea ex parte detuleram, Berengarii ex parte conferrem, parvumque munus prout possem verbis ornarem [2]. Optuli autem loricas optimas VIIII, scuta optima cum bullis deauratis VII, coppas argenteas deauratas II, enses, lanceas, verua, mancipia IIII^{or} carzimasia, imperatori nominatis omnibus preciosiora. Carzimasium autem Greci vocant amputatis virilibus et virga puerum eunuchum; quod Verdunenses [3] mercatores ob inmensum lucrum facere, et in Hispaniam ducere solent.

7. His ita gestis, imperator me post triduum ad palatium vocare precepit, proprioque mecum ore locutus, ad convivium invitavit, magnoque post convivium me meosque asseculas munere donavit. Verum quia narrandi se occasio intulit, qualis eius sit mensa, festis precipue diebus, qualesque ad mensam ludi cęlebrentur, bonum non opinor silere sed scribere.

8. Est domus iuxta yppodromum, aquilonem versus, mirae altitudinis seu pulchritudinis, quae decanneacubita vocatur, quod nomen non ab re sed ex apparentibus causis sortita est [4]; deca enim grece, latine X, ennea IX, cubita autem a cubando inclinata vel curvata possumus dicere. Hoc 949. Dec. 25. autem ideo, quoniam quidem X et IX mensae in ea quae secundum carnem est domini nostri Iesu Christi nativitate

1) τὸ ἐργαλεῖον instrumentum. 2) Cf. Ter. Eun. II, 1, 8: Munus nostrum ornato verbis, quod poteris. 3) i. e. Virdunenses. De quorum commercio cf. Dümmler, Otto der Grosse p. 279. 4) Hoc palatium iam deformatum Constantinus ipse instauravit, v. Theophan. contin. VI c. 20.

949. apponuntur. In quibus imperator pariter et convivae non sedendo, ut caeteris diebus, sed recumbendo epulantur; quibus in diebus non argenteis, sed aureis tantum vasis ministratur. Post cibum autem aureis vasis tribus sunt poma delata; quae ob inmensum pondus non hominum manibus, sed purpura tectis vehiculis sunt allata. Apponuntur autem duo hoc in mensam modo. Per foramina laquearis tres sunt funes
*p. 339. pellibus deauratis tecti cum *anulis depositi aureis, qui ansis quae in scutulis prominent positi, adiuvantibus inferius quattuor aut eo amplius hominibus, per vertibile quod supra laqueum est ergalium in mensam subvehuntur; eodemque modo deponuntur[a]. Ludos denique, quos ibi perspexerim, quia nimis longum est scribere, pretermitto[b]; unum solummodo ob admirationem hic inserere non pigebit.

(4.) 9. Venit quidam, XXIIIIor et eo amplius pedum longitudinis lignum sine manuum amminiculis in fronte gerens, quod cubito a summitate inferius, bicubitum transversim[c] habuerat. Adducti sunt autem duo pueri nudi sed campestrati, hoc est succinctoria habentes, qui per lignum ascendentes eodemqne ludentes, versisque deorsum capitibus per id descendentes[d], ita servaverunt immobile, ac si radicitus terrae esset adfixum. Denique post unius descensum, alter qui remanserat eodemque solus luserat, ampliori me admi-
i. e. donec. ratione attonitum reddidit. Quoquo modo enim, quoad uterque luserat, videbatur possibile, quoniam quidem quamquam mirabili, verum pondere non dispari[e] lignum per quod ascenderant gubernabant. Unus vero qui in ligni summitate remansit, quia ita se aequaliter ponderavit, ut et luserit ac sanus descenderit, ita me stupidum reddidit, ut ipsum etiam imperatorem mea admiratio non lateret. Unde et accersito interprete, quid mihi mirabilius videretur, est sciscitatus: puer, qui se adeo moderate rexerat, ut immobile lignum esset, an is, qui id in fronte tam argumentose tenuerat, ut puerorum nec pondus neque ludus vel modicum flecteret. Cumque me ignorare, quid mihi thaumastoteron, id est mirabilius, videretur, edicerem, magno inflatus cachinno, se similiter neque scire, respondit.

(5.) 10. Sed neque hoc silentio pretereundum esse arbitror,
950. Mart. quod novi mirique aliud eôdem perspexerim. In ea quae
24—30. ante vaiophóron, quod nos palmarum ramos dicimus, ebdomada, tam militibus quamque et in diversis constitutis officiis numismatorum aureorum erogationem, prout cuiusque meretur officium, imperator facit. Cui erogationi quia me interesse voluit, venire precepit. Fuit autem huiusmodi.

a) depununtur 1. b) pretermito 1. c) tranuersim 1. d) e. l. v. d o. p. i. d. *desunt* 5. 5a. 5a'. e) v. p. q. q. q. m. v. p. n. d. *desunt* 5. 5a. 5a'.

Erat apposita X cubitorum longitudinis ac IIII^or latitudinis mensa, quae numismata loculis colligata, prout cuique debebatur, numeris extrinsecus in loculis scriptis, retinebat. Ingrediebantur denique ante imperatorem, non confuse, sed ordinatim, secundum vocantis vocem, qui scripta virorum secundum officii dignitatem nomina recitabat. Quorum prius vocatus est rector domus, cui non in manibus, sed in humeris posita sunt numismata cum scaramangis[1] IIII^or. Post quem o doméstícos tis ascalónas, et o delongáris tis ploôs[2], sunt vocati; quorum alter militibus, navigantibus preest alter. Hi itaque pari numero, quia dignitas par erat, numismata et scaramangas suscipientes, pre multitudine non iam in humeris portaverunt, sed adiuvantibus aliis post se cum labore traxerunt. Post hos admissi sunt mágistri numero XXIIII, quibus erogatae sunt numismatorum aureorum librae, unicuique secundum eundem numerum XXIIII cum scaramangis duabus. Patriciorum deinde ordo hos pone est secutus, et duodecim numismatorum libris cum scaramangia una donatus. Qui sicut nec patriciorum, ita nec librarum, nisi quod unicuique dabatur, numerum scio. Turba post hec inmensa vocatur, protospathariorum, spathariorum, spatharocandidatorum[a], kitonitarum, manglavitarum, protocaravorum, quorum VII alius, VI, V, IIII, III, II, I, secundum dignitatis modum acceperat alius. Neque enim hoc te una patratum[b] esse die existimare velim. Ceptum quippe quinta feria ab hora diei[c] prima usque in horam quartam[d], sexta et septima feria est ab imperatore finitum. His namque qui minus quam libram accipiunt, non iam imperator[e], sed parakinúmenos in ea quae ante pascha est tota ebdomada tribuit. Adstante itaque me, et cum admiratione rem considerante, per logothetam, quid super hac re mihi placeret, sciscitatus[f] est imperator. Cui inquam: 'Placeret[g] sane, si[h] prodesset; sicut et estuanti diviti Lazari visa requies prodesset, si proveniret[i]; cui quia non accidit, qui quaeso placere potuit'? Subridens itaque imperator, paululum pudore commotus, ut ad se irem, capite innuit, palliumque magnum cum aureorum libra, quam libenter dedit, libentius accepi. 950.

---

a) candidatorum *reliqua capitis desunt* 5. 5a. 5a*. *hinc folium excisum in codice* 5a. *Editio princeps addit:* et id genus clientum. b) paratum 2. c) die 1. 2. d) quartam et sexta et s. f. ab 2. e) *duae voces membrana abscissa exciderunt in* 2. f) suscitatus 2. g) Placere 2. h) *vox excidit in* 2. i) *vox obscurior in* 2.

1) Penula, pallii militaris genus. 2) Cf. de hoc munere supra III c. 26.

*p. 340. *LIUDPRANDI LIBER DE REBUS GESTIS OTTONIS MAGNI IMPERATORIS [a].

(6.) 960. 1. Regnantibus [b], immo saevientibus, in Italia, et ut verius fateamur tyrannidem exercentibus, Berengario atque Adalberto, Iohannes summus pontifex et universalis papa [1], cuius tunc aecclesia supradictorum Berengarii atque Adalberti sevitiam erat experta, nuntios sanctae Romanae aecclesiae [c], Iohannem videlicet cardinalem diaconem, et Azonem scriniarium, serenissimo atque piissimo tunc regi, nunc augusto cesari, Ottoni destinavit, suppliciter litteris et rerum signis orans, quatinus dei pro amore sanctorumque apostolorum Petri et Pauli, quos delictorum suorum cupierat esse remissores, se sibique commissam sanctam Romanam eclesiam ex eorum faucibus liberaret, ac saluti et libertati pristinae restitueret [2]. Haec dum Romani nuntii conqueruntur, vir venerabilis Waldpertus, sanctae Mediolanensis eclesiae archiepiscopus [3], semivivus ex predictorum rabie Berengarii atque Adelberti liberatus, superius memorati Ottonis, tunc regis nunc cesaris augusti, potentiam adiit, indicans, se non posse ferre et pati Berengarii atque Adelberti necnon et Willae saevitiam, quae Mannassen Arelatensem episcopum contra ius fasque Mediolanensi sedi prefecerat. Aiebat sane, hanc eclesiae suae esse calamitatem, quae, quod se suosque capere oporteret, interciperet. Sed Waldo Cumanus episcopus hunc ponê est secutus, non disparem a Berengario, Adalperto et Willa, quam Waldpertus, contumeliam clamitans se esse perpessum [4]. Venerant et nonnulli alterius ordinis ex Italia viri, quos inter illustris marchio Otbertus [5] cum apostolicis cucurrerat nuntiis, a sanctissimo Ottone, tunc rege nunc augusto cesare, consilium, auxilium expetens.

961. 2. Horum itaque rex piissimus lacrimosis quaestibus inclinatus, non quae sua sed quae Iesu Christi sunt cogitans, filium suum sibi aequivocum contra morem puerilibus in annis regem constituens, eum in Saxonia dereliquit [6]; ipse collectis copiis Italiam percitus venit. Qui tanto Berenga-

a) *inscriptio* INCIPIT LIBER SEPTIMUS DE REBUS OTTONIS *extat nonnisi in* 5. *et* 5 a. *Divisionem capitum quae in codicibus desideratur, institui.* b) *codex* 2 *in voce* Waldpertus sanctae *orditur.* c) e. *in fine deletum* 1.

1) XII, Octavianus, Alberici filius (955—964). 2) Eosdem legatos nominant continuator Regin. a. 960, Benedicti Chron. c. 35, Ann. Hildesheim. 960, cf. infra c. 20. 3) Waldpertus inde ab anno 953 Manassi in sede Mediolanensi successit, de quo cf. Ant. IV c. 6. 4) Cf. supra Antap. V c. 29. 5) A quo marchiones Estenses originem traxerunt. 6) A. 961 die 26. Maii mens. Aquisgrani Otto II rex coronatus est.

rium atque Adalpertum celerius regno expulit, quanto constat, quod commilitones Petrum et Paulum sanctissimos apostolos habuit. Bonus itaque rex dispersa congregans et fracta consolidans, quod cuique proprium fuit restituit[1], dein Romam similia facturus adivit[2]. 961. Ezech. 34, 16.

3. Ubi miro ornatu novoque apparatu susceptus, ab eodem summo pontifice et universali papa Iohanne unctionem suscepit imperii; solum propria non restituit, verum etiam ingentibus gemmarum, auri argentique muneribus honoravit. Iusiurandum vero ab eodem papa Iohanne supra preciosissimum corpus sancti Petri, atque omnibus civitatis proceribus, se numquam Berengario atque Adelberto auxiliaturum, accepit. Post hec Papiam[a][3] quantotius repedavit. 962. Febr. 2. Mart. 30.

4. Interea prefatus papa Iohannes, iuramenti et promissionis oblitus quam sancto fecerat imperatori, ob Adelbertum, ut se adeat, mittit, iuramento ei adfirmans, se illum contra sanctissimi imperatoris potentiam adiuturum. Adeo enim eundem Adelbertum, eclesiarum dei eiusdemque papae Iohannis persecutorem[b], imperator sanctus terruerat, ut omnem Italiam deserens, Fraxinetum adiret, seque Sarracenorum fidei commendaret. Imperator denique iustus, cur Adelbertum Iohannes papa, quem prius odio vehementi insequebatur, nunc diligeret, satis mirari non potuit. Accersitis quam ob rem quibusdam familiaribus, si hoc verum esset, Romam dirigit percontatum. Cumque eodem nuntii pervenissent, huiusmodi non a quibuslibet aut paucis, sed ab omnibus Romanis[c] civibus responsa suscipiunt: 'Non dispar videtur ratio, cur Iohannes papa sanctissimum imperatorem, suum scilicet ex Adalberti manibus liberatorem, et diabulus oderit creatorem. Imperator, quemadmodum re ipsa experti sumus, ea quae dei sunt sapit, operatur, diligit; ecclesiastica et secularia negotia armis tutatur, moribus ornat, legibus emundat[4], Iohannes papa his omnibus adversatur. Non clam populo est, quod fatemur. Testis est Rainerii sui ipsius militis vidua, quam caeco captus igne, multis *prefectam urbibus, 963. *p. 341.

a) papiam vel patriam 2. patriam 5a. b) persecutore 1. c) sed ab omnibus aut paucis Romanis 1.

1) Liudprando quoque episcopatum Cremonensem tunc dedisse videtur cf. supra praefationem. 2) De Ottone Romae morante codex Vaticanus 1340 saeculi XIII refert (Watterich, Pontific. Roman. Vitae I, 45 n. 3): 'Huius (i. e. Iohannis) tempore scilicet anno dominicae incarnationis DCCCCLXII primum venit Romae Oto imperator cum Adelayda mense Ianuario die XXXI. feria VI. et stetit ibi diebus XV et exiit inde mense Februario die XIIII scilicet festivitate sancti Valentini indictione V'. 3) a. 962. April 2. 9. 20. diplomata ibi condidit; cf. contin. Reginon. 962. 4) Hor. ep. II, 1 v. 2. 3: Res Italas armis tuteris, moribus ornes, | Legibus emendes'.

963. sacrosanctis beati Petri donavit aureis crucibus atque calicibus. Testis est Stephana, eius amita, quae in effusione quod ex eo conceperat recens hominem exivit. Quid si cuncta taceant, Lateranense palatium, sanctorum quondam hospitium, nunc prostibulum meretricum, non silebit, amitam coniugem[1], Stephaniae alterius concubinae sororem. Testis omnium gentium preter Romanarum absentia mulierum, quae sanctorum apostolorum limina orandi gratia timent visere, cum nonnullas ante dies paucos hunc audierint coniugatas, viduas, virgines, vi oppressisse. Testes sunt sanctorum apostolorum eclesiae, quae non stillatim pluviam, ted totum tectum intrinsecus, supra ipsa etiam sacrosancta altaria imbrem admittunt. Quanto nos terrore tigna afficiunt, cum divinam[a] opem eodem deposcimus? mors in tectis regnat, quae nos orare multa volentes impedit, atque domum domini mox linquere cogit. Testes sunt non solum iuncearum curatura[2], sed et cotidianarum mulieres[3] formarum. Cui idem est, 'et silicem pedibus quae conterunt atrum'[4], et quae magnorum subvehuntur adiutorio iumentorum. Atque hoc rei est, quod tanta ei cum imperatore sancto discordia est, 'lupis et agnis quanta sortito optigit'[5]. Illi haec ut inpunite[b] liceat, Adelpertum sibi patrem, tutorem, defensorem parat'.

5. Haec dum a redeuntibus nuntiis imperator audiret: 'Puer', inquid, 'est, facile bonorum immutabitur exemplo virorum. Sperabo eum obiurgatione honesta, suasione liberali, facile ex illis sese emersurum malis; dicemusque cum
Ps. 76, 11. propheta: Haec est inmutatio dextrae excelsi'. Et adiecit: 'Quod prius rerum ordo deposcit, Berengarium in Feretrato monte resistentem propulsemus; dein paterna abdicatione[c] domnum papam conveniamus; si non voluntate, verecundia saltem in virum perfectum sese commutabit. Sicque forsitan devictus, bene consuescere pudebit[d] desuescere'.

6. His expletis, Papiae navim conscendit, ac per Heridani[e] alveum Ravennam usque pervenit; indeque progrediens montem Feretratum, qui sancti Leonis dicitur[6], in quo
Mai. Berengarius et Willa erant, obsedit. Quo et prefatus papa
Iun. Iul. Leonem, venerabilem sanctae Romanae eclesiae tunc protoscriniarium, nunc[7] in eadem sede beati Petri apostolorum vicarium, necnon et Demetrium[8], optimatium Romanorum

a) diuina 1. b) inpunitae 1. c) adhortatione *coni. Giesebrecht.* d) pudebis 1. e) heri dari 1.

1) Amitae vocabulo designat patris concubinam cf. c. 10. 2) Ter. Eun. II, 3, 25: reddunt curatura iunceam. 3) i. e. non solum ancillae sed et meretrices publicae. 4) Iuvenal. Sat. VI, 350. 5) Horat. Epod. 4, 1. 6) S. Leo prope S. Marino. 7) Sedit a. 963. Dec. — 965. Mart. 8) Meliosi cf. c. 9.

illustriorem, sancto imperatori nuntios dirigit, mandans, haud 963.
mirum esse, si hactenus iuventutis igne victus, puerile quid gesserit; iam tempus instabat, cum alieno cuperet vivere more. Mandavit etiam dolose quaedam: Leonem episcopum et Iohannem diaconem cardinalem, suos infideles, suscepisset, et quia[a] sanctus imperator promissionis suae fidem violaret, dum eos qui eo loci manebant, non ipsi sed sibi iuramento astringeret. Quibus imperator: 'Pro correctione', inquit, 'ac morum inmutatione, quam promittit, gratias ago; ex promissionis vero commutatione, cuius me arguit, fecisse, si verum sit, ipsi perpendite. Omnem terram sancti Petri, quae nostrae potestati proveniret, promisimus reddere; atque id rei est, quod ex hac munitione Berengarium cum omni familia pellere laboramus. Quo enim pacto terram hanc ei reddere possumus, si non prius eam ex violentorum manibus ereptam potestati nostrae subdamus? Leonem episcopum et Iohannem cardinalem diaconem, suos infideles, quos nos suscepisse accusat, his temporibus nec vidimus, nec suscepimus: Constantinopolim domno papa eos ob iniuriam nostram proficiscentes dirigente, Capue sunt, ut audivimus, capti. Quibuscum etiam Saleccum, natione Bulgarium, educatione Ungarium, domni papae familiarissimum, et Zacheum virum reprobatum, divinarum atque humanarum inscium litterarum, a domno papa episcopum[1] noviter consecratum, et Ungariis ad predicandum, ut super nos irruant, destinatum, eodem captos esse audivimus. Haec domnum papam nullis narrantibus fecisse crederemus, nisi litterae fidem admitterent, quae plumbo signatae sui nominis caracteres monstrant'.

7. His expletis, Landohardum a Saxonia Mimendensem[2], et Liudprandum ab Italia Cremonensem episcopos, cum prefatis nuntiis Romam dirigit, domno papae se inculpabilem esse satisfacturos. Quorum etiam militibus hoc imperator iustus imposuit, ut si secus domnus papa non crederet,
duello verum esse approbarent. Prefati igitur Landohardus* *p. 342.
et Liudprandus episcopi Romam ante domni papae presentiam venientes, tanto sunt inhonore suscepti, ut non eos lateret, quanto sanctum imperatorem tedio fastidiret. Ordinatim tamen, prout eis iniunctum fuerat, enarrantes, non iuramento, non duello satisfactionem papa recipere voluit, sed in eadem qua fuerat mentis duritia mansit. Subdole tamen post dies octo Iohannem episcopum Narniensem, et Benedictum cardinalem diaconem, cum istis domno imperatori destinavit, putans, se hunc suis deludere posse versutiis,

a) quia *et linea sequenti* quod 1.

1) Genzano prope Velitras. 2) 958—969, regis consiliarium.

963. cui nimis est verba dare difficile. Ante quorum reditum Adelbertus, invitante papa, a Fraxineto rediens, Centumcellas[1] advenit; dein Romam profectus, non, ut debuit, repudiatus sed honorifice a papa est susceptus.

Iul. 8. Haec dum aguntur, Phoebi radiis grave cancri sidus inestuans[2] imperatorem Romanis arcibus propellebat. Sed cum virginale sidus gratam rediens temperiem ferret, collec-
Sept. tis copiis, clam Romanis invitantibus, Romam advenit. Quid enim clam dixerim, cum maior Romanorum pars optimatium sancti Pauli castellum[3] invaserit, sanctumque imperatorem obsidibus etiam datis invitavit? Quid multis morer? iuxta urbem castrametatus imperator, Roma papa simul atque Adalpertus aufugiunt. Cives vero imperatorem sanctum cum suis omnibus in urbem suscipiunt, fidelitatem repromittunt; hoc addentes et firmiter iurantes, numquam se papam electuros[a] aut ordinaturos preter consensum et electionem domni imperatoris Ottonis cesaris augusti, filiique ipsius regis Ottonis.

9. Post triduum, rogantibus tam Romanis episcopis quam plebe, magnus in sancti Petri eclesia fit conventus, sederuntque cum imperatore, archiepiscopi, ab Italia: pro Ingelfredo Aquilegensi patriarcha, quem in eadem urbe languor repente, ut fit, ortus arripuerat, Rodalfus diaconus[4], Waldpertus Mediolanensis, Petrus Ravennas; a Saxonia: Adeltac archiepiscopus[5] et Landohardus episcopus Mimendensis; a Francia: Otkerius episcopus Spirensis; ab Italia: Hupertus Parmensis[b][6], Liudprandus Cremonensis, Hermenaldus Regensis; a Tuscia: Cuonradus[c] Luccensis, Everarius Aritiensis, Pisanus[d], Seniensis, Florentius, Pestruensis[7], Petrus Cámerinensis, Spoletinus; a Romanis: Gregorius Albanensis, Sico Hostiensis, Benedictus Portuensis, Lucidus Gavensis, Theophilactus Prenestinus, Wido Silvae candidae, Leo Veletrinensis, Sico Bledensis, Stephanus Cerensis, Iohannes Nepesinus, Iohannes Tiburtinus, Iohannes Forocludensis[8], Romanus Feretinensis, Iohannes Normensis, Iohannes Berulensis, Marinus Sutrinus, Iohannes Narniensis[9], Iohannes Sabiniensis, Iohannes Gallasensis, Falarensis[10], Alatrinensis, Ortanus, Iohannes Anagniensis, Trebensis, Sabbatinus Terracinensis,

a) electuro 1. b) Hupertus parmensis. Ab italia 1. c) Cuoradus 1. d) *codex hic non distinguit.*

1) Civita vecchia. 2) Cf. supra Ant. II c. 65, V c. 11. 3) Quod a Iohanne VIII. papa exstructum etiam Iohannipolis vocabatur. 4) Idem fortasse, qui Ingelfredo mox successit. 5) Hamburgensis (936—988), Ottonis consiliarius. 6) Postea archicancellarius Ottonis I et II (966—980). 7) i. e. Florentinus, Pistoriensis. 8) Forum Claudii prope Calinum olim situm. 9) Postea Iohannes XIII. papa. 10) Oppidorum Gallese et Falerii.

Stephanus cardinalis archipresbiter tituli [Nerei et Achillei, 963.
Leo presbiter tituli][a] Balbinae, Dominicus tituli Anastasiae,
Petrus tituli Damasi, Theophilactus tituli Chrisogoni, Iohannes tituli Equitii, Iohannes tituli Susannae, Petrus tituli Pamachii, Adrianus tituli Calixti, Iohannes tituli Ceciliae, Adrianus tituli Lucinae, Benedictus tituli Sixti, [Theophilactus][b] tituli sanctorum IIII^or^ Coronatorum, Stephanus tituli Sabinae, Benedictus cardinalis archidiaconus, Iohannes diaconus, Bonofilius diaconus cardinalis, primicerius, Georgius secundicerius, Stephanus aminiculator, Andreas arcarius, Sergius primicerius defensorum, Iohannes sacellarius[c], Stephanus, Theophilactus, Adrianus, Stephanus, Benedictus, Azo, Adrianus, Romanus, Leo, Benedictus, Leo, item Leo, et Leo scriniarii, Leo primicerius scolae cantorum, Benedictus subdiaconus et oblationarius, Azo, Benedictus, Demetrius, Iohannes, Amicus, Sergius, Benedictus, Urso, Iohannes, Benedictus subdiaconus, subpulmentarius, et Stephanus archiacolitus cum omnibus acolitis et regionariis; ex primatibus Romanae civitatis: Stephanus filius Iohannis superista, Demetrius Meliosi, Crescentius Caballi marmorei, Iohannes cognomento Mizina, Stephanus de Imiza, Theodorus de Rufina, Iohannes de Primicerio, Leo de Cazunuli, Rihkardus, Petrus de Canaparia, Benedictus cum Bulgamino filio suo; ex plebe Petrus, qui et Imperiola[d] est dictus, adstitit cum omni Romanorum militia.

10. His itaque residentibus silentiumque summum tenentibus, ita sanctus est imperator exorsus: 'Quam decorum esset, tam claro sanctoque domnum papam Iohannem interesse concilio. Verum cur tantum declinaverit coetum, vos, o sancti patres, consulimus, quibus communis cum eo vita[e]
ac commune negotium extitit'. Tunc Romani *pontifices et *p. 343.
cardinales presbiteri ac diaconi, cum universa plebe dixerunt: 'Miramur, sanctissimam prudentiam vestram nos hoc velle percontari, quod non Hibericos, nec Babilonicos, nec Indicos
incolas latet. Non hic iam vel de ipsis est, qui veniunt in Matth. 7, 15.
vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; ita aperte saevit, ita palam diabolica pertractat negotia, ut nihil circuitionis utatur'. Imperator respondit: 'Iustum nobis videtur, ut accusationes nominatim exprimantur[f]; dein quid agendum nobis sit, communi consilio pertractetur'. Tunc consurgens Petrus cardinalis[g] presbiter, se vidisse illum missam celebrasse et non communicasse, testatus est. Io-

a) Nerei — tituli *supplevi ex concilio Romae a Iohanne papa die* 26. *Febr. seqq. a.* 964 *habito* (*Leibnitii Ann. imp. III,* 133.) b) Theophilactus *supplevi ex eodem concilio.* c) secellarius 1. d) imperiolă 1. e) eo *corr.* io 1. uita *haud totum legitur, a stilo tantum indicato; at in* 2. *legitur* eo uita. f) exprimitur 1. g) cardinales 1.

963. hannes episcopus Narniensis, et Iohannes cardinalis diáconus, se vidisse illum diaconem ordinasse in ęquorum stabulo, non certis temporibus, sunt professi. Benedictus cardinalis diaconus cum ceteris condiaconibus et presbiteris dixerunt, se scire, quod ordinationes episcoporum precio faceret, et quod annorum decem episcopum in Tudertina civitate ordinaret. De sacrilegio dixerunt non esse necesse percontari, quia plus videndo quam audiendo scire potuissemus. De adulterio dixerunt, quod oculis non viderent, sed certissime scirent, viduam Rainerii et Stephanam patris concubinam et Annam viduam cum nepte sua abusum esse, et sanctum palatium lupanar et prostibulum fecisse. Venationem dixerunt publice exercuisse; Benedictum spiritalem suum patrem lumine privasse, et mox mortuum esse; Iohannem cardinalem subdiaconem virilibus amputatis occidisse; incendia fecisse, ense accinctum, galea et lurica[a] indutum esse, testati sunt. Diaboli in amorem vinum bibisse, omnes tam clerici quam laici acclamarunt. Iu ludo aleae Iovis, Veneris, ceterarumque demonum adiutorium poposcisse, dixerunt. Matutinas et canonicas horas non enim celebrasse, nec signo crucis se monisse[b], professi sunt.

11. His auditis imperator, quia Romani eius loquelam propriam, hoc est Saxonicam, intellegere nequibant, Liudprando Cremonensi episcopo precepit, ut Latino sermone haec Romanis omnibus quae secuntur exprimeret. Surgens
(8.) itaque sic cepit: 'Persepe contigit, et nobis expertis credimus, ut in dignitatibus constituti invidorum infamia maculentur; displicet bonus malis, quemadmodum et malus bonis. Atque hoc rei est, quod hanc in papam accusationem, quam modo Benedictus cardinalis diaconus legit et vobiscum fecit, amphibolam retinemus, incerti, utrum zelo iustitiae an impietatis livore prorumperet. Unde mihi indigno secundum concessae dignitatis auctoritatem omnes obtestor per deum, quem fallere, etsi vult, nemo postet, sanctamque eius genitricem intemeratam virginem Mariam, perque preciosissimum apostolorum principis corpus, in cuius haec recitantur eclesia, ut nulla in domnum papam iaculentur convitia, quae non sint ab ipso patrata atque a viris probatissimis visa'. Tunc episcopi, presbiteri, diaconi, reliquusque clerus, et cunctus Romanorum populus quasi vir unus dixerunt: 'Si non et quae per Benedictum diaconem lecta sunt, hisque turpiora et ampliora Iohannes[c] papa indigna commisit facinora, non nos a delictorum vinculis absolvat apostolorum princeps beatissimus Petrus, qui verbo cęlum indignis claudit, iustis aperit; sed simus anathematis vinculo innodati, atque in die novissima

a) *i. e.* lorica. b) *i. e.* munisse. c) iohanne 1.

in sinistra parte positi, cum eis qui dixerunt domino deo: 869.
Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Quod Iob. 21, 14.
si fidem nobis non admittitis, exercitui domni imperatoris saltem debetis credere, cui ante quinque dies ense accinctus, clipeo, galea, et lorica indutus occurrit; solus Tiberis, qui interfluxit, ne sic ornatus ab exercitu caperetur, impedivit'. Mox sanctus imperator dixit: 'Tot sunt huius rei testes, quot sunt nostro in exercitu bellatores'. Sancta sinodus[a] dixit: 'Si placet sancto imperatori, mittantur litterae domno papae, ut adveniat, seque ex his omnibus purget'. Tunc eidem sunt huiusmodi litterae destinatae: Nov. 6.

12. 'Summo pontifici et universali papae domno Io- (9.)
hanni, Otto divinae respectu clementiae imperator augustus, cum archiepiscopis, episcopis Liguriae, Tusciae, Saxoniae, Franciae, in domino. Romam ob servitium dei venientes, dum filios vestros, Romanos scilicet episcopos, cardinales presbiteros et diacones, insuper et universam plebem de vestri absentia percontaremur, et quid causae esset, quod nos aeclesiae vestrae vestrique defensores videre noluissetis, talia de vobis tamque obscena protulerunt, ut si de histrionibus dicerentur, verecundiam nobis ingererent. Quae ne magnitudinem vestram omnia lateant, quaedam vobis[b] sub brevitate describimus; quoniam *et si cuncta nominatim exprimere *p. 344.
cupimus, dies nobis non sufficit unus. Noveritis itaque, non a paucis, sed ab omnibus tam nostri quam et alterius ordinis, vos homicidii, periurii, sacrilegii, et ex propria cognatione atque ex duabus sororibus incesti crimine esse accusatos. Dicunt et aliud auditu ipso horridum, diaboli vos in amore vinum bibisse[1]; in ludo aleae Iovis, Veneris, ceterorumque demonum auxilium poposcisse. Oramus itaque paternitatem vestram obnixe, ne Romam venire atque ex his omnibus vos purgare dissimuletis. Si forte vim temerariae multitudinis formidatis, iuramento vobis adfirmamus[c], nihil fieri preter sanctorum canonum sanctionem. Data VIII. Idus Novembris'.

13. Hanc epistolam cum legisset, huiusmodi apologeti- (10.)
cum scripsit: 'Iohannes episcopus, servus servorum dei, omnibus episcopis. Nos audivimus dicere, quia vos vultis alium papam facere; si hoc facitis, excommunico vos da[2] deum omnipotentem, ut non habeatis licentiam nullum[d] ordinare, et missam celebrare'.

14. Cum haec epistola in sancta synodo legeretur, advenerunt, qui prius defuerant religiosi, a Lotharingia Hein-

a) sidonus 1. b) nobis 1. c) adfirmus 1. d) ullum 1. *sed* nullum *legendum esse ex sequentibus patet.*

1) Cf. c. 10, Leg. c. 65: in amore b. Iohannis; Ant. II c. 70, Grimm, Deutsche Mythologie 53. 1201. 2) *italismus, loco* de.

963. ricus Treverensis archiepiscopus[1], ab Emilia et Liguria Wido Mutinensis, Gezo Tertonensis[2], Sigulfus Placentinus;
Nov. 22. quorum consilio domno papae ita rescribunt: 'Summo pontifici et universali papae domno Iohanni, Otto divinae respectu clementiae imperator augustus, sed et sancta synodus Romae dei ob servitium congregata, in domino salutem. Preterita synodo, quae celebrata est VIII. Idus Novembris, litteras vobis direximus, in quibus accusatorum vestrorum verba atque accusationis causae detinebantur. Rogavimus etiam eisdem literis magnitudinem vestram, quemadmodum iustum est, Romam[a] venire seque ex his quae obiciuntur purgare. Recepimus autem litteras a vobis, non quales temporis qualitas, sed inconsultorum hominum vanitas expoposcit. Non veniendi ad synodum, racionabilis esse excusatio debuit. Sed et presentes magnitudinis vestrae debuerunt nuntii interesse, qui aut egritudinis aut certae difficultatis causa satisfacerent sanctam vos synodum declinasse. Est et aliud vestris in litteris scriptum, quod non episcopum sed puerilem ineptiam scribere deceret. Excommunicastis etenim omnes, ut haberent licentiam canendi missas, ordinandi ecclesiasticas dispositiones, si alium Romanae sedi constitueremus episcopum. Ita enim scriptum erat: Non habeatis licentiam nullum ordinare. Nunc usque putavimus, immo vere credidimus, duo negativa[b] unum facere dedicativum, nisi vestra auctoritas priscorum sententias infirmaret auctorum. Nos vero intentioni vestrae, non verbis, respondeamus. Si ad synodum venire et obiecta purgare non differtis, auctoritati vestrae procul dubio obedimus. Sed si, quod absit, venire et obiecta vobis capitalia crimina purgare dissimulatis, cum presertim vos nihil venire impediat, non maris navigatio, non corporis egritudo, itineris longitudo, tunc excommunicationem vestram parvipendemus, eamque potius in vos retorquebimus, quoniam quidem iuste facere possumus. Iudas, domini nostri Iesu Christi proditor, immo venditor, cum ceteris prius ligandi atque solvendi potestatem a magistro in haec verba
Matth. acceperat: Amen dico vobis, quaecumque alligaveritis super
18, 18. terram, ligata[c] erunt et in celis, et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in cęlis. Quamdiu enim bonus inter condiscipulos fuit, ligare atque solvere valuit; postquam vero cupiditatis causa[d] homicida factus, vitam omnium occidere voluit, quem postea ligatum solvere aut solutum ligare potuit, nisi se ipsum, quem infelicissimo laqueo stran-

a) R. v. s. e. h. q. o. p. R. a. l. *desunt* 5a. 5a*. b) gatiua 1. c) l. e. et i. c et q. s. s. t. e. s. et i. c. *desunt* 5a. 5a*. d) *deest* 5a. veneno 5a*.

1) Qui in hac expeditione obiit a. 964 die 3. Iulii mens. 2) Qui e Giseprandus vocatur.

gulavit? Data X. Kalendas Decembris et missa per Adrianum 963. cardinalem presbiterum, et Benedictum cardinalem diaconum'.

14. Qui cum Tiberim[1] pervenissent, eum non invenerunt; pharetratus enim in campestria iam abierat; nec quisquam erat, qui his, ubi ipse esset, indicare posset. Cumque eum invenire non possent, cum eisdem litteris ad sanctam synodum, quae tunc tertio est habita, sunt reversi. Mox imperator ait: 'Expectavimus adventum eius, ut presente eo, quid nobis egerit, quereremur; verum quoniam non eum adfuturum certo scimus, quam perfide nobiscum egerit, ut diligenter agnoscatis, etiam atque etiam flagitamus. Notum itaque vobis facimus archiepiscopis, episcopis[a], presbiteris, diaconibus, *reliquoque clero, necnon et comitibus, *p. 345. iudicibus, omnique plebi, quod idem Iohannes papa oppressus a Berengario atque Adelberto, rebellibus nostris, misit nobis in Saxoniam nuntios, rogans, ut ob amorem dei in Italiam veniremus, et eclesiam sancti Petri ac se ipsum ex eorum faucibus liberaremus. Nos vero adiuvante deo quantum fecerimus, non est necesse dicere, ut inpresentiarum videtis. Ereptus vero mea opera ex eorum manibus, et honori debito restitutus, oblitus iuramenti et fidelitatis, quam mihi supra corpus sancti Petri promisit, eumdem Adelpertum Romam venire fecit, et contra me defendit, seditiones fecit, et videntibus nostris militibus dux belli factus, lorica et galea est indutus; quod super hoc sancta synodus decernat, edicat'. Ad haec Romani pontifices reliquusque clerus et cunctus populus responderunt: 'Inauditum vulnus inaudito est cauterio exurendum. Si corruptis moribus soli sibi, et non cunctis obesset, quoquo modo[b] tolerandus esset. Quot prius casti huius facti sunt imitatione incesti? Quot probi huius exemplo conversationis sunt reprobi? Petimus itaque magnitudinem imperii vestri, monstrum[c] illud nulla virtute redemptum a vitiis, a sancta Romana eclesia pelli, aliumque loco eius constitui, qui nobis exemplo bonae conversationis preesse valeat et prodesse; sibi recte vivat, ac bene vivendi nobis exemplum prebeat'. Tunc imperator: 'Placet', inquit, 'quod dicitis, nihilque gratius nobis, quam ut talis, qui huic sanctae et universali sedi preponatur, inveniri possit'.

15. His dictis, omnes una voce dixerunt: 'Leonem, (11.) venerabilem sanctae Romanae eclesiae protoscriniarium, virum approbatum et ad summum sacerdotii gradum dignum, nobis in pastorem eligimus, ut summus et universalis papa sanctae Romanae eclesiae, reprobato ob improbos mores Iohanne apostata'! Cumque hoc tertio omnes dixissent, annuente im-

a) *vox deest* 1. 2. *rel.* b) mod 1. c) montrum 1.

1) Non fluvium sed oppidum dicit, quod hodie Tivoli appellatur.

963. peratore, nominatum Leonem ad Lateranense palatium secundum consuetudinem cum laudibus ducunt, et certo tempore in eclesia sancti Petri ad summum sacerdotium sancta con-
Dec. 6. secratione attollunt, et fideles ei adfuturos iureiurando promittunt.

964. 16. His ita gestis, sperans sanctissimus imperator, cum paucis Romae se degere posse, ne consumeretur Romanus populus ob multitudinem exercitus, multis, ut redirent, licentiam dedit. Cumque hoc Iohannes, qui dictus est papa, cognosceret, non ignorans, quam facile Romanorum mentes pecunia posset corrumpere, clam Romam mittit nuntios, beati Petri omniumque eclesiarum pecuniam repromittens, si super pium imperatorem et domnum Leonem papam irruerent[a], eosque impiissime trucidarent. Quid multis morer? Romani quam mox exercitus paucitate confisi immo decepti, et pecuniae promissione animati, bucina concrepante super im-
Ian. 3. peratorem, ut eum occidant, festinare contendunt[1]. Quibus imperator supra pontem Tyberis, quem Romani plaustris impeditum habebant, occurrit. Cuius fortes milites, assuefacti bello, pectora[b] et armis intrepidi, eos inter prosiliunt, et quasi accipitres avium multitudinem, nullo resistente perterrent[c]. Non latibula, non corbes, non concava ligna, non criptae sordium receptacula[2], fugientibus tutelae esse possunt. Occiduntur itaque, et ut fortibus assolet contingere viris, passim a tergo vulnerantur. Quis tunc Romanorum cladis huius superstes fieret, si non imperator sanctus misericordia, quae eis nulla debebatur, inclinatus, suos adhuc interficere sicientes[d] retraheret, revocaret?

17. Itaque devictis omnibus, atque ab[e] his qui supererant obsidibus acceptis, venerabilis papa Leo pedibus imperatoris provolutus, orat, ut Romanis obsides reddat, seque eorum fidei commendet. Rogatu denique venerabilis papae Leonis imperator sanctus Romanis obsides reddit, non incertus quod prosecuturus sum incepturos. Igitur Romanorum fidei eundem papam, quemadmodum lupis agnum, commisit. Dein Roma exiens, Cammerinum Spoletumque versus, ubi Adelbertum esse audierat, properavit[3].

18. Interea mulieres, quibuscum Iohannes, qui dictus est papa, voluptatis suae ludibrium exercebat, ut non ignobiles et plures, concitaverunt Romanos, ut Leonem, summum

a) irruent 1. b) pectore *coni. Watterich.* c) proterunt *Albricus.* d) sciscientes 1. sicientes 5 a*. e) ab *add. Albricus.*

1) A. 964 die 3. Ianuarii mensis secundum Reginonis continuatorem.
2) Cf. Ant. I c. 35: cripte civitatis quas alio nomine cloacas dicunt.
3) Contin. Regin. 964: Tunc imperator plena adhuc ebdomada apud illos manens Spolitanum ducatum et Camerinum ordinaturus exivit.

et universalem papam a deo et ipsis electum, perderent, et 964.
Iohannem in urbem susciperent. Quod cum fecissent, miserante deo, ex eorum manibus est venerabilis papa Leo liberatus, paucisque secum comitantibus, ad piissimi Ottonis imperatoris misericordiam est profectus.

*19. Imperator denique sanctus, tantum dedecus egre * p. 346.
ferens, cum ex domni papae Leonis eiectione, tum ex Iohanne cardinali diacone, et Azone scriniario, quorum alterum manu dextera, alterum lingua duobus digitis naribusque abscisis, Iohannes abdicatus defedaverat[1], reparato exercitu, Romam[a] redire disposuit. Prius tamen quam sancti essent imperatoris copiae congregatae, volens cunctis seculis innotescere dominus, quam iuste esset Iohannes papa a suis episcopis et omni plebe repudiatus[2], quamque postmodum iniuste receptus, quadam nocte extra Romam, dum se cum
viri cuiusdam uxore oblectaret, in timporibus adeo a diabolo Mai 14.
est percussus, ut infra dierum octo spacium eodem sit vulnere mortuus. Sed eucharistiae viaticum, ipsius instinctu qui eum percusserat[b], non percepit; quemadmodum a suis cognatis et familiaribus, qui presentes erant, persepe sub attestatione audivimus.

20. Quo mortuo, Romani omnes, iuramenti quod sancto promiserant imperatori immemores, Benedictum cardinalem diaconem papam constituunt, insuper et iuramento, numquam se eum dimissuros, sed eum contra[c] imperatoris potentiam defensuros, promittunt. Quo audito, imperator urbem vallavit, neminem, qui non membris truncaretur, exire permisit; machinis et fame usque adeo afflixit, donec Romanis nolentibus urbem reciperet, Leonem virum venerabilem debitae
sedi restitueret, ac Benedictum summae sedis invasorem eius Iun. 23.
presentiae presentaret.

21. Residentibus itaque domno Leone summo et universali papa in eclesia Lateranensi, necnon et imperatore sanctissimo[d] Ottone, episcopis insuper Romanis, Italicis, a Lotharingia et Saxonia archiepiscopis, episcopis, presbiteris, diaconibus, omnique Romanorum plebe; quorum nomina[e] inferius adscribentur, advenit Benedictus, apostolicae sedis invasor, eorum qui se elegerant manibus adductus, pontificalibus vestibus indutus. Quem Benedictus cardinalis archidiaconus tali est sermone adgressus: 'Qua tibi auctoritate,

a) roma 1. b) percussera 1. c) contra eum 1. d) scissimo 1. e) nñā 1.

1) Contin. Regin. 964, Benedicti chron. c. 37, Gerberti Acta conc. Rem. c. 28. 2) Tacet hic auctor noster de synodo, quam Iohannes papa diebus 26—28. Februarii mens. in basilica sancti Petri celebravit, quaque decreta prioris synodi irrita reddidit.

quave lege, o invasor, haec pontificalia indumenta usurpasti, superstite hoc presenti domno nostro venerabili papa Leone, quem tu nobiscum, accusato et reprobato Iohanne, ad apostolicatus culmen elegisti? Num inficiari potes, presenti domno imperatori iuramento promisisse, numquam te cum ceteris Romanis papam electurum aut ordinaturum absque illius filiique eius regis Ottonis consensu?' Benedictus respondit: 'Si quid peccavi, miseremini mei'. Tunc imperator effusis lacrimis, quam misericors esset ostendens, rogavit synodum, ne Benedicto preiudicium fieret. Si vellet et posset, ad interrogata responderet causamque suam defenderet; quod si non posset aut nollet, ac se culpabilem redderet, tamen pro timore dei misericordiam aliquam inveniret. Quo audito, ad domni Leonis papae pedes ipsiusque imperatoris isdem Benedictus concite procidens, se peccasse[a], se sanctae Romanae sedis invasorem esse, acclamavit. Post hec pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali ferula, quam manu gestabat, domno papae Leoni reddidit. Quam ferulam isdem papa fregit, et fractam populo ostendit. Deinde Benedictum in terra sedere precepit. Cui casulam, quam planetam dicunt, cum stola pariter abstulit. Post autem omnibus episcopis dixit: 'Benedictum, sanctae Romanae et apostolicae sedis invasorem, omni pontificatus et prespiteratus honore privamus; ob elemosinam vero domni imperatoris Ottonis, cuius sumus opera in sedem debitam restituti, diaconatus eum ordinem habere permittimus, et non iam Romae, sed in exilium[1] ad quod destina'[b]......

---

p. 347. LIUDPRANDI RELATIO DE LEGATIONE CONSTANTINOPOLITANA.

Ottones Romanorum invictissimos imperatores augustos, gloriosissimamque Adelheidem imperatricem augustam, Liudprandus[c] sanctae Cremonensis ecclesiae episcopus, semper valere, prosperari, triumphare anhelat, desiderat, optat.

1. Quid causae fuerit, quod prius litteras[d] sive nuntium

a) pecasse 1. b) *ita codex* 1. *finit, media in pagina et initio lineae. Codd.* 2. *et* 4. *eodem modo.* set in exilium destinamus 5. set in exilio destinamus 5a. sed in exitium destinamus *editi et Albricus. Sententia poscere videtur:* destinamus abeat. c) *ita ubique correxi;* luitprandus *Canisius edidit.* d) literas *C.; qui etiam* millia, littus, opportunus, imo, tentare, solennis, quotidianus, quatenus, eleemosyna, Ioannes, nuncius *contra Liudprandi scribendi rationem exprimi fecit, quod correximus.*

1) Cum Adaldago archiepiscopo Hamburgum se contulit ibique mortuus est.

meum non susceperitis, ratio subsequens declarabit. Pridie 968.
Nonas Iunii Constantinopolim venimus, et ad contumeliam Iun. 4.
vestram turpiter suscepti, graviter turpiterque sumus tractati; palatio quidem satis magno et aperto, quod nec frigus arceret, sicut nec calorem repelleret, inclusi sumus; armati milites appositi sunt custodes, qui meis omnibus exitum[a], caeteris prohiberent ingressum. Domus ipsa solis nobis inclusis pervia, a palatio adeo sequestrata, ut eo nobis non equitantibus, sed ambulantibus, anhelitus truncaretur. Accessit ad calamitatem nostram, quod Graecorum vinum ob picis, taedae, gypsi commixtionem nobis impotabile fuit. Domus ipsa erat inaquosa[1], nec sitim saltem aqua extinguere quivimus, quam data pecunia emeremus. Huic magno vae, vae aliud appositum est, homo scili...orum[b] custos, qui cotidianos sumptus preberet, cui similem si requiras, non terra sed infernus forsan dabit; is enim quicquid calamitatis, quicquid rapinae, quicquid dispendii, quicquid luctus, quicquid miseriae excogitare potuit, quasi torrens inundans in nos effudit. Nec in centum viginti diebus una saltem preteriit, quae non gemitus nobis preberet et luctus.

2. Pridie Nonas Iunii, ut superius scripsimus, Constantinopolim ante portam caream venimus, et usque ad undecimam horam cum equis, non modica pluvia, expectavimus. Undecima vero hora non ratus Nicephorus, nos dignos esse tam ornatos vestra misericordia equitare, venire iussit, et usque in prefatam domum marmoream, invisam, inaquosam, patulam sumus deducti; octavo autem Idus[c] sabbatho primo dierum pentecostes, ante fratris eius Leonis coropalati[d] et logothetae[2] presentiam sum deductus, ubi de imperiali vestro nomine magna sumus contentione fatigati. Ipse enim vos non imperatorem, id est βασιλέα, sua lingua, sed ob indignationem ῥῆγα, id est regem, nostra vocabat[3]. Cui cum dicerem, quod significatur idem esse, quamvis quod significat diversum, me, ait, non pacis sed contentionis causa venisse; sicque iratus surgens, vestras litteras, vere indignans, non per se sed per interpretem suscepit, homo ipse ad personam satis procerus, falso humilis, cui si innisus homo fuerit,
manum eius perforabit. Isai. 36, 6.

3. Septimo autem Idus[e], ipso videlicet sancto die pen- Iun. 7.

a) exitium *C.* b) Scilliorum *al.* Sicilliorum *C. fortasse legendum:* homo scilicet nostrorum (domorum? horum?) custos. c) id est *C.* d) coroplati *C. semper — Curopalata . Coripp. lib. 2. factus mox cura palati. Et lib. 1. Vocitatus cura palati CANIS.* e) id est *C.*

1) Cf. infra c. 57 v. 5. 2) Postquam Nicephorus coronam suscepit Leonem fratrem suum curopalatem et magistrum declaravit. 3) Cf. de simili contentione Ludowici II. imperatoris epistolam Basilio scriptam in Chronici Salernitani cap. 106.

968. tecostes, in domo, quae dicitur Στεφάνα, id est Coronaria,
Iun. 7. ante Nicephorum sum deductus, hominem satis monstruosum, pygmaeum, capite pinguem, atque oculorum parvitate talpinum, barba curta, lata, spissa et semicana foedatum, cervice digitali turpatum, prolixitate et densitate comarum satis
hirtum. hyopam[1], colore Aethiopem, cui per mediam nolis occurrere noctem[2], ventre extensum, natibus siccum, coxis ad mensuram ipsam brevem longissimum, cruribus parvum, calca-
byssino. neis pedibusque aequalem, villino sed nimis veternoso vel diuturnitate ipsa foetido et pallido ornamento indutum,
ingeniis. Sicioniis calceamentis calceatum[3], lingua procacem, ingenio vulpem, periurio seu mendacio Ulyxem[4]. Semper mihi domini mei imperatores[a] augusti formosi, quanto hinc formosiores visi estis? Semper ornati, quanto hinc ornatiores? Semper potentes, quanto hinc potentiores? Semper mites, quanto hinc mitiores? Semper virtutibus pleni, quanto hinc pleniores? Sedebant ad sinistram, non in eadem linea, sed longe deorsum duo parvuli imperatores[5], eius quondam domini nunc subiecti, cuius narrationis initium hoc fuit:

4. 'Debueramus, immo volueramus, te benigne magnificeque suscipere; sed domini tui impietas non permittit, qui tam inimica invasione Romam sibi vindicavit, Berenga-
*p. 348. rio[6] *et Adelberto contra ius fasque regnum[b] abstulit, Romanorum alios gladio, alios suspendio interemit, oculis alios privavit, exilio alios relegavit[7], et imperii nostri insuper civitates homicidio aut incendio sibi subdere[c] temptavit; et quia affectus eius pravus effectum habere non potuit, nunc te malitiae huius suggestorem atque impulsorem, simulata pace, quasi ἄσκοπον[d], id est exploratorem, ad nos direxit'.

5. Cui inquam ego: 'Romanam civitatem dominus meus non vi aut tyrannice invasit, sed a tyranni, immo tyranno-
Isai. 3, 4. rum iugo liberavit. Nonne effeminati dominabantur eius? et quod gravius sive turpius, nonne meretrices? Dormiebat, ut puto, tunc potestas tua, immo decessorum tuorum, qui nomine solo, non autem re ipsa imperatores Romanorum vocantur. Si potentes, si imperatores Romanorum erant, cur Romam in meretricum potestate sinebant?[8] Nonne sanctissi-

a) imperatoris *C.* b) vitam *C.* regnum *legendum esse videtur, cum neque Berengario neque Adalberto tunc etiamnunc viro Otto vitam abstulerit et in capite sequenti Liudprandus recte illum regno utrumque privasse argumentetur de vita nihil addens*, vi terram *coni. Giesebrecht.* c) subducere *BROWER Ann. Trev.* p. 471. *ex codice.* d) *fort.* κατάσκοπον *C.*

1) Suis (ὗς) faciem (ὄψ) praeferentem. 2) Iuven. Sat. V, 54: cui per mediam nolis occurrere noctem. 3) Cf. Cic. de orat. I c. 54. 4) Congruit cum hac Nicephori imagine ex parte Leo Diaconus (Hist. III c. 8 p. 48 ed. Hase). 5) Basilius (II) et Constantinus (VIII) Romani (II) imperatoris filii, qui a. 976 regnum susceperunt. *CAN.* 6) Obiit a. 966. 7) a. 967 ineunte. Contin. Reg. 8) Cf. infra c. 17, Ant. III c. 44: ut meretricum etiam imperio paroeat.

morum paparum alii sunt relegati, alii adeo[a] aflicti, utneque 968.
cotidianos sumptus nec elemosinam habere quirent? Nonne Iun. 7.
Adelbertus contumeliosas litteras Romano et Constantino, decessoribus tuis, imperatoribus misit? Nonne sanctissimorum apostolorum ecclesias rapinis expoliavit? Quis ex vobis imperatoribus, zelo dei ductus, tam indignum facinus vindicare et sanctam ecclesiam in statum proprium reformare curavit? Neglexistis vos, non neglexit dominus meus, qui a finibus terrae surgens Romamque veniens, impios abstulit, et sanctorum apostolorum vicariis potestatem et honorem omnem contradidit. Postmodum vero insurgentes contra se et domnum[b] apostolicum, quasi iurisiurandi violatores, sacrilegos, dominorum suorum apostolicorum tortores, raptores, secundum decreta imperatorum Romanorum, Iustiniani, Valentiniani, Theodosii et caeterorum, cecidit, iugulavit, suspendit, et exilio relegavit; quae si non faceret, impius, iniustus, crudelis, tyrannus esset. Palam est, quod Berengarius et Adelbertus sui milites effecti, regnum Italicum sceptro aureo ex eius manu susceperant[1], et presentibus servis tuis, qui nunc usque supersunt et hac in civitate degunt, iureiurando fidem promiserunt. Et quia, suggerente diabolo, hanc perfide violarunt, iuste illos, quasi desertores sibique rebelles, regno privavit; quod ita subditis tibi et postmodum rebellibus faceres'.

6. 'Sed non', ait, 'Adelberti hoc profitetur miles'[2]. Cui inquam: 'Si secus dixerit, meorum aliquis militum, si iubes, cras, ita rem esse, duello declarabit. Esto', inquit, 'fecerit haec, ut ais, iuste. Nunc cur imperii nostri terminos* bello * terram.
incendioque aggressus sit, expedi. Amici eramus, societatemque indissolubilem, nuptiis interpositis, facere cogitabamus.

7. Terram', inquam, 'quam imperii tui esse narras, gens incola et lingua Italici regni esse declarat. Tenueruntque illam potestative Langobardi; quam et Lodovicus, Langobardorum seu Francorum imperator, de manu Saracenorum, multitudine prostrata, liberavit[3]. Sed et Landulphus, Beneventanorum et Capuanorum princeps, septennio potestative eam sibi subiugavit[4]. Nec a servitutis eius seu successorum

a) a te *C.* adeo *coni. Giesebrecht.* b) dominum *C.*

1) Anno 952 Augustae in concilio totius regni. 2) De quo cf. infra c. 29. 3) Bario civitate a. 871 expugnata, quam Graeci Decembri mense a. 876 occupaverunt. 4) Eundem Landolfum principem potentissimum (912—943) spectat, qui Saracenos a Gariliano expulit (cf. Antap. II c. 51. 52. IV c. 8). Huic a Cosma patricio, Romano I. imperante, ut ad subiectionem rediret, persuasum esse narrat Georgius Cedrenus (Historiar. II, 355). Cosmae expeditionem Italicam Constantinus Porphyrogenitus anno 934 tribuit (De cerim. aulae Byz. II c. 44 p. 660, cf. de adm. imp. c. 51—52 p. 243).

968. suorum iugo usque ad presens exiret, si non, immensa data
Iun. 7. pecunia, Romanos[a] imperator nostri regis Hugonis amicitiam emeret[1]. Et haec causa fuit, quod nepoti suo et aequivoco, regis nostri, eiusdem Hugonis, spuriam coniugio copulavit[2]. Et, ut considero, domino meo non gratiam sed impotentiam ascribis, quod post Italiae seu Romae acquisitionem tot annis eam tibi dimiserit. Societatem vero amicitiae, quam te parentela voluisse facere dicis, fraudem nos dolumque tenemus;
* indutias. pausanas* exigis, quas nec te exigere neque nos concedere ratio ipsa compellit. Verum ut fallacia exsculpatur, veritas non reticeatur: misit me dominus meus ad te, ut si filiam Romani imperatoris et Theophanae[b] imperatricis, domino meo filio suo, Ottoni imperatori augusto, in coniugium tradere volueris, iuramento mihi affirmes, et ego, pro gratiarum recompensatione haec et haec dominum meum tibi facturum et observaturum, iureiurando affirmabo. Sed et optimam amicitiae arabonam[c] fraternitati tuae nunc dominus meus contulit, cum Appuliam omnem potestati subditam, meo interventu, cuius hoc suggestione malum factum esse dicis[d]. Cuius rei tot sunt testes, quot sunt totius Appuliae habitatores.

* p. 349. *8. 'Secunda', inquit Nicephorus, 'hora iam transiit; προέλευσις, id est processio, nobis est celebranda. Quod nunc instat agamus. Contra haec, cum oportunum fuerit, respondebimus'.

9. Non pigeat me, προέλευσιν ipsam describere[3], et dominos meos, audire. Negotiatorum multitudo copiosa ignobiliumque personarum, ea sollempnitate, collecta, ad susceptionem et laudem Nicephori, a palatio usque ad sanctam Sophiam, quasi pro muris, viae margines tenuit, clypeolis tenuibus satis et spiculis vilibus dedecorata. Accessit et ad dedecoris huius augmentum, quod vulgi ipsius potior pars, ad laudem ipsius, nudis processerat pedibus. Credo sic eos putasse, sanctam ipsam potius exornare προέλευσιν. Sed et optimates sui, qui cum ipso per plebeiam et discalceatam multitudinem ipsam transierant, magnis et nimia vetustate rimatis tunicis erant induti. Satis decentius cotidiana veste induti procederent. Nullus est, cuius atavus

a) romanus *C.* b) Theophanu *legere mallem.* c) *al.* optimum arrabonem *BAR.* d) *scil.* dimiserit? reliquerit?

1) Cf. de foedere ab Hugone rege cum Romano icto Ant. III c. 22—24. Epiphanius protospatharius, qui a. 935 classem contra principes Apuliae duxit, Hugoni regi centenarium unum numeratae pecuniae dono dedit, ut aut ipsum socium belli aut copias ab eo missas adquireret (De cerim. aulae II c. 44 p. 661). 2) Cf. Ant. V c. 14. 15. 20. 3) Cf. Constantini Porphyrogeniti librum de ceremoniis aulae Byzantinae L. I c. 9.

hanc novam haberet. Nemo ibi auro, nemo gemmis ornatus 968.
erat, nisi ipse solus Nicephorus, quem imperialia ornamenta, Iun. 7.
ad maiorum personas sumpta et composita, foediorem reddiderant. Per salutem vestram, quae mihi mea carior extat, una vestrorum pretiosa vestis procerum, centum horum et eo amplius pretiosior est! Ductus ego ad προέλευσιν ipsam, in eminentiori loco iuxta psaltas, id est cantores, sum constitutus.

10. Cumque quasi reptans monstrum illud procederet, clamabant adulatores psaltae: 'Ecce venit stella matutina, surgit Eous, reverberat obtutu solis radios, pallida Saracenorum mors, Nicephorus μέδων, id est princeps!' Unde et cantabatur: 'μέδοντι, id est principi, Nicephoro, πολλὰ ἔτη, id est plures anni sint[1]! Gentes hunc adorate, hunc colite, huic tanto colla subdite!' Quanto tunc verius canerent: Carbo exstincte veni, μέλλε, anus incessu, Sylvanus vultu, rustice, lustrivage, capripes, cornute, bimembris, setiger, indocilis, agrestis, barbare, dure, villose[2], rebellis, Cappadox! Igitur falsidicis illis inflatus naeniis, sanctam Sophiam ingreditur, dominis suis imperatoribus se a longe sequentibus et in pacis osculo ad terram usque adorantibus. Armiger huius sagitta calamo immissa aeram[a3] in ecclesia ponit, quae prosequitur, quo nimirum tempore imperare coeperit, et sic aeram, qui id non viderunt, intellegunt.

11. Hac eadem die convivam me sibi esse iussit. Non ratus autem, me dignum esse cuipiam suorum preponi procerum, quintus decimus ab eo absque gausape sedi; meorum nemo comitum, non dico solum mensae non assedit, sed neque domum, in qua conviva eram, vidit. Qua in coena temporis satis, et obscena, ebriorum more, oleo delibuta, alioque quodam deterrimo piscium liquore[4] aspersa, multa super potentia vestra, multa super regnis et militibus, me rogavit. Cui cum consequenter et vere responderem, 'Mentiris!', ait, 'domini tui milites equitandi ignari, pedestris pugnae sunt inscii, scutorum magnitudo, loricarum gravitudo, ensium longitudo, galearumque pondus neutra parte eos pugnare sinit', ac subridens: 'Impedit', inquit, 'eos et gastri-

a) al. aram. *C.*

1) Codinus Curopal. lib. de offic. aulae Constantinop. ἅμα ὄντῳ τὸν βασιλέα φανῆναι, οἱ ψάλται αὐτίκα ψάλλουσι τὸ πολυχρόνιον, simul atque apparet imperator cantores statim canunt; ad multos annos, quod Curopalata vocat πολυχρονίζειν. Et ipsam actionem seu cantionem multos annos precandi, πολυχρόνισμα. *C.* 2) Cf. Ant. V c. 32, Versus Ovidio Nasoni tributos (Anthol. lat. ed Riese c. 682) v. 1. 3. 4. 3) i. e. annum imperii. 4) Cf. infra c. 18: salsugo, c. 20: garo delibutum, c. 32: oleo et garo sordidam.

968. margia, hoc est ventris ingluvies; 'quorum deus venter est'; Phil. 3, 19. quorum audacia crapula; fortitudo ebrietas; ieiunium dissolutio; pavor sobrietas. Nec est in mari domino tuo classium numerus. Navigantium fortitudo mihi soli inest, qui eum classibus aggrediar, bello maritimas eius civitates demoliar, et quae fluminibus sunt vicina, redigam in favillam. Qui[a], cedo mihi, etiam in terra copiarum paucitate resistere poterit? Filius non abfuit[b], uxor non defuit; Saxones, Suevi, Bagoarii[c], Italici omnes cum eo adfuerunt, et cum civitatulam unam sibi resistentem capere nescirent[1], immo nequirent, quomodo mihi resistent venienti? quem tot copiae prosequentur,

Gargara[2] quot segetes, quot habet Methymna racemos,
Quot caelum stellas, quot mare in flatibus undas!'

12. Cui cum respondere et apologeticum dignum inflatione hac evomere[d] vellem, non permisit; sed adiecit quasi ad contumeliam: 'Vos non Romani, sed Langobardi estis!' Cui adhuc dicere volenti, et manu, ut tacerem, in- *p. 350. nuenti, commotus inquam: *'Romulum fratricidam, ex quo et Romani dicti sunt, porniogenitum, hoc est ex adulterio natum, chronographia[e] innotuit; asylumque sibi fecisse, in quo alieni aeris debitores, fugitivos servos, homicidas, ac pro reatibus suis morte dignos suscepit, multitudinemque quandam talium sibi ascivit, quos Romanos appellavit; ex qua nobilitate propagati sunt ipsi, quos vos kosmocratores, id est imperatores, appellatis; quos nos, Langobardi[f] scilicet, Saxones, Franci, Lotharingi, Bagoarii[g] Suevi, Burgundiones, tanto dedignamur, ut inimicos nostros commoti nil aliud contumeliarum, nisi: Romane! dicamus, hoc solo, id est Romanorum nomine, quicquid ignobilitatis, quicquid timiditatis, quicquid avaritiae, quicquid luxuriae, quicquid mendacii, immo quicquid vitiorum est, comprehendentes. Imbelles vero nos et equitandi inscios quia dicis, si christianorum peccata promerentur, ut in hac austeritate perdures, quales vos estis quamve pugnaces nos simus, bella proxima demonstrabunt'.

13. Talibus Nicephorus exacerbatus dictis, manu silentium indixit, mensamque sine latitudine longam auferri, meque in invisam domum, seu ut verius fatear carcerem, reverti precepit. Ubi post biduum, cum indignatione tum aestu et siti, magno sum languore affectus. Sed et assecla-

a) Quis *C.* Qui *Giesebrecht.* b) adfuit *C.* c) boarii *C.* d) emovere *C.* e) choronographia *C.* f) longobardi *C.* g) baoarii *C.*

1) Barium, Apuliae civitatem, quam Otto vere anni 968 obsederat, cf. infra c. 45. 57 v. 10—14. 2) Ovid. de arte amandi I, 57. 59.

rum meorum nemo exstitit, qui non eodem ebriatus poculo, 968. diem sibi ultimum imminere formidaret. Cur, quaeso, non aegrotarent, quibus erat potus pro optimo vino salsugo; pro culcitra non faenum, non stramen, non saltem terra, sed durum marmor, pro cervicali lapis? quibus patula domus non calorem, non imbrem, non frigus arcebat. Ipsa, si vellet, Salus his circumfusa, ut vulgo loquimur, eos salvare non posset[1]. Proprio ergo atque meorum debilitatus angore, convocato ad me custode, immo persecutore meo, non precibus solum, sed pretio obtinui, ut epistolam meam hunc modum continentem Nicephori fratri deferret:

14. 'Leoni coropalati et logothetae τȣ̃ δρόμȣ[2] Liudprandus episcopus. Si imperator serenissimus petitionem, ob quam veni, perficere cogitat, non fatigant me, quas hic sustineo, passiones; litteris solummodo meis et nuntio ut instruatur dominus meus, me hic moram ab re non facere. Quod si secus res sese habet, navis est[a] hic Veneticorum oneraria, quae[b] proficisci festinat; hanc me aegrotum ingredi sinat, ut si dissolutionis meae tempus advenerit, cadaver meum genitale saltem solum suscipiat.'

15. Quas cum legisset, se post quatriduum me iussit adire. Sederunt cum eo ad disceptationem vestram, secundum eorum traditionem, sapientissimi viri, Attico pollentes eloquio, Basilius parakinumenos[c], proto a. secretis, protovestiarius, et duo magistri, quorum hoc fuit narrationis initium: 'Quid causae sit, quare te huc fatigasti, frater, edissere'. Quibus cum parentelae gratia, quae esset occasio infinitae pacis, edicerem, inquiunt: 'Inaudita res est, ut porphyrogeniti porphyrogenita, hoc est in purpura nati filia in purpura nata, gentibus misceatur[3]. Verum quia tam excellentem rem petitis, si datis quod decet, accipietis quod libet; Ravennam scilicet et Romam cum his omnibus continuatis, quae ab his sunt usque ad nos. Si vero amicitiam absque parentela desideratis, Romam liberam esse dominus tuus permittat; principes autem, Capuanum scilicet et Beneventanum, sancti nostri imperii olim servos, nunc rebelles, servituti pristinae tradat'.

16. Quibus 'Dominum meum', inquam, 'potentiores

a) et *C.* b) onerariaque *C.* c) paracknoumenos *C.*

1) Ter. Ad. IV, 7, 43: ipsa si cupiat Salus, | Servare prorsus non potest hanc familiam. 2) Logotheta δρόμου Iohannes Zimisces fuit, Nicephori successor, de quo Zonaras: τῆς στρατιωτικῆς ἀρχῆς παύσας αὐτὸν (Nicephorus) εἰς πολιτικὴν μετατίθησι λογοθέτην τοῦ δρόμου *C.* 2) Ex Constantini sententia Romanis imperatoribus licuit cum Francorum regibus matrimonia inire propter antiquam gentium illarum nobilitatem (De admin. imp. c. 13 p. 86).

968. habere Schlavos[1] Petro Bulgarorum rege, qui Christophori imperatoris filiam in coniugium duxit, etiam ipsi non ignoratis!' — 'Sed Christophorus', aiunt, 'nonporphyro genitus fuit'[2].

17. 'Romam vero', inquam, 'quam vos liberam esse velle perstrepitis, cui servit? cui tributa persolvit? Nonne prius meretricibus serviebat? et vobis dormientibus, immo non valentibus, dominus meus imperator augustus a tam turpi servitute liberavit? Constantinus imperator augustus, qui hanc ex suo nomine condidit civitatem, sanctae apostolicae Romanae ecclesiae, ut erat kosmocrator, multa donaria contulit, non in Italia solum, sed in omnibus pene occidentalibus regnis, necnon de orientalibus atque meridianis, Graecia scilicet, Iudaea, Perside, Mesopotamia, Babylonia, Aegypto, Libya, ut ipsius testantur privilegia, quae penes nos sunt.
*p. 351. Sane quicquid in Italia, sed et[a] *in Saxonia, Bagoaria[3][b], omnibus domini mei regnis est, quod ad apostolorum beatorum ecclesiam respicit, sanctissimorum apostolorum vicario contulit. Et si est, ut dominus meus ex his omnibus civitates, villas, milites aut familiam obtineat, deum negavi. Cur imperator vero non itidem facit, ut ea, quae suis insunt regnis, apostolorum ecclesiae, reddat, et per laborem atque munificentiam domini mei ditem et liberam, ditiorem ipse ac liberiorem reddat?

18. 'Sed hoc', ait Basilius parakinumenos[c], 'faciet, cum ad nutum suum Roma et Romana ecclesia ordinabitur'. Tum: 'Homo', inquam, 'quidam, multam ab alio passus iniuriam, his deum aggressus est verbis: Domine, vindica me de adversario meo! Cui dominus: Faciam, inquit, in die cum reddam unicuique secundum opera sua! At ille: Quam tarde! infit'.

19. Tunc omnes preter fratrem cachinno commoti, disceptationem dimiserunt, meque in invisam domum reduci preceperunt, magnaque custodiri cautela usque in sanctorum apostolorum religiosis cunctis celebrem diem. Qua celebri-
Iun. 29. tate me satis aegrotum, necnon et Bulgarorum nuntios, qui pridie venerant, ad sanctos apostolos sibi obviare precepit. Cumque post naeniarum garrulitatem et missarum celebrationem ad mensam invitaremur, in citeriori mensae margine,

a) *vocem adieci.* b) baoaria *C.* c) parakimomenos *C.*

1) Bohemiae ducem spectare videtur. 2) Constantin. de adm. imp. c. 13 p. 88: οὐδὲ αὐτοκράτορος καὶ ἐνθέσμου βασιλέως θυγάτηρ ἡ ἐκδιδομένη ἐτύγχανεν, ἀλλὰ τρίτου και ἐσχάτου καὶ ἔτι ὑποχειρίου. — Nicephorus ipse postea Romani II. imperatoris filiis puellas ex sanguine regio Bulgarorum in matrimonium dare voluit (Leon. Diac. Hist. V c. 3). 3) In Baioaria ecclesia Romana tria praedia possedit, pro quibus archiepiscopus Salisburgensis tres argenti libras quotannis solvebat.

quae erat sine latitudine longa, Bulgarorum nuntium, Ungarico more tonsum, aenea catena cinctum, et ut mens mihi suggerit, catechumenum, mihi preponit; ad vestram plane, domini mei augusti, contumeliam. In vobis contemptus, in vobis spretus, in vobis abiectus. Sed gratias ago domino Iesu Christo, cui vos servitis omni spiritu vestro, quod habitus sum pro nomine vestro dignus contumelias pati. Verum, domini mei, meam non considerans sed vestram iniuriam, mensam reliqui. Cumque indignans abire vellem, Leo coropalates, imperatoris frater, et proto a secretis Simeon, pone me sequuntur, haec latrantes: 'Cum Christophori filiam Petrus, Bulgarorum vasileus, coniugem duceret, symphona, id est consonantia scripta, iuramento firmata sunt, ut omnium gentium apostolis, id est nuntiis, penes nos Bulgarorum apostoli preponantur, honorentur, diligantur[1]. Bulgarorum ille apostolus, quamquam, ut dicis et verum est, tonsus, illotus, et catena aenea cinctus sit, patricius tamen est, cui episcopum preponere, Francorum presertim, nefas decernimus, iudicamus. Et quoniam te id indigne ferre cognoscimus, non te nunc, ut putas, ad hospitium redire sinimus, sed in diversorio quodam cum imperatoris servis cibum gustare compellimus'. 968.

20. Quibus ob incomparabilem cordis dolorem nil respondi, sed quae iusserant feci; indignum[a] iudicans mensam, qua non dico mihi, id est Liudprando episcopo, sed Bulgarorum nuntius vestro preponitur nuntio. Sed lenivit dolorem meum imperator sanctus munere magno, mittens mihi ex delicatissimis cibis suis haedum pinguem, ex quo ipse comederat, allio, cepe, porris[2] laute suffarcinatum, garo delibutum, quem vestrae tunc mensae inesse optavi, ut qui delicias sancti imperatoris faustas esse non creditis, saltem his perspectis crederetis.

21. Transactis ergo octo diebus, cum Bulgari iam abessent, putans me mensam magnifacere suam, in eodem loco me satis aegrotum secum convivare coegit. Adfuit cum pluribus episcopis et patriarcha[3], quibus presentibus, plures mihi quaestiones de scripturis sacris proposuit, quas cum spiritu sancto afflante eleganter exposui, novissime autem, ut de vobis ludum haberet, quas synodos haberemus rogavit. Cui cum Nicenam, Chalcedonensem, Ephesinam, Antioche-

a) indignam *legendum videtur C.*

1) Cf. supra c. 16, Ant. III c. 38, Georg. Monach. de Constantino et Romano c. 30—34. Hoc foedus Constantinus admodum vituperat (de admin. imp. c. 13, p. 87). 2) Cf. infra c. 32. 40. 3) Patriarcha hic fuit Polyeuctus. *C.*

968. nam, Carthaginensem, Ancyranam, Constantinopolitanam
edicerem: 'Ha! ha! he!' ait, 'Saxonicam dicere es oblitus,
quam si rogas, cur nostri codices non habent, rudem esse,
et ad nos necdum venire posse, respondeo'.

22. Cui inquam: 'In quo membro regnat infirmitas,
illud est cauterio exurendum. Haereses omnes a vobis
emanarunt, penes vos viguerunt; a nobis, id est occidenta-
libus, hic sunt iugulatae, hic sunt occisae, Romanam sive
Papiensem synodum, quamquam essent saepe, his non con-
numeramus. Romanus enim clericus, postmodum universalis
papa, Gregorius, qui a vobis appellatus est Dialogus, Euty-
chium Constantinopolitanum patriarcham haereticum ab eius-
modi haeresi liberavit. Aiebat idem Eutychius, nec solum
*p. 352. *aiebat, sed etiam docebat, clamabat, scriptitabat, nos in
resurrectione non veram, quam hic habemus, sed fantasticam
quandam carnem assumpturos; cuius erroris liber a Gre-
gorio orthodoxe est combustus. Sed Ennodius[a] Papiensis
episcopus, propter aliam quandam haeresin huc, id est Con-
stantinopolim, a Romano est patriarcha directus, quam com-
pressam in catholicam atque orthodoxam reformavit. Saxonum
genus, ex quo sanctum lavacrum et dei accepit notitiam,
nulla est haeresi maculatum, ut ibi synodus fieret, qua erro-
rem, cum nullus esset, corrigeret. Rudem quia dicis Saxo-
nibus esse fidem, id ipsum et ego affirmo; semper enim
apud eos Christi fides rudis est, et non vetus, ubi fidem
opera sequuntur. Hic fides non rudis sed vetus est, ubi
fidem opera non comitantur, sed quasi pre vetustate, ut
vestis contrita[b], contemnitur. Sed hanc synodum factam
esse in Saxonia certo scio, in qua tractatum est et firmatum,
decentius ensibus pugnare quam calamis, et prius mortem
obire quam hostibus terga dare. Quod vel tuus exercitus
experitur!' In corde meo dixi: 'et quam sint pugnaces, re
ipsa experiatur!'

23. Verum hac eadem die, post meridiem, adeo impo-
tentem et transfiguratum me revertenti ad palatium sibi
precepit occurrere, ut obviantes mihi quae prius, in stupo-
rem mentis mulieres versae: 'Mana, mana'[c], clamabant, mi-
seriam meam pugnis pectora tunsae dicerent[d]: 'ταπεινὲ
καὶ ταλαίπωρε!' Cui, Nicephoro scilicet venienti, et vobis
absentibus, quid tunc manibus in caelum erectis optaverim,
proveniat utinam! Sed mihi velim credatis, ad risum me
non parum illexit, impatienti enim atque effreni insidens
equo, satis parvus satis magno. Puppam ipsum mens sibi
depinxit mea, quam Schlavi vestri equino colligantes pullo,
matrem precedentem sequi effrenate dimittunt.

24. His expletis, ad concives et cohabitatores meos,

a) Euodius *C.* Ennodius *Giesebrecht.* b) contempta *C.* c) id est, mater mater *BAB.*
d) Dicebatur *C.* dicerent *Giesebrecht.*

quinque leones, in prenominatam invisam domum sum de- 968.
ductus, ubi post hebdomadarum spatium trium, nullius nisi meorum sum colloquio visitatus. Qua ex re, Nicephorum nunquam me velle dimittere, mens sibi depinxit mea, ac tristitia immodica languorem languori adeo superimposuit, ut vita excederem, nisi mihi hanc dei genetrix a creatore et filio suo precibus obtineret; quemadmodum, non fantastica sed vera est mihi visione monstratum.

25. His ergo tribus hebdomadibus habuit Nicephorus extra Constantinopolim metastasin, id est stationem, in loco qui dicitur εἰς πήγας, id est Ad fontes, eodemque me venire precepit. Et cum tam languidus essem, ut non solum statio, sed ipsa etiam sessio gravis mihi morae videretur, discooperto capite, quod malae valetudini meae nimis contrarium erat, ante se me stare coegit; cui et ait: ‘Domini tui regis Ottonis nuntii, qui preterito te precesserant anno[1], iuramento mihi promiserunt, et iurisiurandi litterae inpresentiarum sunt, nunquam illum in aliquo nostrum scandalizare imperium. Vis maius scandalum, quam quod se imperatorem vocat, imperii nostri themata sibi usurpat? Utraque non sunt ferenda; et si utraque importabilia, istud est non ferendum, immo nec audiendum, quod se imperatorem nominat. Sed si confirmas eadem quae ipsi fecerunt, fortunatum te atque locupletem imperii nostri maiestas cito dimittet’. Id autem eo non dixit, ut vos, si mea hoc stultitia faceret, conservaturos sperare[a], sed voluit habere pre manibus, quod in laudem suam et contumeliam nostram ostenderet futuris temporibus.

26. Cui inquam: ‘Nuper sanctissimus dominus meus, ut est sapientissimus et spiritu dei plenus, haec prenoscens quae asseris, ne terminos, quos constituit mihi, transcenderem, ἐντόλινα, id est preceptum, conscripsit, quod et sigillo signavit suo, ne secus facerem’. Scis, domine mi auguste, qua id fiducia dixerim. ‘Ἐντόλινα istud in medium proferatur, et quicquid iusserit, iuramento a me tibi firmetur. Sed quod[b] preteriti nuntii preter iussionem domini mei promiserunt, iuraverunt, conscripserunt, ita est, ut Plato ait: Causa penes optantem, deus extra culpam’.

27. His expletis, ventum est ad nobilissimos principes Capuanum et Beneventanum[2], quos ipse servos nominat, et ob quos intestinus ipsum agitat dolor. ‘Servos’, inquit, ‘meos dominus tuus in tutelam recipit suam; quos si non dimiserit et in pristinam servitutem redegerit, nostra amicitia carebit.

a) conseruatos sperarem *C. emend. Giesebrecht.* b) quod *add. Giesebrecht.*

1) Cf. c. 31, Contin. Reginon. 967. 2) Pandolfus caput ferreum princeps Capuanus et Landulfus frater eius, dux Beneventanus, Ottoni anno 967 ineunte se subdiderant.

968. Ipsi, in imperium nostrum ut recipiantur, flagitant; sed recusat eos nostrum imperium, ut cognoscant et experiantur,
*p. 858. quam *periculosum sit, servos a dominis declinasse, servitutem effugere. Et est decentius domino tuo, ut mihi eos tradat amicus, quam mihi dimittat invitus. Experientur plane, vita comite, quid sit herum fallere, quid sit servitutem deserere; et, ut puto, sentiunt nunc quod dico, operantibus hoc nostris, qui sunt ultra mare, militibus'.

28. Quibus respondere me non permisit; sed abire cupientem, ad mensam suam redire precepit. Cui pater[1] assedit, homo, ut mihi videbatur, natus centum quinquaginta annis[2]. Cui itidem, ut filio, Graeci in laudibus, immo in ventis suis, deus annos ut multiplicet, conclamant. Qua in re, quam sint Graeci stulti, quamve huius gloriae amatores, quamve adulatores, quam cupidi, hinc colligere possumus: optant soli non sola, sed silicernio[3], quod naturam ipsam non pati certo sciunt; gaudet et silicernium ea sibi optari, quae nec deum facere, nec sibi[a] prodesse sed obesse, etiam si faceret, novit. Quod quaeso Nicephorum gaudere pacis[b]....... illum et phosforum clamabant. Impotentem virilem, stultum sapientem, brevem magnum, nigrum album, peccatorem sanctum dicere, mihi credite, non laus sed contumelia est. Et qui aliena magis gaudet sibi acclamari quam propria, avibus omnino est similis, quarum intuitum nox illuminat, dies caecat.

29. Sed redeamus ad rem. Hac in coena[c], quod prius non fecerat, voce elata[d] beati Iohannis Chrysostomi homiliam in apostolorum actibus legere iussit. Post cuius lectionis terminum, cum ad vos redeundi licentiam quaererem, capite se ita facturum innuens, recipi me ad concives et cohabitatores meos leones persecutori meo indixit. Quod
Iul. 20. cum fieret, non sum ab eo visus usque in tertiodecimo Calendas Augusti, sed diligenter custoditus, ne cuiuspiam fruerer sermone, qui suos mihi actus indicaret. Interea Grimizonem, Adelberti nuntium, se adire iussit, quem cum navali suo exercitu redire precipit. Fuerunt chelandia XXIV, Rusiorum[e] naves II, Gallicae II; si plus miserit, quas non viderim, nescio. Vestrorum, domini mei imperatores augusti, militum fortitudo non eget, ut adversariorum impotentia ani-

a) tibi *C.* b) *Hic deest aliquid C.* c) caena *C.* saepius. d) *al.* vosoelatus, ex quo corrigo voce elata. *CAN. qui* voce Latina *in textu habet.* e) *ita correxi.* Russorum *C.*

1) Fuit is Bardas Phocas, quem Nicephorus imperium adeptus Caesarem salutavit. *CAN.* 2) Leo Diaconus (Hist. V c. 5) eum ὑπὲρ τὰ ἐννενήκοντα ἔτη διαβιώσαντα obiisse dicit (a. 969), cf. Theophan. contin. VI c. 41. 3) Seni decrepito.

metur; quod in his saepe expertum est gentibus, quarum 968
etiam ultimi et caeterorum comparatione impotentes, Graecam fortitudinem straverunt, tributariam fecerunt. Sicut enim vos non terrerem, si fortissimos illos et Alexandro Macedoni similes predicarem, sic et vos non[a] instigo, cum impotentiam eorum, quae vera est, narro. Mihi credatis velim, et credetis scio, omnem ipsum exercitum quadringentis vestris[b], si fossa murive non impediant, posse occidere, cui exercitui, ut puto ad contumeliam vestram, hominem quandam — sed quandam eo dixi, quia mas esse desiit, mulier fieri nequit — preposuit. Adelbertus octo milia loricatorum se habere Nicephoro mandavit, quibuscum, Argivo adminiculante exercitu, vos fugare aut sternere dicit, rogavitque aemulum vestrum, ut pecunia illi mitteretur, qua illos avidius ad pugnam instigaret.

30. Sed nunc, domini mei,

Accipite[1] insidias Danaum; et crimine ab uno
Discite omnes.

Nicephorus mancipio illi, cui collectitium atque conductitium commendavit exercitum, pecuniam satis magnam hac ratione dedit, ut si Adelbertus cum septem milibus loricatorum et eo amplius, sicut mandavit, se adierit, tunc donativum eis illud distribuat, Cona frater suus[2] cum ipsius[c] et Argolico exercitu vos impugnet, Adelbertus vero Bareis diligenter custodiatur, donec potitus victoria frater redeat. Quod si veniens tot hominum milia non duxerit, ut capiatur, vinciatur, vobisque eo venientibus tradatur, insuper et pecunia quae ei debebatur vestras in manus conferatur, edixit. O bellatorem! o fidelem! Prodere cupit, cui[d] defensorem parat; defensorem parat, quem perdere cupit; in neutro fides, in utroque infidelitas; fecit, quo non eguit, eguit, quod non fecerat. Sed esto; fecerit, ut Graecos decuit! Nos ad propositum redeamus.

31. Quartodecimo Calendas Augusti collectitium ipsum Iul. 19.
navalem exercitum, me ab invisa domo spectante, dimisit. Iul. 20.
Decimotertio autem, quo die leves Graeci raptionem *Heliae *p. 354.
prophetae ad caelos ludis scenicis celebrant, me se adire precepit, cui et ait: 'Imperium nostrum copias in Assyrios ducere cogitat, non super christicolas, quemadmodum dominus tuus. Preterito quippe anno id ipsum facere volui, sed audito, quod dominus tuus imperii nostri terram invadere vellet, dimissis Assyriis, illum versus habenas retorsimus;

a) *deest C.* b) *scilicet* vos. c) ipso *C.* ipsius *corr. Giesebrecht.* d) *al.* qui *C.*

1) Verg. Aen. II, 65. 66. 2) Qui et Conradus, marchio postea Eporediensis.

968. obviavitque nobis in Macedonia Dominicus Venedicus, nun-
Iuli 20. tius suus, qui multo labore et sudore nos, ut reverteremur, demulsit[a], iureiurando nobis affirmans, nunquam dominum tuum esse id cogitaturum, nedum facturum. Revertere ergo' — quod cum audissem tacitus 'deo gratias!' dixi — 'et haec atque haec tuo domino nunciato; si me compotem fecerit, ipse redito'.

32. Cui: 'Iubeat', inquam, 'sanctissimum imperium[b] tuum, me in Italiam cito advolare, certa ratione scio[c], quod dominus meus, quae vult imperium tuum, compleat, et laetus ego ad te redeam'. Quod qua mente dixerim, nec ipsum, proh dolor, latuit. Nam subridens, simul capite innuit, meque terra[d] tenus se adorantem atque abeuntem extra, foris manere, atque ad coenam, allio et cepa bene olentem, oleo et garo sordidam, venire precepit; magnisque die illa effeci precibus, ut munus meum, quod saepe aspernatus erat, dignaretur accipere.

33. Residentibus itaque nobis ad mensam sine latitudine longam, pallingi[e] latitudine tectam, longitudine seminudam, ex Francis, quo nomine tam Latinos quam Teutones comprehendit, ludum habuit; rogavitque me, ut, quo in loco episcopatus mei civitas esset, quove nomine frueretur, edicerem. Cui: 'Cremona', inquam, 'Eridano fluviorum Italiae regi[1] satis vicina. Et quia imperium tuum chelandia eo mittere properat, prosit mihi te vidisse, prosit agnovisse! Da pacem loco, ut per te saltem possit subsistere, qui tibi non potest resistere!' Sed vafer ille haec εἰρωνικῶς me dixisse cognovit, submissoque vultu se ita facturum promisit, iuravitque mihi per sancti sui virtutem imperii, nil me mali passurum, sed prospere suis cum chelandiis usque in Anchonitanum portum cito perventurum; et mihi id tunso digitis pectore iuravit.

34. Verum quam impie peieraverit, animadvertite. Haec acta, haec dicta sunt decimotertio Kalendas Augusti, secunda feria[2], quo ex die usque in nonum stipendiorum nihil ab eo recepi, cum tanta esset Constantinopoli fames, ut viginti quinque asseclas meos et quatuor custodes Graecos tribus aureis una coena nequirem reficere. Quarta feria ipsius hebdomadae Nicephorus Constantinopolim egreditur, in Assyrios profecturus.

Iul. 22. 35. Quinta feria frater suus me accersivit, quem ita
Iul. 23. convenit: 'Sancto imperatore pregresso[f], domi hodie dispo-

a) delusit *C.* demulsit *Giesebrecht.* b) Imperatorem *C.* c) scio *add. Giesebrecht.* d) contra *C.* e) *al.* pallii, *al.* palmi *C.* f) praemisso *C.* pregresso *Giesebrecht.*

1) Verg. Georg. I, 482: Fluviorum rex Eridanus, cf. Ant. III c. 9.
2) Vere hoc anno dies 13. Kal. Aug. in secundam feriam incidit.

sitionis eiusdem causa substiti; nunc si te sanctum imperatorem visendi desiderium obtinet, et si quidquam, quod necdum prodideris, habes, edissere'. Cui inquam: 'Nec sanctum imperatorem videndi, nec rei novae narrandae habeo causam; unum hoc peto, secundum sancti imperii promissionem, ut chelandiis in Anchonitanum portum usque deducat'. Quo audito — ut sunt Graeci per caput alterius semper iurare parati[1] — per imperatorium caput, per vitam propriam, per liberos, quos deus ita, ut verum dixit, conservet, se id completurum, iurare coepit. Cui cum: 'Quando?' dicerem, 'Mox discedente', inquit, 'imperatore; delongaris enim, sub cuius manu navium est omnis potestas, recedente sancto imperatore, curam tui aget'. Hac spe ludificatus, laetus ab eo recessi. 968.

36. Post sequentem vero diem, sabbatho scilicet, in Umbriam, qui est locus decem et octo miliaribus Constantinopoli distans, Nicephorus me accersiri iubet; cui et ait: 'Putabam te quidem virum magnum et honestum ea gratia huc venisse, ut completa omnimodo voluntate mea, perpetuam inter me et dominum tuum constitueres amicitiam. Et quoniam ob cordis tui duritiem id facere nolis, unum saltem, quod facere iusta ratione possis, efficito; scilicet[a] dominum tuum principibus Capuano et Beneventano, servis meis, quos oppugnare dispono, nullum auxilium[b] collaturum. Sua qui non largitur, nostra saltem dimittat. Nota[c] res est, quod eorum patres et avi nostro imperio tributa dederunt; at id istos brevi tempore facturos, imperii nostri exercitus laborabit. Iul. 25.

Cui inquam: 'Principes isti apprime nobiles et domini mei sunt milites, qui si *senserit exercitum tuum super eos p. 355. irruere, eis copias mittet, quibuscum tuos conterere, et duo illa themata, quae ultra mare habes, tibi prevalebunt auferre'. Tunc bufonis in modum tumefactus et commotus: 'Discede', inquit, 'Per me, per qui me talem genuere parentes[2], faciam ut aliud dominus tuus, quam desertores servos defendere, cogitet'.

37. Cumque abirem, iussit interpreti, me sibi convivam fieri; accitisque eorundem principum fratre[3] et Bysantio Barisiano, magnas in vos gentemque Latinam et Teutonicam contumelias evomere iussit. Verum cum a sordida coena ipse discederem, nuntiis interpositis clam mihi mandaverunt

a) promittas *suppl. Giesebr.* b) consilium *C.* auxilium *Giesebr.* c) Noua *C.*

1) Iuven. Sat. VI, 16. 17: nondum Graecis iurare paratis | per caput alterius. 2) Verg. Aen. X, 597. 3) Chronic. Salernit. c. 172: germanus Paldulfi Romualt inter Graecos a pueritia fuerat et iam minime patria sua repedare volebant propter suam superbiam.

968. et iuraverunt, se quae latraverant non sponte, sed imperatore volente et comminante, dixisse. Sed et idem Nicephorus in eadem coena me interrogavit, si vos perivolia, id est briolia[1], vel si in perivoliis onagros vel caetera animalia haberetis? Cui cum, vos brolia et in broliis animalia, onagris exceptis, habere, affirmarem: 'Ducam te', inquit, 'in nostrum perivolium, cuius magnitudinem et onagros, id est silvestres asinos, te vidisse miraberis'. Ductus itaque in perivolium satis magnum, montuosum, fruticosum[a], minime amoenum[b], cum pileatus equitarem, meque coropalates a longe prospiceret, filio celeriter directo mihi mandavit, fas non esse, quempiam, ubi imperator esset, pileatum, sed teristratum incedere. Cui: 'Mulieres', inquam', 'nostrae tiaratae et teristratae, viri equitant pileati. Nec decet vos compellere patrium me hic mutare morem, cum vestros, nos adeuntes, patrium morem tenere sinamus; manicati enim, fasciati, fibulati[c], criniti, talari tunica induti, penes nos equitant, incedunt, mensae assident, et, quod nostris omnibus nimis turpe videtur, ipsi soli capite operto imperatores nostros deosculantur. — Quod non amplius fieri deus permittat'! tacitus dixi. — 'Revertere ergo'! inquit.

38. Quod cum facerem, occurrunt mihi commisti capreis, quos ipsi dicunt, onagri. Sed, quaeso, quales onagri? Quales sunt Cremonae domestici. Color idem, forma eadem, auriti itidem, vocales similiter cum rudere incipiunt, magnitudo non dispar, velocitas una, dulces lupis[d] aeque. Quos cum viderem, coequitanti Graeco inquam: 'Huiusmodi nunquam in Saxonia vidi'. Si', inquit, 'dominus tuus sancto imperatori morigeratus fuerit, multos illi huiusmodi dabit, eritque illi non parva gloria, cum ipse possidebit, quod nemo dominorum decessorum suorum vidit'. Sed mihi credite, domini mei augusti, confrater et coepiscopus meus dominus Antonius[2] potest non inferiores dare, ut commercia testantur, quae fiunt Cremonae; atque ipsi non onagri sed domestici, non vacui sed onerati procedunt. Sed cum ea superius scripta verba idem Nicephoro nuntiasset, transmissis mihi duabus capreis, ut abirem, licentiam dedit. In crastinum autem Syriam versus profectus.

39. Sed cur exercitum nunc[e] in Assyrios duxerit, quaeso advertite. Habent Graeci et Saraceni libros, quos ὁράσεις, sive visiones, Danielis vocant, ego autem Sibyllanos; in quibus scriptum reperitur, quot annis imperator quisque

a) fructuosum *C.* fruticosum *Giesebr.* b) amaenum *C.* c) *al.* vipolati *C.* d) rupes? *Giesebr.* e) non *C.*

1) περιβόλαια, luci ferarum muris aut sepibus cincti, cf. Ant. III c. 14.
2) Episcopus Brixiensis, cf. Ant. V c. 29.

vivat; quae sint futura, eo imperitante, tempora; pax, an simultas; secundae Saracenorum res, an adversae. Legitur itaque, huius Nicephori temporibus Assyrios Graecis non posse resistere, huncque septennio tantum vivere[1]; post cuius obitum imperatorem isto deteriorem — sed timeo quod inveniri non possit — et magis imbellem debere surgere; cuius temporibus prevalere debent adeo Assyrii, ut in Chalcedoniam usque, quae distat Constantinopoli haud longe, potestative cuncta debeant obtinere. Considerant enim utrique tempora; una eademque re Graeci animati insequuntur, Saraceni desperati non resistunt[a]; tempus expectantes, cum et ipsi insequantur, Graeci interim non resistant. 968.

40. Sed Hippolytus quidam Siciliensis episcopus eadem scripsit et de imperio vestro et gente nostra — nostram nunc dico omnem, quae sub vestro imperio est, gentem —; atque utinam verum sit, quod de presentibus scripsit iste temporibus. Caetera, ut scripsit, sunt usque huc completa, quemadmodum per ipsos, qui horum librorum scientiam habent, audivi. Et ex multis eius dictis unum id proferamus in medium. Ait enim nunc completum iri scripturam, quae dicit: λέων καὶ σκίμνος ὁμοδιώξουσιν ὄναγρον. *Graece ita. *p. 356. Latinum autem sic: 'Leo et catulus simul exterminabunt onagrum'. Cuius interpretatio secundum Graecos: Leo, id est Romanorum sive Graecorum imperator, et catulus, Francorum scilicet rex, simul his presentibus temporibus exterminabunt onagrum, id est Saracenorum regem Africanum. Quae interpretatio eo mihi vera non videtur, quoniam leo et catulus, quamvis disparis magnitudinis, unius tamen sunt naturae et speciei seu moris; atque ut mihi mea scientia suggerit, si leo Graecorum imperator, inconveniens est, ut catulus sit Francorum rex. Quamvis enim utrique homines sint, sicut leo et catulus uterque animalia, distant tamen moribus tantum, non dico solum quantum species speciebus, sed quantum sensibilia insensibilibus. Catulus a leone nil nisi tempore distat, forma eadem, rabies una, rugitus idem. Graecorum rex crinitus, tunicatus, manicatus, teristratus, mendax, dolosus, immisericors, vulpinus, superbus, falso humilis, parcus, cupidus, allio cepe et porris vescens, balnea bibens[2]; Francorum rex contra pulchre tonsus, a muliebri vestitu veste diversus, pileatus, verax, nil doli habens, satis ubi competit misericors, severus ubi oportet, semper vere humilis, nunquam parcus, non allio cepis porris vescens, ut

a) al. interim non resistant *C.*

1) Regnavit Nicephorus inde a die 16. Aug. m. 963 usque ad 11. Dec. m. 969. 2) i. e. vinum aqua permixtum, cf. infra c. 63. 65.

968. possit animalibus eo parcere, quatinus non manducatis, sed venundatis pecuniam congreget. Audistis differentiam; nolite hanc interpretationem suscipere; aut enim futura est, aut haec vera non est. Impossibile est enim, ut Nicephorus, sicut ipsi mentiuntur, sit leo, et Otto[a] sit catulus, qui simul exterminent[b] aliquem. 'Ante'[1] enim 'pererratis amborum finibus, exul, aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tygrim', quam Nicephorus et Otto amicitia coeant et foedera iungant.

41. Audistis Graecorum, audite nunc Liudprandi Cremonensis episcopi interpretationem. Dico autem, et non solum dico sed affirmo, si scriptura haec presentibus est implenda temporibus, leo et catulus, pater et filius, Otto et Otto, in nullo dispares, tempore distantes tantum, simul hoc presenti tempore exterminabunt onagrum, id est silvestrem asinum Nicephorum; qui non incongrue silvestri asino comparatur ob vanam et inanem gloriam incestumque dominae et commatris suae coniugium[2]. Si onager iste nunc a leone et catulo nostro, Ottone et Ottone, patre scilicet et filio, augustis Romanorum imperatoribus, exterminatus non fuerit, nec quod Hippolytus scripsit verum erit; Graecorum enim illa superior abicienda interpretatio est. Sed, o Iesu bone, deus aeterne, verbum patris, qui nobis indignis loqueris, non voce sed inspiratione, nullam aliam interpretationem quam meam in hac sententia velis. Iube, ut leo et catulus isti hunc exterminent et humilient onagrum corpore, quatinus in se reversus, dominisque suis Basilio et Constantino imperatoribus subditus, in die domini spiritus sit salvus.

42. Sed astronomi hoc idem de vobis et Nicephoro pronuntiant. Res, inquam, mira. Cum quodam sum locutus astronomo, qui vestram, domini mei augusti, aequivocique vestri augusti, formam, mores, ut sunt, vere dixit, cunctaque mea preterita, quasi presentia dixit. Nec preteriit quisquam amicorum vel inimicorum, de quibus mens mihi suggessit ut interrogarem, cuius habitum, formam et mores non diceret. Quicquid calamitatis mihi hoc in itinere accidit futurum esse predixit. Sit mendacium omne[c] quod dixit, unum quaeso, solummodo sit verum, quod vos esse facturos Nicephoro predixit. Fiat utinam, utinam fiat, et tum nil me mali passum esse intellegam!

43. Scribit etiam prefatus Hippolytus, Graecos non

a) Otho *C. saepe.* b) exterminet *C.* c) omen *C.*

1) Verg. Ecl. I, 62. 63. 2) Theophanoni namque Nicephorus affinitate a baptismo iunctus, eam denique in thalamum rapuit, invito quoque patriarcha, qui postmodum consensit (Leonis Diaconi Hist. III c. 9). *CAN.*

debere Saracenos, sed Francos conterere; qua lectione Saraceni animati, ante triennium cum Manuele patricio, Nicephori nepote, iuxta Scyllam et Charybdim in mari Siculo, bellum parant; cuius immensas copias cum prostravissent, ipsum comprehenderunt, capiteque truncum[a] suspenderunt; cuius socium et commilitonem cum caperent, qui neutrius erat generis[1], occidere sunt dedignati, sed vinctum ac longa custodia maceratum tanti vendiderunt, quanti nec ullum huiusmodi mortales sani capitis emerent[2]. Nec infirmiori animo, eadem *confirmati lectione, haud multo post magistro Exacontae occurrunt; quem dum in fugam verterent, eius copias omnibus modis contriverunt. 968. *p. 357. Iul.

44. Est et aliud, quod nunc Nicephorum compulit copias in Assyrios ducere. Argorum enim omnem regionem instans tempus, deo iubente, eo usque fames attrivit[3], ut neque tritici duo Papienses sextarii aureo comparentur, hocque ubi ubertas quasi regnat. Hanc pestem, muribus cooperantibus, ita dilatavit, ut messionis tempore quicquid ubique terrarum annonae erat, minimo dato pretio, possessoribus eiulantibus, congregarit. Quod cum iuxta Mesopotamiam faceret, ubi frugum copia muribus absentibus creverat, arenae maris multitudini annonae multitudinem coaequavit. Igitur cum vili hoc commercio turpiter fames ubiubi desaeviret, octoginta milia mortalium, obtentu militiae, secum congregavit; quibus per continuum mensem, quod uno emerat aureo, duobus vendidit. Hae sunt, domine mi, res, quae Nicephorum copias in Assyrios nunc ducere compulerunt. Sed quales, quaeso, copias? vere, inquam, non homines, sed hominibus similes; quibus lingua tantum procax, sed 'frigida bello dextera'[4]. Non inspicit in his Nicephorus qualitatem, sed solam quantitatem; quod quam periculosum illi sit, tum sero poenitebit eum, cum imbelles plurimi, multitudine animati, a nostris perpaucis bella scientibus, immo sitientibus, conterentur.

45. Cum obsideretis Bareas, trecenti tantummodo Ungari iuxta Thessalonicam quingentos Grecos comprehenderunt et in Ungariam duxerunt. Quae res, quia prospere

a) *f.* truncatum *BAR.*

1) i. e. eunuchus. Fuit is Nicetas eunuchus τοῦ στόλου δρουγγάριος. *CAN.* 2) Cf. de hac Graecorum clade Leonis Diac. Histor. IV c. 7. 8, V c. 1, Cedreni Historiar. II, 353. 360, Lupus Protospatar. 965, Vita S. Nicephori (Leo Diacon. ed. Hase p. 442). 3) Cf. de hac fame Leonis Diac. Hist. VI c. 8, Cedreni Historiar. II, 372, Georg. Hamartol. p. 862, de Nicephori avaritia Leonis Hist. IV c. 6 Cedreni Histor. II, 373: ἤυχει ὥςτι μέγα κατωρθωκὼς ὅτι μοδίου τῷ νομίσματι πιπρασκομένου αὐτὸς δύο πωλεῖσθαι τοῦτον ἐπέταξεν. 4) Verg. Aen. XI, 338.

968 successit, compulit ducentos Ungariorum haud longe Constantinopoli in Macedonia similiter facere; ex quibus, cum incaute per angustam redirent viam, quadraginta sunt capti; quos nunc Nicephorus de custodia eductos, pretiosissimisque vestibus ornatos, patronos sibi et defensores paravit, secum in Assyrios ducens. Verum qualis sit eius exercitus, hinc potestis conicere, quoniam qui caeteris prestant, Venetici sunt et Amalphitani [a].

Iul. 27. 46. Nunc hic omissis, quid mihi acciderit animadvertite. Sexto Calendas Augusti extra Constantinopolim in Umbria a Nicephoro licentiam accepi ad vos redeundi. Cumque Constantinopolim venirem, Christophorus patricius eunuchus, qui Nicephori vicem eodem gerit, mihi mandavit, non posse me tunc recedere, quia Saraceni tunc occupaverunt mare et Ungarii terram; expectandum mihi esse, donec ipsi discederent. Sed utrumque, proh dolor, fuit mendacium. Tunc appositi sunt custodes, qui mihi et meis a domo mea exitum prohiberent. Latinae linguae pauperes, qui me elemosinarum gratia adierunt, comprehendentes ceciderunt, custodiae tradiderunt; Graecolonon meum, id est Graecae linguae gnarum, non permittebant egredi, saltem ut sumptus emeret, sed cocum solum Graecae linguae ignarum; qui non signorum signis, sed digitorum seu capitis nutibus, cum venditore emptor loquebatur, tantique nummis emebat quatuor, quanti Graecolonus obsonium uno. Et cum amicorum quidam aromata, panes, vinum, poma mitteret, solo cuncta fundentes, nuntios colaphis satis oneratos dimiserunt. Et nisi
Ps. 22, 5. divina pietas parasset in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me, una mihi parata mors foret accepta. Sed qui permisit temptari, dedit tunc misericorditer pati. Huiuscemodi me periculum secundo Nonarum Iunii usque ad sextum Nonas Octobris Constantinopoli, diebus scilicet centum viginti, maceravit.

Aug. 15. 47. Verum ut augerentur calamitates meae, in assumptione sanctae dei genitricis et virginis Mariae, meo omine non bono venerunt domni [b] apostolici et universalis papae Iohannis [1] nuntii cum litteris, quibus rogabant Nicephorum imperatorem Graecorum, ut parentelam firmamque amicitiam faceret cum dilecto spiritualique filio suo Ottone Romanorum imperatore augusto. Quae vox, quae inscriptio, secundum Graecos peccatrix et temeraria, quomodo latorem non occiderit, cur, priusquam legeretur [c], non oppresserit, qui in aliis rebus saepe videor spermologus et multisonus, in hac, ut pis-

a) amalphitiani *C.* b) domini *C.* c) laederetur *C.* legeretur *Giesebr.*

1) XIII, 1. Oct. 965 — 6. Sept. 972.

cis, videor insonus. Obiurgabant Graeci mare, imprecaban- 968.
tur aequori, plus iusto mirantes, cur peccatum illud portare potuerit, cur fretum dehiscens navim non absorbuerit. 'Imperatorem', inquiunt, 'universalem Romanorum, augustum, magnum, solum Nicephorum scripsisse Graecorum, hominem quendam barbarum, pauperem[1] Romanorum, non piguit! O caelum! o terra! o mare! Sed quid', inquiunt, 'faciemus hominibus istis sceleratis, criminosis? Pauperes sunt, et si eos occidimus, manus nostras sanguine vili *polluimus; pan- *p. 358.
nosi sunt, servi sunt, rustici sunt; si eos flagellamus, non ipsos, sed nos dedecoramus, qui nec Romana scutica deaurata, nec huiusmodi sunt crucibus digni. O utinam alter episcopus, alter marchio esset! culeis enim suti, post acerbos virgarum ictus, post barbae seu capillorum distractionem, in mare demergerentur. Sed serventur', inquiunt, 'et quousque sanctissimus imperator Romanorum Nicephorus haec resciscat mala, gravi custodia macerentur'.

48. Dum haec resciscerem, felices eos, quoniam pauperes, me infelicem, quia divitem, iudicavi. Cum domi essem, mea me voluntas pauperem excusabat; Constantinopoli vero positus, Crassi[a] me habere divitias timor ipse dicebat. Semper mihi pauperies gravis, tunc visa est levis, tunc accepta, tunc amplectenda; amplectenda utique, quae suos perimi, subiectos sibi flagellari non patitur. Et quia haec paupertas Constantinopoli solum suos ita defendit, eodem sit solummodo diligenda.

49. Igitur apostolicis nuntiis in carcerem traditis, publicana illa epistola Nicephoro in Mesopotamiam mittitur, unde usque ad II[b]. Idus Septembris non est reversus, qui afferret Sept. 12.
apologeticum nuntium. Qua die cum rediret, et me lateret, post biduum[c], decimo octavo scilicet Calendas Octobris[2], pre- Sept. 14.
cibus muneribusque effeci, ut vivificum atque salutiferum adorarem lignum; ubi tanto in tumultu populi, clam custodibus, quidam me adierunt, qui mentem meam lugubrem furtivis sermonibus hilarem reddiderunt.

50. Decimo quinto autem Calendas Octobris, mortis Sept. 17.
vitaeque medius, ad palatium sum convocatus. Cumque ad Christophori patricii eunuchi presentiam venirem, benigne me suscipiens, mihi cum tribus aliis assurrexit. Quorum huiusmodi fuit narrationis initium: 'Ostendunt 'pallor in ore sedens, macies in corpore toto'[3], crinitum caput, prolixa contra morem barba, immensum cordi tuo inesse dolorem,

a) Craesi *C.* b) *ita correxi;* quintum *C. sed codicem* II. *non vero* V. *legisse, vox* biduum *infra probat.* c) bidiuum *C.*

1) i. e. Ottonem. 2) In exaltatione crucis. 3) Ovid. Met. II, 775.

968. Sept. 17. eo quod redeundi ad dominum tuum terminus est dilatatus. Verum ne sancto imperatori, neve nobis succenseas, oramus. Reddimus autem tarditatis tuae causam. Papa Romanus — si tamen papa est vocandus, qui Alberici[a] filio apostatae, adultero, sacrilego[1], communicavit, comministravit — litteras nostro sanctissimo imperatori, se dignas, illoque indignas, misit, Graecorum illum, et non Romanorum imperatorem vocans; quod tui domini consilio actum esse, non est ἀμφίσβητον'.

51. 'Quod', inquam mecum, 'verbum audio? perii; haud dubium est, quin in pretorium recta profisciscar via'![2]

'Sed papa, audi', aiunt, 'omnium hominum stolidior, scimus, dicere, dicere vis, nosque id profitemur'. At ego: 'Non id aio. — Audi ergo; sed papa fatuus, insulsus, ignorat Constantinum sanctum imperialia sceptra huc transvexisse, senatum omnem cunctamque Romanam militiam, Romae vero vilia mancipia, piscatores scilicet, cupedinarios[b], aucupes, nothos, plebeios, servos, tantummodo dimisisse[3]. Numquam ille hoc nisi tui suggestione scriberet regis; quod quam periculosum ambobus fuerit, nisi resipuerint, proxima tempora declarabunt'!

'Sed papa', inquam, 'simplicitate clarus, ad laudem hoc imperatoris, non ad contumeliam scribere putavit. Constantinum Romanum imperatorem cum Romana militia huc venisse, ac civitatem istam suo ex nomine condidisse, certo scimus; sed quia linguam, mores vestesque mutastis, putavit sanctissimus papa, ita vobis displicere Romanorum nomen, sicut et vestem. Quod in futuris, vita comite, ostendetur epistolis; quarum superscriptio haec erit: 'Iohannes papa Romanus Nicephoro, Constantino, Basilio, magnis Romanorum imperatoribus atque augustis'! Quod curnam[c] dixerim, quaeso advertite.

52. Nicephorus periurio atque adulterio regni apicem est adeptus[4]. Et quoniam christianorum omnium salus ad Romani papae pertinet sollicitudinem, mittat Nicephoro dominus papae epistolam sepulchris omnino similem, quae foris sunt dealbata, intus plena sunt ossibus mortuorum; improperet illi intrinsecus, qualiter periurio et adulterio acceperit super dominos suos monarchiam; invitet eum ad synodum, et si non venerit, anathemate feriat. Si superscriptio huiusmodi non fuerit, nec ad ipsum usque feretur.

53. Nunc ad propositum redeamus. Superscriptam ex

a) albericii *C.* b) cupediarios *C. cf. Ant.* V *c.* 32. c) quia nam *C.* curnam *Giesebr.*

1) Iohanni XII. papae, cf. Hist. Ott. c. 4. 10. 12. 2) Ter. Andr. III, 4, 21: quin hinc in pistrinum recta proficiscar via? 3) Cf. Ant. I c. 26 v. 7, Leg. c. 12. 4) Adulterii accusatur propter nuptias cum Theophanone augusta celebratas.

superscriptione promissionem *a me memorati principes cum *p. 359.
audiissent, nil inesse doli putantes: 'Grates tibi persolvimus', 968.
aiunt, 'o episcope; decet enim sapientiam tuam tantis mediatricem intercedere rebus. Sept. 17.
Solus es ex Francis, quem nunc diligamus; sed cum depravata, te hortante, correxerint, et ipsi diligentur; tuque iterum ad nos cum veneris, non indonatus abibis'[1]!

'Corona aurea sceptroque, cum huc ultra rediero, me Nicephorus donabit'![a] tacitus dixi.

'Sed dic', inquiunt, 'vult dominus tuus sanctissimus cum imperatore firmare amicitiam foedere nuptiarum'? —

'Cum huc venirem, voluit', inquam, 'sed quia me diu hic morante litteras non recepit — σφάλμα, id est vitium, a vobis — meque captum putat et vinctum, aestuatque animus eius totus, ut leaenae, catulis raptis, donec vindictam iusta
faciat acerbitate et nuptias abhorreat, atque iram in vos evomat'. Osea 13, 7.8.

'Si cęperit', inquiunt, 'non dicimus Italiam — sed nec ipsa capiet eum, in qua ortus est, pauper et gunnata[2], id est pellicea, Saxonia, — pecunia qua pollemus omnes nationes super ipsum invitabimus, et quasi keramicum, id est vas fictile, quod confractum reformari nequit, confringemus. Et quoniam te in decorem suum quaedam pallia emisse putamus, ut in medium proferantur, edicimus; quae sunt vobis digna, plumbea notentur bulla vobisque sinantur; quae vero κωλυόμενα, id est nationibus omnibus, pre nobis Romanis, prohibita, pretio reddito auferantur'.

54. Quod cum fieret, quinque mihi pretiosissimas purpuras abstulerunt, indignos vos omnesque Italos, Saxones, Francos, Bagoarios[b], Suevos, immo cunctas nationes, huiusmodi[c] veste ornatos incedere iudicantes. Quod quam indecorum quamque contumeliosum est[d], molles, effoeminatos, manicatos, tiaratos, teristratos, mendaces, neutros[3], desides, purpuratos incedere; heroas vero, viros scilicet fortes, scientes bellum, fidei caritatisque[e] plenos, deo subditos, virtutibus plenos, non! Quid est, si non haec contumelia est? 'Sed ubi est', inquam, 'imperatorius sermo? ubi imperialis[f] promissio? Cum enim illi valedicerem, rogavi, ut in ecclesiae honorem quantivis pretii me permitteret pallia emere. Qui ait: Qualia vis et quanta, ποιότητα καὶ ποσότητα, id est qualitatem et quantitatem, ponens, differentiam plane non posuit, ut diceret: his et illis exceptis. Testis est Leo coropalates, frater eius; testis est et interpres Euodisius, Iohannes, Romanus; testis sum ipse, qui quod imperator diceret, etiamsi interpres abesset, intellexi'.

a) donabis *C.* b) *al.* Baoarios *C* c) huiusmodi *C.* d) sit *C.* e) charitatisque *C.* f) *al.* imperia *C.*

1) Verg. Aen. V, 305: mihi non donatus abibit. 2) Gunna est tunica pellicia (angl. gown). 3) i. e. eunuchos *C.*

968. 'Sed κωλυόμενα, id est prohibita, sunt haec', inquiunt.
Sept. 17. 'Et cum quae asseris imperator diceret, de talibus saltem, ut somniares, non potuit cogitare; ut enim divitiis, sapientia, ita et caeteris nationibus prestare veste debemus, ut quibus est singularis in virtutibus gratia, sit singularis et in pulchritudine vestis'.

55. 'Haudquaquam singularis', inquam, 'haec vestis fieri potest, cum penes nos obolariae mulieres et mandrogerontes [1] his utantur'.

'Unde', inquiunt, 'vobis'?

'A Veneticis et Amelfitanis institoribus', inquam, 'qui nostris ex victualibus, haec ferendo nobis, vitam nutriunt suam'.

'Sed non amplius hoc facient', aiunt. 'Scrutabuntur plane, et si quid huiusmodi inventum fuerit, verberibus caesus, crine tonsus, poenas dabit'.

'Temporibus', inquam, 'beatae memoriae Constantini imperatoris huc veneram, non episcopus, sed diaconus, nec ab imperatore aut rege, sed a Berengario marchione missus [2], et multo plura ac pretiosiora pallia emi, quae neque scrutata, nec a Graecis visa, nec plumbo sunt signata. Nunc, deo miserante, episcopus, et a magnificis imperatoribus Ottone et Ottone, patre et filio, missus tanto inhonestor, ut Veneticorum more pallia mea notentur, et quae quantivis pretii videntur, auferantur, cum in ecclesiae mihi commissae usus ferantur. Non taedet vos contumeliarum mearum, immo dominorum meorum, in quibus contemnor? quod sum custodiae traditus, quod fame sitique cruciatus, quod non ad ipsos redirem, hucusque retentus, nisi etiam, ad cumulum dedecoris eorum, propriis exspolier rebus? Auferte saltem, quae sunt empta; dimittite, quae sunt dono ab amicis donata'.

*p. 360. *'Constantinus', inquiunt, 'imperator, homo lenis [3], in palatio manens perpetuo, huiusmodi rebus amicas sibi nationes effecerat; Nicephorus vero basileus homo ταχύχειρ, id est militiae deditus, palatium ceu pestem abhorret; et vocatur a nobis prope simultatis amator atque argumentosus, qui non pretio sibi gentes amicas, sed terrore et gladio sibi subditas facit. Atque, ut cognoscas, quanti dominos tuos reges habeamus, quae data sunt coloris huiusmodi, et quae empta, via eadem ad nos revertentur'.

56. His dictis atque completis, χρυσοβούλλιον, id est epistolam auro scriptam et signatam, mihi dederunt, vobis deferendam, sed non vobis dignam, ut mens credit mea. Tulerunt autem et alias litteras argento signatas, atque dixe-

1) Monachi vetuli (?). 2) Ant. VI c. 3 sqq. 3) Theophan contin. VI c. 16: 'Ο δὲ ἐπιεικὴς καὶ γαληνὸς δεσπότης; c. 54: προσηνὴς τοῖς πᾶσι καὶ ὡς τὰ πολλὰ δειλός . . καὶ τοῖς δώροις καὶ ταῖς ἀντιλήψεσι πλούσιος.

runt: 'Papam vestrum imperiales recipere litteras, indignum esse diiudicamus; mittit autem illi coropalates, imperatoris frater, non per suos pauperes nuntios, sed per te epistolam, se satis dignam, ut nisi resipuerit, funditus se periisse cognoverit'. 968.

57. Hanc cum accepissem, vale mihi dicentes, dimiserunt, oscula prebentes satis iucunda, satis amabilia. Sed dum recederem, legationem mihi non me, sed illis satis dirigunt dignam; scilicet quod mihi soli meisque equos darent, sarcinis nullum; sicque nimis, ut res poscebat, turbatus, διασώστῃ, id est ductori meo, quinquaginta aureorum res pretio dedi. Et cum non haberem, quod pro malefactis Nicephoro tunc redderem, hos in pariete invisae domus meae et in mensa lignea versiculos scripsi:

Argolicûm non tuta fides; procul esto, Latine, Versus[a].
Credere, nec mentem verbis adhibere memento!
Vincere dum possit, quam sancte peierat Argos!
Marmore quae vario magnis patet alta fenestris,
Haec inaquosa domus, concluso pervia soli,
Frigora suscipiens, aestum nec saeva repellens;
Presul ab Ausonia Liudprandus in urbe Cremona,
Constantinopolim pacis profectus amore,
Quattuor aestivis concludor mensibus istic.
Induperator enim Bareas conscenderat Otto,
Caede simul flammisque sibi loca subdere temptans,
Sed precibus remeat Romanas victor ad urbes
Inde meis. Nurum promisit Graecia mendax,
Quae nec nata foret, nec me venisse doleret,
Nec rabiem, Nicephore, tuam perpendere quirem,
Privignam prohibes qui nato iungere herili.
Imminet ecce dies, Furiis compulsus acerbis,
Ni deus avertat, toto Mars saeviet orbe,
Crimine paxque tuo cunctis optanda silebit!

58. His conscriptis versibus, sexto Nonas Octobris hora Oct. 2.
decima, ex illa quondam opulentissima et florentissima, nunc famelica, periura, mendace, dolosa, rapace, cupida, avara, cenodoxa civitate cum diasoste meo lintre egressus, diebus quadraginta et novem, asinando, ambulando, equitando, ieiu- Nov. 20.
nando, sitiendo, suspirando, flendo, gemendo Naupactum veni, quae est Nicopoleos civitas, in qua diasostes meus me deserens, duabus parvis impositum navibus, duobus me manda-

a) *vocem supplevi.*

1) Leonis Diaconi hist. V c. 1. 8: ἀνὴρ ἀνδρείᾳ καὶ σώματος ῥώμῃ πᾶσαν ἀδηρίτως ὑπερβαίνων τὴν κατ' αὐτὸν γενεάν, ἐμπειρότατόςτε καὶ δραστικώτατος τὰ πολέμια; Georg. Hamartolos ed. Muralt p. 860.

968. toribus, qui Hydruntem me per mare conducerent, commendavit. Verum cum entolina, id est preceptum, ius captionis a Graecorum principibus non haberent, ubiubi spernebantur; nec iam nos ab ipsis, sed ipsi a nobis alebantur. Quam saepe illud Terentianum mecum stomachabar[1]: 'Tutore opus est, quos defensores paras'.

Nov. 23. 59. Igitur nonis Calendis Decembris Naupactum egressus, biduo ad Offidarim[a] fluvium[2] usque perveni, cum[b] meis comitibus non in naviculis, quae eos capere non poterant, resi-
Nov. 25. dentibus, sed secus litus pergentibus. Positi itaque in Offidari[c] flumine, Patras alio maris in litore, decem et octo miliaribus distare prospeximus. Quem apostolicae passionis locum, qui Constantinopolim ascendendo visitavimus, adoravimus, nunc eum visitare et adorare — confiteor peccatum
*p. 361. meum! — distulimus. Fecit hoc, domini *mei augusti, revertendi ad vos et videndi ineffabile desiderium; et ni hoc solum esset, perpetuo, ut puto, perierim.

60. Pugnavit contra me insensatum auster[3], mare flatibus ab imis turbans sedibus. Cumque hoc continuis diebus
Nov. 30. ac noctibus faceret, pridie Calendas Decembris, ipso scilicet
Isai. 28, 19. passionis die[4], intellexi meo mihi hoc accidisse delicto. Sola vexatio intellectum dedit auditui. Fames quippe nos vehementer oppresserat. Terrae incolae, ut nostra nobis auferrent, interficere nos cogitabant; mare, ne effugeremus, fluctibus aestuabat. Tum conversus ad ecclesiam, quam videbam, flens et eiulans inquam: 'Sancte Andrea apostole, compiscatoris, confratris et coapostoli tui Simonis Petri sum servus. Passionis tuae locum non abhorrui, nec superbia declinavi; urit me domum redeundi augustalis iussio[d], augustalis amor. Si te ad indignationem commovit peccatum meum, eliciat ad misericordiam meorum meritum augustorum. Non habes, fratri quod conferas; confer diligentibus fratrem augustis, inhaerendo ei qui omnia novit. Nosti tu, quanto labore et sudore quantisque vigiliis et impensis Romanam fratris tui Petri apostoli ecclesiam, ex impiorum manibus ereptam, ditaverint, honoraverint, exaltaverint, et in statum proprium reformaverint. Si mea me precipitant opera, ipsorum saltem liberent merita; quosque vult predictus fide et sanguine frater tuus, apostolorum princeps apostolus Petrus, in aliis rebus gaudere et prosperari, in hac, id est in me, quem ipsi direxerant, minime contristari'!

61. Non est, domini mei augusti imperatores, verum

a) *al.* Ophidarin *C.* b) ut *C.* cum *Gies.* c) Offidaro *C.* d) *ita corrigendum videbatur.* visio *C.*

1) Eun. IV, 6, 32. 2) Quondam Euenus, nunc Phidari. 3) Cf. Sap. 5, 21. 4) Die S. Andreae.

dico, non est adulatio haec, nec consuo nunc pulvillos sub 968.
cubito manus; res, inquam, vera est. Post biduum vestris Ezech.
meritis tanta est fretum tranquillitate sedatum, ut, cum[a] 13, 18.
nautae nobis aufugerent, ipsi Leucaten usque navigaremus, Dec.
miliaribus scilicet centum et quadraginta, nihil discriminis aut tristitiae patientes, nisi parum in faucibus fluminis Acheloi; ubi discurrentes velociter fluctus eius maris unda reverberat.

62. Quid ergo, prepotentes augusti, retribuetis domino, pro omnibus quae retribuit in me vobis? Dicam quid. Hoc deus vult, hoc petit; et quamvis sine vobis hoc facere possit, vult tamen huius rei esse hypurgos, id est ministros; ipse enim quod ei offeratur dat, custodit quod exigat, ut possit coronare quod prestat. Advertite igitur, quaeso. Nicephorus cum omnibus ecclesiis homo sit impius[1], livore, quo in vos abundat, Constantinopolitano patriarchae precepit, ut Hydrontinam ecclesiam in archiepiscopatus honorem dilatet, nec permittat in omni Apulia seu Calabria latine amplius, sed graece divina mysteria celebrare. Mercatores dicit fuisse preteritos papas et spiritum sanctum vendidisse, quo vivificantur et reguntur omnia, qui replet orbem terrarum, qui scientiam habet vocis, qui est cum deo patre et filio eius Iesu Christo coaeternus et consubstantialis, sine initio, sine fine, permanens verus, qui pretio non aestimatur, sed a mundis corde tanti emitur, quanti habetur. Scripsit itaque Polyeuctos Constantinopolitanus patriarcha[2] privilegium Hydrontino episcopo, quatinus sua auctoritate habeat licentiam episcopos consecrandi in Acirentila, Turcico, Gravina, Maceria, Tricario[3], qui ad consecrationem domini apostolici pertinere videntur. Sed quid hoc memorem, cum ipsa Constantinopolitana ecclesia nostrae sanctae catholicae atque apostolicae ecclesiae Romanae merito sit subiecta? Scimus, immo videmus, Constantinopolitanum episcopum pallio non uti, nisi sancti patris nostri permissu. Verum cum impiissimus Albericus, quem non stillatim cupiditas, sed velut torrens, impleverat, Romanam civitatem sibi usurparet[4], dominumque apostolicum quasi servum proprium in conclavi teneret, Romanus imperator filium suum Theophylactum eunuchum patriarcham constituit[5]; cumque eum Alberici cupiditas non lateret, missis ei muneribus satis magnis, effecit, ut ex papae nomine Theophylacto patriarchae litterae mitte-

a) tum *C*.

1) De infesto Nicephori in ecclesias animo cf. Cedreni Historiar. II, 368. 2) 956 April 3 — 970 Ianuar. 3) Acerenza, Tursi, Gravina, Matera, Tricarico. 4) 932—954, cf. Ant. III c. 45. 5) A. 933 die 2. Febr. puerum tunc sedecim annorum.

968. rentur[1], quarum[a] auctoritate cum ipse, tum successores eius, absque paparum permissu palliis uterentur. Ex quo turpi commercio vituperandus mos inolevit, ut non solum patriarchae, sed etiam episcopi totius Graeciae, palliis utantur. Quod quam absurdum sit, censore opus non est. Est ergo meum consilium, sanctam fieri synodum, et ad eandem vocari Polyeuctum. Quod si venire, et σφάλματα sua, id est
*p. 362. vitia, superius scripta canonice emendare noluerit, *quod sanctissimi canones decreverint, fiat. Vos interim, prepotentes augusti, ut coepistis, laborate; efficite, ut si nolit nobis[b] Nicephorus, quem canonice arguere disponimus, oboedire, audiat vos, quorum copiis non audet cadaverosus occurrere. Hoc, inquam, est, quod nos apostoli[2], domini et commilitones nostri, facere volunt. Non est a Graecis Romanus vilis tenendus locus, quia recessit inde imperator Constantinus; verum eo magis colendus, venerandus, adorandus, quia venerunt illuc apostoli, doctores sancti, Petrus et Paulus. Ac de his satis me scripsisse sufficiat, donec deo largiente sanctissimorumque apostolorum orationibus, ex Graecorum ereptus manibus, vos adeam. Et tunc non taedeat dicere, quod hic nunc piguit scribere. Nunc ad propositum redeamus.

Dec. 6. 63. Octavo Idus Decembris Leucatem venimus, ubi ab episcopo ipsius loci eunucho, sicut et ubique ab aliis, inhumanissime suscepti et tractati sumus. In omni Graecia, veritatem dico, non mentior, non reperi hospitales episcopos[3]. Divites sunt, pauperes sunt; divites aureis quibus plena luditur arca[4]; pauperes ministris seu utensilibus. Soli mensulae assident nudae, paximacium[5] sibi apponentes, balneaque[6] tunc vitro permodico non bibentes, sed sorbillantes. Ipsi vendunt, ipsi emunt; ostia ipsi claudunt, ipsi aperiunt; ipsi dapiferi, ipsi agasones, ipsi capones — sed, ha! caupones volui scribere, verum res ipsa, quae vera est, veritatem etiam nolentem compulit scribere — dicimus enim, quia capones sunt, id est, eunuchi[7], quod canonicum non est; sunt et caupones, id est tabernarii, quod contra canones est; quorum

'Incipit[8] et claudit coenum lactuca tenacem,
Claudere quae coenas lactuca solebat avorum'!

a) qua *C.* b) *ita correxi;* vobis *C.*

1) Aderant ordinationi eius vicarii papae Romani, qui in patriarchali sede eum collocarunt, cf. Georg. Monach. de Constant. c. 45 p. 913. 2) Petrus et Paulus. 3) De inhospitalitate et parsimonia episcoporum Graecorum conqueritur iam monachus Sangallensis II c. 6. 4) Iuven. Sat. I, 90: posita sed luditur arca. 5) i. e. panem nauticum *BAR.* 6) An vinum aqua plurima permixtum? 7) Polyeuctus patriarcha et ipse spado fuit, cf. Krug, Chronologie der Byzantier p. 290. 8) Martial. ep. XIII, 14.

Felices eos, si paupertatem Christi haec imitaretur, pauperes[1] 968.
iudicarem! Facit hoc asper nummus[2] et auri sacra fames[3].
Verum parcat illis deus! Hoc eo illos puto facere, quoniam
eorum ecclesiae sunt tributariae[4]. Leucatensis mihi iuravit
episcopus, quotannis ecclesiam suam debere Nicephoro aureos centum persolvere, similiter et caeteras plus minusve
secundum vires suas. Quod quam iniquum sit, sanctissimi
patris nostri Ioseph acta demonstrant, quia cum Aegyptum
totam famis tempore tributariam Pharaonis faceret, sacerdotum terram a tributo liberam esse permisit.

64. Igitur decimonono Calendas Ianuarii[a] Leucatem Dec. 14.
exeuntes, ipsique, quoniam, ut superius scripsimus, nautae
effugerant, navigantes, decimoquinto ad Coriphus[5] pervenimus,
ubi ante navis egressionem occurrit nobis strategos quidam,
Michael nomine, Chersionitis, a loco scilicet Chersona; homo Dec. 18.
ipse canus capite, facie hilaris, sermone bonus, risu semper
iucundus, sed, ut post patuit, mente diabolus; quod et deus
apertis mihi monstravit indiciis, si mea tunc mens hoc potuisset conicere. Mox enim ut pacem, quam corde non ferebat, mihi osculo dedit, tota Coriphus, magna scilicet insula,
tremuit; nec solum semel, sed ter eadem die pertremuit. Post Dec. 22.
quatriduum autem, undecimo scilicet Calendas Ianuarii[b],
dum in mensa positus panem comederem, qui ampliabat
super me calcaneum suum, verecundatus sol facinus tam in- Ioh. 13, 18.
dignum, lucis suae radios abscondit, et eclipsin passus, Michaelem illum terruit, sed non immutavit.

65. Dicam ergo, quid illi causa amicitiae fecerim, quidnam ab eo pro recompensatione perceperim. Dum Constantinopolim ascenderem, illud vestrum pretiosissimum scutum, miro opere deauratum et fabricatum, quod mihi domini mei augusti dedistis caeteris cum muneribus, ut amicis meis Graecis darem, filio ipsius contuli. Nunc Constantinopoli[c] rediens, patrem pallio donavi pretiosissimo; pro quibus omnibus gratias distribuit eiusmodi: Scripsit Nicephorus, ut quacunque hora se adirem, absque mora chelandio impositum Leoni kitonitae dirigeret; quod ipse non fecit; verum diebus viginti me retentum, non suis sed propriis me stipendiis aluit,

a) *ita correxi; nam supra narravit, se* 8. *Idus Decembris Leucatem venisse;* Decembris *C.* b) *ita correxi Canisii lectionem:* Postq. triduum autem decimoquinto scilicet Calendas Decembris. *quae et sensu caret, cum triduo post* 15. Kal. *non iterum* 15. *Kal. esse possit, et naturae adversetur; nam eclipsis die* 22. *Dec. fuit, ut Leo Diacon. IV c.* 11, *Ann. Cavenses, Sangall. mai., Farfenses alii et tabulae astronomicae produnt. Qui codicem exscripsit* XI. *legit* XV. c) Constantinopolim *C.*

1) Pauperes eos indicarem felices, si *etc.* 2) Cf. Pers. Sat. III, 69. 3) Verg. Aen. III, 57. 4) Cf. supra c. 62. Nicephorus apud Cedrenum dicitur νόμον ἐκθέμενος μὴ τὰς ἐκκλησίας ἀκινήτοις πλατύνεσθαι. 5) Corfu insula.

969. donec a prefato Leone kitonita nuntius venit, qui illum,
Ian. 7. cur me moraretur, obiurgavit. Verum cum obiurgationes
*p. 363. *meas, lamenta et suspiria mea ferre non posset, recessit, meque homini tam iniquo et pessimo commendavit, ut sumptus saltem me emere non permitteret, donec a me cortinam, librae argenti pretio dignam, acciperet, et cum post viginti dies inde discederem, nuntius ipse, cui cortinam dederam, nauclero iussit, ut post acroteria, id est promontorium quoddam, me positum fame perire permitteret. Hoc autem eo fecit, quoniam, ne purpuras haberem absconditas, mea pallia regiravit; ex quibus dum unum vellet accipere, non accepit. O Michaeles, Michaeles, ubi vos tot simul talesque reperi! Custos meus ille Constantinopolitanus Michaeli suo rivali me commendavit, malus pessimo, pessimus iniquo. Michael vocatus est et diasostes meus, homo quidem simplex, cuius sancta simplicitas tantum mihi pene nocuit, quantum et istorum perversitas. Sed ab his parvulis Michaelibus impegi in te Michaelem magnum, semiheremitam, semimonachum. Dico, et verum dico: non proderit tibi balneum, quo te assidue potas in amore beati Iohannis precursoris. Qui enim ficte deum quaerunt, nunquam invenire merentur[a]. . . . .

EPITAPHIA
ADELBERTI ET BERTAE.

I.

† Hic populi leges saxi sub mole sepultae,
Hic ius paxque iacet, hic patriae auxilium.
Hic chubat ala scutum dolor lacrimeque reposte,
Hic oculus ceci, hic pietas vidue,
Pes claudi, vestis nudi, solamen egeni
Noster Adelbertus, dux pius atque bonus.
Gentibus externis timor atque pavor minitandus,
Militibus propriis gloria summa suis.
Quam fortis fuerit, noverunt ultima Tile,
Qua pietate fuit, dicere lingua nequit.
In sesto decimo Septembre notante calendas
Hic posuit membra funereo gemitu.
Quisque legis tumulum, culparum facta suarum
Ante deum recita, in precibusque iuva[1].

a) *hic nonnulla excidisse patet.*

1) Bethmann descripsit Lucae ex lapide in aedibus S. Martini muro inposito ad dextram intranti. Sed literarum forma undecimum potius saeculum sapere videtur. Ediderunt Ughelli, Italia sacra I, 802; Muratori, Thesaur. inscript. 1820, 5; Fiorentini, Memorie di Matilda p. 35.

II.

† Hoc tegitur tumulo comitissae corpus humatum
Inclita progenies Berta benigna pia.
Uxor Adalberti ducis Italiae fuit ipsa,
Regalis generis quae fuit omne decus.
Nobilis ex alto Francorum germine regum,
Karolus ipse pius rex fuit eius avus.
Quae specie speciosa, bono speciosior actu,
Filia Lotharii, pulchrior ex meritis.
Permansit felix, seclo dum vixit in isto,
Non inimicus eam vincere praevaluit.
Consilio docto moderabat regmina multa,
Semper erat secum gratia magna dei.
Partibus ex multis multi comites veniebant,
Mellifluum cuius quaerere colloquium.
Exulibus miseris mater carissima mansit,
Atque peregrinis semper opem tribuit.
Claruit haec mulier sapiens fortisque columna,
Totius virtus gloria lux patriae.
Idibus octavis Martis migravit ab ista
Vita, cum domino vivat et in requie.
Mors eius multos contristat pro dolor eheu,
Eous populus plangit et occiduus.
Nunc Europa gemit, nunc luget Francia tota,
Corsica, Sardinia, Grecia et Italia.
Qui legitis versus istos, vos dicite cuncti:
Perpetuam lucem donet ei dominus. Amen.

Anno dominicae incarnationis DCCCCXXVo indictione XIII obiit de mundo[1].

1) Bethmann descripsit Lucae de marmore, quod iam muro ecclesiae S. Mariae impositum est intranti ad dexteram. Literarum forma elegantissima, quae optimas antiquitatis Romanae inscriptiones feliciter imitatur. Ediderunt Muratori Thesaur. inscript. 1848, 1; Fiorentini Memorie di Matilda p. 38.

INDEX NOMINUM.

GLOSSARIUM

AUCTORE LUDOWICO BETHMANN B. MEM.

A pro per: correctio ab eodem (sc. facta) 4.
accio, actio 19. 112.
accitus, provocatus 15. 46.
achademici, academici 3.
acolitus, acolythus, famulus ecclesiasticus vilioribus ministeriis deputatus, ut cereis deferendis et accendendis, vino eucharistico suggerendo etc. 129.
adeo, admodum 79.
adhleta, pugnator 96.
advenire aliquem, venire ad aliquem 30. 40.
ae pro e: aecclesia, aequus, aeques.
aera, annus imperii 141.
afligo, affligo 70.
afroditus, Venus 47.
aminiculator septimus ex officialibus ecclesiae Romanae, qui pro viduis, pupillis et egenis procurabat (nunc advocatus pauperum) 129.
amittere, deserere 94.
amodo, abhinc 77.
in amore bibere, Gesundheit trinken 52. 130. 131. 166.
amphibologia, ambiguitas, fallacia 76.
amphibolus, dubius 85.
animatio, aviditas 82.
apello, appello.
apologeticum, responsum 96. 106.
apologia, responsio 34.
apostolicus, papa.
arabona, pignus 16. 140.
arcarius, thesaurarius 129.
archiacolitus, primus ex acolythis 129.
archidiaconus, primus inter diaconos.
archiereus Romanus, papa 45.
argalium v. ergalium.
argumentum, machina bellica 107.
argumentosus 160; argumentose 122.
asinor, asino vehor 161.
aureus sive solidus, nummus 8. 128. 155. 161. 164.

Balnea bibere, balneo se potare 158. 164. 166.
baratrum, βάραθρον 106.
bisbinae, quattuor 10. 56.
briolium, brolium (franc. breuil, germ. brühl), Gehege, Thiergarten 60. 152.
bucina, buccina 50. 184.
burgum (borgo), urbs, suburbium 74.

C pro q: insecuntur, cottidie, condam, cocus.
caballicare, equitare 60.
caballicata (cavalcade), equitum turma 76.
cadaverosus, cadaveri similis 164.
calafatae, navium compositores 107.
calcaneum ampliat sol i. e. cursum perficit 165.
campestratus, succinctoria habens 122.
captionis ius i. e. exactionis, ut quicquid necessarium est ad expensas principis seu quem ille miserit, subditi exhibere debeant 162.
cardinalis, in cardine constitutus, titulo addictus 129.
carzimasion 121.
casula seu planeta, vestis sacerdotalis, quae super omnia vestimenta ponitur 136.

catecuminus, qui ad baptismum adspirat 57. 145.
cenodoxus, κενόδοξος, gloriosus 161.
chelandia, chelandium, navigium 105. 107. 108. 148. 150.
chronographia, historia 142.
clangulum, clanculum 42.
cluens, clarus 87.
clusa, angustiae, germ. Klause 2. 5. 12. 109.
coaequalis, par 45. 47.
colonobus i. e. colonis 32.
comes palatii, Pfalzgraf 48. 70.
comis curtis, praefectus praetorio 41. 119.
commater, commère, Gevatterin 154.
commendare (commander), iubere 38.
comparativus pro superlativo: illustrior optimatium 126.
compater, compère, Gevatter 51.
condilus, κόνδυλος 9.
conicere, coniicere 4. 90. 156.
conscidero, considero.
conversationis sanctae habitum accipere i. e. monachicam vitam ingredi 63. 66.
coppa, cupa (franc. cuve, germ. Kufe), vas, poculum 121.
coropalates, κουροπαλάτης, comes curiae, summae Constantinopoli auctoritatis 137. 143.
cripta, crypta 20. 134.
cubicularius, Kämmerer 6. 48. 67.
cunti, cuncti 28. 36.

Da, de 131.
dapifer, Truchsess 14.
debere pro futuro: si impugnari debeant 39 (i. q. an impugnandi essent), qui occidere illum deberent 61.
debriatus, inebriatus, repletus 30.
defuntus, defunctus 53. 73.
deicere, deiicere 50. 88. 110.
delongaris, sub cuius manu navium est omnium potestas 65. 123. 151.
depununtur i. e. deponuntur 122.
destinare, mittere (nuntium) 44. 85.
devotio, Herablassung 106.
diabulus, diabolus 125.
diasostes, διασώστης, ductor 161. 166.
dignitates, dignitarii 9.
dispensatio, procuratio 75.
domesticus, praefectus militiae 65. 123.
dragma, drachma 14.
duellum, pugna duorum 2. 75. 127. 139.

E pro ae: edifico, Egiptus, egritudo, equanimiter, erumna, estuo, cedes, cesus, coequanda, Greci, hec, leva, letitia, nenia, pre, queque, sepius, sevus, brume, experte, ipse, philosophye, pessime, pirate, Rome, Sirie, turbe, ve.
eicio, eiicio.
elemosina, elimosina, eleemosyna, Almosen 1. 136.
endromas, endromis 49.
enuchizo, eunuchizo 83. 118.
eparchus, praefectus, praetorio alter, alter urbi 65.
epotare scientia, eintränken 120.
ergalium, ἐργαλεῖον, instrumentum 121. 122.
euphonia, vox canora 79.
examussim, accurate 97.
execare, excaecare 100.
exellentia, excellentia 32. 112.
exelsus, excelsus 58. 120.
exeptus, exceptus 56. 80. 91.
exessus, excessus 19.
exitatus, excitatus 12. 29. 38. 42. 103.
exupero, exsupero 81.
exurgo, exsurgo 87.

Falerae, phalerae 40. 84.
fatiam, faciam 9. 35.
faties, facies 112.
fatigare se aliquo, sich wohin bemühen 143.
feria, dies hebdomadis 57. 123.
ferula, baculus pastoralis 136.
ficmentum, figmentum, Gebilde, Geschöpf 113.
filiacio vestra, titulus ut maiestas, paternitas, fraternitas tua 112.
fincxit, finxit 109.
fugens i. q. fugiens 34.

Girare, vertere, extendere 44.
graecolonus, Graecae linguae gnarus 158.

Graecus ignis 68. 104. 107. 108.
gratis frustra 31; sine causa 56.
gunnatus, pellicius 159.

H superfluum habundo, Hadelardus, herebus, Heverardus, hodium, honere, hostiarius, hostium, coherceo, exhortus, inhercia, perhennis, perhimere, prohoemium etc.
h deficiens eroes, exibere, ostes, yppodromus, ypostasis etc.
he, heu 50.
Heloim, Elohim, deus 29.
herodius, ἐρώδιος, ardea 116.
homines, vasalli 102.
hominem, exire, exuere, mori 16. 24. 36. 44. 45. 91. 102. 126.
hyops, ὕωψ 138.
hyronicus, ironicus 48.

Immodum, in modum 94.
incunbens, incumbens 112.
infurtunia, infortunia 119.
ingnorans, ignorans 90.
inhonor 127.
iniamus, ineamus.
instita, vinculum 43.
iuncearum curatura i. e. ancilla 126.
iuntura, iunctura 64.
iusta, iuxta 5. 7. 21.

Kenodoxia, vana gloria 114.
kitonitas, κοιτωνίτης, cubicularius 120. 123. 166.

Lachanum, herba 113.
langor, languor 63.
lectio, materia legendi 3.
leviter, facile 46.
libri, litterae, rescripta, decreta 33. 71.
lieus, λυαῖος, vinum 114.
locutio, allocutio 2.
loethoeus, somnus 11. 52.
logotheta, ratiocinator, discussor; tum praefectus logotheta τοῦ δρόμου, praefectus cursus publici (Generalpostmeister), qui etiam edictis imperatorum subscribebat et vas cinnabarium servabat, unde imperatores subscribere soliti erant, ita ut log. τοῦ δρόμου dici possit cancellarius.
ludium, ludus 39.
lumbus seu spina lanceae ea pars esse videtur, qua manu tenetur lancea 91.
lurica, lorica 130.
lustrivagus 141.

Machina aenea, campana 52. 68.
magister μάγιστρος, μ. παλατίου seu μ. τῶν βασιλικῶν ὀφφικίων, mag. officiorum erat τῶν ἐν τῇ αὐλῇ ταξέων ἡγεμὼν seu πρῶτος τοῦ παλατίου 155.
man, homo 107.
mana, mater, anus 146.
mandator, qui imperatoris mandata expedite deferebat 161.
mandrogeron, monachus vetulus 160.
manglavitae, μαγκλαβῖται (a μαγκλάβιον, clava) cohors imperatoria κρέμανται δὲ ἐπὶ ζώνης ἑκάστου τούτων λῶροι, οὓς καλοῦσι μαγκλάβια, μαστίζειν τοὺς ἀξίους μαστίζεσθαι, Codin. V, 54. 123.
miles, vasallus 37. 41. 43. 49. 71. 80. 95. 99. 101. 103. 109. 116. 139.
mina, μνᾶ centum drachmarum 116.
mistica, secreta, mysteria 118.
monire, munire 130.
multum, admodum; diu multum 23. multum longe 76.

Nectus, necatus 33.
nepos, Neffe 155.
nonnulli, multi 32. 87. 114. 119.
nord, aquilo 107.

Oe pro e: boelum, ephoebus, foere, loetalis, loetum, paroentes, poenitus.
ob, ad; mittere ob aliquem 49.
obicere, obiicere.
oblationarius, subdiaconus, cuius ministerium erat oblatas i. e. panem et vinum, pontifici missam celebranti deferre 129.
obolaria mulier, an meretrix? 160.
obproprium, opprobrium 90.
occasio, causa 14. 91.
opidum, oppidum 32. 33.
orchidia 88.

Pallingus, falanga, genus fustis 150.

pallium, vestis summorum pontificum propria, candida, quattuor crucibus purpureis insignita 136. 163.
paracinumenos, παρακοιμώμενος, praepositus cubiculi 65. 123. 144.
parathalassitis, dignitas in re navali 65.
patria, terra.
patricii dignitas, a Constantino Magno creata, viris deferebatur de re publica bene meritis, honore ab imperatore proxima. Sequenti tempore idem significat quod praefectus 123. 145.
pavonarius, pavonum custos 48.
pausanae, induciae 140.
paximacium, panis nauticus 164.
peto alicui i. q. ab aliquo.
phylargiria, avaritia 84.
ples, plebs 57.
poene, paene 5. 104.
precipuus, vernehmlich, vox 64.
predicare, predigen 127.
predux, dux itineris 49. 56. 80. 109. 110.
prelibatus, predictus 92. 98.
presul, episcopus 57. 114. 161; presulatus 75.
presbiter, sacerdos parochialis.
primicerius, primus cuiusque ordinis; deinde dignitas in ecclesiis cathedralibus, archidiaconatum proxime subsequens. Primicerius defensorum erat primus e septem ecclesiae Rom. defensoribus 129.
proficuus, utilis 3.
proicio, proiicio 57. 107. 108.
propter, iuxta 64.
protocaravus (a κάραβος, navis) gubernator 63. 123.
protoscriniarius, primus inter scriniarios 133.
protospatharius 65. 123; πρῶτος τῶν σπαθαρίων, summae dignitatis, cum ex illustrium ordine esset postremus, atque imperatoris nomine in aula ius diceret.
protovestiarius, cuius munus circa vestes imperatoris erat, sexta inter dignitates palatinas.
publicana epistola 157.
puer, minister.
pulvillos consuere, propitium sibi reddere aliquem adulando 163.
puplicus, publicus 30. 48.
puppa, Puppe 146.

Quadratus Iupiter 9. Geviertschein, aspectus infaustus, quo Iupiter quarta Zodiaci parte (90°) a sidere genethliaco distat.
quod, quot 27, ut 79.

Rector, ῥαίκτωρ, dignitas ut videtur ecclesiastica 65. 123.
reduplicatio literarum neglecta: aflictor, afluentia, anulus; aparuit, apello, castelum, cominari, conivere, conectere, efrenis, inflamatus, oculto, pretermito, refocilare, suplicium etc.
reduplicatio literarum inusitata: apperio, consscendo, disscerpo, immitor, ommissus, rappidus, reppedare, ruffus, serrare, susscipio, Tusscia, vipperinus, ulcissci etc.
regirare, perquirere 166.
reliqui facere, relinquere 5.
rix, ῥηξ, rex 137.
romphea, lancea 52. 92.

Sacellarius, sacelli seu fisci ecclesiastici custos 129.
saltus lunae, ὑποτομὴ σελήνης 9. Cum enneadecaeteridis initium semper cadere debeat in d. 23. Martii, horis singulo quovis anno appendicibus efficitur, ut quaelibet enneadecaeteris uno die crescat, ita ut proximae initium in d. 24. Martii debeat incidere. Quod ne fiat, ultimus decennovennalis cycli annus uno die mutilandus est, qui dies (31. Iuli) saltus lunae dicitur, quod luna ibi unum diem quasi transiliat.
scandalizare, turbare, ignominia afficere, impugnare 147.
scaramanga, penula 123.
sciffus, poculum 28.
scriniarius, cartularius publicus 129.
scripturae, scil. sacrae 81.
se, sibi, suus pro eum, ei, eius 15. 63 etc.

secundicerius, qui post primicerium est in schola qualibet 129.
secus, prope 85. 113.
sessio, sedes 112.
set, sed 11. 42.
seu, et 29. 139.
sextarius, modus frumenti 155.
si, num, an 125. 127.
signa rerum, significatio per verba 102. 124, signa signorum 156, idem est.
silicernium, senex decrepitus 148.
silogismus, syllogismus 66.
simbola, coena 19.
sinaxis anni, cursus anni 68.
sonipes, equus 40. 104.
sotius, socius 39.
spalmographum, psalmographum 21.
spatharius, σωματοφύλαξ, armiger 65. 123.
spatharocandidatus 65. 123, dignitas supra spatharium, adiuncta dignitate candidati, quorum erat peculiaris cohors summae auctoritatis, in palatio militans et custodia imperatoris functa.
spermologus, verba spargens, loquax 156.
sperois, σφαίρωμα 85.
spiculator, Trabant, Profoss 32.
spiritalis pater, qui aliquem de baptismate levavit 46. 130.
stola, vestis collo circumdata, ad inferiora descendens 136.
stratigos, strategos, dux 7. 83. 165.
structio, struthio 116.
subpulmentarius videtur is esse, qui de pontificis mensa pauperibus cibum distribuebat 129.
substantia, Vermögen, Eigenthum 5.
superista 129.
suscensus, succensus 11. 44.
suseptus, susceptus 72.
suum, mos 85, ut eorum suum est.

Temetolentus, ebrius 22.
teristrum, pallium muliebre 62.
teristratus 152. 153. 159.
thema, provincia 147. 151.
tiaratus 159.
timpora, tempora, Schläfen 135.
tituli dicebantur ecclesiae, quae parochiarum vice erant, ubi conveniebant liturgiam audituri et eucharistiam percepturi; iis praeerant presbyteri. Diversae ab his sunt diaconiae (quibus praeerant diaconi) et oratoria.
tollere (uxorem), eine Frau nehmen 80. 86. 98.
tomus, liber 4.
trigonus Mars, gedritter Schein aspectus quo Mars tertia Zodiaci parte a sidere genethliaco distat 9.

Vel, et 1.
vendico, vindico 4. 15. 28. 44.
vertibilis equus, cursor, stadiodromus 15. 122.
villinus, byssinus 138.
vincerunt, vicerunt.
volipes, celer 39. 46.

Y pro i: cachynnus, philosophye, phylosophy, yppodromus, yronicus etc.
ydropicus, hydropicus 3.
ypostasis, hypostasis, substantia Vermögen 71.

Corrigenda:

pag. 132 l. penult. lege: Qui et.
„ 139 l. 1 „ ut neque.
„ 147 l. 26 „ speraret.